

ВСЕ СВІТІ

4 1970

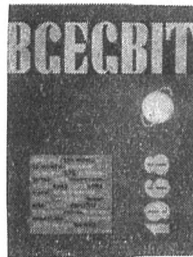
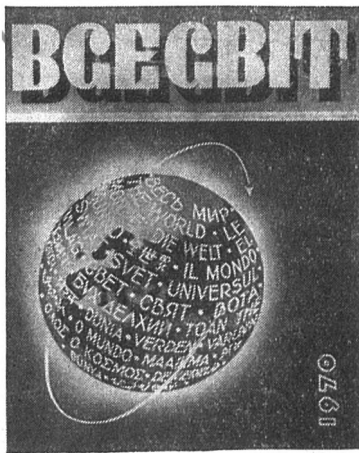

З ім'ям і діяльністю Леніна зв'язана ціла революційна епоха в житті людства. Ленін дав відповіді на найактуальніші питання, поставлені ходом історичного розвитку, всебічно розвинув теорію соціалістичної революції і будівництва комуністичного суспільства, озброїв російський, весь міжнародний революційний рух науково обгрунтованою стратегією і тактикою, очолив боротьбу робітничого класу за втілення ідеалів соціалізму в життя. Соціалізм, перетворений Марксом і Енгельсом з утопії в науку і збагачений Леніним новими висновками та відкриттями, втілюється в соціальну практику всесвітньо-історичних масштабів, став основною революційною силою нашого часу.

З Тез ЦК КПРС «До 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна».

№ 4 1970

[142]

КВІТЕНЬ

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ
ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ
ЖУРНАЛ

ОРГАН СПІЛКИ ПИСЬМЕННИКІВ
УКРАЇНИ ТА УКРАЇНСЬКОГО
ТОВАРИСТВА ДРУЖБИ І КУЛЬТУРНОГО
ЗВ'ЯЗКУ З ЗАРУБІЖНИМИ КРАЇНАМИ

ВИДАВНИЦТВО
РАДЯНСЬКИЙ ПИСЬМЕННИК»
КИЇВ

100 РОКІВ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ВОЛОДИМИРА ІЛЛІЧА ЛЕНІНА

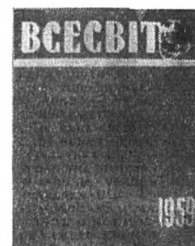
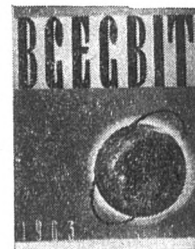
ЛЕНІН. Передова.	6
ЛЕНГСТОН Х'ЮЗ. Ленін іде по планеті. Вірш.	4
Вічно живе ім'я.	9
Імені вождя.	12
Майорять прапори.	14
ВАСИЛ КОЛЕВСЬКИЙ. Сторінки лєнініани.	15
Б. ГІЛЕНСОН. З покоління в покоління.	17
Д. ПУРЕВДОРЖ. Наш друг і вождь. Вірш.	24

УКЛІН БОЛГАРСЬКИХ ПОЕТІВ

СЛАВ ХРИСТОВ КАРАСЛАВОВ. МАРІЯ ГРУБЕШЛІЄВА. БОГОМИЛ РАЙНОВ. КРИСТЮ БЕЛЕВ. ДИМИТР ВАСИЛЕВ.	
Поезії.	25
Ю. КОЧУБЕЙ. На арабській землі.	28
Вперше за кордоном.	31
Л. РАДЧЕНКО. Двобій.	32
ДЖО УОЛЛЕС. Вірші про Леніна.	34
М. ОЗЕРОВ. Найдорожчий дарунок.	36
«Інтернаціонал» над Африкою.	39

Грона гніву.	43
Я. ЯШИН. Рицар надії.	47
ЛУЇС АЛЬБЕРТО ВАРЕЛА. Він подає нам руку. Вірш.	50
АЛЬБЕРТ ГАЛПЕР. Юніон-сквер. Роман.	51
Альберт Галпер (нар. 1904 р.) — сучасний американський письменник, автор романів «Словолитня», «Атлантик-авеню», збірки оповідань «На узбережжі» та ін.	
Н. ІВАНЧУК. Незламний Брем.	125
Жанна д'Арк з Ольстера.	129
Ш. ВЯДРО. 225 документів.	131
ЖИТТЯ МИСТЕЦТВ	134
Співає Гізела Май.	141
Хворе суспільство.	143
Це межує з дивом.	145
ВАСИЛЬ СТРЕПЕТ. Деревця на алеї дружби.	149
Т. ДУХОВНИЙ. Два видання української «Одіссеї».	152
Здійснений Борисом Теном переклад «Одісеї» став визначним явищем українського літературного життя, що знову й знову повертає до себе увагу дослідників.	
АРТ БУХВАЛЬД. Педагог. Несправжній американець.	155

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР О. І. Полторацький.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

А. О. Білецький, В. М. Дмитрук, П. А. Загребельний, Д. В. Затонський, О. Є. Корнійчук, М. О. Лукаш, Л. С. Первомайський, Ю. К. Смолич, М. О. Упеник, Н. А. Халемський (відповідальний секретар), Т. К. Якимович.

Художній редактор М. Я. Коваленко.

ЛЕНІН іде по планеті

Ленін іде по планеті.
Кордонам його не спинити,
Кулям катів кривавих
Ніколи його не вбити.

Ленін іде по планеті,
І жовті, і білі, і чорні,
Слово його почувши,
Навік стають непоборні.

Ленін іде по планеті
За обрієм сонце сідає—
Сонцем ясным над нами
Зірка червона сяє.

*З англійської переклав
Віктор КОПТІЛОВ*

В. І. ЛЕНІН.

Стоян Венев (Болгарія).

ЛЕНІН

Важко досягнути навіть у найзагальніших рисах той величезний подвиг, яким є життя Леніна. Геніальний філософ, учений, що дав матеріалістичне тлумачення безлічі галузей людської діяльності — до літератури і мистецтва включно. І водночас — непохитний революціонер-практик, керівник революційного підпілля, Жовтневого перевороту 1917 року, громадянської війни проти внутрішньої та зовнішньої контрреволюції, керівник відбудови нашого народного господарства у першій половині двадцятих років. Голова Ради Народних Комісарів. І разом з тим — вождь міжнародного комуністичного руху, організатор III Комуністичного Інтернаціоналу, натхненник міжнародної революційної боротьби.

Сьогодні яскраво підтверджує: світ розвивається за законами, що їх відкрив Ленін, за його пророчими передбаченнями й накресленнями.

Влітку минулого року міжнародна Нарада комуністичних і робітничих партій у Москві в своєму Зверненні «Про 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна» проголосила: «Весь досвід світового соціалізму, робітничого і національно-визвольного руху підтвердив міжнародне значення марксистсько-ленінського вчення. Перемога соціалістичної революції в групі країн, виникнення світової системи соціалізму, завоювання робітничого руху в країнах капіталу, вихід на арену самостійної суспільно-політичної діяльності народів колишніх колоній і напівколоній, небачене піднесення антиімперіалістичної боротьби — все це доводить історичну правоту ленінізму, який виражає корінні потреби сучасної епохи».

У Тезах до 100-річчя з дня народження великого вождя Центрального Комітету КПРС особливо підкреслює, що Ленін завжди виступав проти трактування теорії Маркса, як чогось «закінченого й недоторканого», бо він вбачав у творчому розвитку марксизму необхідну умову дієвості революційного вчення й ключ до розв'язання назрілих завдань робітничого класу, а також найважливіший засіб боротьби проти правого й «лівого» опортунізму, догматизму і ревізіонізму всіх мастей. Тому для всіх справжніх революціонерів ленінізм є методологією революційного мислення і революційної дії. Озброєні ленінізмом комуністичні й робітничі партії успішно борються проти всіляких спроб з боку зрадників і ревізіоністів фальсифікувати ленінізм, підірвати єдність марксизму-ленінізму, штучно поділити його на різноманітні національні або регіональні «варіанти». Комуністи світу непримиренно виступають проти сучасної буржуазної ідеології, проти правих і «лівацьких» перекирвань марксизму.

ленінізму. Підступи маоїстів і правих ревізіоністів типу Гароді або Ернста Фішера та подібних до них щоразу натрапляють на рішучу, якнайгострішу відсіч з боку вірних учнів і послідовників Леніна — комуністів цілого світу.

Особливе значення в умовах наступальної боротьби проти імперіалізму має єдність світового комуністичного руху, усвідомлення міжнародного значення Великої Жовтневої соціалістичної революції, керованої безпосередньо Володимиром Іллічем, і нинішніх перемог нашої країни, натхненником яких є ленінська Комуністична партія Радянського Союзу.

Країни соціалістичного табору вивчають і застосовують, відповідно до своїх специфічних національних умов, досвід будівництва соціалізму й комунізму в нашій країні. Радянські люди, вірні вченню Леніна, глибоко усвідомлюють свій інтернаціональний обов'язок перед трудящими цілого світу, роблять усе можливе для економічного й військово-політичного зміцнення світової соціалістичної співдружності, щиро допомагають народам країн, що визволилися або визволяються з-під колоніальної залежності. Газопровід «Дружба», передача досвіду радянських підприємств і колгоспів, допомога фахівцями, будівництво Асуанської греблі, гігантів-заводів, лікарень, навчальних закладів тощо — все це приклади нашої величезної безкорисливої допомоги народам соціалістичних і визволених від колоніальної залежності країн. Допомога героїчному В'єтнамові, що бореться проти американського імперіалізму, допомога арабським країнам у боротьбі проти ізраїльського агресора, підтримуваного світовим імперіалізмом, є також свідченням того, що імперіалістичній політиці експорту контрреволюції наш народ, як і вся соціалістична співдружність, протиставить свою нездоланну могутність і рішучість відстояти революційні завоювання народів світу.

Об'єднані ідеологією марксизму-ленінізму, спільною метою будівництва соціалізму й комунізму, братні соціалістичні країни мають і єдині завдання в боротьбі проти капіталізму та його імперіалістичної політики.

Радянські люди свідомі того, що становлення світової соціалістичної системи — процес складний і багатогранний і на його шляху трапляється чимало труднощів. Адже братнє співробітництво налагоджується в країнах з далеко не однаковим економічним рівнем, історико-культурними традиціями та зв'язками.

Ленінізм є прапором боротьби народів за революційне оновлення світу, проти імперіалізму. Тільки керуючись ленінським ученням, можна правильно намітити перспективи розвитку світової комуністичної революції. Це процес складний, тривалий і багатосторонній. Досі в більшості розвинених капіталістичних країн буржуазії вдалося зберегти свою владу, що в сучасних умовах є головною перешкодою на шляху соціального прогресу. Світова буржуазія, природна річ, вживає всіх можливих заходів — від соціальної демагогії до застосування зброї, — щоб утримати свої основні позиції. Створюються підступні теорії «конвергенції», «наведення мостів», дедалі більше посилюється ідеологічна диверсія проти соціалістичних країн — і водночас імперіалісти ведуть загарбницькі війни. Але, як зазначила міжнародна Нарада комуністичних і робітничих партій, «імперіалізм безсилий повернути втрачену ним історичну ініціативу, повернути назад розвиток сучасного світу». Соціалізм нині наступає в світовому масштабі. Він виріс у найвпливовішу суспільну силу історичного розвитку, в гігантський прискорювач соціального прогресу. І цьому сприяло, насамперед, додержання вказівки Леніна про необхідність підтримки революційного руху соціалістичного пролетаріату в передових країнах, а також демократичного й революційного руху в усіх узагалі країнах, особливо в колоніях і напівколоніях. І керуючись цими вказівками великого вождя, Комуністична партія Радянського Союзу подавала дійову допомогу всім революційним силам у світі, кожному виступі народних мас за національне й соціальне визволення.

Одним із завдань першорядної ваги для нас, ленінців, є піклування про збереження миру. Треба забезпечити мирні умови соціалістичного

й комуністичного будівництва, створити найсприятливішу обстановку для визвольної боротьби трудящих усіх країн, врятувати людство від загрози третьої, ще більш нищівної, ніж усі дотеперішні, світової війни. Ми — за мирне співіснування держав з різним соціальним ладом, як учив Ленін. Та водночас ми й за передбачену мирним співіснуванням гостру політичну, економічну та ідеологічну боротьбу між соціалізмом і капіталізмом, робітничим класом і буржуазією, проти класового миру, за право пригноблених народів добиватися свого визволення всіма засобами, аж до збройної боротьби.

А становище в капіталістичному світі стає все більш тривожним для його господарів. В найбільш розвинених капіталістичних країнах, таких, як США, Англія та інші, спалахують справжні класові бої, для придушення народних рухів мобілізують війська, в хід пускають зброю, танки й кулемети. Серйозних ударів усій світовій системі імперіалізму завдали національно-визвольні рухи.

Особливу увагу Ленін приділяв питанням інтернаціональної єдності трудящих цілого світу. Дбаючи про національні інтереси кожного народу, в тому числі й нашого, українського, Володимир Ілліч водночас указував, що найкращий спосіб відстоювати національні інтереси — це боротися за соціалізм, за його побудову, за його захист. Гостро й непримиренно виступав Ленін проти національної замкненості, відокремленості, зазначав, що націоналізм є смертельним ворогом революційної справи. В нинішній обстановці інтернаціоналізм стає найважливішою передумовою соціального прогресу, згуртування всіх революційних сил для дальшого наступу на імперіалізм. Міжнародний комуністичний рух виробив нове гасло, яке відповідає сучасному збагаченому розумінню революційного пролетарського інтернаціоналізму: «Народи соціалістичних країн, пролетарі, всі демократичні сили в країнах капіталу, народи, що визволилися, і пригноблені народи, — об'єднуйтеся у спільній боротьбі проти імперіалізму, за мир, національну незалежність, соціальний прогрес, демократію і соціалізм!»

Світ розвивається саме так, як провістив наш великий учитель Володимир Ілліч Ленін. У серцях радянських людей, у всіх прогресивних сил земної кулі знайшли свій відгук заключні слова Тез ЦК КПРС до 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна. Ми повторюємо їх, як нерушиму присягу вченню й ділу геніального вождя нашої революції і народів цілого світу:

«Безсмертні ідеї і діла Леніна, великий подвиг його життя є для радянських людей, для трудящих усього світу невичерпним джерелом натхнення і оптимізму.

Світлий геній Леніна осяює шлях революційної боротьби і творчого будування.

Жити і боротись по-ленінському — значить віддавати усі сили, знання, енергію найгуманнішій і найсправедливішій справі на землі — боротьбі за повне визволення трудящих від гніту та експлуатації, за перемогу комуністичних ідеалів, за краще майбутнє людства.

Продовжуючи справу Леніна, радянський народ наполегливою працею помножує суспільне багатство, розвиває соціалістичну демократію, науку і культуру, безустанно дбає про зміцнення оборонної могутності соціалістичної Батьківщини, будує життя, гідне людини.

Продовжуючи справу Леніна, радянський народ під керівництвом Комуністичної партії ще тісніше згуртовує свої ряди, зміцнює братерство і дружбу народів СРСР.

Продовжуючи справу Леніна, радянський народ зміцнює інтернаціональну солідарність з народами соціалістичних країн, з міжнародним робітничим класом, з борцями за демократію і національне визволення, за міцний мир, демократію і соціалізм, за торжество ідей марксизму-ленінізму.

Ідеї Володимира Ілліча Леніна втілюються в діяльності комуністів, у боротьбі робітничого класу і всіх трудящих, у поступальному розвитку соціалізму і комунізму, в нездоланному соціальному прогресі людства.

Ім'я і справа Леніна житимуть вічно!»

Імена непідвладні часові. Так, є невмирущі імена. Швидкоплинний час не віддаляє їх від нас, а підносить все вище й вище на вершину людської слави. Вони стають тим вагоміші, чим більше десятиліть відлічує історія.

Таким є ім'я — Ленін.

Адже час дає змогу кожному наочно переконатися у величчї його пророчих передбачень, у глибокій мудрості його думок, у геніальності його сміливої мрії.

Останні два тисячоліття дали світові чимало видатних мислителів, учених, першовідкривачів, дослідників, письменників, які лишили в пам'яті людства незгладимий слід свого творчого генія. Їхні благородні імена золотими літерами викарбувані на скрижалях історії. Але ім'я Леніна височить над усіма, бо він навічно завоював серця людей, які побачили в ньому творця і генія нової ери — ери комунізму. Ім'я його ввійшло у плоть і кров мільйонів, органічно вплелось в саму тканину народного життя, набуло духовної і матеріальної сили, нездоланної могутності.

Ім'я Леніна кличе до волі, до світла, до пізнання світу, до бо-

Г. Глінн (НДР), «Зміцнюйте лави робітничого класу!»

ВІЧНО
ЖИВЕ
ІМ'Я

Гейнц Даргелль (НДР). Старий німецький комуніст Роберт Зіверт зустрічався з Леніним.

Д. Дейнов (Болгарія). За мир, дружбу і солідарність.

ротьби та прогресу, до торжества розумного і справедливого.

Колись, напевно, буде написана книга, що відобразить усе життя Ілліча, всю велич, всю мудрість, все значення його безсмертних діянь.

Та, мабуть, одній людині така праця не до снаги. Адже в книзі цій треба відбити не тільки весь шлях творця і керівника партії комуністів, вождя першої у світі соціалістичної революції, а й подальшу могутню ходу його ідей, які оволоділи розумом і серцями мільйонів, підняли їх на боротьбу, висвітлили перед їхнім зором грандіозне майбуття.

Важко переоцінити значення імені Леніна для людей ХХ століття, де б вони не жили — на рівнинах Європи, в джунглях Африки, в американських преріях чи в передгір'ях Гімалаїв.

Коли людина вимовляє ім'я — Ленін, в ній народжується радість життя.

Клаус Метчін (Західний Берлін). «Єдність».

С. Готьє (Франція). Страйкарі біля воріт заводу «Сен-Назер».

К. Косто (Італія). Народ переможе! (Мітинг трудящих у Калькутті).

Вона стає дужчою.

Вона почуває себе впевненою та відважнішою перед ворогом.

Вона немовби дістає крила, скидає з себе тягар страждань.

Серед безлічі зірок знаходить свою незгасну провідну зірку. Сонце осяває перед нею туманну далину.

Ім'я це зв'язало узами братерства пролетарів усіх континентів, трудящих людей усіх кольорів шкіри, воно розкрило непереборну силу інтернаціональної солідарності. У братерському потиску сплелися руки англійських докерів і японських рибалок, французьких металістів і датських моряків, негрів з конголезьких копалень та індійських селян, аустрійських гірників та американських сталеварів.

Ім'я творця Комуністичної партії нашої країни, вождя першої в світі соціалістичної революції давно перейшло всі кордони і стало прапором боротьби для трудящих нашої планети. Вічно живим ім'ям Леніна осяяні грандіозні революційні звершення і соціальні перетворення сучасності, з його ім'ям люди пов'язують свої найсвітліші мрії, найкращі надії і найсмівливіші плани, свою працю і майбутнє.

Демонструючи непохитну вірність соціалістичній вітчизні, молоді німці в НДР несуть над голами портрет Ілліча і клануться

йти вперед лєнінським шляхом. Про життя й боротьбу великого Леніна вони дізнаються не лише з книжок, не тільки кінофільми та педагоги розповідають їм про росіянина з міста Сібірського, завдяки якому мільйони людей побачили, чого може добитися суспільство без гнобителів і рабів, без можновладних і безправних, багатих і бідних, суспільство, де слово Людина звучить гордо.

І дивлячись на вечірню заграву чи на схід сонця, ідучи назустріч бурі, людина складає подяку Росії, що дала світові Леніна.

Роберт Зівєрт, найстаріший німецький комуніст, — дорогий гість на зборах молоді в НДР. Адже всі тут знають, що він — один з небагатьох нині живих діячів робітничого руху в Німеччині, які зустрічалися з Леніним. Розповіді Роберта Зівєрта прості й зрозумілі, з них Ленін постає як вождь пролетарських мас, організатор партії комуністів, захисник пригноблених в усьому світі.

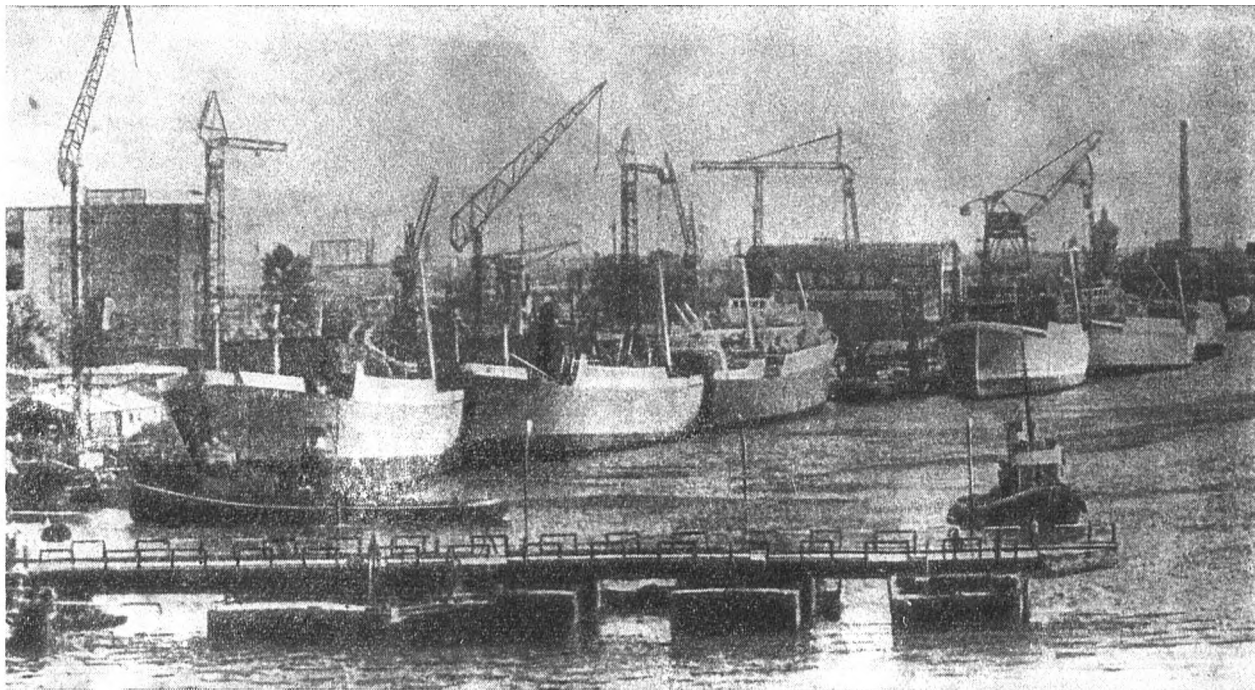
У кожному куточку планети, у кожному місті й селі, у великій сім'ї трударів землі ім'я Леніна близьке всім. Воно гартує волю страйкарів на заводі «Сен-Назер» у Франції, згуртовує робітників ФРН в їхній боротьбі проти неофашизму, зміцнює лави трудящих Калькутті, надихає серця молоді всіх країн. Ім'я Леніна святе й дороге — і для гвінейських хлопчиків, які щойно навчилися грамоти:

вони шанобливо виводять ці п'ять літер, що складають велике слово «Лєнін». Вони знають — у цьому слові їхнє прийдешнє, яке зробить їх щасливими.

Н. Рясін (СРСР). Гвінейські хлопчачки.

Панорама верфі, що носить ім'я великого вождя

ПОЛЬЩА

ІМЕНІ ВОЖДЯ

Обличчя сучасного світу визначається протиборством «двох способів, двох формацій, двох господарств — комуністичного і капіталістичного».

З Тез ЦК КПРС «До 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна».

«Ми з верфі імені Леніна!» — з великою гордістю за себе кажуть понад 18 тисяч жителів польського міста Гданська. А втім, таких людей тут у кілька разів більше. Адже 18 тисяч — це лише ті, хто працює на судноверфі імені великого вождя, а до них ще треба додати їхні родини, усі ті десятки тисяч дорослих і юних жителів Гданська, котрі так чи інакше мають відношення до місцевої судноверфі

Про це підприємство тепер знають у всіх країнах, збудовані на ньому риболовецькі траулери різних типів і різного тонуажу борознять води світового океану. Гданська судноверф посіла помітне місце в першій десятці подібних підприємств не лише Європи, а й всіх континентів. Загальна кількість споруджених тут кораблів уже далеко перейшла за п'ятсот. А починали гданські суднобудівники..

Починали вони майже відразу після визволення країни від гітлерівських загарбників. Ішов 1948 рік, народна Польща робила свої перші кроки на соціалістичному шляху, ще все навкруги нагадувало про страшні наслідки війни й фашистської окупації. Але вже восени того року зі стапелів верфі зійшло на воду перше судно. Воно, звичайно, не могло б витримати жодного порівняння з тими найсучаснішими суднами, котрі нині залишають гданський док, але саме від нього почалася лічба, що сягнула за півтисячі.

Саме тоді стався пам'ятний епізод, пов'язаний з присвоєнням назви первістку гданських корабелів. Судно назвали «Солдек», за прізвиськом простого робітника, розмітника цієї верфі, одного з тих, хто своєю працею не лише створював кораблі, а й, коли мислити ширше, будував нову, соціалістичну польську державу.

І на урочистому мітингу з цієї

нагоди Станіслав Солдек виступив із промовою, яку суднобудівник, безперечно, виголошував уперше за всю історію польського робітничого класу.

«Даю слово польського робітника, — сказав він, — що високо триматиму честь трударя, ім'ям якого названо перше океанське судно, збудоване на польських верфях...»

Згадуючи цю подію, нинішній секретар партійного комітету верфі Веслав Копеч каже, що в ній вже тоді відбилися ленінські риси життя на оновленій польській землі. І найважливіша з них — нове ставлення до праці, формування нового типу робітника, який може з цілковитим правом говорити «мій завод», «моя держава».

Станіслав Солдек був одним із зачинателів того великого почину, про який казав Ілліч. За ним пішли інші. Нове ставлення до праці стало прикметною рисою цілого колективу гданської верфі. Саме це й створило передумови для того, щоб робітники могли звернутися з проханням надати підприємству ім'я В. І. Леніна.

Це сталося 15 квітня 1967 року. І відтоді в Гданську можна почути горде: «Ми з верфі імені Леніна!»

Суднобудівники кажуть про себе: «Ми живемо за Леніним», «Ми працюємо за Леніним». І для них це не лише гасла, це реальність щоденного буття, їхньої напруженої праці.

Бригадир монтажників Казімеж Червінський розповідає з цього приводу, що його товариші по бригаді — а в ній 25 молодих робітників — вирішили боротися за звання колективу соціалістичної праці.

З чого почати? — таке питання постало насамперед перед бригадиром. Якими шляхами йти до цього високого звання?

«І ми почали з того, — розповідає Казімеж Червінський, — що прочитали «Великий почин» Леніна, його висловлювання про змагання, про нове ставлення до праці, про ощадливість і економію. Всією бригадою читали і біографію Леніна. Ми зацікавилися подробицями його перебування в Польщі, відвідали Пороніно і Білий Дунаєць, зустрілися з тими, хто бачив Леніна. Скільки цікавих розповідей почули ми!»

Від знайомства з біографією і вченням Леніна молоді польські суднобудівники йшли до розуміння правильної організації праці. Слова «Ми живемо і працюємо за Леніним» набули у них реальності, стали їхнім сьогоденням.

Тепер бригада Казімежа Червінського — одна з найкращих на верфі, колектив соціалістичної праці.

Польський робітник-коваль талановитий художник-самоук Станіслав Саганак створив цей скульптурний портрет В. І. Леніна. Він виконаний із листової латуні.

«Чим близький Ленін нам, польським робітникам? — каже один з монтажників — Стефан Пауль. — Я можу відповісти на це питання: з його ім'ям пов'язані й надання Польщі незалежності, й визволення нашої країни від гітлерівських загарбників, і наша дружба та братерство з радянськими людьми, з народами СРСР».

Останнім часом на замовлення Радянського Союзу на верфі почалося спорудження «Ленінської серії» риболовецьких суден. Уже спущено на воду траулери, названі іменами видатних діячів російської революції, міжнародного комуністичного руху — «Георгій Чичерін», «Олександра Коллонтай», «Карл Лібкнехт», «Роза Люксембург». А чергове судно, на згадку про Великий Жовтень, назвали «Смольний».

«Ленінська серія» — це об'єкт особливої уваги й піклування цілого колективу. Саме тому гарячу підтримку суднобудівників дістала пропозиція — на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна всі судна цієї серії спускати на воду достроково. Цю пропозицію вже перетворюють в життя.

«Ленін у моєму житті» — така була тема цікавої бесіди, проведеної з працівниками верфі за ініціативою партійного комітету.

«Найцінніше для мене в особі Леніна — це його уважне, зичливе ставлення до людей. Як він розмовляв з простими людьми, як глибоко розумів їхні потреби й

думи! Згадаймо хоча б його дружні стосунки з польськими селянами», — сказав робітник Ришард Кронь.

А інженер Едмунд Гаєвський висловився так:

«Кожний з нас по-своєму приходить до Леніна. І по-своєму наслідує його, виховує в собі його риси. Мене, крім усього іншого, особливо вражає працелюбність Леніна, його виняткова наполегливість».

Згаданий вже вище бригадир монтажників Казімеж Червінський каже: «Ленін — це великий талант, помножений на коловальну працю, працю повсякденну, шохвилинну».

Польські суднобудівники добре розуміють, що найкраще вшанування пам'яті великого вождя — це успішне втілення його ідей в життя. Три роки тому, приймаючи найпочесніше ім'я, вони присяглися: пам'ятати заповіт Леніна про найважливіше, найголовніше для перемоги нового ладу — продуктивність праці. Урочиста присяга визначила зусилля й прагнення всього багатотисячного колективу підприємства. Визначила й наслідки його натхненної праці: верф веде перед і в справі підвищення продуктивності праці, й у заощадженні сировини та зниженні собівартості, й у галузі технічного прогресу, вдосконалення виробничих процесів.

Гданські суднобудівники чесно заробили право казати про себе: «Ми з верфі імені Леніна!»

Майорять прапори

Цей червоний прапор із зображенням Леніна майорить високо в небі над новобудовами центральної частини демократичного Берліна. Такі самі прапори можна побачити й над іншими містами Німецької Демократичної Республіки. Вони означають, що робітничі колективи промислових підприємств і новобудов, над якими піднято цей символічний стяг, стали на трудову вахту і включилися в соціалістичне змагання на честь 100-річчя від дня народження великого вождя світового пролетаріату.

Зачинателями цієї справи були берлінські будівельники, що споруджують великий комплекс на новій площі столиці НДР з величним пам'ятником Володимиру Іллічу Леніну. Коли восени 1968 року, в дні святкування 51 річниці Жовтня заклали перший камінь майбутньої площі, будівельники дали клятву — працювати так, щоб бути гідними справи, яку вони роблять, і ленінського імені, присвоєного цьому великому колективі робітників, інженерів, архітекторів та інших фахівців.

Ініціатива берлінських будівельників поклала початок масовому рухові, який нині охопив усю республіку.

«Ленін-ауфгебот» — «Ленінська вахта» — цей вислів тепер можна почути в НДР скрізь, майже щодня прочитати в газетах. На їхніх шпальтах є постійна рубрика з портретом Леніна. Тут друкуються повідомлення про хід змагання на честь ленінського ювілею, про успіхи ленінської трудової вахти.

Верстатобудівний завод імені 7 Жовтня в Берліні, завод важкого машинобудування імені Ерста Тельмана в Магдебурзі, металургійний комбінат «Ост» в Ейзенхюттенштадті, судноверф «Варнов» у Ростоку — це тільки деякі з тих підприємств, котрі можуть пишатися своїми успіхами на ленінській трудовій вахті. А газети щодня приносять звістки про нові й нові робітничі колективи, які домоглися радисних трудових звершень.

«Ім'я Леніна надихає нас на соціалістичну працю!» — кажуть берлінські будівельники. Ці слова повторюють за ними всі трудящі НДР.

Болгарські видавництва підготували до 100-річчя дня народження В. І. Леніна цілий ряд ювілейних видань. На фото: обкладинки трьох книжок, що недавно вийшли друком у видавництвах Софії

ВАСИЛ КОЛЕВСЬКИЙ

СТОРІНКИ ЛЕНІНІАНИ

Утвердження ленінських ідей у прогресивній болгарській літературі, перші спроби відтворити образ вождя російського та світового пролетаріату пов'язані з впливом Великої Жовтневої соціалістичної революції. Але поразка Вересневого повстання 1923 року та наступні погроми і кривавий фашистський терор на якийсь час загальмували цей процес. Він відновився тільки на початку 30-х років, коли знялася нова хвиля революційного піднесення і активізувалась громадсько-політична діяльність прогресивної творчої інтелігенції. На сторінках пролетарських літературних видань було проведено дискусію про засвоєння і утвердження в літературі ленінських принципів. Вони стали керівними в діяльності і творчості більшості пролетарських та антифашистських письменників 30-х років, їхньою зброєю в боротьбі за визволення болгарського народу з-під гніту фашизму й капіталізму. У творах цих письменників ленінські принципи партійності та народності закладені в самій художній структурі, вони стають їх суттю, їх пафосом. Найвищим есте-

тичним ідеалом цих авторів був комуністичний ідеал. Найдорожчі образи їхніх творів — це образи партії, Леніна.

Згадаймо, як розкривається образ Володимира Ілліча в найбільшому з прозових творів початку 30-х років, написаних на засадах соціалістичного реалізму — романі Крума Велкова «Село Борово». Існування Радянського Союзу — реального втілення в життя ленінських ідей — стало могутнім фактором активізації революційного руху в нашій країні. За умов революційної ситуації, що склалася в Болгарії, приклад СРСР був прожектором, який освітлював нам шлях боротьби. Головний герой роману Марин у розмові з учителем Василевим каже:

«...І у нас соціальні зміни — не за горами... Ми підемо шляхом Радянської Росії». В цих словах знайшли вияв найзаповітніші помисли Марина, відбилися великі революційні зрушення доби. Ту саму думку висловлює він і тоді, коли проголошує початок збройного повстання у Боровому: «Народ уже прокинувся і хоче стати господарем власної долі, як зробив

це шість років тому великий російський народ; там при владі — робітники й селяни. Тож наслідуймо їхній приклад!»

Письменник розповідає у своєму творі, як наполегливо й послідовно комуністи готували народ до повстання. І найкращим їх учителем, що допомагав опановувати складну науку соціальної революції, був Ленін. Його портрет висить на стіні партійного клубу — Ігнатової кав'ярні. У палких суперечках Ленін не залишається німим свідком. Він стає до лав болгарських тісняків і його слово — вирішальне.

Революціонери шукають у Леніна і поради, і моральної підтримки. Не можна без хвилювання читати діалог між Леніном та Ігнатом — найяскравішим представником тісняків-революціонерів у нашій прозі того періоду. Ігнат розуміє, що незабаром має вирішитися доля тисяч людей, доля народу. Він знає також, що коли війська залишаться на боці уряду, — повстання приречене на поразку. Проте народ підіймається на боротьбу, й іншого шляху партія не має. Вона мусить, якщо не хоче втратити

назавжди свій авторитет, очолити повстання. І коли воно вибухає, у хвилину найбільшого напруження звертає Ігнат свій погляд до Леніна: «Навпроти нього на голій стіні висів портрет людини, що своїм розумом і волею привела до перемоги найбільшу революцію всіх часів. Ігнат схилив голову і спитав самого себе, чи не злякався він за свою власну долю. Ні!.. Він боявся не за себе, а за справу. В цю мить він не вірив у перемогу, в чудодійну силу голих рук, знав: останнє слово скажуть гармати... — Але за нього особисто, за Ігната, ти, товаришу Ленін, будь певен!.. Колись він оддав ногу за буржуазію, а сьогодні за братів своїх ладен віддати душу!» І коли тривожні передчуття Ігнатові справдилися і виявилось, що повсталі боровці безсили проти кулеметів, Ігнат, мов ті величні комунари з віршів Смирненського, до останнього подиху б'ється за революцію. Старий досвідчений боєць, він допомагає товаришам відбити і зберегти прапор боротьби — символ завтрашньої перемоги.

Яке місце посідає образ Леніна в романі «Село Борово»? Він не належить до персонажів твору, але бере участь і то активну, в розвитку сюжету й характерів дійових осіб. І це не поодинокі явище в болгарській літературі. Ленін — людина, вождь міжнародного пролетаріату, символ всепермагаючого комунізму назавжди входить в нашу літературу соціалістичного реалізму.

У цьому плані слід оцінити і внесок у нашу ленініану, що його зробив на початку 30-х років найвизначніший сучасний прозаїк Болгарії Георгій Караславов. В оповіданнях, повістях та романах Георгія Караславова, так само, як у творах Крума Велкова, ленінська тема розкривається у двох планах: відтворення образу Леніна-людини й зображення справи Леніна, втіленої в революції та в Радянській державі. Правда про Радянську Росію, де багатії та експлуататори були ліквідовані як клас, стає одним з вирішальних факторів політичного прозріння багатьох героїв цього письменника (оповідання «Делегат», «На лінії», «Сумлінна» та інші).

Особливо велике місце посідає

ленінська тема в повісті Караславова «Сількор». Вперше інтерес до політики прокидається у затурканого селянина Димо Козака, коли він слухає розповідь про Болгарську Комуністичну партію, про її мету та завдання. Козак запитує оповідача: «А чи є в Росії така партія?» І відповідь, яку він чує, стає для нього першим уроком комунізму: «Там робітники та селяни взяли владу і будують зараз нове життя...» Повість закінчується тим, що він — сількор Димо Козак — надсилає листа до комуністичної газети. І тут, як і в романі «Село Борово», образ Леніна входить у живу тканину художнього твору: з портрета «на нього дивився і дружньо, приязно усміхався Ленін...»

Величезну роль Леніна в духовному, політичному пробудженні трудящих, але вже в ширшому, інтернаціональному плані розкриває Караславов у романі «Споржиров» (1931). Дія роману відбувається в Чехословаччині наприкінці 20-х років. Тяжка економічна криза страшним тягарем лягла на плечі робітників. Капіталісти мало не задарма використовують робочу силу на будівництві нового міста. Тут зібралися несвідомі робітники, люмпен-пролетарі з багатьох країн.

Але й серед них назрівають сили протесту, з'являються свідомі борці. Словаки, болгары, чехи, угорці — люди різних національностей, але віра в них одна, мета спільна, а їхній прапор — червоний прапор Інтернаціоналу із зображенням Ілліча. І знову живий Ленін стає до лав робітників, запалює їх на боротьбу, скеровує волю. Так живе він у свідомості словацького робітника Шайшика: «Ти не знаєш, ким був Ілліч для робітників... Товариш, справжній товариш! Він ходив селами й містами, переходив з однієї країни до другої і навчав бідарів боротися за життя, за людське життя... І як він їх навчав, як напучував!.. Було, скаже тобі щось, і так просто скаже, так ясно, наче це хтось із твоїх друзів говорить; мине час, десять, п'ятнадцять днів — і раптом ти починаєш розуміти, відчувати, хто ти й для чого ти. Нема місця, де б не ступала його нога. Був він у Німеччині, був у Франції, в Чехії і Болгарії, та, либонь, і

в Америці був». Важко визначити в цій розповіді Шайшика, де закінчуються факти й починається легенда. Але в широкому історичному плані все, що він розповідає, справедливе, бо туди, де сам Ленін не бував, долинули його ідеї...

До найвизначніших художніх творів болгарської літератури, присвячених Леніну, належить оповідання Орлина Василева «Страшна звістка» (1933 р.). В ньому робітник-машиніст згадує той день, коли надійшло повідомлення про смерть Леніна. Телефон приніс страшні слова. «Кров ударила в голову, мені перепинило дух, відібрало мову, задзвеніло у вухах. Насунулося щось темне...» Машиніст переказує сумну звістку своєму помічникові Мито. «—Ти знаєш, що... що Ленін помер?..

— Що-о? — гукнув здоровань і так рвучко схопився на ноги, що зсунув з місця важкий стіл. Забруднене мазутом лице його скривилось...

— Чи правда ж це, браточку? — несподівано прошепотів він».

Мито вмикає сирену, і тоді «сталось таке, чому важко було пойняти віри: мовчазний, суворий чолов'яга, який навіть не застогнав, коли жорна потрощили йому пальці на лівій руці, заплакав. Заплакав, не одвертаючись, не ховаючи обличчя, — стояв, зіпхивши зуби, чорний і могутній, як його машина, і слюзи струмками лилися по щоках...

Плакав і я».

Оповідання закінчується словами: «Сирена розколола гучним голосом ніч, немов виплакуючи біль мільйонів та їх безсилля воскресити свого вождя».

Болгарські письменники, що мали щасливу нагоду побувати в СРСР, бачили, як глибоко увійшов образ Леніна у свідомість радянського народу.

Утвердження ленінських ідей, ленінських принципів у творах наших прогресивних письменників впливає з багатьох революційних традицій болгарського народу та болгарської літератури. Зерно пускає коріння там, де є сприятливий ґрунт. Ще на початку буремних 30-х років прогресивні митці Болгарії робили свій внесок у справу увічнення великого образу Володимира Ілліча Леніна.

З ПОКОЛІННЯ В ПОКОЛІННЯ

В. І. ЛЕНІН ОЧИМА АМЕРИКАНЦІВ

У п'єсі Всеволода Іванова «Бронепоезд 14-69» є знаменна сцена: сибірські партизани, взявши в полон солдата американських експедиційних інтервенційних сил, хочуть його розпропагувати, повернути до своєї віри. Вони показують малюнки із випадкової книжки, намагаються щось пояснити російською мовою, якої він не знає. І лиш одне слово знайоме американцеві — воно править за своєрідний пароль. Слово це — «Ленін». Американець повторює його із щасливим хвилюванням. Так, воно зрозуміле кожному...

Образ безіменного американського солдата, якого відпускають партизани, по-своєму символічний. Щось єднає його з героєм Ептона Сінклера — Джіммі Хіггінсом. Цей солдат — уособлення тих тисяч його співвітчизників, для яких ім'я Ілліча стало синонімом революції, правди, соціальної справедливості.

У своїй автобіографічній книжці «На власні очі» (1962) ветеран американського пролетарського руху Елізабет Гарлі Флінн згадує: «Коли звістка про російську більшовицьку революцію облетіла світ, американські

робітники довідалися про людину, ім'я якої було Ленін. Тоді ж увійшли у повсякденний вжиток інші, повні революційного змісту слова: «більшовик», «Ради». Незважаючи на протидію реакції, в Америці починають видавати твори Леніна. В 1918 році виходить у світ збірка ленінських праць під назвою «Ради за роботу», а його знаменитий «Лист до американських робітників», опублікований восени того ж року завдяки енергії Джона Ріда, великою мірою активізував революцізацію трудящих. В одному з перших біографічних нарисів про Ілліча, надрукованому в соціалістичній газеті «Трут» («Правда») у грудні 1917 року, вождя Жовтневої революції схарактеризовано так: «незламний борець за справжню демократію, промовець, організатор, письменник і економіст-максималіст». Але особливо значну роль відіграли ті прогресивні американці, журналісти й публіцисти, діячі робітничого руху, які приїздили до нашої країни, зустрічалися з Леніним, а потім, повернувшись на батьківщину, розповідали про нього своїм співвітчизникам.

днів» неначе випромінюють світло ленінської думки. І це чітко висловив один з перших рецензентів книги, американський письменник Флойд Делл: «Через усю книгу проходить, зростаючи з кожною сторінкою і дедалі більше заповнюючи нашу свідомість, образ Леніна... Не силою красномовства, а силою свого знання стає він головним рушієм революційних подій».

Рід крок за кроком підводить до цієї ключової сцени читача, переконує його, що думка й воля вождя присутні в усіх справах партії. Американський журналіст цитує рядки з відомого ленінського «Листа до товари-

Джон Рід. Фотографія. 1919 р.

ців», згадує «громовий голос Леніна, який закликає до повстання», устами Володарського викладає ленінський план виступу; оцінює обстановку перед штурмом Зимового палацу. «Ленін і петроградські робітники вирішили — бути повстанню». Нарешті Рід констатує, що на засіданні Петроградської Ради, відхиляючи плани капітулянтів, «Ленін... стояв непохитно, мов скеля».

Щоб писати про революцію,

«ЛОКОМОТИВ ІСТОРІЇ»

Розповідь про Леніна на трибуні II Всеросійського з'їзду Рад, цей центральний епізод Рідових «Десяти днів», який по праву став хрестоматійним, — містить перший у зарубіжній ху-

дожній літературі портрет вождя революції. За цими небагатьма лаконічними рядками, такими пластичними й афористичними, видно величезну роботу Ріда — аналітика й художника. «Десять

треба, либонь, бути поетом! І нам пощастило, що серед делегатів II з'їзду сидів чоловік з падкими очима і полум'яним серцем, поклавши на коліна блокнот, куди швидко й розго-нисто записував пережите й побачене в ті драматичні години. І згодом, уже в «Десяти днях», «сировина» блокнотних записів вилилася в такі натхненні слова: «Було рівно 8 годин 40 хвилин, коли громова хвиля вітальних криків і оплесків сповістила про появу членів президії і Леніна — великого Леніна серед них. Невисока кремезна постать з великою лисою й випуклою, міцно посадженою головою. Маленькі очі, чималий ніс, широкий благородний рот, масивне підборіддя, голений, але вже з трохи видною борідкою, такою відомою в минулому і майбутньому. Потертий костюм, не зовсім до зросту довгі штани. Нічого, що нагадувало б кумира юрби, простий, любийний і поважний так, як, можливо, любили і поважали тільки небагатих вождів в історії. Незвичайний народний вождь, вождь виключно завдяки своєму інтелекту, вільний від будь-якої пози, вождь, який не піддається настроям, твердий, непохитний, без ефектних пристрасей, але який має величезне вміння розкрити найскладніші ідеї найпростішими словами і дати глибокий аналіз конкретної обстановки, поєднуючи проникливу гнучкість і відважну сміливість ума».

Зовнішній портрет майстерно пов'язаний тут з політичною характеристикою, широкою і точною.

В останніх розділах Рід розкриває нові грані в характері вождя, його непохитну впевненість, яка проявляється у найтяжчі для революції періоди. Такий є Ленін і в той момент, коли частина народних комісарів виходить з уряду. Він говорить «спокійно», «безстрашно». «повільно добираючи слова». «Кожна його фраза падала як молот». Такий він на трибуні Надзвичайного селянського з'їзду, де більшовики були в меншості. «Ленін стояв зовсім спокійно, охопивши пліччю обома руками, і вдумливо дивився на шаленіючу юрбу своїми примруженими очима...» Його спокійна впевненість передається делегатам, галас ущухає, ліва частина добивається тиші. Ленінова аргументація владно завойовує серця делегатів. Його повторний виступ на з'їзді вже слухають з величезною увагою.

Образ Леніна змальований вагомими, значущими словами: перед нами вождь, який уособлює силу, волю і правду революції.

Книга Ріда, видана в березні

1919 року, знайшла шлях до сердець американців. У передмові до неї Ленін, зокрема, писав:

«Цю книгу я хотів би бачити поширеною в мільйонах примірників і перекладеною на всі мови, бо вона дає правдивий і надзвичайно живо написаний виклад подій, таких важливих для розуміння того, що таке пролетарська революція, що таке диктатура пролетаріату».

І це бажання В. І. Леніна здійснилось. У двадцятих роках книга Ріда була перекладена мало не на всі основні мови світу, а з кінця п'ятдесятих років почалася нова хвиля видань «Десяти днів», які з'явилися в Данії і Румунії, НДР і Греції, Англії і США, у Франції, Італії, Польщі й ЧСР, Кубі й Демократичній Республіці В'єтнам...

Що ж до Ріда, то він невтомно працював над образом Леніна, його записники збагачувалися новими й новими спостереженнями і формулюваннями. Одному з друзів він сказав: «Мое життя я поділяю на два періоди: до Жовтневої революції і зустрічі з Леніном та після цієї зустрічі. Раніш я бачив лише поверхню явища, у Леніна я навчився розуміти його суть. Багато що уявлялось мені в перекрученому вигляді, він поставив мене з голови на ноги. Жодна людина не дала мені стільки, як він...»

Прийшовши до Москви восени 1919 року для роботи в Комінтерні, Рід часто бував у В. І.

Леніна в його кремлівському кабінеті. Іллічу подобався молодий, життєрадісний американець. Коли навесні Ріда при спробі нелегально виїхати до Америки затримали у Фінляндії і кинули до в'язниці в Або, Радянський уряд з ініціативи В. І. Леніна добився його звільнення, обмінявши на двох фінів, арештованих за антирадянську діяльність.

Важливою сторінкою в житті Ріда після його повернення з Фінляндії до Росії стала участь у роботі II конгресу Комінтерну в липні 1920 року. Там він виступав у дебатах на питанні про статут, профспілки, боротьбу колоніальних народів, входив до комісії з національного і колоніального питань та до комісії з питань професійного руху; в цій останній він працював разом з Іллічем.

У дні конгресу Рід уважно придивлявся до В. І. Леніна, вивчав його виступи. У блокноті журналіста з'явилися такі нотатки: «Дуже різний і водночас завжди є самим собою»; «швидкі рухи, але не метушливий»; «швидкість створюється економічною точністю жестів»; «увесь звернений до всіх, всіх, всіх»; «інтелектуальна багатогранність і повнота»; «завжди в масі і з масами». І ніби підсумовуючи ці враження, Рід записав в альбомі делегатів Комінтерну: «Ленін — такий простий, такий гуманний і водночас такий далекоглядний і непохитний. Ленін — локомотив історії».

«РОСІЙСЬКІ АМЕРИКАНЦІ»

Їх була ціла група, радикально настроєних кореспондентів з-за океану, очевидців Жовтня. Альберт Ріс Вільямс, соратник Ріда, називав їх «російськими американцями».

Тієї самої важкої осені 1918 року, коли Джон Рід у своєму будиночку на березі Гудзона писав «Десять днів...», поруч був його друг, Альберт Ріс Вільямс, захоплений роботою над книгою про Леніна. Ці місяці напруженої праці ще більше здружили двох чудових журналістів.

Книга Вільямса «Ленін — людина і його справа» побачила світ восени 1919 року; відтоді вона багато разів перевидавалась і доповнювалась, ставши нині одним із класичних зразків світової ленініани.

Важко переоцінити значення цього раннього свідчення про вождя революції, яке доповнює образ Леніна, поданий у творі Джона Ріда. Яких тільки накле-

пів і злобних міфів не фабрикувала преса монополій про Леніна! Навіть газета «Нью-Йорк таймс», що претендує на об'єктивну інформацію, за неповних три роки опублікувала близько шістдесяти фантастичних повідомлень про Леніна, його «втечу з Росії», «відставку» тощо.

Сила книги Вільямса полягала в тому, що вона була створена на основі особистих вражень. Він писав про Леніна, з яким устич близько познайомитись, якого спостерігав у гарячій атмосфері мітингів і в робочому кабінеті, під час зустрічей з товаришами по партії, журналістами і «ходаками» з народу та дискусій з політичними опонентами. І для Леніна Вільямс не був звичайним заморським газетярем; він був соціалістом, другом російської революції.

Крилаті слова Джона Ріда про В. І. Леніна як про «незвичайного народного вождя» знайшли у

Вільямса дальший розвиток і фактичне підтвердження. Вільямс неначе висвітлював різні грані особистості Ілліча — людини, політичного борця, державного діяча. Свою книгу, звернену до широкого загалу, він написав у переконливій, дохідливій манері, виступивши як досвідчений просвітитель, педагог, який уміє знайти контакт зі своєю аудиторією. Майже кожна сцена, картина, епізод супроводились ясним, але не нав'язливим коментарем. Сама розповідь поділялася на короткі розділи, заголовки яких уже містили в собі ясні тези: «Незвичайне самовладання Леніна»; «Ленін у стосунках з людьми»; «Щирість і прямота Леніна» та ін. Для Вільямса Ленін — не велетень, що височить над юрбою, а надзвичайно яскраве втілення найкращих людських якостей, державний діяч з «велетенським розумом і залізною волею», «широкими знаннями й рішучістю в діях», «з найвищими ідеалами і найтверезішим політичним розумом».

Вільямс безперервно повторює, що Ленін — «найбільший реаліст». Вождь, не схожий на західних лідерів, демократичний і простий, сила якого полягає в здатності бачити завтрашній день, в ясності аналізу, в умінні обрати правильний шлях у найдраматичніших ситуаціях. Такий Ленін у критичні тижні боротьби за Брестський мир і під час наступу німців на Петроград, в Установчих зборах і на трибуні II Всеросійського з'їзду Рад, Ленін, який розв'язує безліч найрізноманітніших державних питань, уважно вислуховує думку «ходака»-селянина, ділить з народом усі злигодні війни та блокади. Ленін — мудрий керівник мас і виразник їхніх дум.

У книзі Вільямса Ленін постає як вождь нового типу. І якщо Вудро Вільсон «як професіональний промовець подає предмет своєї промови в блискучому словесному оформленні, що заціплює і гіпнотизує маси», водночас приховуючи правду, то Ленін діє «як хірург із скальпелем в руках», він «змінює словесну полову і показує економічні мотиви, приховані за пишною фразеологією імперіалістів».

Вільямс на все життя зберігає вірність новій Росії, а ленінська тема відтоді проймає всю його творчість. І в останній своїй книжці, над якою наполегливо працював уже тяжкохворий і якої так і не встиг завершити, — «Нова Росія очима американців», — він воскресив у нових деталях, нових подробицях жовтневі дні, перші місяці революції та зустрічі з Леніним. Цього разу в центрі уваги Вільямса ста-

ли історичні години засідання II Всеросійського з'їзду Рад і виступ на ньому Леніна, що виголосив, як назвав її американський журналіст, «головну фразу революції»: «Тепер час приступати до будування соціалістичного ладу».

Разом з Рідом і Вільямсом увійшла до Зимового палацу слідом за шеренгами червоногвардійців і подруга Ріда, журналістка Луїза Брайант. Повернувшись до Америки на початку 1918 року, вона невтомно, у статтях і публічних виступах розповідала правду про все, що побачила і пережила. Її схвалювана книга нарисів «Шість місяців у червоній Росії» (1918) заклопотано посідає місце серед дорожніх живих свідчень про Жовтень.

Вдруге Луїза Брайант відвідала нашу країну незадовго до смерті Ріда — восени 1920 року, взяла інтерв'ю у В. І. Леніна, бачилася з Н. К. Крупською. Ілліч допоміг їй зробити подорож до Середньої Азії влітку 1921 року.

Повернувшись на батьківщину, Брайант випускає книгу «Дзеркало Москви» (1923), серію нарисів, присвячених керівникам революції і Радянської держави. Герої цієї книги — Ленін, Дзержинський, Калінін, Луначарський — глибоко людяні у повсякденному житті, в побуті. І все-таки це незвичайні люди, люди-борці, люди однієї всепоглинаючої ідеї, ентузіаста, безмежно віддані революції.

Найрельєфнішим в образ Леніна — «найбільшого реаліста», далекоглядного і непохитного у здійсненні революційної лнії.

Він, підкреслює Брайант, принципово відрізняється від західних політичних діячів, які прикидаються щирими, а говорять неправду. Він добрий, дбайливий, далекий від усякого хизування й пози, і водночас йому притаманна непохитна революційна твердість. І це має історичне пояснення: адже він мусив ламати опір ворожих сил.

Враження Брайант від особистості Леніна, такої багатої і багатогранної, висловлено так: «Хоч як неспокійно було в нього на душі, його цілковите всепереможне самовладання справляло сильне враження. Без усякої метушні прийняв він на себе величезну владу, без метушні зустрівся віч-на-віч із світовою реакцією, громадянською війною, хворобами, поразками... Його спокійна твердість породжує куди більше впевненості, ніж найпишніша помпезність. Я не знаю жодного діяча в історії, який умів би зберегти таке самовладання, як він у найбезнадійніші дні».

Полковника Реймонда Робінса, керівника американської місії Червоного Хреста в Росії, на батьківщині прозвали «мільйонером, що любив Леніна». Зразковий «селф-мейд мен», тобто людина, яка «сама себе зробила», капіталіст, що розбагатів на розробці золотих копалин Аляски, шанувальник біблії, він, так само як Рід, Вільямс та інші, опинився в Росії саме в драматичні місяці 1917-18 років. Піднявшись вище своїх класових симпатій, Робінс побачив, що більшовики виражають інтереси російського народу. Коли посол США Френсіс, заціплений ненавистю до більшовизму, відмовився від усяких контактів з новою владою, Робінс протягом кількох місяців виконував функції неофіційного представника Америки на переговорах з більшовиками.

Вирішальне значення мали для нього зустрічі з Леніним. Він часто бував у кабінеті вождя в Смольному, бачив його у повсякденній робочій обстановці. Ленін був точний, діловитий, не терпів фальшивого пафосу. Ці якості особливо imponували американцеві. Таким постає Ілліч у спогадах Робінса, записаних журналістом Уільямом Хардом в 1920 році.

Ленін і Робінс подовгу розмовляли, часто сперечалися. Володимир Ілліч з притаманною йому проникливістю побачив у капіталісті Робінсі людину безперечно чесну й цільну, яка могла стати другом нової Росії. І Ленін перетворив його в нашого друга! Прямо й відверто викладав він Робінсові суть марксистської філософії, говорив про поступальний хід історії. Ці докази Робінс вислуховував з найсерйознішою увагою. Правда, він не міг примиритися з атеїзмом більшовиків, а прогресу не уявляв собі поза конкуренцією і приватною ініціативою.

Але навіть не погоджуючись часом з доказами Леніна-марксиста, Робінс був цілком зачарований Леніним-людиною, його мудрістю, простотою, відвертістю. Залишаючи Росію, він у листі до Леніна висловив подяку за сприяння в роботі Червоного Хреста і додав: «Ваша пророча прозорливість і геніальне керівництво дали змогу Радянській владі зміцнитись у всій Росії». Приклад Жовтня, на думку Робінса, «надихне і рушить уперед справу свободи в усьому світі». Робінс не став ані більшовиком, ані марксистом, але після зустрічей з Леніним почав дивитися на світ іншими очима. Він попереджав колег-бізнесменів: «американська система» таїть у собі «страшне лихо безробіття» та «безжалісні злидні».

До останніх днів свого життя Робінс незмінно плекав дружні почуття до Радянського Союзу. На честь вождя революції він садить у своєму флоридському мастку «дерево Леніна» і щонеділі, як людина релігійна, молиться за вождя Жовтня. Коли Радянська влада робила ще перші кроки, Робінс сказав англійському журналістові Ренсому: «Та зрозумійте ж, я не можу ставитись вороже до немовляти, біля колиски якого провів шість місяців». Завдяки Леніну він став другом нашої країни.

Зустріч з В. І. Леніним спричинилась до вирішального повороту в долі Роберта Майнора (1884—1952), радикального публіциста і карикатуриста, працівника соціалістичної преси. Він приїхав до Москви навесні 1918 року, сподіваючись побачити і зрозуміти новий світ, створюваний більшовиками. Тоді й відбулося його знайомство з В. І. Леніним; за час перебування Майнора в Росії вони бачилися кілька раз у Кремлі. Вождь Жовтня виявляв великий інтерес до Америки, до робітничого руху в ній, розпитував про справу ув'язненого робітничого лідера Тома Муні. Згодом Майнор гадував, що Ленін напрочуд скромний, ставить масу запитань, дуже цікавлячись думкою людей, що приїхали з-за кордону. На диво працездатний і цілеспрямований, він часто за

кілька хвилин розв'язує питання, на які іншим довелося б витратити кілька днів. Ленін несе велетенський тягар державних турбот.

Під впливом Леніна Майнор позбувся помилкових, анархістських уявлень бакунінського кшталту про державу як про якесь абсолютне зло і переконався, що диктатура пролетаріату історично необхідна. Бунтівник і антимілітарист виріс в одного з керівників компартії

США і став редактором її головного органу «Дейлі уоркер». Відклавши олівець художника, Майнор цілком поринув у практичну організаційну роботу і в своїх статтях та виступах незмінно звертався до досвіду Жовтня, до Леніна. Свою оцінку історичного значення Жовтневої революції він висловив з афористичною стислістю: «Світ побачив вибух політичного атома, який вивільнив сили, потужніші за термоядерну енергію».

«Я ОБИРАЮ ШЛЯХ ІЛЛІЧА»

12 квітня 1919 року в одному з залів американського конгресу зібралася на чергове засідання сенатська комісія в іноземних справах. Виступав Лінкольн Стеффенс, один із членів місії Буллита, яка щойно повернулася з Росії. Там американців приймав Ленін, потім члени її зустрічалися з Чичеріним та Литвиновим. Буллїт мав прозондувати позиції більшовиків, а потім запропонувати їм мир за якнайвищу ціну.

Що ж до сенаторів, то вони зовсім не належали до тих далекоглядних і тверезих людей капіталістичного світу, які вже розуміли, що з «червоними» треба налагоджувати відносини. Не далі як місяць тому ті з них, що

належали до горезвісної комісії Овермена, вдалися до провокаційного «розслідування більшовицької пропаганди в США». Там, на засіданні комісії, спростовуючи зловісні наклепи антирадянськи настроєних «свідків», Джон Рід, Альберт Ріс Вільямс та їхні друзі мужньо захищали правду про нову Росію.

Тепер цю естафету правди неначе прийняв з їхніх рук Лінкольн Стеффенс, «американський репортер номер один», як його називали, визнаний ліберал, вхожий до самого президента Вільсона. Цього разу він явно розчарував батьків-законодавців, які сподівалися почути від нього розповідь про «хаос», «анархію» та інші «страхіття»

Малюнок Роберта Майнора. 1926 р.

«червоної Росії». Насамперед він констатував успіхи нової влади. «Немає сумніву, — пояснив він невдоволеним сенаторам, — що руйнівна фаза революції в Росії завершилася. Почалася фаза творча». І вже зовсім «поблизнірськи», спростовуючи загальнопоширені уявлення про більшовиків як про «узурпаторів» влади, прозвучали слова Стеффенса: «Радянський уряд відбиває в собі звички, психологію та умови життя російського народу. Цей уряд підходить до народів. Він йому подобається, народ охоче з ним співробітничав».

«Ленін — людина з уявою, — говорив далі Стеффенс сенаторам. — Тривалий час він старався уявити собі форму майбутнього соціалістичного суспільства, підраховуючи всі ресурси, всю машинну техніку, всі організації, що існували в умовах старого ладу і могли бути використані для створення нового».

Того заметільного лютевого дня 1919 року, коли Стеффенс, 52-річний високий худорлявий чоловік у пенсне, знаний усій Америці й Європі, вийшов на обласнений перон Північного вокзалу, щоб поїхати в Кремль і особисто поговорити з Леніним, він був уже людиною з чималим життєвим досвідом, мав за плечима майже три десятиліття напруженої роботи журналіста, політичного публіциста, громадського діяча. Багато років він вірив в ефективність поступових реформ, переконаний, що за допомогою демократичної процедури можна вичистити авігелі стайні американського капіталізму. Згодом, переживши крах ряду своїх експериментів, Стеффенс зрозумів, що зло — не в окремих поганих людях, політиках і шахраях, а в соціальних умовах, які стимулюють їх злочинність, зло в тому, що він називав «Системою». Розчарувавшись в еволюційному шляху, він визнав право на зламання несправедливої соціально-економічної структури, право на революцію.

Вперше Стеффенс приїхав до Росії навесні 1917 року і вже тоді переконався в антинародному характері політики Керенського, побачив розмах масового руху за мир і правдиву демократію, силу такої справді народної форми політичної влади, як Ради. Тоді, у квітні 1917 року, він уперше побачив Леніна, що виголошував промову з балкона палацу Кшесинської. В. І. Леніна, який уособлював сміливість та рішучість більшовиків, Стеффенс характеризував тоді як «людину дії». Повернувшись до Америки, він сприйняв повідомлення про Жовтневе по-

встання як «добру звістку», а потім, улітку 1918 року, засудив розв'язану американцями антирадянську інтервенцію.

Вирушаючи до Росії разом з місцем Буллита, Стеффенс, подібно до таких інтелектуалів Заходу як Роллан, Уеллс, Франс, Генріх Манн, прагнув вирішити для себе, чи правомірним є революційне насильство, чи виправданий самозахист революції від зовнішніх та внутрішніх ворогів. У розмовах з Леніним Стеффенс запитував його про «червоний терор»; Ілліч терпляче, на конкретних прикладах пояснював йому теорію і тактику більшовизму. Ця зустріч, наклавши глибокий відбиток на світогляд Стеффенса, стала найважливішою віхою в його духовній еволюції. Сам він оцінював свою подорож так: «Я зробив мандрівку в майбутнє, і воно прокладає собі шлях». Відтоді образи світання, ранку, майбутнього дедалі міцніше зв'язуються у Стеффенса з Росією — країною, яка прокладає освітлені Леніним нові шляхи в економіці та ідеології.

Досвід революційного руху в Європі переконує його в справедливості тих неминучих тимчасових заходів, що їх застосовують комуністи для захисту своїх здобутків. Ленін став для нього виразником єдності стратегії і тактики більшовизму.

Приїхавши до Росії восени 1923 року, Стеффенс засвідчив благотворні зміни. «Москва квітне, — писав він в одному з листів, — Росія починає жити сміливо, з усмішкою». НЕП став для Стеффенса прикладом прозорливої стратегії Леніна, який міг піти на тимчасовий відступ, ніколи не втрачаючи при цьому загальної перспективи. «Старий лібералізм умер, — констатував Стеффенс. — Його вбила війна. Ленін показав шлях».

Уроки Жовтня Стеффенс осмислює і в книзі «Червоний Мойсей» (1925): біблійна легенда править йому за наочну схему, яка ілюструє дію головних сил в революції. Особливо цікавий теоретичний вступ до книги. Він переконує в тому, що ленінська думка висвітлює для Стеффенса ту діалектику революційного процесу, якої явно нездатні були зрозуміти ні соціалісти реформістського зразка, ні ліберали. «Ленін, — писав він, — виявився далеко кращим революціонером, аніж ті революціонери, котрі, повіривши в кінцеву мету революції — демократію і свободу, сподівалися швидко й легко досягти їх і через те відсахнувшись від революції; адже вона починалась, як і всі революції, щоб пройти че-

рез нормальні стадії та форми революційного процесу».

У двадцятих роках Стеффенс працював над головною книгою свого життя, знаменитою «Автобіографією», що увібрала в себе не тільки його життєвий досвід, а й біографію цілого покоління радикальної інтелгенції, яка пережила крах реформістських ілюзій. То була своєрідна форма «прощання з минулим»; адже все, у що він звик вірити, треба було, за словами Стеффенса, «переглядати у світлі російського експерименту».

В «Автобіографії» крізь потік фактів, крізь вир подій проглядає основна внутрішня тема — історія духовних шукань та ідейного зростання Стеффенса, який, стикаючись з життям, «переучується» і звільняється від ілюзій. В міру того як розсувається соціальна панорама і в долю героя вторгаються події світового значення, дедалі більшої питомої ваги набирають політична публіцистика і філософія, а постать оповідача відступає на другий план.

Вельми знаменною є четверта частина «Автобіографії» — «Революція», де вперше з'являється тема народу (в описі Петрограда навесні 1917 року). Тут Стеффенс показує себе майстром гострого психологічного портрета (постаті Керенського, Вільсона). Стеффенс характеризує насамперед їхнє політичне лице, причому вирішальним критерієм їх оцінки є те, як вони розуміють рушійні сили історії. Автор протиставить цим буржуазно-ліберальним ідеологам політичного вождя нового типу — В. І. Леніна. Якщо Вільсон, наприклад, в період Версаль проявляє нерішучість, вагання, сходиться на манівці, то Ленін діє в душі далекоглядного і чіткого плану. В політиці «Ленін був капітаном корабля, а Вільсон — простим моряком», — пише Стеффенс.

І цей образ «соціаліста вищого типу, який вважав, що соціалізм — це не тільки віра, а й програма дії», образ досвідченого мореплавця, що вів Росію «від дрібних страйків — до великих, від великих — до Радянської влади», проходить через багато статей і листів Стеффенса двадцятих-тридцятих років. Та й далі Стеффенс раз у раз повертається до зустрічі з Леніним у Кремлі в лютому 1919 року, описаній в «Автобіографії»; а ленінські думки про революцію, про диктатуру пролетаріату накладають виразний відбиток на наступні Стеффенсові характеристики подій та осіб. Стеффенс не встиг дописа-

ти задуманий епілог до свого життєпису, де мала йти мова про його перехід на нові ідейні позиції. Але радикальні зміни в світогляді відбилися у його публіцистиці тридцятих років, коли він, уважно стежачи за «комуністичним експериментом», особливо розумим на тлі кризи 1929—33 рр., яка потрясла капіталізм, остаточно переконується, що його колишнє ліберальне кредо «протиприкладне, ненаукове і непрактичне», що тільки комунізм — «єдино науковий засіб викоринення всього нашого зла».

Завдяки Ленінові Стеффенс зміг побачити всю ілюзорність західної «політичної демократії», він повірив у «більш важ-

ливу економічну демократію, яку засновують і якою оволодівають у Радянській Росії». Рецензуючи книгу американського літературознавця Александра Кауна про Горького, він нагадує американським читачам, як Ленін допоміг авторові «Матері» позбутись помилок і «перетворив його на більшовицького письменника».

Незважаючи на нападки реакційної преси, Стеффенс відкрито декларує свої симпатії, називає себе «патріотом Росії», яка «переможе і врятує світ». У 1935 році він стає комуністом. У зв'язку з цим він заявив: «Я обираю шлях нижчих класів, тобто шлях Леніна, більшовиків, Росії».

ЗАВЖДИ ЖИВИЙ

...Закінчилася громадянська війна. Молода республіка вистояла і перемогла. Дедалі більше гостей приїждить до Радянської Росії з-за океану. Це комуністи, учасники робітничого та профспілкового руху, інженери, що прийшли нам на допомогу в справі реконструкції народного господарства, ділові люди. Україй обтяжений державною і партійною роботою, вождь революції знаходив час зустрічатися з ними.

У складі однієї з перших американських робітничих делегацій приїхала до Росії навесні 1921 року Елла Рів Блур, або «матінка Блур», як її любовно називали в США. Ветеран класової боротьби, невтомний промовець, організатор знаменитих страйків і громадянських маніфестацій, одна з лідерів бойової організації американського пролетаріату ІРС (індустріальні робітники світу), вона була делегатом III конгресу Комінтерну, що відбувся в липні 1921 року в Москві. В її автобіографічній книжці «Нас багато» (1940) описаний один з незабутніх моментів роботи конгресу: «На другий день конгресу я вперше побачила Леніна. Невеликий на зріст чоловік, якийсь непомітно ввійшов у бічні двері недалеко від сцени, сів за стіл поза численними пальмами і негайно почав робити якісь записи. «Ленін тут! Ленін тут!» — зразу полинув шепіт; нарешті делегати, не в силі більше стримуватись, підвелись і заспівали різними мовами «Інтернаціонал». Ленін почекав, поки вони доспівали, задумано поглядаючи то в зал, то у свої записи, а тоді почав говорити, прямо і просто, без усяких ора-

торських викрутасів та риторичних красот. Він випромінював якусь нездоланну силу, він втілював у собі найповнішу щирість і самовідданість, які мені тільки доводилось бачити».

У пам'яті Блур лишили глибокий слід зустрічі американських делегатів з Леніним. Він розпитував їх про становище в країні, про їх насущні проблеми і незмінно наполягав на необхідності провадити роботу в масах, здобувати їх довіру і водночас із безстрашною самокритичністю оцінювати свою діяльність, мати мужність відкрито визнавати свої помилки.

У залі конгресу був присутній також інший ветеран американського пролетарського руху, організатор відомого страйку сталеливарників у 1919 році — Уільям З. Фостер. Для нього, як і для Лінкольна Стеффенса, Елли Рів Блур, подорож до Росії, зустріч з Леніним стали величезною подією. Перебування на конгресі описане в його автобіографічній книжці «Сторінки з життя робітника» (1939), де образ Леніна доповнено новими штрихами. Він писав про ораторське мистецтво Ілліча. «Він був промовець особливого складу. Коли Ленін говорив, увесь конгрес, затамувавши подих, стежив за розвитком його думки. Ленін був такий глибокий мислитель і водночас висловлювався з такою вичерпною ясністю, що, розглядаючи якусь проблему, проникав у самісіньку її суть». У період роботи конгресу Фостер ретельно студіював праці Леніна. В його книжці ми читаємо: «Тривалий час я багато й уважно читав праці соціалістів, анархістів, синдикалістів, здобув також до-

свід участі в масовому русі, але блискучий теоретичний аналіз Леніна був разюче новий і невідпорно переконливий... Після майже двадцяти років ідейних шукань я, нарешті, завдяки Леніну, став на твердий революційний ґрунт».

Повернувшись на батьківщину, Фостер активно включився в роботу компартії США і невдовзі став одним з її керівників.

Серед американських інженерів, що приїхали до нас на початку двадцятих років, був концесіонер Арманд Хаммер, син Юліуса Хаммера, мільйонера, який прихильно ставився до Жовтневої революції і з яким Ленін познайомився під час перебування у Швейцарії. Арманд Хаммер як представник компанії по виробництву медикаментів та хімікатів, на чолі якої стояв його батько, прибув до нас для розроблення концесії, наданої американцям в Алапайвському районі.

Уільям Фостер. Дереворит.

Одною з найбільш пам'ятних для Хаммера подій за час перебування в Росії стала його зустріч з В. І. Леніним, обставини якої він описав у своїй книжці «Пошуки скарбу Романових» (1935): «Мене так вразила та атмосфера найглибшого захоплення, якою Ленін був оточений з боку своїх соратників, що я сподівався побачити якусь надлюдину, зовсім не схожу на звичайних людей. Проте все було зовсім інакше. Я неначе зустрівся з чоловіком, якого добре знав, якому довіряв, з другом, який тебе розуміє. Його привітна усмішка, невимушені манери — він вико-

ристовував у розмові просторіччя вирази і навіть говірку, його щирість і природність підкорили мене, і я почував себе зовсім легко. Особистий людський чар, тепло доброти, яким він світився, відсутність найменшого сліду зарозумілості й корисливості — все це робило його великим...»

Про ті самі привабливі ленінські риси — простоту, щирість, про всенародну любов до вождя згадують також інші американці.

Журналіст Лінкольн Ейр, кореспондент газети «Уорлд», який брав у Леніна інтерв'ю, писав: «Це був державний діяч, політик, економіст, який старанно добирав слова, відзначався точністю формулювань... Гумор не полишав його... Йому були притаманні гострота розуму та інтелектуальна жвавість».

Ленінська простота підкорила і Гарольда Вера (1890—1935), сина Еллі Рів Блур, американського комуніста, який приїхав до Росії в 1921 році для участі в боротьбі з голодом, а потім, очоливши тракторний загін, допомагав організовувати зразкове механізоване колективне господарство поблизу Пермі. Його діяльність дістала високу оцінку В. І. Леніна. В листі «Товариству друзів Радянської Росії (в Америці)», активним членом якого був Вер, Ленін писав: «...ви досягли успіхів, які слід визнати цілком винятковими».

Багато шляхів і країн об'їздив за своє довге життя журналіст, публіцист, педагог і громадський діяч Джером Девіс. Він приїхав до Росії ще в 1916 році, і йому пощастило бути на площі перед Фінляндським вокзалом у той історичний день, коли Ленін, повернувшись з еміграції, виголосив з броньовика свою історичну промову. «Мене глибоко вразив увесь вигляд Леніна, — згадував потім Девіс. — Він був молодий,

енергійний. Відчувалося, що він цілком щиро прагне допомогти масам».

Минали роки. Великий друг Радянського Союзу Девіс багато разів бував у нашій країні; в тяжкі для молодого Країни Рад часи після громадянської війни він зібрав в Америці близько мільйона доларів на допомогу Росії, в період війни з фашизмом був кореспондентом на радянсько-німецькому фронті. До однієї із своїх останніх книг — «Світові лідери, яких я знав» (1963), він включив нарис про Леніна, написаний з великим теплом. Для Девіса Ленін — далекоглядний стратег і сміливий тактик. Реаліст, здатний обрати єдино правильний курс у найтяжчому й найскладнішому становищі. Народний вождь, який зумів «не лише визначити безпосередні практичні завдання боротьби, а й відкрити перед масами великі перспективи побудови нового суспільства».

Свій нарис про вождя Жовтня Девіс закінчував таким знаменним міркуванням: «Нехай кожен читач поставить перед собою питання: чого вчить мене життя Леніна? Чи запалений я ідеєю так само, як він? Чи відаю всього себе справі, в яку повірив, так само, як він? Чи присвятив своє життя тому, щоб допомогти людям усього світу добитися справедливості й щастя?»

Про популярність Леніна в Америці свідчать численні листи, що надходили на його ім'я з-за океану. Різних людей з різними переконаннями об'єднує чуття глибокої симпатії до Ілліча. Вчений Роберт Фрай надсилав Леніну свій патент «Захисник рослин» на знак «теплої симпатії і вдячності, які я почуваю до вашого народу». Славний учений-електротехнік Чарлз Штейнмец пропонує свої послуги для здійснення ленінського плану електрифікації.

Робін Денбар з Каліфорнії повідомляє, що, прочитавши ленінську книгу «Дитяча хвороба «лівизни» в комунізмі», вирішив повернутися до лав партії.

Люди, які побачили Леніна і залишили про нього свої спогади, ніби передали естафету ленінської думки другому поколінню прогресивних американців. Про це добре пише у статті «Американець роздумує про Леніна» (липеньовий номер журналу «Політикл афферс» за 1969 рік) Джозеф Норт, один з ветеранів робітничого і комуністичного руху, що близько знав Вільямса, Блур, Фостера і написав біографію Роберта Майнора. Наприкінці своєї статті Норт наводить яскравий епізод, який де в чому перекликається з епізодом у п'єсі Вс. Іванова.

Під час війни з фашизмом в Іспанії Джозеф Норт познайомився з одним інтербригадцем, Джоном Куксоном, який згодом загинув смертю героя. Якось уночі, в окопах під Мадридом, Куксон розповів Норту свою історію: бувши студентом і вивчаючи фізику в Принстонському університеті, він не належав до прихильників соціалізму. Одного разу, заглибившись у філософські питання фізики, він з подивом натрапив на книгу «Матеріалізм і емпіріокритицизм», написану вождем більшовиків Леніним. Книга справила на нього незабутнє враження; він взявся студіювати марксистську літературу. Коли почалася війна в Іспанії, Куксон записався добровольцем. «Це Ленін завербував мене в лави інтербригади», — сказав він Норту...

Сьогодні ленінські ідеї теж вербують передових американців у лави прихильників соціалізму, миру і прогресу.

Б. ГІЛЕНСОН,
кандидат філологічних наук

МОНГОЛІЯ

ЗУСТРІЧ СУХЕ-БАТОРА З ЛЕНІНИМ. Н. Чултем (МНР).

Д. ПУРЕВДОРЖ

НАШ ДРУГ І ВОЖДЬ

Повільно плину я в людськiм потоці,
Який невпинно лине день і ніч.
Повільно просуваюсь...
— Ленін!
Ленін!
В серцях у нас і в думках наш Ілліч.
Всіх, як братів, єднає нас довір'я.
Навколо скрізь шумить листва алей.
Знялось Кремлівське осяйне сузір'я.
На Красній площі
Звівся Мавзолей.
Там за стіною є проста кімната,
Де жив наш геній, мудрий наш Ілліч.
Він стрів Сухе-Батора в ній, як брата,
І говорив з ним довго віч-на-віч,
У пужалні звичайному з сантала,
Яке лисніє потом від коня,
Сухе привіз листа, що написала,
Узнавши Леніна, Монголія моя.
Листа, що став нам голосом пророка,
У майбуття — ясний дороговказ.
Я чую голос, що в буремні роки
Монгола вів на подвиг, як наказ.
Повільно плину я в людськiм потоці,
Який тече невпинно день за днем.
Повільно просуваюсь...
Ленін!

Ленін!
Його звемо ми другом і вождем.
Москва навколо нього в русі, в шумі.
І тут він спить спокійно сном ясним.
В почесній варті, в траурі й задумі
Знамена нахилилися над ним.
Тут Ленін спить.
Він дорогий нам вічно,
Як світла правда і саме життя.
Кремлівські зорі світяться велично
Його вогнем,
Аж недруги тремтять.
Тут Ленін спить.
Святою йду землею.
Не стрів його — жалітиму повік,
Проходить під склепінням Мавзолею,
В струмки розходитьс'я людський потік.
І хай мої слова прості, буденні
Присягою звучать у всіх ділах.
Навік в моїм гарячiм серці
Ленін!
Бійцям до смерті дав зневагу —
Ленін!
Безсмертний Ленін
Житиме в віках!

З монгольської переклав Микола ФЕНЕНКО

УКЛІН БОЛГАРСЬКИХ ПОЕТІВ

СЛАВ ХРИСТОВ КАРАСЛАВОВ

ЛЕНІН

Я Леніна шукаю в крилах, в собі, в зелених травах, квітах,
в людських руках, в очах веселих, у праці в місті і селі,
у світла відблисках яскравих, в далеких зоряних орбітах,
у неспокійній силі слова, в пісенних чарах на землі.

Я Леніна шукаю в юні, в щасливій усмішці дитини,
у маренні про космодроми та про країни чарівні,
у сні, як вії згорнуть крильця, в спочинку сонячної днини,
у серці ніжнім, як метелик, коли мужніють юні дні.

Я Леніна шукаю в збрі палкого докера з Гаїті,
у темній сині океану і скрізь, де є серцець биття,
в Матросова священнім гніві, у кулаках, що в помсту злиті,
в Гагаріна самопожертві в ім'я людського майбуття.

Я Леніна шукаю в строї думок розбурханих, натхнених,
в симфонії, що дав Бетховен, в Толстого мудрій ясноті,
в безодні космосу холодній, в дорогах людства незліченних,
тому що він мандрівець вічний і вічна правда у житті.

МАРІЯ ГРУБЕШЛІЄВА

ОЧІ ІЛЛІЧА

Тепер вони заплющені навіки.
Канони смерті неблаганні і сумні.
Та проникало в вічність
це ім'я велике,
майбутнє брало в штурмах,
у борні.

І як далеко бачили ці очі,
віків сягали поглядом пророчим!
Щасливий той, кому він руку тис:
хто бачив очі ті —
радів з нестями;
ті,
що пронизують, немов сталевий спис,
але й веселі,
в зморшках промінцями.

Зіркі, шукаючі
ці очі. Не очиці, —
два дула то для пострілу рушниць.
Він бачив ними не загал

і не туманний ідеал,
ні, бачив плани на віки.
І коли б нині встав із Мавзолею,
повівши жестом правої руки
на клич епохи,
то сам не здивувався б анітрохи
ані на Волгодон
чи Красноярську ГЕС,
ані на те, що весь
немов могутній бастион,
Радянський наш Союз.
І що солом'яна
і безпросвітна Русь
у світі перша досягла чудес.

І рідні очі Іллічеві,
в своїй рішучості сталеві,
і на космічних кораблях
для покоління, назустріч дневі,
торують шлях.

ПАМ'ЯТНИК

Тепла сонячна рань
відпливала помалу.
Над містом
туман
знову пасмами ліг.
І коли добулись
до Фінляндського вокзалу,
під вітром несло
хмаровищами сніг.
Серед площі
знайомо
іде в неспокої,
на броньовик сходить
постать жива —
Ленін далеко,
далеко
показує рукою
і в шумі великої
завії
снігової
ніби носяться
могутні пристрасні слова.
І, глянувши туди,
куди Ленін звів очі,
бачиш:
в безмежжі
міста суворий лад.

Одна Нева в кризі.
А сто їх клекоче
край неї —
машинами й людом
туди і назад.
До неба
димлять
заводські громади,
будови
риштовання
вгору звели.
І місто,
пройшовши бої і блокади,
могутніше дише,
ніж будь-коли.
Ні,
не можна виразить
ні в бронзі,
ні в камені
пульс Ленінського міста,
що ввись вироста.
Воно підвелось,
як Леніну пам'ятник —
як радянського світу
всі люди
й міста.

КРИСТЮ БЕЛЕВ

ПОЛУМ'Я СВОБОДИ

(3 поеми про Леніна)

А ліси в своїм безмежнім леті
від Сибіру йдуть аж до Карпат.
В дерзновеннім плині
вод широких
Волга й Єнісей —
сестра і брат.

Сяє
у снігах вогненний бісер:
сонце
Братськом
горде неспроста.
Та ж Сибір —
не скрижанілий мамут, —
в його грудях жар і теплота.

Цифри і слова
легкі, як промінь.
Ми в жаданні зросту невтоленнім;

нафта,
сталь,
електрика
і атом —
вияв мудрості, що дав нам Ленін, —
плюс людина —
серце окриля!
Ще раз глянем і ще раз повірим,
що з могутнім велетом Сибіром
може йти у комунізм
земля...

А Вкраїна
ніжно-тополина!
Дніпр
і Дністр —
дві батьківські руки:
широта,
сердечність,

що зрідняють
людські долі
й душі
на віки.
Повноводі, крізь часи буремні
линули у величі й красі.
Та несли ж ці води
кров і сльози
з Київської
древньої Русі...

І земля
Хмельницького Богдана,
бранця турків, що його в ті дні
рибаки й ченці порятували
в нас на чорноморським узбережжі, —
братня, рідна
ця земля мені.

І народ
великого Шевченка,
і народ
великого Франка,
і народ
великого Тичини —
братня доля нам твоя близька!

Ех, могли б
розповідати ріки!
Дніпр
і Дністр —
дві долі, дві ріки:

знав би світ,
як важко їхня доля
Леніним кувалась
на віки.

Щорс,
Котовський,
з ними безіменні,
котрі йшли степами під вогнем, —
вів їх до мети великий Ленін,
щоб Донбас
розцвів майбутнім днем,
Дніпрогес яснів
новітнім днем...

Від Русі
від Київської й досі
ще серця слов'янські
стугонять.
Дві ж ріки —
як руки материнські —
обіймають,
всіх братів
ріднять...

Київ і Москва —
єдине серце,
що майбутнє
радо зустріча.
Стугонить земля
єдиним пульсом —
пульсом Ілліча.

ДИМИТР ВАСИЛЕВ

СВІТЛИЙ ОБРАЗ

Вже, здається,
ні слів, ані образів.
Ні яскравих думок
Не лишилось.
Але буду я
знову дерзати.
Буду мармур я
в серці шукати,
буду з крові
метал відливати,
щоб знайти
у душі в себе форму
і в безмежжі —
всю велич твою.
Ось і молот,
котрий ти залишив.
То чи ж кликати
інші стихії,
чи волять лиш
до власного серця?
На вершині
людської сміливості,
десь під обрієм

мрій найсвітліших
я почну його
знову вирізьблювать,
твій велично
простий монумент.
Що не день,
то лиш мармуром серця,
що не день,
то металом із крові,
що не день,
то твоєю
безмежною величчю
штурмуватиму ніч.
І в луні стоголосій,
багатомільйонний
хай лунає
мій клич
за свободу.

Як жертовно
і швидко зростаєш
коло мене
під сонцем великим!

В твоїх контурах
ніжно-суворих
уміститися може
весь світ.
Ти не тільки дорога
в майбутнє,

ти мій поступ,
мій рух уперед.
Ти не тільки лице, —
всього людського
світлий ти образ,
що його я несу
у жорстокій борні.

Вже, здається,
ні слів, ані образів.
Ні яскравих думок
Не лишилось.
Але буду я
знову дерзати —
і щодня підійматись
до тебе.

З болгарської переклав Дмитро БІЛОУС

Радянські та арабські фахівці працюють пліч-о-пліч на будівництві заводу антибіотиків у Самарі (Ірак).

НА АРАБСЬКІЙ ЗЕМЛІ

Під безпосереднім впливом Великої Жовтневої соціалістичної революції, ленінських ідей по країнах Арабського світу прокотилася хвиля революційних виступів і повстань проти колонізаторів. У 1919 році в Єгипті, в 1919—1920 рр. у Сирії та Іраку арабський народ із зброєю в руках піднявся на боротьбу за визволення. Заворушення прокотилися мало не по всіх країнах Арабського Сходу.

У країни Магрибу слово Леніна і правду про Жовтневу революцію принесли моряки-алжирці, що служили на кораблях французької ескадри на Чорному морі і були свідками революційних подій на півдні України. П'ять років (1921—1926) тривала героїчна національно-визвольна боротьба очолених Абд-аль-Керімом марокканських рифів проти іспанських та французьких колонізаторів. Створення в горах Атласу Рифської республіки у 1921 р. було відлунням революційних боїв у Росії.

Розробляючи питання стратегії міжнародного пролетарського руху, В. І. Ленін у своїх теоретич-

них працях завжди надавав великого значення національно-визвольній боротьбі народів колоній і напівколоній. Він гостро засуджував грабіжницьку політику імперіалістичних хижаків щодо народів арабських країн, викривав облудність гучних фраз про «цивілізаторську місію» колонізаторів, виголошуваних західними капіталістами та їх апологетами з лав європейської соціал-демократії. У статті «Кінець війни Італії з Туреччиною» він назвав захоплення італійцями земель теперішньої Лівії «удосконаленою, цивілізованою людською бойнею, винищенням арабів з допомогою «новітніх» знарядь». Особливо багато уваги приділив він проблемам арабських країн у своїй праці «Імперіалізм, як найвища стадія капіталізму».

Як зазначено в Тезах ЦК КПРС до 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна, «Велике значення мають ленінські висновки про те, що гарантія ус-

піху національно-визвольних революцій — в активному включенні мас і насамперед зростаючого робітничого класу в керівництво суспільством, в його союзі з селянством, в розгортанні широкої демократії, в опорі на світовий соціалізм і міжнародний робітничий рух».

Національно-визвольний рух завдає серйозних ударів по світовій системі імперіалізму. У наш час країни, які, за висловом Леніна, колонізатори віками тримали «поза історією», перетворилися з об'єкта політики в її активного учасника. В цих країнах швидко зростає авторитет ідей і практики соціалізму.

Ідеї Леніна, сонце Великого Жовтня осяяли своїм світлом і шляхи розвитку сучасної арабської літератури. Ленін, революція полонили уяву національно свідомої творчої арабської молоді, яка прагнула своїм талантом послужити рідному народові.

Ось як пише про це відомий сирійський письменник Мавахіб аль-Каялі: «...найважливішою подією в історії людства була Велика Жовтнева соціалістична революція, в результаті якої було створено першу в світі державу робітників і селян на чолі з Леніним. Луна цієї революції докотилась і до арабських країн, незважаючи на залізну завісу, створену навколо них колонізаторами... Молоде покоління в арабських країнах почало читати вірші Маяковського, оповідання Горького, познайомлюється з кращими творами нової реалістичної літератури». Про благотворний вплив ленінських ідей, радянської літератури не раз говорили видатні арабські майстри слова, такі як Михайл Нуайме, Махмуд Теймур, Муфід аль-Багдаді та ін.

У своїй статті «Національна культура і революція» видатний діяч Комуністичної партії Алжiru, публіцист і поет Башір Хадж Алі писав: «Звернення Леніна до народів, що стогнуть під п'ятою поневолювачів, перегукуються з патріотичними гімнами народів Азії та Африки».

Створений прогресивними колами арабської інтелігенції журнал «Ат-Тарик», що видається в Бейруті, ширить правду про нашу країну, пропагує радянську літературу. Його читачі познайомилися з творами таких видатних письменників, як Шолохов і Олексій Толстой, Фадеев і Еренбург, Горький і Маяковський.

Дедалі більше прихильників здобувають в арабському світі марксистсько-ленінська естетична

думка, ленінські положення про роль літератури і мистецтва в суспільстві. Закликаючи в своїх творах рвати пута колоніалізму і будувати нове життя, передові письменники — ліванський публіцист Омар Фахурі, іракські поети Мухаммед Мехді аль-Джавахірі та Мухаммед Саліх Бахр аль-Улюм, єгипетські прозаїки Абд-ар-Рахман аш-Шаркаві і Нагіб Махфуз водночас вели і ведуть рішучу боротьбу проти буржуазних занепадницьких тенденцій, створюють революційну, віддану народові літературу. До групи критиків, що виступають з прогресивних позицій, належать Абд аль-Азім Аніс, Хусейн Мурувве, Мавахіб аль-Каялі, Салах Халис. Під впливом передових ідей виникає в арабській літературі новий прогресивний напрямок, про який Радван аш-Шахаль — відомий поет і художник з Лівану — пише: «Сила цього напрямку, його дієвість, правдивість його концепцій і цілей пояснюється тим, що він спирається на марксистсько-ленінську теорію. Основний політичний принцип, що його висуває ця теорія у наш час, полягає в тому, що за умов боротьби, яка точиться між табором миру, свободи й цивілізації і табором війни й імперіалізму, кожен літератор, художник і миститель повинен визначити своє місце, зробити вибір, і цього вибору не можна уникнути, прикриваючись розумуваннями про «мистецтво для мистецтва», «чисте мистецтво», «літературу нейтральну, вільну від політики» та іншими гнилими теоріями, які у великій кількості виникли в таборі імперіа-

лізму і війни. В. І. Ленін завдав нищівного удару цим гнилим теоріям, зірвав з них маску лицемірства і брехні, викрив їх реакційний зміст і антинародну суть. Ленін показав також сміховинність уявної свободи, якою хвалилися прихильники «чистого мистецтва» і яка призводила тільки до розриву між художньою творчістю й життям і до підкорення творчості ганебним інтересам імперіалістичних тиранів та їх поплічників». Ленінське вчення стало в Арабському світі зброєю у боротьбі за передову літературу, що служить народові й справі його визволення.

Ім'я Володимира Ілліча Леніна зробилося для народів арабських країн символом боротьби за свободу і краще життя. Образ вождя революції знайшов своє відображення у творчості багатьох арабських поетів. У передмові до книги відомого поета Іраку Мухаммеда С. Бахр аль-Улюма, що вийшла 1959 р., в першу річницю повалення нурісаїдівського чорного режиму, проф. Зу-н-Нун Айюб пише: «Після революції (він має на увазі революцію 14 липня 1958 р. в Іраку. — Ю. К.) багато дещого докорінно змінилося. І немає нічого дивного, в тому, що у віршах Бахр аль-Улюма часто зустрічається ім'я Леніна, найвеличнішої людини нашого століття». Великий Жовтневий революції Бахр аль-Улюм присвятив цілий ряд касид, в яких пише про людину, що була її натхненником і вождем. У таких касидах, як «Ленін і Жовтень», «Жовтнева революція», «На честь 41-ї річниці Жовтневої соціалістичної революції», «Прапор Жовтня», «Радянсько-арабська дружба», ми бачимо образ людини-мудреця, людини-вождя, правда якої вічна і непереможна:

Не знає тілну правда Ілліча,
Світліша, ніж проміння осяйне.

Можна сказати, що тема радянсько-арабської дружби, яка знаходить своє втілення в багатьох віршах поета, нерозривно пов'язана з образом Жовтня і Леніна.

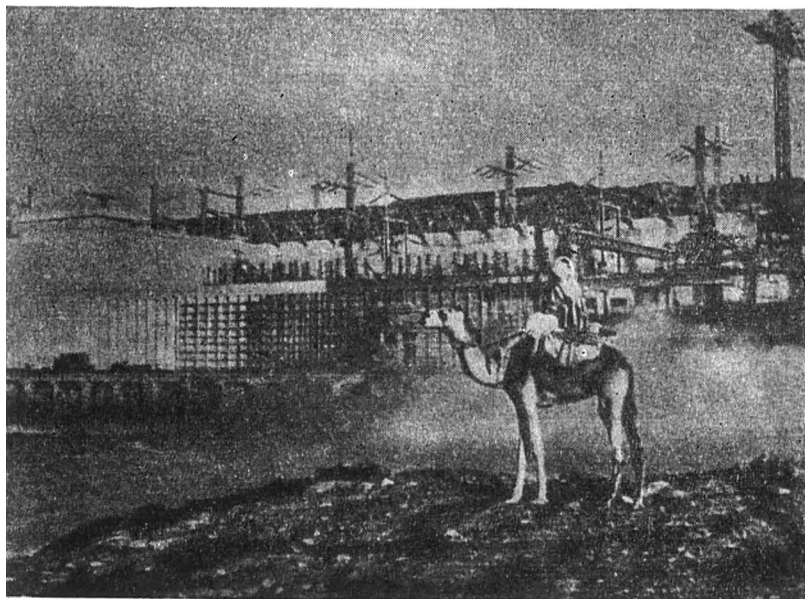
«Батьком Жовтневої Революції» називає Леніна інший арабський поет, сірієць Назір аль-Хісамі.

Про безсмертя ленінських ідей пише в своєму вірші «Леніну» іракський поет Рашід аль-Ясін:

Ленін! Ми знаємо: з іменем цим
Прийде майбутній розквіт землі.

Величну касиду «Думи про нього» присвятив Іллічу найвидатніший із сучасних арабських поетів Мухаммед Мехді аль-Джавахірі. В її рядках звучить щира любов до людини, яка стала надією мільйонів у поневолених країнах; поет звертається до Леніна як до рідного із своїми радощами і печаллями, як у мудрого вчителя питає поради. Він вірить у силу його

Грандіозним символом дружби арабських народів з першою країною соціалізму — батьківщиною Жовтня — стало гігантське будівництво Асуанської греблі на Нілі.

слова, в силу його ідей, вірять, що Ленін виведе його на вірний шлях.

Також у дусі традиційної арабської поезії написав «Поему про Леніна» ліванський поет Радван аш-Шахаль. Вірші звучать піднесено й урочисто, цілий каскад метафор і порівнянь малює образ великої людини, вождя народу, провидця майбутнього. «Ленін долю народів в тумані майбутнього бачить», — пише поет.

Перед нами постає майже казковий богатыр з усіма якостями, що ними народ наділяє своїх улюблених героїв. Таке трактування образу В. І. Леніна близьке до того, що ми бачимо у фольклорній поезії та в народних переказах про Леніна у багатьох народів Радянського Союзу.

У цьому ж ключі написані твори видатного ліванського борця за мир і великого друга Радянської країни Ніфона Саба, — зокрема, вірші «Ленін», «Ти в серці Сходу живеш».

У більш сучасній манері пишуть про великого вождя поети-новатори, які відмовились від старих поетичних канонів, ідуть шляхом Маяковського, Лорки, Вапцарова, Елюара, Неруди, Хікмета та інших революційних поетів нашої доби.

Найкраще вдалося передати багатогранність і велич Ілліча видатному іракському поетові Абд аль-Ваххабу аль-Баяті. Його перу належить кілька творів про Леніна, і в своїх віршах про Радянський Союз та наш народ митець

звертається до цього образу, відчувачи нерозривність ідей Леніна з соціалістичним сьогоденням і комуністичним майбуттям нашої країни, з перемогами і звершеннями нашого народу.

Чи не найсильнішим в арабській поезії віршем на ленінську тематику є його касида «Ленін», що починається просто-таки тичинівським рядком:

Ленін в життя вдирається
бурею..

Ленін — безсмертні книги
Світло промінних ідей,
Вічне життя джерело,
Щастя робочих людей.

Це той вірш, про який він писав 1960 року в поемі «Із листів до Назима Хікмета»: «Але найбільше з усіх моїх бажань — поему написати про Леніна, чий геній ясним сонцем наш шлях навіки освітив».

Ленін живе в серці поета повсякчасно, окрилює його і намагає під час тяжких випробувань. Автор, дивлячись на відому картину, ніби чує розмову Леніна з Горьким і почуває себе сильнішим. «готовим іти на бій».

Я бачу:
Ленін всміхнувся мені
З картини над столом,
І Маяковський підійшов
І, зрозумівши все,
Стиха мені сказав:
«Добре!»

«Розгортаю сторінки «Правди»,
«На площі Маркса—Енгельса в

день Першого Травня», «Пам'яті Горького» — ці вірші, як і згадані вище — яскраві сторінки арабської ленініани.

З кожним днем творів арабською мовою, присвячених В. І. Леніну, з'являється все більше і з них уже можна скласти чималий том поезій. Але не тільки в цьому вбачаємо ми силу впливу ленінських ідей на арабську літературу. Важливе те, що поряд з Ленініним перед читачем постають герої — арабські комуністи, які віддали своє життя за торжество свободи на рідній землі, постають Димитров, Тельман, наші космонавти, прості радянські люди. Ці вірші несуть заряд великої сили, вони є дороговказом для народних мас арабських країн. Дедалі гучніше звучать соціальні мотиви в арабській прозі, її провідною темою стає національно-визвольна боротьба арабських народів проти імперіалістів Заходу, серед героїв арабської літератури бачимо комуністів (наприклад, у романі «Ас-Суккарія» Нагіба Махфуза).

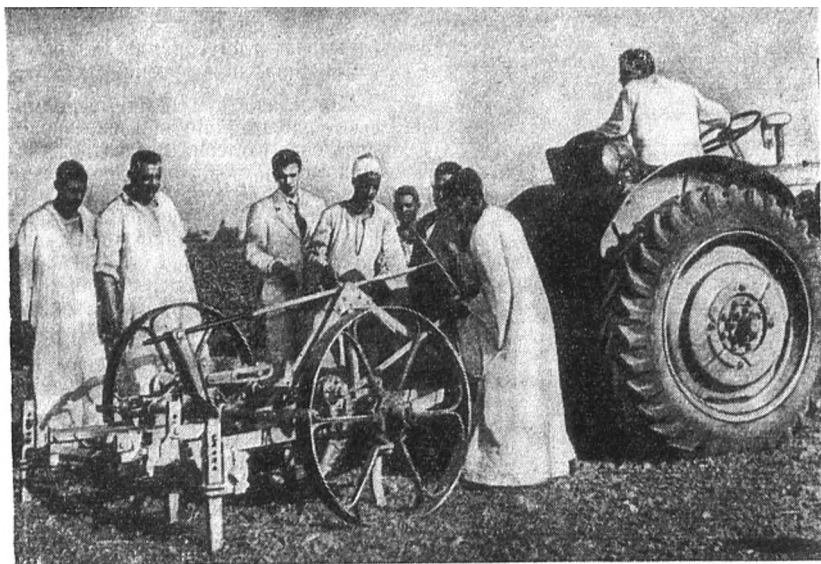
Прості люди в усіх арабських країнах як свято відзначають столітній ювілей В. І. Леніна. Вони розуміють, що Ленін — це надія на світле майбутнє, це — тверда підтримка в боротьбі проти ізраїльської агресії, це — і кров хлопця з України Миколи Пяскорського, що пролилася на гарячій сахарській піску, коли він очищав землю Алжіру від закладених колонізаторами мін, це — допомога радянського народу в індустріалізації, в підготовці кадрів. Це те, що називають незмірно високим словом «садика» — дружба.

З номера в номер ліванська газета «Аль-Ахбар» друкує статті про В. І. Леніна, а також поетичні твори, присвячені його пам'яті. «Вічно живі ідеї Леніна, — писала «Аль-Ахбар» рік тому, — освілюють мільйонам трудящих шлях боротьби за світле майбутнє, за перемогу соціалізму. Національно-патріотичні сили в арабських країнах бачать у цих ідеях грізну зброю в своїй боротьбі проти імперіалізму і за усунення наслідків ізраїльської агресії». Ленінські матеріали вміщують також бейрутські газети «Ан-Ніда», «Телеграф» та ін.

В Сирії, Тунісі, Іраку було організовано показ виставки «Ленін в образотворчому мистецтві», в Лівані та Лівії — виставки ленінських книг, в Мавританії демонструвалась фотовиставка, присвячена Іллічеві. Майже в усіх арабських країнах заплановано провести фестивалі фільмів про В. І. Леніна та Жовтневу революцію.

Ю. КОЧУБЕЙ

Прибула радянська сільськогосподарська машина...

Портрет В. І. Леніна. Малюнок угорського художника Кароя Раслера.

УГОРЩИНА

ними подіями в Росії. Угорські трудящі напружено стежили за тим, що діялося в нашій країні. У пресі дуже швидко, як на той час, з'явилися матеріали про жовтневі дні в Петрограді й Москві, про штурм твердинь царизму і капіталізму. Але значення двох згаданих вище публікацій, присвячених Леніну, полягає ще й у тому, що в них чи не найперше в зарубіжній пресі відтворено у художній формі постать великого вождя пролетарської революції.

Автор передової статті у «Делмадьярорсаг» невідомий. Але, безумовно, це була людина передового світогляду, яка спромоглася вже через два тижні після Жовтневої революції зрозуміти її всесвітньо-історичне значення і роль Володимира Ілліча Леніна як керівника найширших народних мас: «...Уряд робітників і селян творить історію, і розділи, які він вписує в неї своїми блискучими подвигами, славимуться у віках, бо справлять на долю Європи більший вплив, ніж Велика французька революція... Згадаймо лиш ле-

В ПЕРШЕ ЗА КОРДОНОМ

25 грудня 1917 року в популярній будапештській газеті «Аз Ешт» («Вечір») з'явився вірш, написаний відомим угорським письменником і журналістом Арпадом Пастором. Цей вірш називався коротко, одним словом — «Ленін».

Через багато років дослідники епохи, яка передувала революційним подіям 1919 року в Угорщині, знайшли на пожовклих газетних шпальтах вірш Пастора, і він був передрукований у збірці «Література. Революція», що вийшла в Будапешті у 1956 році.

В цьому виданні було зібрано документи 1917—1919 років, в яких розповідалось про Велику

Жовтневу соціалістичну революцію і революцію 1919 року в Угорщині. Серед цих матеріалів була надрукована також присвячена Володимиру Іллічу Леніну передова стаття сегодської газети «Делмадьярорсаг» («Південна Угорщина») від 11 листопада 1917 року.

Вірш Пастора і передова стаття сегодської газети — надзвичайно цікаві документи. Вони свідчать передусім про те, що передреволюційна ситуація в Угорщині була нерозривно пов'язана з історич-

нінців, визволителів російських робітників і селян... Згадаймо Леніна, якого шукали вороги, щоб убити його, і який змушений був емігрувати. Леніна, який невпинно, з запалом працював у підпіллі і за царату і в недавні дні, який невтомно, багато років готував свій подвиг, щоб разом з ленінцями — його соратниками принести повне визволення своїм співвітчизникам, здійснити найзаповітніше прагнення народів до миру. Невідомо, скільки ще буде тернів на шляху людства, але безпереч-

ним є те, що лєнінці стануть святою партією не лише для Росії, а й для всього світу».

І в цій статті, і у вірші Пастора бринить високий пафос.

Арпад Пастор вже в перших рядках свого вірша пише не тільки про духовну велич Лєніна, але й підкреслює його надзвичайну близькість до простих людей, з якими він ділив їх тяжку долю. «Він теж людина, яку обманували, яка страждала, була у вигнанні, яку переслідували... Лєнін! Лєнін! Він до дна випив гірку чашу злиднів, уста його співали пісню ра-

бів, його серце сходило кров'ю болісних надій. Лєнін! Лєнін! І коли прокляття вже досягли неба і кров бризнула на тиранів, він сказав: «Не буде більше крові і мороку». Лєнін! Лєнін! Із вод, з повітря, з-під землі, звідусіль, де чути страшний гуркіт вбивчої зброї, прийдіть, змучені, сумні, брати мої. Лєнін! Лєнін!»

Далі поет пише про боротьбу Лєніна проти тиранії і війни, за встановлення миру між народами, за те, щоб люди не вбивали одне одного, а стали братами, з любов'ю відкрили одне одному серця.

В 1919 році, під час короткого існування Радянської республіки в Угорщині, на чолі якої стояли такі вірні лєнінці, як Тібор Самуелі та Бела Кун, були написані інші твори про Велику Жовтневу соціалістичну революцію та її вождя. Але згадані вище залишаються особливо цінною пам'яткою, бо вони були першою, безпосередньою і щирою спробою розповісти мовою поезії та схвильованої публіцистики про полум'яний Жовтень, про Лєніна і народну любов до нього.

МЕКСИКА

ДВОБІЙ

Наприкінці 20-х років мексиканський художник-монументаліст Дієго Рівєра був уже митцем світової слави. Всією своєю творчістю він засвідчував відданість рідному народові, його традиціям, культурі. Твори художника відображали дійсність з революційних позицій, це був високий реалізм справжнього патріота й комуніста.

Дієго Рівєра писав: «Як рух, ми (художники-монументалісти. — Л. Р.) є продуктом в однаковій мірі і національної мексиканської культури та мексиканської буржуазно-демократичної революції, і переможної пролетарської революції в Росії, що відкрила нову еру в історії людства».

1929 року Товариство образотворчого мистецтва в Сан-Франціско запросило Рівєру до США, де він створює багато фресок, розписує зали в Детройті і Сан-Франціско. А в Нью-Йорку йому замовляють оформлення найбільшої стіни в Рокфеллер-центрі. Дають і тему: «Людина і прогрес».

Як же вирішує цю тему художник?

Ми бачимо велику багатопланову картину, назва якої —

«Людина на роздоріжжі». В центрі — постать робітника, а навкруги маса контрастних за змістом деталей. Робітник немовби має вирішити, який шлях йому обрати, куди піти. З одного боку зображено групу багатих нероб, з другого — робітників та селян. У центрі цієї другої групи — Лєнін. Так! У капіталістичній Америці, в цитаделі монополістичного капіталу Рокфеллер-центрі на стіні був намальований портрет вождя світового пролетаріату — Володимира Ілліча Лєніна.

На цій фресці Лєнін з'єднує руки робітників і селян, він серед них і разом з ними.

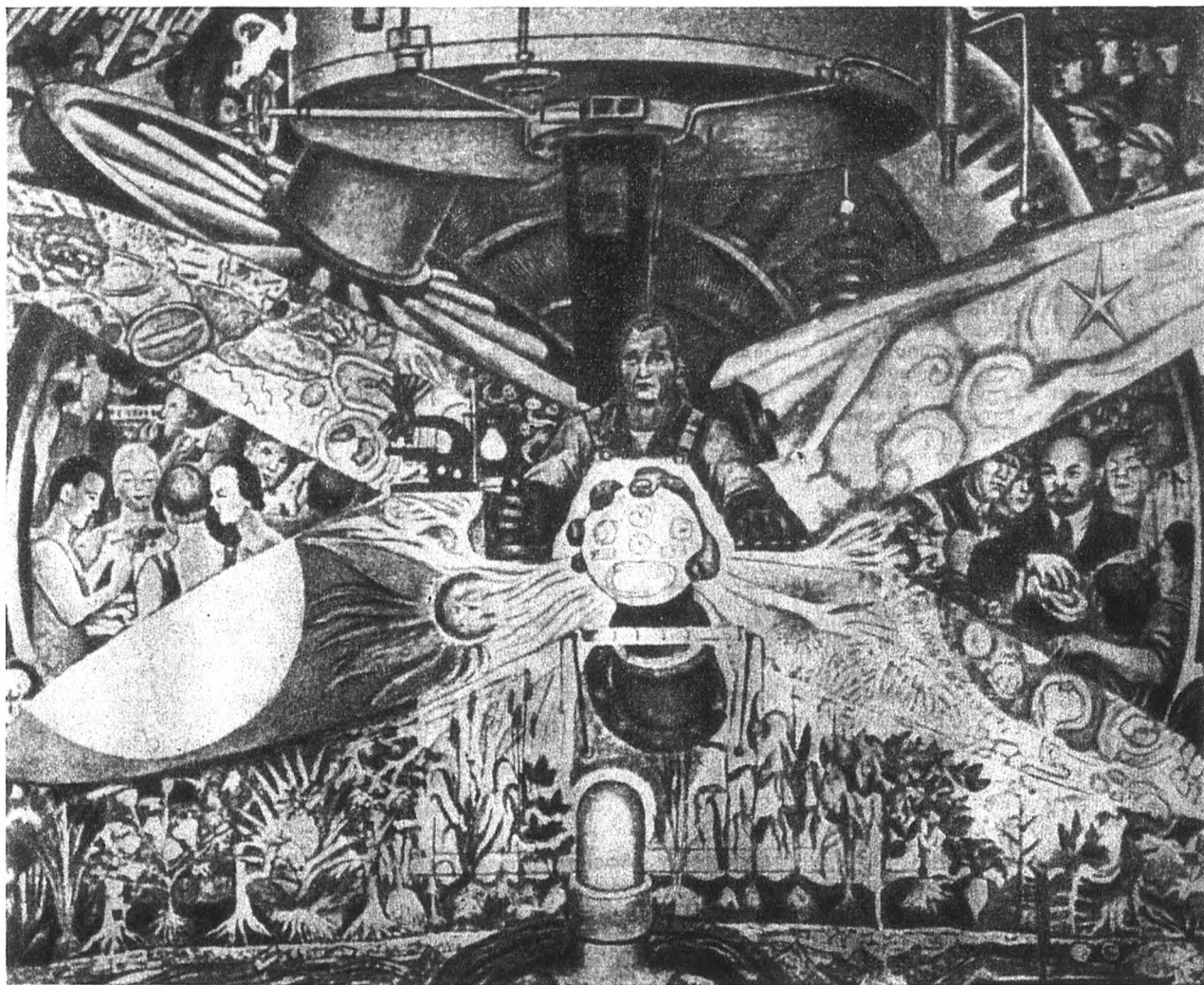
Цікава річ — Лєніна показано серед мексиканських робітників, хоч у Мексиці він ніколи не був. Глядач бачить у ньому людину, близьку трударям Мексики, людину, що живе їх думками та турботами. Саме таким зображує Лєніна Дієго Рівєра, саме так інтерпретує він замовлену йому тему «Людина і прогрес». Адже для нього, художника-реаліста, людини комуністичного світогляду, Лєнін — символ передової думки, прогресивного перетворення світу, символ нової епохи.

Океан відокремлює Країну Рад від Мексики, і точні відомості й факти не завжди долають цю відстань. Дієго Рівєра, чий мистецтво адресоване мексиканському народові і є могутнім засобом агітації, прагне розповісти людям про велич Лєніна, про всесвітнє значення його ідей. Рівєра писав про одну із своїх робіт: «Я намагався відобразити історію мого народу, починаючи від далекого минулого і кінчаючи майбутнім, що стало для нас ясним завдяки вченню Маркса. Енгельса і Лєніна...»

Якщо передові люди ототожнюють прогрес з торжеством лєнінізму, з соціалістичним та комуністичним шляхом розвитку, то для Нельсона Рокфеллера прогрес — це збільшення прибутків, посилення експлуатації трударів. Він і подібні до

Дієго Рівєра (1886 — 1957). Автопортрет. 1919.

Дієго Рівера. Людина на роздоріжжі. 1934. Мехіко. Палац красних мистецтв.

нього вірять у всемогутність грошей. Пам'ятаєте «одного з королів республіки», описаного М. Горьким? На питання — що він думає про мистецтво? — цей король відповідає: «Я про нього не думаю, я його купую». Отож Рокфеллер вирішив купити мистецтво Рівери — адже воно було б чудовою рекламою для його центру. Та мільярдер не врахував, що мексіканець, а тим більше мексіканець-комуніст, має всі підстави ненавидіти його — одного з тих, хто зробив з Мексики напівколонію США. Недарма про батьківщину Рівери кажуть: «Бідна Мексико! Як далеко ти від бога і як близько від Сполучених Штатів».

Не врахував Рокфеллер і того, що художник може наважитися кинути йому виклик. Але Рівера робить справжній громадянський подвиг: у той час як

мексіканський уряд розірвав дипломатичні відносини з СРСР, він малює портрет Леніна в Рокфеллер-центрі, в самому серці Нью-Йорка.

Розлютившись, нафтовий король наказав знищити фреску «Людина і прогрес». У відповідь на це робітники Рокфеллер-центру влаштували демонстрацію. (До речі, пізніше Рівера повторив свій розпис у Мехіко, в Палаці красних мистецтв).

Двобій між художником-комуністом і багатієм, чие ім'я стало символом визиску і гноблення, набув широкого розголосу. Незабаром у пресі з'являється вірш «Малюю, що бачу (балада про чесність художника)». Автор його — американський журналіст і поет Елвін Брукс Уайт.

Вірш написаний у формі діалога між Ріверою та Нельсоном Рокфеллером. Нельсон розпи-

тує художника, що той збирається малювати на стіні, якими кольорами тощо. Рівера відповідає коротко і стримано:

— Малюю, що бачу.

— Малюю, що чую.

— Про що думаю — також малюю.

Митець сповнений почуття власної гідності, в його відповідях бринить гордість і незалежність. Нарешті увагу Нельсона привертає портрет. «Кого зображено на тій стіні?» — питає він — і чує відповідь: «Це образ Леніна!»

Розлючений Нельсон звинувачує митця в тому, що той намалював революціонера, і заявляє: «Врешті-решт ця стіна — моя!»

На що Рівера кидає йому:

«Ми ще побачимо, чи справді твоя».

Перемагає у цьому двобої митець — Дієго Рівера, на боці якого — правда ленінських ідей.

Л. РАДЧЕНКО

У квітні 1917 року, коли мені було 26 з половиною років, якимось я проглядав на шпальтах газет повідомлення з різних столиць світу. В одному з них я прочитав, що Ленін, «лідер партії максималістів», сьогодні прибув до Петрограда.

У мене відразу як стрель стрельнув, і я сказав собі в уяві: «Він дасться взнаки!» Чому я сказав таке? Важко відповісти на це запитання, оскільки до цього я ніколи не чув імення Ленін, нічого не знав про нього, про його політику, про його партію.

В одному відношенні передчуття справдилося. В той час я йшов угору по драбині політики та бізнесу. Ленін поклав усьому цьому край. Починаючи з квітня, я з жагучим почуттям читав кожну згадку про нього. Побоювання поступово зникли, з'явилися симпатія, розуміння, ентузіазм. Невдовзі я залишив середовище буржуазних політиків і світ бізнесменів. Відтоді я йшов за Леніним з радістю. Я знайшов справу, яка була більшою від мене самого, і намагався вирости з нею.

ВІРШІ ПРО ЛЕНІНА

Замовк для нього
Ворожий тлум,
Котрий все гудив
І брав на глум,

А над минулим
Квітує світ,
Що він злеліав,
Як заповіт.

Ленін спить у Мавзолеї у Москві, столиці світу,
Невсипущим, всевидючим, животворним, чулим сном,
А його ясна споруда, будівничий витвір чуда
Проростає крізь граніт
Над гудками й пісеньками, під руками й молотками
В сонцесяйний світ,
У самий зеніт.

Ленін спить у Мавзолеї у Москві, столиці світу,
Невсипущим, всевидючим, животворним, чулим сном,
Спить, розгородивши ниви,
Де пашницю поять зливи,
Де зборов блокаду й голод, подолав хвороби й холод,
Світом зброї стряс,
Чуйний повсякчас
Ленін спить.

PER ASPERA AD ASTRA¹

Збудила світ хода твоя,
Від зір до зір твоє ім'я,

Воно, ще вік наш не мине,
І за галактику сягне.

В бенкетній розкоші царів чимало дивини,
Відзнаки, шана, слава, блиск, уславлені пани,
Що слави ждуть заздалегідь і від будучини...
На історичнім смітнику — сатрапи і чини.

¹ Через терни до зірок.

Ось генерал, що ввів диктат і зброю в розгляд справ,
Що, зиск рятуючи панам, трудящих оббирав,
На ньому демонстрантів кров, кров миролюбних лав,
Та лаври Нобеля за мир йому співбрат прислав.

Цнотливий лікар славним став ураз по всіх краях,
Коли цариці лікував екзему на руках,
Тут — етика і етикет і успіх у ділах,
Проте без допомоги він лишає бідолах

Поет увічніює себе на всі віки й часи,
Віршуючи хвалу царям для радіо-яси,
А вже з Пегасу упаде і в забутті єси
Улєсливий, холуйський вірш без глузду і краси.

Відходять Ейзенхауери, відвоювавши вік,
Гейтскілли, Аденауери вже не розкриють вік,
Забуде людство хижаків, минулого шулік,
Найкращий дар... забути їх, злочинців, довгий лік.

Хоч корифеї сцени йдуть в свій строк зі сцени пріч,
Є світлі ймення, що живуть в ділах тисячоріч.
Рабів звільнив і в світ новий веде плічми до пліч
Дедалі животворніший, повік живий Ілліч.

СУСІДИ КАНАДИ

Вони жили обабіч нас,
В обох стріляли. Лінкольн згас,
А Ленін в кожному живе,
Де ж Лінкольна життя нове?

Хто ще сьогодні знов
Такий простий у величі промов?
Вони ідуть з глибин,
Сягаючи незвіданих вершин,
Де будень рівний чуду:
Система сонячна стає набутком люду.

З англійської переклав Готліб НОСКІН

Посмертна маска В. І. Леніна.

НАЙДИДОРОЖЧИЙ ДАРМНОК

Ішли останні дні війни. Наші війська вели запеклі бої в районі Потсдама. Неподалік від міста, в маленькому селі Реебрюкке ми дізналися, що тут живе відомий німецький художник-комуніст Отто Нагель, людина давно і добре відома в нашій країні. Хтось із місцевих мешканців узявся показати будинок художника, і ось ми, група радянських офіцерів, пішли відвідати видатного митця.

Постукали в двері. Нам відчинила невисока миловида русава жінка і спитала чистою російською мовою:

— Ви хочете бачити художника Отто Нагеля? Зачекайте трохи, я зараз скажу йому.

За хвилину вона повернулася:

— Заходьте, Отто Нагель просить вас.

Потім ми довідалися, що це дружина художника Валентина Олександрівна, за походженням росіянка.

Назустріч нам вийшов високий худорлявий чоловік з сивуватими баками й вусами й радісно потис усім нам руки.

Ми ввійшли до скромно умебльованої кімнатки. В одному кутку стояв рояль, на чорному віку його біліла якась маска.

— Ленін! — вихопилося в нас. — Ленін!

Господар пояснив:

— Так, це посмертна маска Володимира Ілліча Леніна. Її подарував мені мій найкращий

радянський друг, скульптор Сергій Меркуров.

Ми наблизилися до рояля і довго стояли мовчки, думаючи про те, як вдалося художникові зберегти маску Ілліча в чорні роки фашистського терору.

...Молодий пролетарський художник Отто Нагель одним з перших серед німецької інтелігенції привітав Великий Жовтень, Радянську владу, Леніна. Він став активним членом Товариства друзів Радянської Росії, віце-президентом Німецької спілки пролетарських художників. За його ініціативою 1923 року в Берліні було організовано виставку радянського живопису і графіки. У відповідь на це радянські художники в 1925 році організували в Москві виставку творів німецьких прогресивних митців. Значне місце на виставці посідали роботи Отто Нагеля. Люди подовгу простоювали біля його картин, розмовляючи з автором, котрий приїхав до Москви. Одне полотно — «Робітник з

більмом на оці» — придбав московський музей.

Отто Нагель пробув у нашій країні кілька тижнів. Саме тоді минув рік від дня смерті В. І. Леніна. Художник з дружиною пішов на Красну площу, до мавзолею, перед яким стояла довга черга людей. Незабутнє враження од відвідання мавзолею згодом знайшло своє втілення в картині Нагеля «Перша річниця з дня смерті Леніна».

Після повернення з Радянського Союзу в творчості митця з'явилися нові виразні мотиви, оптимістичні тони, яскраві думки про боротьбу пролетаріату. Художник стає активним комуністом, поборником дружби з Радянським Союзом. Він створює картини «Озброєні робітники», «Молодий комуніст», самі назви котрих свідчать про те, що в творчості митця настала нова пора, пора зрілості й високої ідейності.

У 1932 році в зв'язку з 65-літтям відомої німецької пролетарської художниці Кете Кольвіц було вирішено організувати в Москві її ювілейну виставку. Кете Кольвіц була щирим і відданим другом нашої країни. Коли 1921 року По-

волжя спіткали засуха і голод, вона гаряче відгукнулася на заклик В. І. Леніна і О. М. Горького подати допомогу голодуючим, створила серію картин «Росія в нужді — допомагайте!» З цими картинами німецькі юнаки й дівчата ходили з будинку в будинок, збираючи пожертви для голодуючих.

Кете Кольвіц з величезною увагою стежила за тим, що діялося в Радянському Союзі, всім серцем поривалася туди, аби на власні очі побачити народження нового світу. Про цю заповітну мрію вона не раз говорила зі своїм другом Отто Нагелем. Тож коли художник з дружиною в 1925 році повернувся із СРСР, Кольвіц одразу прийшла до них і жадібно розпитувала про все, що вони бачили в країні, осяяній генієм великого Леніна.

У 1927 році здійснилася мрія Кете Кольвіц, вона побувала в Радянській країні. Зустрічі з радянськими людьми справили на художницю величезне враження. І ось тепер, коли вона довідалася, що в Москві вирішили відзначити її 65-ліття ювілейною виставкою, радість і щастя її не мали меж. Але художниця була тоді дуже хвора і попросила Нагеля супроводити її виставку.

Так у 1932 році Отто Нагель та його дружина знов приїхали до Москви. Оселилися вони в Сергія Меркурова, що зустрів їх як рідних.

— 12 травня 1932 року, — розповідав далі Отто Нагель, — коли виставка була вже закрита і ми збиралися від'їздити — Сергій Дмитрович Меркуров запросив нас до свого ательє. Перше, що впало нам в очі, коли ми переступили поріг майстерні, була ця маска. І так само, як оце ви за-

раз, ми були вражені, побачивши лице Леніна, що неначе заснув...

А наступного дня, коли ми пакували свої валізки, зайшов Сергій Дмитрович, зупинився перед нами і, ледь всміхаючись, сказав: «Отто, не поспішай так, залиш у чемодані місце і для мого подарунка!» І він розгорнув пакунок, який тримав у руках. Ми знову побачили маску з обличчя Леніна. Під зліпком стояв напис: «Горки, 22 січня 1924 року, 4 година ночі. С. Меркуров». А поряд — другий напис, зовсім свіжий: «Отто Нагель і Валі на знак дружби від Сергія Меркурова».

Гості були радісно здивовані. Адже вони знали, що це єдина маска, яка лишилася у Меркурова. Та скульптор сказав: «Отто, бережи цю маску, як зіницю ока!»

Коли Нагелі повернулися додому і стало відомо, який подарунок радянського друга вони привезли з собою, до них почали приходити люди.

Отто Нагель. Молодий будівник.

Видатний німецький художник (праворуч) на відкритті своєї останньої прижиттєвої виставки в Західному Берліні в березні 1966 року (помер Отто Нагель у 1967 році).

Отто Нагель. Автопортрет.

Невдовзі настали важкі часи. У 1933 році владу в Німеччині захопили нацисти й перший свій удар спрямували проти комуністів. Однієї з тих страшних ночей Нагелі почули гупання чобіт, а потім сильний стукіт у двері.

Коли чоловік пішов відчиняти, Валентина Олександрівна забігала по хаті, не знаючи, куди сховати маску. Ще ввечері до них приходив хтось із товаришів-комуністів і запропонував віднести її в на-

дійне місце. Вони запакували маску та й поклали на стілець, щоб уранці передати товаришам.

Штурмовики вдерлися до квартири. Валентина Олександрівна швидко скопила фартух і кинула його на стілець.

— І дивна річ, — провадив далі Нагель, — штурмовики перевернули все в хаті догори дном, викинули на підлогу всі книжки з шафа, а от на стілець, накритий фартухом, не звернули уваги.

Після того, як непрошені гості пішли, ми вже до ранку не могли заснути...

Вранці дорожочинний пакунок однесли до надійної людини й закопали в садку. Потім маску перенесли в інше місце. А згодом почалася її довга одиссея. Останнім сховищем був кам'яний підвал одного з будинків у берлінському районі Рейнікендорф.

У Берліні вже точилися вуличні бої, але дружина художника, якій не давала спокою думка про зліпок, подалася в Рейнікендорф. Там з жахом побачила, що потрібний їй будинок горить. Що робити? І Валентина Олександрівна, не вагаючись, кидається в підвал, знаходить маску...

Так цей неоціненний дар радянського друга опинився в Реебрюкке і був закопаний у садку біля будинку художника. А коли в село прийшли радянські війська, Нагель викопали його, перенесли в дім.

Але й після війни не скінчилися мандри врятованої маски. Отто Нагель і його дружина дізналися, що під час війни Музей Володимира Ілліча Леніна в Москві евакуювався і деякі екземпляри помертвого зліпку, зробленого Меркуровим, були загублені або зіпсовані. І вони вирішили: треба повернути цю святиню радянському народові. Художник привіз

маску в Карлсхорст і передав її керівникам Радянської Військової Адміністрації в Німеччині.

1961 року сім'я Нагелів знову поїхала в Радянський Союз. Цього разу в подорожі брала участь і дочка художника Сибілла, що вже давно просила показати їй маску, про яку розповідали стільки цікавого.

І ось Нагелі в Москві, в Музеї В. І. Леніна. Директор запросив їх до свого кабінету, де вже зібралося чимало співробітників музею, щоб побачити того самого Нагеля і його дружину, які в страшні роки фашистського терору врятували цю святиню.

На столі в кабінеті директора лежала та сама маска. З'ясувалося, що всі інші екземпляри врятовано, і в музеї вирішили повернути німецькому другові подарунок Сергія Меркурова.

Так маска знову переселилася до Німеччини, в Берлін, у квартиру художника.

21 січня 1963 року. В демократичному Берліні відбувається VI з'їзд Соціалістичної єдиної партії Німеччини. Головуючий надає слово товаришеві Отто Нагелю. Де-

легати з'їзду бурхливими оплесками зустрічають видатного художника і громадського діяча, президента Академії мистецтв. А він іде до трибуни, несучи в руках якийсь пакунок. Нагель виголошує яскраву промову, розповідає про подарунок радянського скульптора, про те, як вони з дружиною за допомогою вірних товаришів протягом дванадцяти років рятували маску від гітлерівців. На закінчення Нагель сказав:

— Вважаю, що помертна маска з лиця Леніна не повинна залишатися в приватних руках. Я передаю її вам — посланцям нашої партії, шостому з'їздові Соціалістичної єдиної партії Німеччини...

І розгорнув пакунок. У залі довго не вщухали овації. Всі повставали зі своїх місць і гаряче вітали пролетарського художника, старого комуніста, активного борця проти фашизму, що крізь похмурі роки гітлерівської диктатури проніс вірність партії робітничого класу, вірність ідеям великого Леніна...

Тепер маска зберігається в демократичному Берліні, в Музеї історії робітничого класу.

М. ОЗЕРОВ

ЗАХІДНИЙ БЕРЛІН

СЛОВО ПРАВДИ

У Західному Берліні є книгарня, що носить ім'я Генріха Гейне. Тут продають марксистську літературу. В дні готування до Ленінського ювілею працівники книгарні встановили цю вітрину на одній з станцій міської залізниці, в найпожвавленішому районі Західного Берліна. Твори і портрети Маркса, Енгельса, Леніна у «фронтівому місті», як дехто іменує Західний Берлін, це промінь справжнього світла і правди.

Маріан Нгуабі проголошує нову республіку.

НАРОДНА РЕСПУБЛІКА КОНГО

«ІНТЕРНАЦІОНАЛ» НАД АФРИКОЮ

Серйозних ударів завдає по світовій системі імперіалізму національно-визвольний рух. У наш час країни, які, за висловом Леніна, колонізатори віками тримали «поза історією», перетворилися з об'єкта політики в її активного учасника. В цих країнах швидко зростає авторитет ідей і практики соціалізму.

З Тез ЦК КПРС «До 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна».

національних до завдань антикапіталістичних, соціалістичних. Знайшло своє нове підтвердження визначення міжнародної Народи комуністичних і робітничих партій про те, що національно-визвольний рух вступає нині в свою нову фазу.

● ● ●

Тяжким і страдницьким був шлях конголезького народу до цього знаменного дня. Йому передували 85 років панування в країні французьких колонізаторів і майже 10 років боротьби за цілковите визволення з колоніального ярма.

До 15 серпня 1960 року ні на географічних картах, ані в атласах чи довідниках не можна було знайти навіть такої назви: держава Конго, із столицею в Браззавілі. Була лише Французька Екваторіальна Африка — колоніальне володіння, до складу якого входили, крім Конго, ще й Чад, Габон та Убангі-Шарі.

Французьку Екваторіальну Африку дуже часто згадували, як приклад жажливої відсталості, злиднів, безправ'я і темряви. За

Над нічним Браззавілем, над містами Кінсунді, Пуент-Нуар, Долізі, над селами серед густих лісів, де росте червоне й чорне дерево, над притихлими водами річки Конго та озера Стенлі-Пул розляглася мелодія «Інтернаціоналу». А потім голос диктора повторив двічі — французькою мовою і мовою банту:

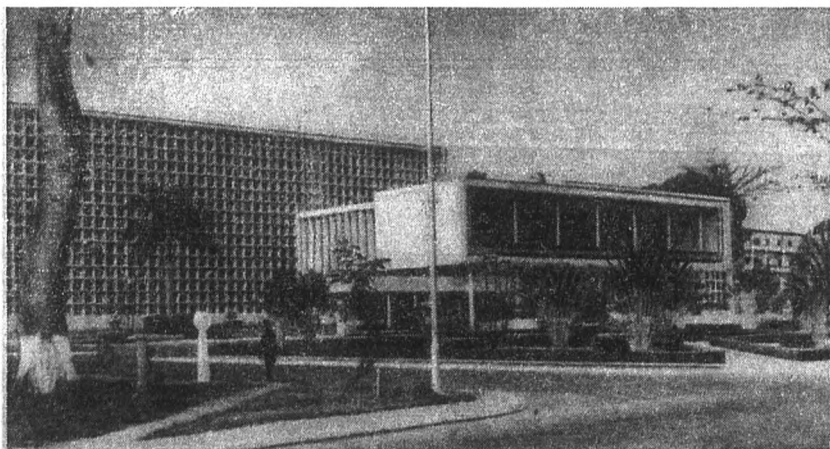
«Говорить радіостанція Браззавіль, говорить радіо Народної Республіки Конго...»

Тієї новорічної ночі тисячі людей зібралися на Бульварі Революції перед будинком Національних зборів, де відбувався установчий з'їзд нової політичної партії. Збуджені, святково вдягнені чоловіки й жінки розуміли, що в стінах цього найбільшого в столиці будинку відбувається щось над-

звичайно важливе для кожного з них. Готувалися до цієї події давно і чекали від неї багато чого.

Зливою оплесків, радісними вигуками зустріли вони мелодію «Інтернаціоналу» і слова диктора. А потім пролунав голос Маріана Нгуабі, людини, чия популярність в народі за останні місяці швидко зростала. Він сповістив про створення Конголезької партії праці, проголосив народження Народної Республіки Конго. І в тому, що ці події збіглися з початком Нового року, було щось символічне. ...А над Браззавілем уже займався світанок, народжувався новий день, 1 січня 1970 року.

Так ще раз справдилося передбачення В. І. Леніна про поворот у національно-визвольному русі народів, поворот від завдань суто

Браззавіль, столиця Народної Республіки Конго. Будинок уряду.

прибутками на душу корінного населення вона посідала одне з останніх місць на всьому континенті. А тим часом один з дослідників цього краю, французький вчений Шарль Андре ще на початку нашого століття писав: коли б розумно використати тут тільки багаті ліси коштовного червоного та чорного дерева, не кажучи вже про запаси корисних копалин, то й цього було б достатньо, аби забезпечити африканцям пристойне життя.

Минули роки, і великі події ХХ століття докотилися й до Африки. Жовтнева революція, а через неповних три десятиліття — перемога Радянського Союзу над фашизмом стали вирішальними віхами, що визначили піднесення та бурхливе зростання національно-визвольного руху і в Екваторіальній Африці, і на цілому Чорному континенті. Розхитувалися й розпадалися африканські колоніальні імперії світового імперіалізму.

Під тиском визвольного руху французи змушені були маневрувати, вдаватися до різних заходів, аби утихомирити населення. Та вони не відмовлялися і від старих засобів — придушення заворушень силою зброї, за допомогою каральних експедицій та масових розстрілів. Так було зокрема влітку 1959 року, коли конголезці, зрозумівши всю облудність проголошеної «автономії», вдалися до збройного повстання, яке охопило багато районів країни. Розправа колонізаторів з повсталими нагадує те, що нині чинять американські агресори у В'єтнамі та португальські карателі в Анголі.

Розправи, однак, не могли зупинити невідворотних подій, і 15 серпня 1960 року французький уряд змушений був надати неза-

лежність конголезькій колонії. Так виникла Республіка Конго, до назви якої звичайно додавали й назву її столиці — Браззавіль, щоб відрізнити цю державу від іншого Конго, зі столицею Кіншаса.

Тижневик «Етумба», котрий виходить в Браззавілі, згадуючи в одній статті шлях нової держави, слушно пише, що тут особливо виразно проявився відомий підступний маневр колонізаторів: «піти, щоб залишитися».

А робилося це в Конго так. Французькі колонізатори заздалегідь підготували собі вірних слуг з-поміж зрадників конголезького народу. Одного з них — абата Фюльбера Юлу вони зуміли посадити в крісло президента нової

держави. І хоча очолена ним політична партія називалася «Демократичний союз захисту африканських інтересів», захищала вона, однак, інтереси французьких монополій, які зберегли тут майже всі свої позиції.

Та цей зрадник протримався лише три роки. В серпні 1963 року сталася подія, що увійшла в історію Конго під назвою «три славні дні». Ідеться про 13, 14 і 15 серпня, коли вибухла революція і Фюльберові Юлу довелося тікати від народного гніву.

Та на цьому труднощі на шляху народу не кінчилися. Революція привела до утворення партії «Національно-революційний рух». Її керівник Альфонс Массамба-Деба став також і президентом країни. Проте з часом він почав відриватися від партії, від народу, діяв самочинно, робив одну за одною великі помилки. І партія, народні маси відмовили йому в довірі. Восени 1968 року Массамба-Деба змушений був піти у відставку з усіх постів.

Тим часом на авансцену політичного життя виходили нові люди, зв'язані з народом, люди, що спиралися на демократичні сили. Найпопулярнішим серед них став молодий майор конголезької армії Маріан Нгуабі. Він і очолив утворену в серпні 1968 року Національну раду революції, яка перейняла владу після відставки Массамба-Деби.

Маріан Нгуабі, Альфред Рауль, Жюстен Лекундзу, деякі інші політичні діячі, підтримувані всіма

Військовий парад у Браззавілі на честь дня народження Народної Республіки Конго.

прогресивними силами, здійснили чимало важливих заходів, спрямованих на посилення ролі робітничого класу в управлінні державою, викорінювання ганебних решток колоніалізму, поліпшення матеріального становища трудящих тощо. Це створило передумови для переходу до вищих політичних форм, до того, що знаменує нині нову фазу національно-визвольного руху, про яку говорилося на міжнародній нараді комуністичних і робітничих партій.

«Коли ми хочемо здійснити соціалістичну революцію, ми повинні мати передову партію, яка б керувалася марксистсько-ленінською теорією, партію пролетарського типу».

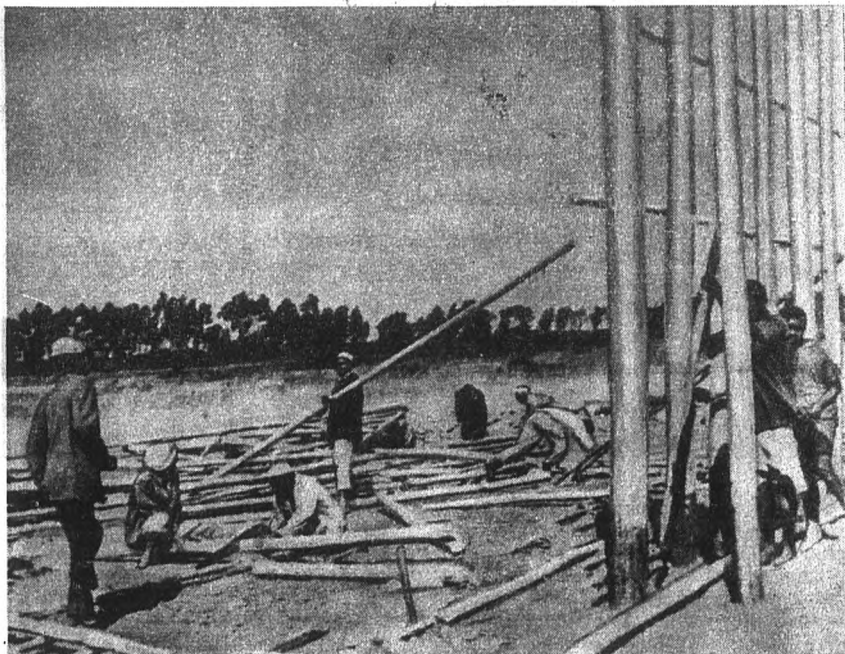
Ці слова належать Жюстену Лекундзу, одному з тих, хто разом із Маріаном Нгуабі стали організаторами нової Конголезької партії праці (КПП), утвореної на її установчому з'їзді 31 грудня 1969 р.

Зрозуміло, що в такій країні як Народна Республіка Конго треба ще подолати багато труднощів і перешкод на шляху до створення тут передумов для побудови соціалістичного суспільства. Це процес складний і, можливо, тривалий. І можна лише побажати керівникам Конголезької партії праці і нової держави якнайуспішніше пройти цей шлях.

Червоне полотнище із золотою п'ятикутною зіркою й двома перехрещеними пальмовими гілками в лівому верхньому кутку і схрещеними молотом та мотикою в центрі — такий прапор Народної Республіки Конго. А її державним гімном є «Інтернаціонал». «Ці символи, — каже Маріан Нгуабі, — дала нам Жовтнева революція, яка є для нас прикладом. Ми прагнемо йти шляхом, указаним Леніним. Великий Ленін, вождь Жовтневої революції й вчитель світового пролетаріату живе скрізь, де люди прагнуть до свободи й прогресу. Ленін багато зробив для народів Африки. Ми безмірно вдячні йому за все».

На мітингу в місті Кінсунді член Центрального Комітету КПП Бернар Комбо виклав нагальні завдання, що стоять перед республікою. Перш за все треба вивести економіку країни з-під контролю імперіалістів. Уряд вже розробляє план широкого використання природних багатств, зокрема високоцінних порід лісу. Ідеться й про збільшення видобутку свинцевої руди, олова, міді, золота, нафти.

У столиці перед будинком уряду щодня збираються люди. Вони чекають, коли по радіо пролунає мелодія державного гімну, щоб підхопити його сотнями голосів. А в блакитному африканському небі майорить червоний прапор революції із п'ятикутною зіркою.

Члени кооперативу в Кілоло будують приміщення для зберігання першого спільного врожаю.

ПРИКЛАД ШІСТДЕСЯТИ

С початку їх було лише шістьдесят, шістьдесят родин з села Кілоло, що лежить на півдні Танзанії, в області Мтвара. Вони й створили торік перший в країні, а, можливо, й один із перших на цілому африканському континенті сільськогосподарський виробничий кооператив.

Центральний Комітет партії Африканський національний союз Танганьїки (ТАНУ) і уряд країни виявили велику увагу до цієї першої ластівки. Адже в програмі ТАНУ проголошено курс на побудову соціалістичної держави, на соціалістичні форми господарювання. Зачинателям нової справи в Кілоло надано всебічну допомогу, вони дістали різні сільськогосподарські машини, державний кредит тощо.

Досі селяни в цьому районі Танзанії вирощували на своїх клатках землі переважно ромашку, з якої виготовляють порошок для боротьби з шкідниками

Один із зачинателів нової справи, селянин Кілоло.

Діти з Кілоло. Скоро вони матимуть нову школу.

рослин. Свій врожай за мізерну плату вони здавали скупникам, які наживалися на їхній тяжкій праці. І ось в Кілоло вирішили відмовитися від ромашки, засіяти свої землі пшеницею. Увесь кооперативний земельний масив — 120 гектарів — було відведено під цю культуру. І хоча дощів того року було дуже мало, та й бракувало досвіду вирощування пшениці, колективна праця дала свої добрі й радісні наслідки. Урожай зібрали небачений. Кожна з шістдесяти родин одержала за нього високі прибутки.

Початок збирання врожаю в кооперативі перетворився на велике свято. До села прибули партійні й державні діячі країни. Ра-

зом із селянами, співаючи гімн Танзанії «Ми перебудовуємо свій край...», вони крокували попереду комбайна, який збирав стиглу пшеницю.

Приклад селян з Кілоло дістав загальне схвалення. Про нього казали й на XIV з'їзді партії ТАНУ, що зорієнтував селянство Танзанії на масове створення сільськогосподарських виробничих кооперативів. Газета «Ухуру» докладно розповіла про справи в Кілоло. І скоро сюди стали приїздити з різних районів країни, щоб на власні очі пересвідчитися в успіхах корисного починання.

А в Кілоло настали радісні дні. До тих шістдесяти родин, які були тут першими, приєдналося ба-

гато інших. Посівна площа кооперативу розширилася до 200 гектарів. Тепер її засіватимуть пшеницею та кукурудзою. Вирощуватимуть також овочі, насадять фруктові дерева. Почалося спорудження кооперативної сушильні для тютюну, який тут вирощують здавна...

Планів у кооперативі багато — цікавих і різних. Намічається будівництво нової школи в селі, виховання власних агрономів та інших фахівців. Великі сподівання покладаються на новий врожай, що має стати переконливим доказом вірності обраного шляху, яким пішли селяни Кілоло, і на який нині ступає селянство всієї Танзанії.

Свято початку збирання врожаю в кооперативі.

Трудащі США свої класові вимоги поєднують з гаслами боротьби проти ганебного расизму.

ГРОНА ГНІВУ

США

«Наша головна надія, наша головна підпора»...

Такими словами Володимир Ілліч Ленін визначав роль пролетаріату в індустріальних державах. Він оцінював робітничий клас як основну революційну силу розвинутих капіталістичних країн, як силу, що веде боротьбу проти імперіалізму в самих його цитаделях. І події у світі за останні десятиліття повністю підтвердили глибоку правильність і життєвість цих ленінських визначень.

Події останнього часу показують, як швидко зростає політична зрілість робітничого класу, його єдність і згуртованість. Водночас вони свідчать і про загострення класових суперечностей у капіталістичному світі, як це свого часу передбачав В. І. Ленін.

Великі битви робітничого класу в ряді капіталістичних країн розхитують владу монополій, загострюють нестатість і суперечності капіталістичного суспільства.

● ● ●

Спробуймо хоча б у загальних рисах відтворити картину сучасних класових боїв.

Сама американська преса називає класові битви в країні «боротьбою не на життя, а на смерть». За даними журналу «Манслі ревю», лише за перші чотири місяці минулого року в Сполучених Штатах відбулося 2350 страйків, в яких брало участь майже півтора мільйона чоловік. Особливістю цих виступів американського пролетаріату була їхня тривалість. Робітники мідеплавильної промисловості страйкували вісім місяців, докери Східного узбережжя — півроку.

Минулої осені, за рішенням профспілки припинили роботу майже 200 тисяч робітників і службовців 133 підприємств концерну «Дженерал електрик», розміщених на території 33 штатів країни. Газета «Дейлі уорлд» писала, що цей страйк свідчить про значну згуртованість робітників та

їх єдність. І навіть реформістські лідери профспілок під тиском робітників змушені були поступитися. Хвиля заворушень прокотилася по великих підприємствах Чікаго, Пітсбурга, Лос-Анджелеса, Детройта, Нью-Йорка.

Страйковий рух у США поєднувався з масовими виступами проти війни у В'єтнамі. Учасниками маніфестацій були і студенти, і представники інтелігенції та інших професій, але ядром антивоєнного руху залишається робітничий клас.

Саме на цей час припадає й активізація діяльності Комуністичної партії Сполучених Штатів, що виступає як провідна сила класової боротьби трудящих країни. Вплив Комуністичної партії у США тепер помітно зростає, і цього не може не визнавати навіть буржуазна преса.

Металурги Дортмунда обложили будинок правління концерну «Хеш» і домоглися задоволення своїх вимог про підвищення заробітної плати.

ФРН

«Ніколи ще за всі двадцять років існування ФРН соціальний мир не був тут під такою великою загрозою!»

Так писала західнонімецька буржуазна газета «Ді вельт» з приводу масових виступів робітників наприкінці минулого й на початку цього року. Не будемо сперечатися з горе-теоретиками із «Ді вельт» відносно отого «соціального миру», який нібито панує у країні «економічного чуда» й «загального добробуту». Їхній лемент про загрозу пануючому тут ладові вже сам по собі досить промовистий.

Восени минулого року понад чверть мільйона робітників Руру дали бій власникам підприємств та їхнім соціал-демократичним адвокатам. І перемогли: хазяї підвищили їм заробітну плату, задовольнили деякі інші вимоги.

Про характер цієї боротьби, про згуртованість і рішучість трудящих ФРН яскраво свідчать події у Дортмунді, де міститься правління великого західнонімецького концерну «Хеш».

Багато місяців тому на металургійних заводах концерну почалися заворушення. Причиною їх було те, що внаслідок раціоналізації виробництва випуск продукції тут швидко зростає, а заробітна плата, як і раніше, була низька. До того ж удосконалення виробничих процесів призводило до масових звільнень робітників. І от металурги висунули вимогу: збільшити заробітну плату на 30 пфенігів за годину. Дирекція концерну на це не погодилася.

Тоді працівники заводу «Вестфаленгютте», не переодягаючись, у комбінезонах та захисних шоломах, вийшли на вулицю, вишикувалися в колони і з плакатами, на яких були записані їхні вимоги, рушили до будинку правління.

Демонстранти обложили будинок і виділили делегацію для переговорів з дирекцією. Заводська

група Німецької комуністичної партії на «Вестфаленгютте» оперативно надрукувала й поширила листівку, і незабаром до страйкарів приєдналися робітники заводів «Фенікс» та «Уніон».

Дирекція концерну всіма засобами намагалася зірвати страйк. Але робітники давали рішучу відсіч провокаторам і тим профспілковим діячам, що виступали як адвокати хазяїв.

Частина робітників зайняла приміщення правління, а решта, понад 20 тисяч, пройшла вулицями Дортмунда з плакатами, співаючи революційних пісень.

30 годин тривав цей страйк, 30 годин металурги Дортмунда залишались у приміщенні правління «Хеш». І зрештою дирекція змушена була прийняти їхні вимоги.

«Такого ми не бачили тут вже багато років», — заявив з приводу цих подій голова окружного комітету Німецької комуністичної партії Манфред Каплук. — Страйкарі висунули гасло: «Коли робітники захочуть, зупиняться всі верстати» — і довели, що це справді так. Події у Дортмунді показали, що тільки своєю згуртованістю, тільки рішучими діями робітники доб'ються перемоги».

І цілковиту рацію має комуністична газета «Унзере цайт», коли називає заворушення у Дортмунді прелюдією до нових класових боїв, які назривають у сьогодиншній Західній Німеччині.

ЯПОНІЯ

«Наступ праці» — так називали тут могутній страйковий рух, що охопив усі промислові райони країни, понад 20 мільйонів робітників і службовців. До нього долучилися й масові народні виступи проти продовження горезвісного японо-американського «Договору безпеки», строк чинності якого минає в цьому році.

А почалося все із страйку японських робітників та службовців американських військових баз на Окінаві. Вони вимагали не тільки підвищення заробітної плати, скорочення робочого дня тощо, а й ліквідації баз, повернення Окінави японському народові.

На знак солідарності з робітниками Окінави на добу припинили роботу докери Йокогами. Вони також висунули свої економічні та політичні вимоги. Потім застрайкували робітники промислових підприємств Осаки й Кобе, залізничники, шляховики, суднобудівники...

Так почався цей небувалий досі в Японії «наступ праці».

Мільйони італійських трудящих страйкували проти нестерпних умов життя й праці. Ось вийшли на вулиці свого міста металурги Венеції.

Тільки за дев'ять місяців минулого року тут взяли участь у страйках 15 мільйонів робітників і службовців. Аргентина й Чилі, Венесуела й Бразилія, Колумбія й Коста-Ріка... Немає такої латиноамериканської країни, де капіталістичну економіку не потрясли б масові страйки. І тут робітники не обмежуються лише економічними вимогами, вони висують також політичні гасла. Головні серед них такі: покінчити із засиллям монополій Сполучених Штатів, провести націоналізацію ключових галузей промисловості, відмовитися від вашінгтонських військових, економічних та інших «радників».

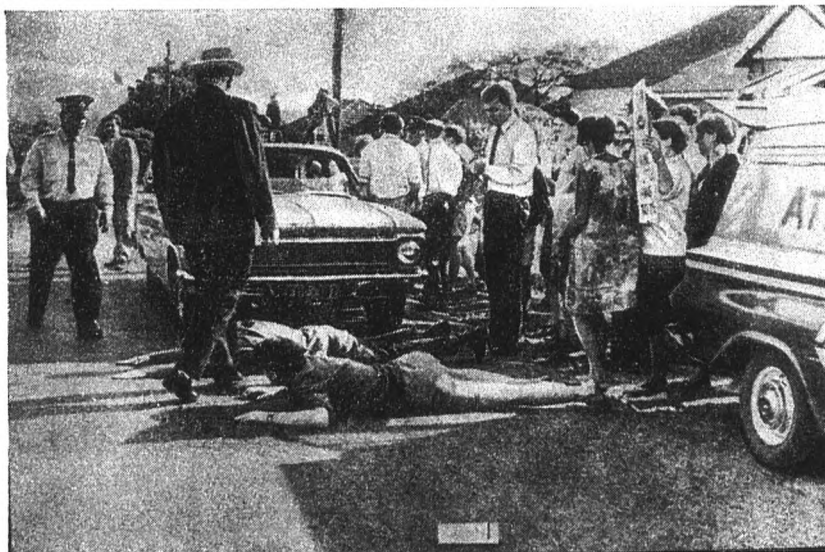
Ці настрої трудящих Латинської

Японські трудящі поєднують свої економічні вимоги з боротьбою проти воєнної змови із Сполученими Штатами, за ліквідацію американських баз на Окінаві.

ЛАТИНСЬКА АМЕРИКА

Замислимося над такими красномовними даними: пролетаріат латиноамериканських країн становить лише 9 процентів загальної кількості робітників у капіталістичному світі, тим часом майже половина всіх страйкарів припадає саме на цей район. А ще ж недавно його називали «надійним тилом капіталізму»!

У такий спосіб трудящі Австралії протестують проти участі країни в злочинній війні у В'єтнамі.

Америку особливо виразно виявилися під час недавньої так званої «місії доброї волі» емісара Вашингтона Нельсона Рокфеллера, який мав відвідати майже всі країни Латинської Америки. Урядом Перу, Чилі, Венесуели та деяких інших країн довелося зважити на опір населення і відмовити

Рокфеллерові в дозволі на в'їзд. А в тих 20 країнах, де він побував, його візит викликав найбільші за останні десять років масові виступи трудящих.

Мексиканський журнал «Сьємпре» написав з цього приводу: «Ніколи ще латиноамериканці не мали кращої нагоди продемонстру-

Трудящі Західного Берліна виступають не лише за єдність своїх лав, а й за припинення американської агресії у В'єтнамі.

вати свою ворожість і ненависть до Сполучених Штатів, ніж під час так званої «місії доброї волі» Рокфеллера...»

АВСТРАЛІЯ

Справжнім «бухливим травнем» був на континенті травень минулого року, коли понад один мільйон трудящих Сіднея, Мельбурна, Аделаїди, Ньюкасла припинили роботу на знак протесту проти реакційного антипрофспілкового законодавства. Водночас страйкарі висловлювали свій протест і проти війни у В'єтнамі та участі в ній Австралії.

Це було явище до певної міри нове для цієї країни, бо йшлося про страйк, викликаний не економічними причинами, а мотивами виключно політичного характеру. Це був найбільший страйковий рух в Австралії за останні 80 років.

Різні континенти, різні країни. Але скрізь зріють грона гніву, посилюється класова боротьба трудящих. Це геніально передбачив великий вождь пролетаріату, і події в світі розвиваються за лєнінським учінням, щодня підтверджуючи його незбориму силу.

Комуністи відстоюють свободу, національну незалежність і соціалістичне майбутнє своїх народів, вони є носіями ідей наукового соціалізму, передовими борцями національно-визвольного руху.

Із Основного документу міжнародної Наради комуністичних і робітничих партій у Москві.

Рицар НАДІЇ

— Хесус, хочеш вступити до Комуністичної партії? — якось спитав його Антоніо у Лагунільясі, коли вони потоваришували.

Питання було для Хесуса цілком несподіване. Що відповісти цій близькій і дуже дорогій людині? Очевидно, для Антоніо це дуже важливо, коли він питає. А Хесус одним вухом чув про комуністів. Та й то тільки в Лагунільясі. Раніше не доводилося.

Він пригадав, як 10 років тому мати зі сльозами на очах вперше проводжала його на заробітки. Американська нафтова компанія «Мене гранде» обіцяла платити чотири болівари на день. Це виходило 120 на місяць! І він пішов у гори з геологічною експедицією. У славнозвісній Анді, де лежить найвища точка країни — пік Болівар, і на висоті 5007 метрів встановлено бронзове погруддя цього великого борця за незалежність. Звісно, обійти всю країну замолоду Хесус не зміг. Венесуела велика — її територія дорівнює площі Англії, Франції, Голландії, Бельгії, узятих разом. Хесус опинився в самому центрі робітничої нафтової Венесуели, в районі озера Маракаїбо.

Попрацювавши деякий час тут, Хесус Фарія переїхав у Лагунільяс, і там доля звела його з цією чудовою людиною, з Антоніо. Антоніо навчає молодого товариша грамоті, знайомить з наукою життя. Так, Хесус багато чим завдячує своєму освіченому й талановитому другові. Але все-таки про комуністів той розповідав йому дуже мало.

...Чого ж ти мовчиш? — за непокоєно питає Антоніо.

— Ой, вибач, будь ласка. А що це таке — Комуністична партія?

— Це партія, яку створив і очолив Ленін, саме вона привела народ Росії до перемоги. Таку мету мають і комуністи Венесуели. Адже лише влада трударів може врятувати країну від засилля янки та сваволі місцевої знаті.

— Тоді запиши мене, — сказав Хесус.

— Та ні, ти не поспішай казати «запиши».

— Чому? Ти питаєш — я відповідаю.

— Коли довідаються, що я комуніст, посадять в тюрму. І тебе посадять, коли дізнаються...

— Запиши!

Невдовзі невеличка група робітників і один учитель приймали його до партії.

— Чому ти вступаєш до партії? Чи усвідомлюєш всю відповідальність такого кроку? Що ти зробиш, як потрапиш до рук поліції?

Таких питань було багато...

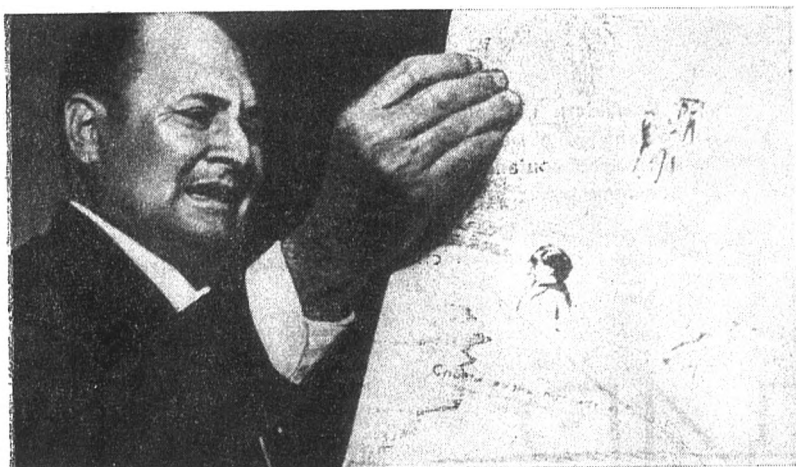
Хесус пояснював, як міг. Він твердо знав: коли Комуністична партія — це такі люди, як Антоніо, він за таку партію.

Відтоді минуло 35 років. Двадцять з них комуніст Фарія провів у в'язниці.

...Восени 1963 року суддя видав ордер на арешт Хесуса Фарія, Густава Мачадо, Едуарда Ма-

чадо, Гільермо Гарсія Понсе, Помпея Маркеса, Альберта Ловери і ще восьми видатних діячів Компартії Венесуели. Тодішній президент країни Ромело Бетанкур, на вимогу Сполучених Штатів, вирішив обезглавити робітничий клас країни й забезпечити обрання президентом помазанника дядька Сема — Рауля Леоні. Всі були заарештовані за винятком Альберта Ловери. Майже два роки цей керівник каракаських комуністів, член Політбюро Компартії Венесуели, талановитий організатор і безстрашний боєць, невтомний пропагандист ідей марксизму-ленінізму, активний поширювач праць Леніна в своїй країні ховається від агентів Діхеполь — так називають тут головне управління поліції. Та ось 18 жовтня 1965 року Альберт Ловера зник. На запити сім'ї і друзів власті й поліції щоразу відповідали: їм нічого не відомо про долю Ловери. Звістка про зникнення Ловери дійшла і до Хесуса Фарія, що відбував ув'язнення в тюрмі Сан-Карлос. Тривога не залишає Фарія. Він як генеральний секретар партії з величезною увагою ставиться до товаришів та їхніх родин, особливо до тих, хто страждає в тюрмах. Це Фарія дбає про те, щоб організацію втеч революціонерів з в'язниць перетворити на своєрідне мистецтво. І таким чином партії пощастило повернути в лави борців багатьох заарештованих керівників і активістів. З проклятого «острова смерті» Такарігуа втекли відомі працівники компартії, засуджені на 30 років ув'язнення. А знаменита втеча трьох комуністів з фортеці Сан-Карлос у 1967 році.

З Ловерою Хесуса єднала давня дружба. На прохання Фарія в усіх тюрмах і концтаборах товариші шукають Ловеру, та марно. І коли на початку 1966 року стало відомо, що в сіть рибалки із штату Ансоатеґі потрапив покалічений труп з залізним ланцюгом на шії, із спотвореним обличчям та обдертою шкірою на лівій

Хесус Фаріа.

руці, Фаріа запідозрив, що це труп Ловери. На жаль, його підозра підтвердилась. Як з'ясувалося пізніше, агенти Діхеполь, заарештувавши Ловера, довго катували його, потім повезли на схід до концтабору «Качіпо». Табірне начальство не наважилося прийняти знівеченого в'язня, побоюючися за його життя. Повертаючись назад, поліцаї побачили, що Ловера мертвий, і кинули тіло в море.

Для верховодів так званої «представницької демократії» страшні не тільки живі, а й мертві комуністи. Часто бували випадки, коли поліція викрадала трупи революціонерів, щоб запобігти перетворенню похорону на масовий виступ трудящих.

Умови боротьби венесуельських комуністів дуже складні.

— Наша партія існує вже близько чотирьох десятиліть, — казав у 1967 році Фаріа. — Але тільки 7 років вона діяла в умовах легальності. Проте й тоді комуністів кидали в тюрми.

А Хесусу Фаріа власті Венесуели ніби спеціально вирішили показати всі катівні країни. Він сидів у тюрмах Кабіма, Ла Ріта, Маракайбо, Лагунільяс, Карірубна Ла Модело, Ель Обісно та інших. Сидів майже при всіх урядах та режимах: при уряді Лопеса Контераса, за часів диктатури Переса Хіменеса, при уряді Бетанкура і його наступника Леоні.

Тюремна епопея Хесуса почалася 1937 року після загального страйку, що проводився за його активною участю. Але й тюрма для комуніста — не кінець боротьби, а її продовження, підготовка до нових боїв. Фаріа ви-

вчає праці Маркса і Леніна, він у курсі всього політичного життя. З кожним роком все більший авторитет завойовує незламний борець серед своїх товаришів по партії, зростає його популярність і в народі. З 1946 року — він член Політбюро, а з 1948 року — секретар ЦК. В 1947 році, коли трохи ослабла реакція, трудовий народ Венесуели обирає Хесуса Фаріа до сенату.

Венесуела слухає промови сенатора-комуніста з парламентської трибуни, його вимоги про вигнання з країни «Мене гранде». Хазяї компанії вимагають арештувати Хесуса. У листопаді 1948 року при підтримці американських монополій, проти яких так активно бореться Фаріа, владу в країні захоплює військова хунта. Настає чорне десятиліття — диктатура Переса Хіменеса, найтяжчий період у житті й боротьбі венесуельських комуністів.

Але тільки на короткий час диктатурі вдається придушити робітничі заворушення. У 1950 році країну охоплює могутній страйк нафтовиків. Його керівник — Фаріа. Незважаючи на парламентську недоторканість, Фаріа знову кидають у в'язницю. Цього разу він провів там 8 років.

У в'язниці Хесус і далі оволодіває марксистсько-ленінською теорією, вивчає англійську і французьку мови. Навіть створює тут підпільну партійну організацію.

Якось на тюремному подвір'ї, очевидно, з наказу згори, були вишикувані всі політичні в'язні. «Що б це мало значити?» — міркував Фаріа. Таке траплялося не часто. Начальник тюрми й ще

якихось двох кілька разів пройшли перед шеренгою, вдивляючись в обличчя в'язнів.

— Коли підпишете заяву, що на волі залишите політичну діяльність, — нарешті промовив тюремник, — будете звільнені. Ну, хто відмовляється підписати заяву? Крок вперед!

Тридцять чоловік вийшли з шеренги. Всі тридцять комуністів, що були в тюрмі.

Тюремники здогадуються про вплив Фаріа на ув'язнених. І періодично садовляють його в карцер. Чотири з восьми років він просидів у одиночному казематі. Але в карцер комуністів кидали не тільки за особисті провини. Фаріа якось розповідав, що політичні в'язні безпомилково могли судити про напруження класової боротьби в країні та виступи за їх звільнення: тільки-но вони послиювалися, «політичних» одразу ж кидали в карцер.

Разом з Фаріа відбував покарання і Педро Перес, нині відомий профспілковий діяч Венесуели.

— Хесус Фаріа, — розповідає Педро Перес, — незвичайна людина. Ми всі захоплювалися його стійкістю і переконаністю.

Його гідність і непримиренна поведінка перед тюремниками додавали сили, допомагали зносити знущання й тортури багатьом патріотам, що знемагали в тюрмах та концтаборах.

У 1951 році партія виявляє Хесусу велику довіру. На шостій партійній конференції, що відбувалася в глибокому підпіллі, його обирають генеральним секретарем Центрального Комітету. А через два роки, на шостому конгресі Конфедерації трудящих Латинської Америки Фаріа одно-

У дні боротьби за звільнення Фаріа з в'язниці в багатьох країнах було поширено такий плакат.

стайно обирають її віце-президентом. Адже ім'я його невіддільне від історії венесуельських профспілок, від історії робітничого руху всієї Латинської Америки.

— Ні, венесуельські комуністи не складуть зброї, — каже Фаріа. — Я знову пригадую той день, коли наша партія в тридцять восьмому році випустила свій маніфест. Тоді по всій країні нараховувалося заледве п'ятсот комуністів. А тепер Компартія — велика сила!

Так, то була історична подія в житті Венесуели. Вісімнадцятого лютого 1938 року на стінах будинків, на парканах були розклеєні плакати, що сповіщали про народження Комуністичної партії.

...Січень 1958 року. Народне повстання змитає диктатуру Переса Хіменеса. Після 8 років за-

слання — Хесус Фаріа на волі. Відчинилися двері камер і перед іншими політичними в'язнями. На стінах багатьох будинків тоді вперше з'явилися яскраві плакати, на яких червоний півник, розкинувши крила, задиристо співав свою пісню. Червоний півник символізує Комуністичну партію, котра тільки-но вийшла з підпілля.

Оголошено про наступні президентські вибори. Перед комуністами стоять складні завдання. У Венесуелі багато буржуазних партій: КОПЕЙ, АД, МЕР, ФДР та інші — і всі вони наліплюють на себе демократичні ярлики. Справа не лише в агітації за кандидатів народу і викритті найреакційніших діячів. Треба роз'яснити трудящим і саму механіку виборів, яка досить складна і в якій неважко заплутатися.

Під час виборів Комуністична партія Венесуели стала другою виборчою силою в столиці країни — Каракасі, випередивши правлячі партії. Того року понад сімдесят тисяч «червоних голо-

сів» трудящих міста було віддано за комуністів, обраних депутатами парламенту. «Віва Каракас, червоний Каракас!», — радісно співали комсомольці Венесуели на мотив популярної пісні іспанських комуністів. Серед обраних був і Хесус Фаріа — він вдруге стає сенатором. Талановитий публіцист і полум'яний оратор, Фаріа виступає з парламентської трибуни на захист національних інтересів і прав венесуельських робітників, викриває засилля нафтових трестів Сполучених Штатів. У червні 1963 року він випускає брошуру про колективний договір нафтовиків, у якій пише: «Кожний з 365 днів 1962 року приніс нафтовим монополіям США по сім мільйонів боліварів. Ось в чому полягає єдина причина тієї «любові», котру вони відчувують до нашої країни. Саме тому, поки є вдосталь дешевої нафти й існує слухняний уряд, вони не підуть звідси. Є лише один вихід — викинути їх геть, як це зробили колись в Росії і нещодавно на Кубі!»

Ромело Бетанкур, тодішній президент країни й слухняний лакей північноамериканського імперіа-

Демонстрація робітників у Каракасі.

лізму, хвалькувато заявив: «Цих комуністів я розжену чотирма пострілами...» Та бойові виступи комуністів-парламентарів, їхня непохитна вірність інтересам робітничого класу та ідеалам комунізму все більше лякають Бетанкура. Члени парламенту — комуністи, серед них і Фарія, були кинуті в тюрми, хоча згідно з конституцією країни депутати й сенатори, поки їх повноваження мають чинність, користуються парламентською недоторканістю.

Майже 900 днів провів цього разу в тюрмі Хесус Фарія. З кінця вересня 1963 року по березень 1966 року він перебував у карцері, прозваному «курною норую». Це невеличке тісне приміщення в кам'яній фортеці, без вентиляції, з вузьким рівчачком для води, яка просочується крізь стелю під час дощу. Але цей рівчачок замалий і камера раз у раз затоплюється. Шар плісняви вкриває стіни й підлогу. Перебування в цій могилі різко загострило хворобу Фарія.

Коли надійшла тривожна звістка про те, що здоров'я Фарія погіршало і його життя загрожує небезпека, прогресивна громадськість світу піднесла свій голос на захист комуніста. Радянські вчені — медики висловили бажання негайно виїхати у Венесуелу, щоб там на місці почати лікування в'язня тюрми Сан-Карлос.

— Про цей братерський високогуманний порив радянських лікарів, — сказав Хесус Фарія, — я довідався під час побачення з моєю дружиною Елізабет. Вона принесла газети з радісною звісткою, що вплинула на мене, мов цілющі ліки. Повідомлення про те, що з далекої Радянської країни, країни Леніна, за тисячі кілометрів збираються приїхати лікарі, показало венесуельцям, які міцні узи братерства, котрі єднають комуністів усіх країн. На жаль, мені не довелося тоді зустрітися з радянськими друзями. Венесуельські власті, грубо розтоптавши принципи гуманізму, відмовилися видати їм візи на в'їзд до країни. Але і в тюрму долинали могутній відгомін боротьби за наше звільнення.

Хвиля протестів у всьому світі змусила уряд Венесуели піти на поступки. Фарія дістає дозвіл виїхати з країни.

— Коли мені запропонували покинути батьківщину, я запитав керівництво Компартії, якої воно думки. Члени ЦК — і ті, хто перебував зі мною в ув'язненні, і ті, хто вів боротьбу на волі, діючи в глибокому підпіллі, — прийняли рішення про мій в'їзд.

ЛУІС АЛЬБЕРТО ВАРЕЛА

УРУГВАЙ

ВІН ПОДАЄ НАМ РУКУ

В рабстві там жила колись людина,
Кров лилась на землю й на сніги...
Він іде з далекої країни —
Надзвичайно простий, дорогий.

В дні тяжкі, в безсонні довгі ночі
Мислив (думи всі його збулись!)
І, примруживши ласкаві очі,
Нам писав про мир, соціалізм.

Він любив життя, і працю, і людину
Так, як ще ніхто на світі не любив.
Він із рук своїх в тяжку годину
Випустив червоних голубів.

І його вітчизна вийшла з муки
І сягнула вже високих зір.
Ленін подає гарячу руку
Й мовить нам про майбуття і мир.

З іспанської переклав
Михайло ЛИТВИНЕЦЬ

21 березня 1966 року Москва зустрічає генерального секретаря Комуністичної партії Венесуели. А 22 березня Хесуса Фарія приймав Л. І. Брежнєв. «Товариш Л. І. Брежнєв, — писала 23 березня «Правда», — від імені Президії ЦК КПРС гаряче привітав видатного сина робітничого класу, керівника Комуністичної партії Венесуели й побажав йому швидшого одужання, нових сил у боротьбі за свободу і світле майбутнє венесуельського народу».

— Чи щасливий я зараз? Звичайно, щасливий, — відповів тоді Хесус Фарія радянським журналістам. — Але до кінця буду щасливий лише тоді, коли з в'язниці вийде решта комуністів. Я щасливий бути в Москві, в столиці країни, яку так люблю і де

маю багато справжніх друзів... Ніхто і ніщо не примусить венесуельських комуністів припинити боротьбу. Реакція може їх убити, але вони помруть комуністами, як уже бувало не раз. Їх можна вбити, але не зламати. Вони найбільший скарб моєї країни.

Револьюційна боротьба в країні примусила уряд легалізувати Комуністичну партію. Зараз демократичні сили, очолювані комуністами, почали активну кампанію за вигнання іноземних монополій. На чолі цієї боротьби, як і раніше, Хесус Фарія, Рицар Надії, як його любовно називає народ, людина ленінського гарту, комуніст, безмежно відданий справі великого Леніна.

Я. ЯШИН

ЮНІОН-СКВЕР

РОМАН

Частина перша

І «Юніон-сквер оточений з усіх боків горами. На півночі височать Альпи, на сході підноситься Кавказ, на заході — Урал, на півдні панують Озарки, за ними починається Техаська рівнина. Ген далі на південь розкинулось бурхливе море, яке здіймає й котить свої хвилі так важко, ніби то не вода, а олія.

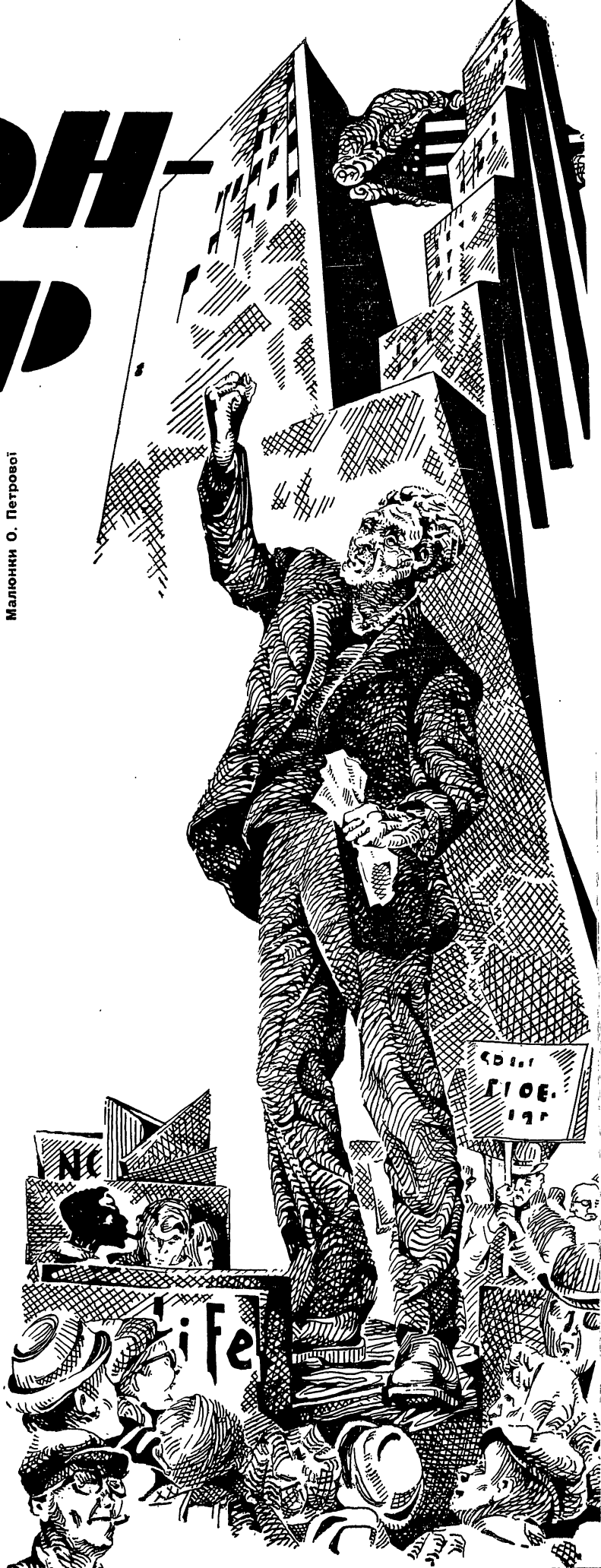
Це не пуста фантазія. Міжгір'ями й стрімкими каньйонами від ранку й до смерку пробираються фінни й татари, поляки й італійці. Дехто їде верхи на дріботливих малорослих кониках, більшість їде пішки, але всі сунуть із погрозовим виглядом. Під відстовбурченим одягом вгадується схована зброя — старі кремінні пістолі та блискучі смертоносні ножі-колодачі. Люди вируються з усіх чотирьох боків, вкриті білою курявою, що понабивалася в зморшки і пов'їдалася в шкіру. Одні з хижим блиском в очах, інші, змучені тривалим голодуванням, схожі на кістяки, але всі однаково мовчазні.

Тут, на цьому клаптикові землі, що його щільно обступили високі темні тіні, пилюга залягає десятидюймовим шаром і, коли полле дощ, коні брѳохають через болото по черево. Люди мовчать, бо нема такої мови, яку б розуміли всі. Вершники, що тягнуться нескінченними вервечками на своїх кониках, дивляться вперед. Скуйовджене волосся спадає на плечі, закопитні щітки коней, розмірено погойдуючись, промітають у дрібному, як борошно, поросі вузькі доріжки.

Журнальний варіант.

АЛЬБЕРТ ГАЛПЕР

Малюнки О. Петрової

З південного боку, на Озарках, напровесні любо зеленіють моріжки, а на півночі, в Альпах, цілісінький рік шаленіє вітер, вщухаючи лише зрідка в студені ночі, що спадають на білі верхогір'я. Люди не наважуються оселятися тут серед високих снігових заметів. Навіть похмурі тевтони, ці дужі джентльмени, завертають назад і мандрують геть, і коні важко дихають, видираючись крутими стежками, крешучи копитами по мерзлій кам'янистій землі.

Нині, по багатьох роках, цю місцевість геть сходжено й витоптано. Та хоч тут і вештається народ, однак не побачиш ніде ні хатини, ані намету, ані тобі звичайнісінького межового знака, поцюканого блискучими сокирами. Взимку земля тут тріскається на п'ятнадцять футів углиб, і тріщини ті утворюють химерні візерунки. Навесні мокра глина гоїть ці виразки. Вітри гудуть в ущелинах, над землею піднімаються кучеряві димки, мов пара над упрілим оленем.

У червні, коли ночі спокійні, тиша ховає в невидимі піхви блискотливе лезо далекої літньої зірничі. Над рівниною мерехтять зорі, неквапливо пропливає місяць, голубіє ясне небо. А там надходить і осінь. Небо стає якесь непривітне, холодне й похмуре як сталь. Зі сходу налітає град, суне вперед і вперед буремними сипучими завісами, люто ширяє на крилах шістдесятимильного вітру й стьобає крутобок каньйони, голі лопатки яких, порубцьовані незліченними бурями, все терплять, мов ті спини китайських кулі.

Немає тут ні дерев, ані квітів. Пори року перекочуються, як велетенські колеса: що спиця, то місяць, що оберт, то рік. Товсті дебели втулки неухильні, мов доля. Мертвий приречений край. Холод настає, коли спадає ніч, чи то вітер розженеться на бурю».

З рукопису Джеймса Ніколсона, божевільного друкаря, студента філософії, шанувальника Римської культури, маленького худорлявого чоловіка, який сидить перед розкиданими аркушами, надрукованими готичним шрифтом, у своїй підвальній квартирі на Тринадцятій вулиці. Ці сторінки були написані в жовтні 1931 року, того дня, коли комуністи вийшли на демонстрацію й були розігнані поліцією.

Після мітингу в сквері тихо. О п'ятій годині, коли над алеями засвітились ліхтарі, прапорів уже не було. Поліція врешті порозбивала хисткі тимчасові трибуни. В сквері вешталось лише кілька убогих жінок та дітей, що прийшли позбирати на паливо розкидані навкруги дошки. Ці люди котили перед собою старі обшарпані дитячі візки з погнутими осями і, коли нахилились, щоб підняти якусь дошку чи цурпалок, то ски-

дались на селян, що копають картоплю або засівають землю навесні.

О пів на шосту візки були вже повні, й жінки з дітьми покотили їх перед себе, знижаючи по бічних вулицях. Два або три візки поламалися — у них геть погнулися осі, тож старші збирачі палива забрали дрова на оберемки, а найменші потягли поламані візки слідом за ними.

Бабця Волга стояла біля центрального входу до станції метро. Цим прізвиськом стара завдячувала полісменові Геренсу МакГаффі, відомому по Чотирнадцятій вулиці своїм класичним висловом: «Я стрів лиходія і ogrів його по довбешці». Бабця Волга була приземкувата стара жінка, завжди запнута хусткою; коли хто підходив купити в неї бублика, усмішка осявала її зморшкувате обличчя. Стара окинула оком осінню панораму, і її погляд зупинився на гострій шпичці велетенського флаштока, що височів посеред площі. Вона стояла й роздивлялася навкруги, і її широке слов'янське обличчя набирало жорстокого виразу. Вона вже дивилася на продавця смажених каштанів, що стояв за кілька кроків од неї. То був її заклятий конкурент. Волга так люто міряла його очима, що продавець — маленький чоловічок — збентежено кашлянув і відвернувся. Його звали містер Фейбельман. Щоранку він поспішав до центрального входу метро, бо хто прибував перший, той ставав біля самісіньких сходів, а це була найвигідніша позиція.

Вперто уникаючи погляду старої, містер Фейбельман лічив гроші в кишені, перебираючи монети навпомацки. Сьогоднішній виторг, завдяки мітингові, був чудовий. На площі зібралася сила народу. Газети називали цифру тридцять тисяч, і то переважно глядачів. Містерові Фейбельману довелося двічі бігати додому по каштани.

— Гей, «товариш»! — врешті гукнула до нього стара й сплюнула. Потому, перекотивши візок через бровку тротуару, подалась геть Чотирнадцятою вулицею. Кілька непроданих бубликів теліпалося на високих тонких патичках, мов браслети на кістлявих жіночих руках.

Містер Фейбельман, і далі перелічуючи гроші в кишені, пильно стежив за старою: дивився, як вона перейшла Четверту авеню, як спритно маневрувала поміж машинами, а коли Волгу закрутила юрба, мов той вихор насінину кульбаби, продавець каштанів звів очі до великого годинника на башті міського комунального управління, і постояв ще кілька хвилин. Врешті, зітхнувши й щось похмуро буркнувши, подивився в один, а потім у другий кінець вулиці — чи не видно де покупця. Нікого не побачивши, Фейбельман врешті заходився гасити вугілля, що жевріло в бляшанці.

Він майже скінчив цю справу, коли хтось зупинився над ним і попросив пакуночок на десять центів. Продавець кивнув і, не дивлячись на покупця, почав копирсатись у гарячому відерці. А коли звів очі, то побачив худенького юнака, що стояв перед ним, замріяно схиливши гарну голову. Хлопчина був без капелюха, він простяг монету і всміхнувся. Від нього віяло чимсь лагідним.

— То це ви, — мовив, широко всміхнувшись, Фейбельман і поклав у пакунок два зайвих каштани. Він був радий бачити хлопця. Взявши гроші, похапцем залив останню жарину, підняв комір і покотив вулицею свого легкого візка, прямуючи до юрби на протилежному боці. Підваживши передні колеса, переїхав тротуар, штовхнув візка далі вперед і зник з очей, як насінинка кульбаби, підхоплена вітром.

Юнак, зоставшись на самоті, побрів уздовж скверу, тримаючись якомога далі від ліхтарів та юрби. Він стримав руку до кишені, каштани приємно гріли. Пройшов цілий квартал, перше ніж зважився з'їсти один.

II
На Юніон-сквері, з боку Четвертої авеню, вуличний рух найбільший. Зустрічні потоки нагадують два рівнобіжні ланцюги, що з гуркотом мчать один повз одного: тут з важким скреготом несуться коліями трамваї, шурхотять шинами авто, скоряючись волі регулювальників. Один ланцюг мчить на південь, другий — на північ, раз у раз спиняючись чи то набираючи швидкості перед миготливими очима світлофорів.

Часу в юнака було задосить. Він повернувся на північ і подався вздовж низького грубого муру, що оточував сквер. Ступаючи худими ногами по бруку, хлопчина час від часу позирав убік і гриз, мов той кролик, каштан. У вечірньому присмерку бовваніли статуї. Онде лишився позаду, на великому п'єдесталі, Джордж Вашингтон, що міцно сидів у широкому сідлі на дужому бойовому коні. Статечний вершник з бронзовим чолом здавався не войовничішим за хлібороба. Одна рука випросталась в невідомому порусі, що його значення годі було збагнути. Почавши третього каштана, юнак минув Лафайета, галантного француза, що допоміг цій країні в часи скрути, і зауважив, з якою грацією француз націлів свою шпагу. Далі — трохи ліворуч — з'явився Лінкольн, підкреслено-скромний і вольовий обранець народу. Бронзове чоло таке ж миролюбне, як і у Вашингтона. Він сумно споглядав з паркового смерку гуркотливу метушню Чотирнадцятої вулиці. На західному боці площі, біля молочарні Фонду не-

мовлят, стояла звернена до Бродвею непримітна скульптурна група: жінка з двома дітками — ви могли сотні разів пройти мимо і аж тоді збагнути, що перед вами мистецький витвір.

Обійшовши спорожнілу площу, юнак (його ім'я — Леон Фішер. Удень він фоторетушер; вночі — художник, і протягом цілої доби член Комуністичної партії!) перейшов Чотирнадцяту вулицю й звернув на Четверту авеню, прямуючи тепер на південь. Сягнув рукою до кишені — каштани були майже холодні.

Дзвони церкви на розі Бродвею та Десятої вулиці лічили час. Мелодійне бамкання плівло в прозорому студеному повітрі. Коли відгули шість урочистих ударів, похмурий гуркіт Четвертої авеню знову запанував над іншими звуками.

Леон Фішер звернув на схід — на Одинадцяту вулицю. Поминув урни зі сміттям перед наріжною кав'ярнею, пройшов повз біржу праці кухарів та офіціантів, глянув на широкий фасад католицької школи та вогні Вебстер-холу і, все так само простуючи далі, врешті підійшов до старого п'ятиповерхового житлового будинку. Високий вузький дім був стиснутий з обох боків двома суміжними. Фасад обснувала хитра мережа пожежних драбин.

Сполохана кішка прожогом вискочила з під'їзду. Художник (цебто вночі) увійшов у дім, вдихаючи затхлий запах людського житла, й попрямував вузьким коридором. Під стелею світився невеличкий газовий ліхтар, і полум'я коливалося від протягу.

Гвинтові сходи круто злітали вгору. Було тут п'ять поверхів, на кожному чотири квартири. На кожні дві квартири припадав один туалет, що містився в холодному, де з усіх шпар свистів вітер, холі. Всього двадцять тісних, тьмяних помешкань. Маленькі десятицентові замки звисали з іржавих засувки на дверях туалетів. Джесон Уїлер називав їх «старою гвардією». А ще він казав про них: «Замкнувшись, ми протистоїмо всьому світові».

Поминаючи другу площадку сходів, Леон почув крізь прочинені двері голосну розмову. Чоловік — статечний батько чотирьох малят (трое вже зіп'ялись на ноги, четверте ще було шестимісячне немовля), щось горлав, вистромивши голову в смердючий коридор. Він саме кричав: «Послухайте, це вже занадто! Якщо ці чужоземці не хочуть зачиняти після себе туалету, нездатні зацепнути замка, то хай забираються назад додому!...» То галасував Генк Остін. І то тільки задля годиться, він лише підкреслював — хто справжній хазяїн у домі і в країні. Його лагідна дружина — низенька, товста, повногруда жіночка стояла, мружачи

очі, втішалася, слухаючи чоловіків голос, та поглядала на плиту, де варилась вечеря.

— Годі тобі, Генку, — ніжно казала вона. — Вуде вже, Генку, — мурмотіла вона лагідно.

І Генк, добрий старий Генк (насправді він був ще молодий), справжній янкі, що працював на великому складі по Лафайет-стріт, опустив свій шестифутувий тулуб в стару качалку, і найстарше з малят заходилося стягати з нього важенні черевики.

Леон пристав уже на третій площадці. А коли видобувся на четверту, то аж упрів.

Спинився, глибоко вдихнув кілька разів повітря й подерся далі вгору. Та й високо ж мешкає його приятель! Врешті дістався на горішній поверх і побачив тьмяне світло у брудних шибках маленького віконця. Наблизився до дверей і тричі стукнув. Зсередини хтось обізвався. Леон покрутив круглу ручку дверей і смикнув до себе. Ступаючи через поріг, він уже всміхався — тепло і мрійливо.

— Хелло, — мовив він; його великі темні очі променіли теж лагідно.

Джесон Уїлер, в минулому поет і кому-

ніст, писака-халтурник, автор дешевих секс-журналів, колишній студент-міжнародник, щось буркнув у відповідь. Він, як завжди, був напідпитку. Півлежав у старому поламаному кріслі, в одній руці тримав пляшку, друга звисала на підлогу. Похмурий вигляд, розкритий рот, залите джином підборіддя. Звів очі й сердито глянув на приятеля.

— Заходь. Якого біса мнешся?

Співчутливо поглядаючи на Уїлера, юнак нерішуче зайшов і причинив двері.

Колишній поет витер мокрі губи, потому, піднісши руку з пляшкою й мотнувши головою, урочисто виголосив:

— Знай, друже мій, що сьогодні, еге ж, сьогодні, я продав друге з моїх паскудних оповідань і вже одержав за нього двадцять козлів. Отак! Тож знов усе гаразд: лицарі гарцюють, голод тікає від моїх дверей, а революція крокує собі Чотирнадцятою вулицею.

— Може, мені краще прийти завтра? — ображено спитав Леон, бо Джесон знов починав глузувати з комуністів.

— Сядь, — кинув той. — Хай перепочине твій стомлений таз.

Не скидаючи пальта, Леон сів і замислено оглядівся довкола.

Довга й вузька кімната, голі коричневі стіни, що не фарбувалися вже бозна-скільки літ. В одному кутку старе залізне ліжко; в другому — столик з портативною друкарською машинкою. Біла стелю, на підлозі, побитий, понівечений патефон. І куди не глянь — всюди аркуші паперу, а десятицентовий кошик під столом, натовпаний зібганими аркушами, скидався на величезну коробочку, що з неї лізла брудна бавовна. Все тут було неохайне: меблі припали порохом, а попід плінтусами, нагадуючи табунці сірих пухнастих мишенят, лежали купки давнього сміття. Куттик простирадла визирав — на манір носовичка з кишені — з-під старого покривала.

— Ну, то скажи що-небудь, — промимрив Джесон.

— Я радий, що ти продав своє оповідання, — спокійно зауважив Леон.

Джесон опустил пляшку, яку тримав у руці, і вона глухо стукнула об підлогу.

— Я знаю, що ти — ти мій єдиний друг у цьому місті. Всі інші смердять, як заношені шкарпетки. — Почувши це, гість засовався на стільці. — Я кажу те, що думаю. Всі інші смердюхи. Тим-то я й спекався їх усіх.

І знову Леон зніяковіло засовався. Він любив Джесона, але йому не подобалося, що приятель такий грубий. З сумом і співчуттям спостерігав Леон, як той знов потягся до пляшки, а коли почулось булькання, одвернувся.

— Ти повинен кинути пити, — врешті видувив із себе Леон, коли денце пляшки знов стукнуло об підлогу.

Він подивився на Джесона: худе, бліде обличчя, скуйовджене русаве волосся. Якийсь довготелесий, хоч і не дуже високий. Джесон пильно глянув на приятеля крізь рогові окуляри і гірко скривився.

— Джин мене таки добив, Леоне... Випив аж шість пляшок. Добрий джин. П'ятдесят центів пінта.

В ньому знов прокинувся поет. Він добре бачив, як Леон совається на стільці, і ненавидів себе за те, що й далі дратує свого найкращого друга, який подолав п'ять поверхів, аби дізнатись, чи не перебуває приятель у скруті. Опустивши руку, хазяїн підхопив з підлоги вечірню газету. Перегорнувши кілька сторінок, перебігши кожну очима. Леон знав, що той зараз почне «огляд новин» — так він це називав.

— Отже, Леоне, — жваво мовив Джесон і, мов той шкільний учитель, відкашлявся. — Спинимось на автомобільному бізнесі й попиті на машини. Чи не намічається прогрес на фронті промисловості? — Перегорнувши ще одну сторінку, він урочисто прочитав оголошення на весь аркуш:

— «Я не знаменитий, але моя машина знаменита. Мій «крейслер» — найкраща з машин, які я будь-коли мав... Я не з тих, чиї імена друкуються на перших сторінках. Я не багатий і не злидень. Просто я втішаюсь життям у моєму маленькому світі сусідів і друзів. Те, що я сам не знаменитий — не підстава для того, аби я не їздив на знаменитій машині. І я їжджу. Я їжджу на «крейслері» — цій патентованій машині-стрілі, про яку зараз всюди тільки й мова».

— Чув, Леоне? «Я не багатий і не злидень. Просто я втішаюсь життям у моєму маленькому світі сусідів і друзів». Непогано, га? — Він перегорнув ще одну сторінку. — «Братерство зробить світ чудовим. Генрі Н. Кост. Якщо народи всього світу зрозуміють, що всі ми брати й сестри, і справді полюблять один одного — яким чудовим стане світ! Свобода, Нью-Йорк». — Це з сторінки читача, Леоне, від того читача, що втішається свободою.

Джесон усміхався, пильно дивлячись на друга, очі його блищали від випитого джину, біля куточків уст застигли дрібні зморшки.

— У вас, комуністів, хіба та, що ви не тягаєтесь із розпусними жінками і навіть не пиячите. А вам би не завадило час од часу заливати собі сліпи, бо інакше важко оцінити тверезий стан. Ваша вада полягає в тому, що ви всі однобокі. А тепер візьмімо мене. Якщо справи йтимуть добре, тобто

якщо надходитиме грошва за ті шедеври, що я їх клепаю, я заживу на славу. Я зможу навіть найняти оту кімнатку, що за холлом, — під комірчину для мого джину. Мені теж доводиться планувати, думати про майбутнє. То як ти гадаєш, Леоне, маю я слухність, чи ні? Саме це питання нам треба насамперед розв'язати.

Леон, який затримав погляд на голій коричневій стіні над головою співрозмовника, не ворухнувся й нічого не відповів. Йому було боляче за друга.

Джесон уп'явся очима в пляшку на підлозі.

— Сьогодні мені дешицію заплатили, — врешті озвався Леон. — До того ж я кинув роботу. Як у тебе з грошима?

— Іди к бісу, — лагідно відмовив Джесон.

— Ти вже заплатив за квартиру?

— Навіщо було кидати таку посаду? Отак ти вчинив і торік. Хто тобі сказав, що ти художник? — Джесон насупився, зате Леон уже всміхався. Він лагідно поглядав на колишнього поета.

— Якщо я буду ощадний, то, можливо, дотягну до половини зими.

— А далі як?

— Вони мене знову візьмуть. Я вже розмовляв з цього приводу з адміністратором.

— Я бачу, ти зовсім збожеволів: покинути роботу задля малювання й партійної діяльності! Але, з іншого боку, ти, можливо, й маєш слухність. Отже, приходь втішати мене в моєму маленькому світі сусідів та друзів, — сказав Джесон і глузливо всміхнувся.

А на підлозі лежала газета, на першій сторінці — фотографії сьогоднішньої побідньої сутички на площі.

Джесон, не підіймаючи газети, прочитав заголовок, набраний великим шрифтом:

«Червоні тікають. Полісмени лупцюють радикалів. Юрба спостерігає (докладніше дивись на стор. другій)».

Леон підвівся, щоб іти.

— Ти знову мене дратуєш, — м'яко зауважив він.

Джесон спохмурнів, неквапно пригладив рукою скуповжене волосся. Йому вже перехотілося кепкувати з приятеля.

— Ти чув що про неї? — спитав Леон уже біля дверей.

— Ні. Видно, кудись виїхала з Нью-Йорка.

— Ну що ж. Бувай здоровий. Я зможу заскочити до тебе завтра. А зараз мені треба на збори. Та запали газову плитку: в кімнаті таки холодно.

Джесон сів.

Леон тихо причинив за собою двері. Постояв хвилинку в холодному холі і, нечутно ступаючи, став спускатися сходами.

У ніздрі вдарив густий дух страв, а через розбиту шибку на третій площадці на Леона війнув студений вітер. Крізь прочинені двері долітали уривки розмов. Двічі гавкнув собака. Плакала дитина — просила їсти. Хтось пустив воду, і вона з шумом лилася в цинкові ночви.

Ось, нарешті, перший поверх і вихід на вулицю. Леон повернув на захід. Поминув сусідній будинок — мебльовані кімнати — «Апартаменти Глена Кова». Пристойно одягнений літній чоловік вийшов з під'їзду, ведучи на ремінці песика. В тьмяному світлі Леон зауважив сталевосірі вуса й тривожний погляд зустрінного.

Збори було скликано раніше, ніж звичайно. О пів на восьму зал уже затягло цигарковим димом. Було розставлено складані стільці. І коли голова врешті посів своє місце, почалися гарячі суперечки, і окремі промовці навіть гримали один на одного.

Голова закликав їх до порядку, стукаючи молотком.

— Товариші! — гукнув він.

Зал поволі заспокоювався, один по одному вмовкали голоси.

— Товариші! — вдруге гукнув голова, відкашлявся й спокійно повів очима по залі. Всі погляди звернулися до нього.

В останньому ряду, сторожко озираючись, сидів Леон Фішер, він пильно спостерігав усе, що діялось у залі. На зборах він завжди почувався трохи збудженим і збентеженим. «Сьогоднішні збори будуть бурхливіші, ніж звичайно», — подумав він. Подекуди було видно людей із забинтованими головами, а спереду сиділа дівчина з рукою на перев'язі. То були сліди сутичок на демонстрації. Полісмени не церемонились.

— Товариші, — знову почав голова, — це зібрання екстрене. Сьогодні сталося чимало всяких подій. У виступах, напевне, висловлюватимуться суперечливі міркування з приводу демонстрації в Юніон-сквері. Однак у мене прохання до всіх: не уривати промовців. Нехай кожен висловить свою думку. — І знову стукнув молотком.

Збори почалися. Спочатку все йшло ладом. Кілька промовців дали критичні оцінки демонстрації, яка перетворилася в бійку. В одному або двох виступах критикувався маршрут; в інших спинялись на хибі її організації. Якесь дівча скочило на ноги й палко заявило, що промовці були надто вже розпорошені серед юрби.

Обговорення тривало. Згадували, як почалася сутичка.

— Я сам бачив шпигів, — кричав хтось, діставши слово. — Вони зайшли з північно-

го боку скверу і почали штовхатися, а полісмени, що тільки й чекали цієї паскудної провокації, почали тіснити їх назад. Невдовзі в сквері зчинилася штовханина, поліція накинулася на демонстрантів. Товариш Фіні дістав удар ногою в обличчя, коли якийсь полісмен повалив його на землю. Я це бачив на власні очі!

Голова знову постукав молотком.

— Нас іще раз піддурили, — кричав хтось ліворуч. — Ми піддалися на цю провокацію, наче діти. Газети знову глузують із нас, як з блазнів.

— Блазнів?!

Усі, обурено галасуючи, накинулися на останнього промовця й зігнали його з трибуни. Зчинився страшний гармидер. Голова безпорадно вимахував руками, хрипко кричав, стукав молотком, закликав до порядку — та все дарма. Він сам виступав у сквері і зараз майже зірвав голос.

Леон сидів позаду, зціпивши зуби, затиснувши між коліньми свої худі руки. В ньому кипіла лють. А суперечка не вщухала. Слова промовців заглушувались репліками присутніх. А над усім цим, стомлено вимахуючи руками, ніби вітряк крильми, стояв розгублений голова і, силкуючись перекричати усіх, благально гукав:

— Товариші, товариші!

Леонові раптом схотілося встати й гримнути на присутніх, щоб вони дотримувались порядку. Проте він і далі сидів непорушно, відчувуючи, як від напруження його кидає в піт. А праворуч, через два ряди поперед нього, хтось жваво розповідав:

— Отож кремезний поліцай дав волю рукам і почав мене штовхати. Я відразу поставила його на місце, плюнувши йому межі очі! — Говорила Бессі Сільвер, брошурувальниця з майстерні на Двадцять восьмій вулиці, здорова, міцна дівчина.

Леон повів оком ліворуч і здригнувся. Він побачив двох незнайомих йому людей: юнака з дівчиною. Його серце закалатало, коли він угледів новеньку. Висока білява дівчина з приємно округлими формами сиділа, слухаючи, замріяна й спокійна. Хто вона така? Досі він її ні разу не зустрічав. Він ледве спромігся одвести від неї очі, щоб глянути на її приятеля: м'язистого низьколобого чорнявого хлопця з кучерявою чуприною над очима. Мабуть, мексіканець. Леон знову задивився на дівчину. Як художник, він одразу оцінив її красу. Молочнобіле чисте обличчя ніби освітлювало залу. Пишне біляве волосся спадало м'якими хвилями на плечі.

Бессі Сільвер, вибалакавшись і через це відчувши полегкість, зиркнула ліворуч і теж помітила новоприбулих. Її лице відразу спохмурніло.

— Онде та, що в п'ятницю вчинила на лекції бунт.

Інші дівчата теж глянули туди.

— Це товаришка з Нового Орлеана, — говорила одна з дівчат, і вони почали про щось шептатися, недоброзичливо поглядаючи на новеньку. Леон зрозумів: більшість із них це пересічні, непоказні дівчата, яким аж ніяк не до смаку поява такої красуні.

— Вона знову з цим мексіканцем. Кажуть, його виселено з Мексики за комуністичну діяльність.

Збори врешті скінчилися — після виступу товариша Едварда Лукотаса, який закликав усіх гуртом і кожного зокрема об'єднатися для повалення капіталізму. Слова Лукотаса звучали надто загально. Але ніхто не перебивав високого, довготелесого товариша. Лукотас, який багато років працював у Нью-Джерсі на консервній фабриці, здобув усі свої знання про соціалізм із кількох десятицентових партійних брошур. Виступ він закінчив майже істеричним вереском, відтак сів на своє місце, розчервонілий і захеканий. Нарешті стомлений голова закрив збори.

Народ засовав стільцями. Люди підводилися, жваво розмовляючи, збираючись групами.

Хтось ступив до Леона, який уже теж підвівся.

— Здоров, Леоне, ти часом не був тут після обіду? — Товариш говорив люб'язно, усміхаючись до низенького художника, якого тут любили всі.

— Ні, — відповів Леон. — Я не міг прийти: був на роботі. Але сьогодні ввечері я розраховувався. Відтепер у мене буде досить часу для партійної роботи.

Підійшло ще кілька товаришів, вони теж привітно всміхались.

— Ти вже познайомився з новенькими? — спитав один, перехопивши погляд художника.

Леон зашарівся.

— Ні, — відповів він.

Тоді його підвели до новоприбулих і познайомили:

— Товаришка Гелен Джексон; товариш Хосе Моралес; товариш Леон Фішер. Товариш Фішер — наш плакатист, один з кращик.

Дівчина приязно глянула на художника блакитними очима. Леон, затаючись, промимрив щось нерозбірливе. Товариш, який їх знайомив, одійшов, залишивши розгубленого Леона ні в сих, ні в тих.

— Ви з Нового Орлеана? — врешті видувив він.

Гелен, всміхнувшись, кивнула.

— Звідки ви знаєте?

— Я випадково почув розмову про вас.

— Товариш Моралес теж із Нового-Орлеана. Він був там якийсь час на партійній роботі.

Смаглявий молодик повернув своє кругле, тупе, з добрячий кавун завбільшки, обличчя кудись убік. Його очі не виказували ніякої приязні. Врешті, Хосе широко позіхнув і, взявши дівчину за руку, щось сказав їй низьким горловим голосом. Та враз спохмурніла, одвернулася від мексиканця і, перше ніж піти, усміхнулася до Леона й простягла руку. Юнак потис її, і його серце шалено закалатало. Рука дівчини була м'яка — м'яка й тепла. Йому аж в очах потемніло.

Новачки відійшли, Леон витер лоба. Щоб приховати збентеження, дістав носовичка й гучно висякався, потім приєднався до якогось гурту сперечальників, хоч думки його витали десь далеко. Коли товариші почали розходитись — було вже пізно, — він теж пішов сходами униз. Поруч спускався товариш Лукотас, колишній консервник із Джерсі. Його очі блищали, й він мимрив сам до себе: «Клятї боси, паскудні боси...»

Леон вийшов на холодну вулицю, провів Лукотаса до площі, де той сів у метро, а сам подався на схід, на П'ятнадцяту вулицю, де він мешкав. Довкола площі то спалахували, то гасли великі світляні реклами, підморгуючи одна одній з високості дахів. Леон ішов швидко, сховавши руки в кишені, трохи скоцюрбившись. Холодний вітрець торкав його темне, м'яке волосся.

Діставшись додому, вийняв ключа, одімкнув двері й глянув на столик біля сходів, чи не стоїть там його вечеря.

Уже налагодившись іти нагору, він враз спинився: під сходами розчинилися двері й звідти вийшла молода дівчина; дивлячись просто себе, поважно й трохи насуплено, вона попрямувала до пташиної клітки, що висіла побіч лампи.

— Хелло, — привітався юнак.

— А, це ви? — дівчина зупинилася, мовби здивована його появою. — А я оце вийшла поглянути на канарку, пересвідчитись, чи вкрита клітка. Часом в коридорі буває холодно.

— А чого це ви не спите так пізно? І виходите, навіть не накинувши пальта.

— А мені не холодно. Не турбуйтеся за мене. — І вона заходилася вкривати клітку скатертиною. Дівчина була низенька, менша від Леона. Йому подобалось її дражнити.

— Треба, мабуть, сказати вашій тітці, — суворо мовив Леон тихим голосом, бо будинок спав. — Уже дванадцята година, а ви виходите до холодного коридора без пальта. Що ви так пізно робили?

— Я читала книжку, — сумирно відказала вона.

Читала книжку? Так він і повірив: прислухалася до його кроків!

— Як називається книжка? — владно питав далі Леон.

Дівчина, дивлячись кудись убік, все ще вкривала клітку.

— Це книжка про Париж, — спокійно відповіла вона. — В ній розповідається про тамтешнє студентське життя.

— Ви надто молода, щоб читати такі речі, — повчав її юнак. — Шістнадцятирічним дівчаткам треба читати куховарські посібники.

Відповіді на це він не дістав.

— Я все-таки скажу вашій тітці, — провадив він далі. — Припустімо, ви застудитесь, і тітці доведеться оплачувати рахунки лікаря? Що ви на це скажете, Сіліє?

— Мені вже вісімнадцять. Ви добре знаєте, що мені два місяці тому минуло вісімнадцять. Адже ви самі подарували мені кілька хусточок.

Це трохи збентежило Леона, але тільки на мить:

— В кожному разі, ви засиджуєтесь до пізньої години. Мабуть, я таки скажу тітці. Бо ж не можна так.

Маленька дівчина стояла біля клітки, одвернувшись від нього. Лискуче кільце її чудової важкої чорної коси, викладеної на голові, відбивало світло коридорної лампи. Художник раптом щось згадав і відкашлявся. Дівча повернулось, боязко і ніжно зазирнувши йому в очі.

Юнак сказав їй, що сьогодні розрахувався з роботи й попросив її попозувати йому для портрета.

— Тепер я матиму час для малювання. Та й зможу довше поспати. Тобто, вам більше не доведеться о пів на восьму стукати в мої двері. — І він знову насупився. — Отже, я домовлюся з вашою тіткою, щоб вона дозволила вам попозувати. Щось придумаю.

Леон кахикнув і глянув на дівчину. Сілія мило всміхнулася, і на її щоках з'явилися ямочки. Ніжне обличчя кольору тьмяної слонової кості. Він уперше зауважив, яке в неї гарне чоло. Світло лампи падало на неї з правого боку. Він стояв і, сам того не усвідомлюючи, вивчав риси її обличчя. Єдиною вадою Сілії була якась дивна скованість уст. Вона всіляко намагалася не розтуляти їх, а всміхаючись, одверталася. У неї був зламаний один передній зуб. Щербатий пеньок дивився просто на співрозмовника. Леон якось сказав щось із цього приводу, і від того часу дівчина, усміхаючись, розтуляла уста ледве-ледве, що надавало її обличчю виразу скривдженої дитини.

— На добраніч, — попрощався художник. — Тож коли хочете, попросіть у тітки

дозволу попозувати мені. А в такий вечір все ж треба вдягати пальто.

— Так, — погодилася Сілія й потупила очі. Вона стояла, звисивши руки. А коли почувала, що юнак причинив горішні двері, швиденько крутнулася й зникла у своїй кімнаті.

Леон лежав у п'ятні з розплющеними очима. Вільна і поки що безробітна людина. Його не залишало якесь чудне відчуття цілковитої свободи. Незабаром думки перекинулися на нову товаришку з Нового Орлеана, цю повногруду дівчину з гарним білявим волоссям. Пригадався м'який потиск її руки та блакитні милі очі. І, вже засинаючи, подумав про свого друга — колишнього поета. Якщо Джесон не кине пити, то дждин доведе його до згуби.

IV

Коли Леон пішов, Джесон ще посидів хвилин з п'ять, втупивши невидючий погляд в тріщину на стінці. Потому витяг свого дешевого годинника. Було вже початок на восьму. Колишній поет надів сірого капелюха й стареньке пальто, взяв у зуби сигарету й вимкнув за собою світло.

На площадці другого поверху Джесон запалив сигарету й кинув сірника. Якийсь стрічний мешканець затоптав палаючого сірника й почав суворо вичитувати Джесонові:

— Чи ж ви не знаєте, що цей будинок мов стіг сухої соломи, — і гірко докинув: — Ви що — хочете викурити нас навіть із цієї злиденної халупи?

Джесон мовчки йшов, мовби й не чуючи сусідової нотації. На вулиці звернув на схід і подався до свого, як він казав, «джерела постачання» — «Кришталевої закусконої» на Третій авеню, де йому ще давали в борг. Глухий гуркіт надземки розлягався над головою. Колишній поет заходився імпровізувати півголосом:

— Грими, залізнице, не треба тиші. Корови на паші, а в сіні миші.

Ось перед ним засвітилися вікна «Кришталевої закусконої». Він штовхнув двері й увійшов. У приміщенні стояв густий дух бознаколишньої смаженини. Це була довга, низенька, не вельми охайна зала із вогкими стінами, загидженими мухами, та шерогом табуретів уздовж стійки. Джесон сів на табурет біля великої кавоварки.

Зачувши грюкіт дверей, Піт вийшов з кухні. Це був низенький віспуватий серб із цупкими вислими вусами й кривими ногами. Сьогодні на вечерю тут пропонувалося: печінка з цибулею за тридцять центів, дві вегетаріанські страви й оригінальне меню спеціально для жінок. Та сюди ніколи не

заглядала жодна жінка, дарма що вівіска на вулиці, закликаючи осіб чарівної статі, не скупилася на рекламу.

Удень виторг закусконої залежав від апетиту робітників і випадкових захожих. Увечері сюди заглядали й жебраки Бовері¹ — ті, що мали досить дрібняків у кишенях, щоб сплатити за рахунком. Кожен загодя підраховував усе до останнього цента, перше ніж відчинити двері.

Хазяїн, не чекаючи на замовлення, налив клієнтові чашку кави. Посунув через прилавок тьмяну і якусь аж масну ложечку, відтак мрійно погладив рукою подзьобане віспою обличчя, що нагадувало дірчастий швейцарський сир.

— То скільки я вам винен? — спитав Джесон, підносячи чашку до губ.

Піт зняв із гвіздка смужку паперу, пошкріб голову, насупився й заходився рахувати. А що він ніколи не квапився, то минув якийсь час, поки він назвав суму.

— Двадцять три долари вісімдесят центів. На вчора було двадцять три сімдесят п'ять. Увечері ви взяли ще пачку «Кемел» на додачу.

— Гаразд, — сказав Джесон і кинув на прилавок жовтий банкнот, — буде на десять доларів менше.

Піт ще трохи порахував, іще трохи почувався, взяв жовтого банкнота, обережно його розгладив, поклав у касову скриньку і знов повісив паперову смужку на гвіздок. Потім посунув другу чашку кави через прилавок.

— Коштом фірми, — мовив він, вишкірившись, і витер масну руку об засмальцьований фартух.

Поклавши дві повних ложечки цукру в другу чашку, Джесон почав обмірковувати питання: де б його краще згаяти цей вечір?

— Що буде, — спитав він, — коли вітер, залетівши в оцю старезну таверну, підхопить і закине к дідьку вашу смужку паперу? Що тоді буде, Піте?

Серб засміявся, глибокодумно й обережно пошкрябав на обличчі сирні дірки.

— Такого вітру тут не буває, містере Уїлер. Мій папірець тримається досить міцно. Це Нью-Йорк, а не Балкани. Ха-ха-ха! — Його різкий сухий регіт скидався на собачий гавкіт.

— Я вас тільки попереджаю, — насупився Джесон. Я не багатій і не злидень. Просто я втішаюсь життям у моєму маленькому світі сусідів і друзів. Якої марки машину ви маєте, Піте?

— Ха-ха-ха! — серб знову зайшовся реготом, побіжно принохуючись, чи бува не пересмажив кухар цибулю.

¹ Бовері — нью-йоркська вулиця нічліжок, всіляких при- тулків та благодійних закладів.

Нараз вхідні двері розчинилися, і Джеймс Ніколсон, божевільний друкар, увійшов до закусконої, несучи під пахвою пакунок. Ліва щока його злегка сіпалася. Друкар витрішкувато глянув на серба, оддаючи йому пакунок.

— Я зайду пізніше, — квапливо кинув Ніколсон, — мені ще треба підготувати один папір. Я зайду пізніше.

Двері грюкнули, і друкар почимчикував на північ вздовж Третьої авеню.

Хазяїн довго й незграбно розгортав пакунок і, нарешті, знявши мотузку та обгортку, почав розглядати гарний прямокутник з білого крейдяного картону. Напис готичними літерами проголошував коротко і ясно:

Іж сьогодні,
бо завтра ти помреш.

Ставши на ящик, серб забив у брудну стіну цвях й почепив на нього блискучий картон із написом. Потім відійшов кроків на десять, гордо подивився на вивіску й вишкірився до колишнього поета.

— Може, цей чоловік і не сповна розуму, однак він мастак на гарні вивіски. Він зробить цю закускону тим, що ви, містере Уїлер, називаєте першим класом!

Джесон, все ще сидючи на табуреті, глянув на великого, дебелого таргана, який прямував просто до таці з сендвічами; допив каву, підвівся й помахав Пітові рукою. Зачинивши двері, він звернув на північ — до Чотирнадцятої вулиці.

Скільки сягав зір, палахкотіли світляні реклами. Вереск і крики вуличних рознощиків, торохтіння візків і хрипкі голоси лоточників зливались у безладний гомін. У рундуках жовтими цівками лився з колб апельсиновий сік. Великі прапори водевільних «шоу» майоріли на вітрі. Колишній поет замуликав: «Чотирнадцятою вулицею мідь сурм гуде; гуде мідь сурм, мідь сурм гуде».

Перед схожою на башту будівлею Музичної Академії, що спеціалізувалася переважно на показі водевілів — аж до восьмиактових, — які демонструвались від ранку й до ночі (ранішня вистава — 25 центів, вечірня — 50), хтось ляснув Джесона по спині. Озираючись, він побачив дружяку Сема Кугеля, бульварного письменника, відомого під гучним іменем Джеральда Пеннінгтона.

Вони спинилися поговорити про літературні сенсації, про деякі деталі свого ремесла.

— Я пишу зараз дикі вестерни¹, — сказав Кугель. Це був повновидий кирпатий юнак, ніс якого нагадував бульбочку на ве-

дикій картоплині. — По центу за слово. Але треба клепати швидко, бо видавці круто міняють свої уподобання.

— Як зветься твій останній опус? — спитав Джесон, озираючись довкола. Перед більярдною стояла дівчина в оточенні гурту хлопців. Двоє, нахилившись до неї, щось палко їй доводили, чи то умовляли. У дівчини були дуже гарні ноги.

— «Гарматний дим на виднокраї» — не погана назва, га?

— Нічого, — погодився Джесон, пускаючи повз вуха дальші Кугелеві розп'ятування. Вітер приніс дух гірчиці з сосисочної, що містилася за кілька будинків на схід. Врешті Кугель (або Джеральд Пеннінгтон — для численної армії читачів) підхопив Джесона під руку й, розводячись і далі на літературні теми, зауважив:

— Зараз я поспішаю на невеличку вечірку на Блейкер-стріт. Ходімо зі мною. Туди запрошення не треба.

Джесон іти не хотів.

— Я не багатий і не злидень і волю втішатися життям у моєму маленькому колі сусідів і друзів.

Кугель не зрозумів. Він ще спробував умовити свого приятеля, але даремно. Джесонові давно набридли подібні розваги. Отже Кугель подався сам, помахавши рукою на прощання. Він раз у раз оглядався, іще щось кричав, усміхаючись, та Джесон уже нічого того не чув.

Джесон побрів далі, минув вестибюль театру. Він ішов краєм тротуару і, час од часу кашляючи, спльовував на брук харкотиння. А воно його знай душило. Громаддя нового будинку Армії спасіння кидало тінь на три квартали, немовби вкриваючи все чорним кременем.

На розі Сьомої авеню й Чотирнадцятої вулиці Джесон відчув, як густі клубки дужче, ніж будь-коли, підступають до горла й рвуться назовні. Напад кашлю чотири або п'ять разів боляче шарпнув груди. Він обережно ковтав слину, щомиті чекаючи нового нападу. Пішов на південь Сьомою авеню й на Дванадцятій вулиці звернув на схід, бо Одинадцята вела в глухий кут. Вже минаючи другий під'їзд Сент-Вінсентської лікарні, він зазирнув у вікно й побачив велику порожню освітлену кімнату, де за письмовим столом сиділа медсестра в халаті. Не довго думаючи, він відчинив двері й увійшов.

Сестра звела очі.

— Чи можу я побачити лікаря?

— Якого лікаря?

— У мене щось негаразд із грудьми чи то легеньми. Може, щось порадите...

— Але ж у нас не поліклініка, — одказала дівчина, дивлячись на нього.

¹ Вестерни — твори з життя ковбоїв у західних штатах США.

Він мовчав.

— На що ви скаржитесь? — Вона зауважила собі, що він виглядає зовсім зле. В роті у нього стирчала сигарета, і коли він підвів руку, щоб вийняти її, вона побачила жовті від тютюну пучки.

— Я багато кашляю, — відповів він. — Щось із легеньми.

— Зачекайте хвилину, — мовила дівчина й підняла телефонну трубку. Викликавши головну сестру, вона швидко заговорила:

— Тут якийсь юнак просить лікаря. Скаржиться на легені. Мабуть, потрібна негайна допомога.

Джесон стояв, прислухаючись... Велика, гола кімната була чиста й тиха. З того кінця дроту надійшла відповідь. Джесон почув з трубки якесь бурмотіння. Сестра повісила трубку, сягнула рукою до шухляди, дістала картку й почала задавати запитання.

Джесон сказав їй своє ім'я, адресу, а коли вона спитала про його заняття, відповів:

— Я не багатий і не злидень, просто вітаюся життям у моєму маленькому світі сусідів і друзів.

Сестра, метка, бистроока дівчина, певно, новачок на цій роботі, засміялася.

Задзвонив телефон.

— Слухаю, — сказала вона, і її обличчя знов зробилося серйозним.

Джесон відчув, як величезний болючий клубок піднімається з грудей до горла. Намагався стримати його, ковтаючи слину.

Сестра повісила трубку. У неї був дуже винуватий вигляд.

— Щойно дзвонила старша сестра: нема жодного лікаря. До того ж, вона сказала, з легеньми можна зачекати до завтра.

— Але ж, на бога, я хворий, — простогнав Джесон.

— А чим можу зарадити я? — розвела руками сестра, збуджено кусаючи губи. — Адже ви бачите, яка в мене тут робота.

Враз Джесон заспокоївся:

— Мені, здається, полегшало, — мовив він тихо і рушив до дверей.

Сестра підхопилася й попросила його вернутись. В цьому юнакові було щось дуже зворушливе. Це була молода дівчина з північної частини штату, і професійна черствість великої лікарні ще не встигла зіпсувати її. Коли хворий спинився, вона зайшла до кабінету, взяла тампони, вату і пляшечку рідини — як вона пояснила, відхаркувальне. Дівчина ткнула йому в руки всі ці речі:

— Візьміть і мерщій ідіть, поки нікого нема.

— Мені, здається, полегшало, — повторив Джесон, знову рушаючи до виходу. Двері тихо зачинилися за ним. Перейшовши

тротуар, відхаркнув величезний клубок слизу і, озирнувшись, кинув ліки у стічний рівчак.

Сестра дивилася на нього, припавши обличчям до шибки. На очі їй набігли сльози.

Джесон попростував на схід, дістався до свого будинку й почав підніматися на п'ятий поверх до свого «пристановища колишнього поета», як він жартома писав у своїх мемуарах, тобто на зворотах повідомлень редакцій журналів про відхилення його рукописів.

В сусідньому будинку — «Апартаментах Глена Кова» — в своїй квартирі на першому поверсі, сидів за столом містер Андре Франконі й писав листа до Флоріни, в Каліфорнію. Флоріна скаржилася своєму другові на чоловіка, що знущався з неї й безперестану лупцював. Хоча її чоловік заробляв більше від будь-кого з виноградарів, проте ставав щодня лихший. Андре перечитував її листа вже втретє. Колісь в Італії, багато років тому, він був з нею заручений.

«Андре, я плачу по п'ять разів на день, віддаю попові всі мої гроші, проказую щоранку по дванадцять разів «Аве Марія» і ціліснічкі ночі молюся пречистій діві. Я благаю богородицю, щоб Джо змінився, щоб він став добрим чоловіком, щоб він більше не бив дітей і мене. Андре, там у Бессано було зовсім інакше. Пам'ятаєш, як ми з тобою ходили за возами до Роверето та Фільтреса. А інколи забирались іще далі — аж до Вітторіо. Твій дядько був добрий чоловік, але йому не слід було так зневажливо ставитись до мене, твоєї нареченої. У нього був величезний маєток, а мій батько за маєтками не гнався. А що тепер? Діти тільки те й роблять, що плачуть. Сонце тут дуже пече. Ось уже три роки, як ми в Каліфорнії, і кожного дня Джо згадує твоє ім'я з прокльонами. Я кажу йому, що ти за тисячу миль звідси, що ти живеш у Нью-Йорку, і не знаєш, де ми, а він однаково лається. Мати божо! В ньому сидить, мабуть, десять чортів. Надудлиться свого вина і ламає меблі, виписані з Сан-Франціско. Ой, Андре, там у Бессано було зовсім інакше. Навіть якби ми не змогли одружитися, і то було б там краще, ніж зараз. Не барися довго з відповіддю, Андре. На пошті ніхто не здогадується. Я посилаю мексиканську дівчину-служницю забирати листи на ім'я Розі Піноріо, а поштар видає їй твої. Пригадуєш Розу Піноріо? Це була найстаріша жінка в нашому селі, коли ми були ще дітьми. Я посилаю служницю двічі на тиждень і молюся, щоб

ти не перестав писати. Пиши про себе більше, Андре. Минуло вже шість років, відколи я в Америці, і тринадцять, як я бачила тебе востаннє. Ти не прийшов до пароплава зустріти мене, і я так і не зрозуміла чому. Я згадую про Бессано щодня, щогодини. І молюся ціліснічкі ночі пресвятій діві. Я мати трьох дітей, і це неподобство — плекати такі почуття, але така вже моя лиха доля, Андре. Якби не твої листи, я б давно вже була кинулася в провалля. Завтра приїде священик, і я віддам йому всі гроші, що їх заощадила за тиждень. Я вже йому віддала материну каблучку, сестрине розп'яття і дідові золоті сережки. Все, що в мене залишилося, це той срібний медальйон, якого ти подарував мені перед від'їздом з Бессано і з яким я ніколи не розлучуся. Він висить у мене на грудях весь час, поки Джо нема вдома. Андре, відповідай одразу. З моїх сліз міг би вже утворитися гірський потік. Пиши довші листи. Боже, прости мене, грішну жінку, за невідступні думки про тебе.

З найкращими побажаннями,
Флоріна».

Франконі пильно дивився на аркуш паперу, вдивлявся у її каліграфічний почерк, думаючи, що їй написати.

Нарешті, пишучи відповідь, повторив старі слова і фрази, які не раз уже повторював у своїх попередніх листах: радив їй бути терпеливою, писав, що часто думає про неї; доводив, що не можна зараз кидати трьох дітей. Добирав таких висловів, щоб лист звучав розважливо, але не надто сухо. Андре знав, що вона терпляча жінка, яка тільки пише нетерплячі листи, і втішав її, що з плином часу багато що може змінитись.

Сам він, хоч йому минуло тільки тридцять п'ять, був уже кінченою людиною. І, пишучи свого листа, він питав себе, що б вона про нього подумала, якби знала, як необачно він розтринькав свою молодість, коли б відала, що, попри свій все ще свіжий вигляд, він щотижня мусить відвідувати лікаря, й десь місяць тому йому зробили ін'єкцію ртуті в криж.

Листа запечатано. Наліплено марку на конверт. Вже написано стільки слів, уже стільки років пролягло між ними. Франконі підвівся і подався до ванної, де довго розглядав себе в дзеркалі, водючи руками по обличчю. Звичка, властива багатьом перукарям. Повільно, ніби щось намагаючись, гладив щоки. Це був високий, гарний, трохи худорлявий чоловік з чудовою чорною гладенько зачесаною назад шевелюрою. На вигляд — справдешній джентльмен. Очі чорні й блискучі — довершений латинський тип. Проте, придивившись уважніше, можна

було помітити, що в зіницях безперестань блимає якийсь дивний пригаслий вогонь.

У перукарні по Уолл-стріт, де він працював, манікюрниці цікавилися: чому він, на відміну від інших співробітників, не звертає на них ані найменшої уваги. Аж поки одна з дівчат не висловила припущення, що Андре, мабуть, залишив у Італії кохану і що «макаронники часом надто вірні».

VI

На площі з деяких під'їздів ще чути було звуки радіо. Проте музична конкуренція припинилась, бо патефони в дев'яти магазинах по продажу грампластинок заткнули свої горлянки. То спалахували, то гасли рекламні вогні, стрибаючи вгору і вниз: «Стійкі запахи», «Заощаджуй тепер», «4%», «Клейн на площі». Темні будинки на північному боці Чотирнадцятої вулиці ловили той сліпучий блиск і блимали тьманими зайчиками, наче сліпі старці більмами. Авіамаяк на даху міського комунального управління обертав навколо себе тонкий, мов голка, промінь, повідомляючи чи попереджаючи наших славних літунів, що Чотирнадцята вулиця — не аеродром. Грюкали-хряпали двері. Далеко лунала джазова музика з третьорозрядних дансингів. Перед великим арсеналом на Сьомій авеню дві старих гармати наставили в небо чорні жерла. Хлопці з Національної гвардії скидали щодвогоди-ни уніформу та йшли під душ — після двогодинної муштри.

VII

Містер Бордман, добродій з ву-сами сталевосірого кольору, який щовечора виводив на коротку прогулянку песика, стояв мовчки, вислухуючи нотацію від молодої жінки, з якою жив. Він мовчав і дивився на неї, на її гарну фігуру, трохи дивуючись, що він терпить усе це. Тепер, після півроку порівняно тихого життя, вона дедалі частіше показувала свою справжню вдачу.

— Перше ніж виводити Додо, треба було вкрити його шерстяною попонкою, — гостро дорікала йому молодиця. — Ти, певно, хочеш, щоб песик здох, а я, лишившись сама в квартирі, здуріла або повісилась. Ти, Борді, мабуть, надумав, одержати за нього страхові гроші.

Вона похмуро всміхалася, не спускаючи з нього пильного погляду.

Містер Бордман, повернувшись спиною до молодиці, відійшов до вікна і став дивитись на вулицю. На тім боці яскраво палахкотіли вогні Вебстер-холу: сьогодні там великий бал. Уздовж тротуару вишикувались

довгою шерогою, наче катафалки, легкові машини. Тільки-но від'їжджало, взявши пасажира, таксі, як весь довгий ряд позад нього повільно пересувався на одну машину вперед.

Слухаючи бурчання за спиною, містер Бордман почувався зовсім старим, хоч на свої п'ятдесят років він добре зберігся, ба був навіть видний собою. Широкі плечі. Середній зріст. Сталево-сірого кольору, коротка шевелюра. Одягнений строго й старомодно. Сірі, акуратно підстрижені вуса надавали йому вигляду біржового маклера, чи то віце-президента якого-небудь дрібного банку. Він мав непогану посаду на підприємстві, що випускало морські двигуни.

— Наступного разу, виводячи Додо погуляти, дивись, щоб він не мерз, — повчала його молодиця. Коли ж старий обернувся до неї, вона погасила сигарету об полірований підлокітник елегантного дорогого крісла. — Ти мене чуєш? — підвищила вона голос.

Щоб заспокоїти її (він боявся, що сусіди вже плескають про них язиками), Бордман відповів, знову повертаючись до неї спиною і думаючи при цьому про свою шістнадцятирічну дочку, яку він майже рік тому відіслав до Массачусетса кінчати школу:

— Гаразд, Марджі.

— Отож. І гляди не забудь.

Іще щось буркочучи, вона нахилилась, підняла песика й, пригортаючи його, зашепотіла у шовковисте вушко:

— Мій масінький Додо, мій масінький, масюсінський Додо, чи тобі зараз тепло, чи тобі вже зараз краще, Додо?

Додо у відповідь пронизливо завищав, і молодиця нагородила його поцілунком у вологий ніс.

Тим часом внизу на вулиці просигналіло авто, і довга вервечка знов посунулась уперед. Здоровенний негр-швейцар, вбраний мов адмірал південноамериканського флоту, стояв при вході й давав знак, щоб від'їжджала чергова машина. Дивлячись у вікно, містер Бордман питав себе, чим усе це в них скінчиться? Часом йому страх як хотілося її спекатись. Це була не жінка, а справжній диявол. Проте іншим разом вона поводитися з ним мило й ніжно, і тоді він і думати не хотів про розлуку. Він познайомився з нею в шикарному «мокрому»¹ барі, де вона працювала буфетницею. Тоді Марджі справляла враження дуже лагідної особи.

Отак він стояв, спиною до неї, спостерігаючи довгу низку таксі на вулиці. Незабаром Марджі пом'якшала. Почала сюсюкати, звертаючись мовби до песика, насправ-

ді ж її слова адресувалися йому. Бордман це розумів, але не мав ніякого бажання сваритися з нею далі. Солоденько щось белькочучи, погладжуючи собачку та чухаючи йому за вухами, вона врешті всадила старого поруч себе на канапі. І тільки коли він пригорнув її і поцілував у байдуже обличчя, то відчув, як міцно вона держить його, як дуже він її потребує. Близькість її молодого пружного тіла, спокійна досвідченість її поцілунків, її запах прогнали все, що накіпало в нього на душі. Вона стискала його обличчя в своїх холоднуватих долонях і неквапно цілувала.

Бордман знав, що він тюхтій: йому тільки п'ятдесят років, його дружина була ангел супроти цієї черстої, нещирої молодиці. Але полум'я його осені палахкотіло, його тіло палили останні жагучі почування. Він був удивець у доброму здоров'ї і досі провадив тихе, помірковане життя, а от зараз чогось пустився в ризиковану гру.

Щоб подразнити старого, молодиця, не випускаючи з долонь його сивої аристократичної голови, удавано-цирим голосом почала йому говорити, як шкода їй, що він старіє. Бордмана прикро вражали отакі розмови про його вік: адже насправді він не був такий уже старий. Проте він сидів і мовчав, чекаючи, коли вона нарешті припинить цю гру. А Марджі й далі «співчувала» йому. Розглядала його сиве волосся й дрібні зморшки в куточках очей. Ніжно цілувала в щоки. А вкінці грайливо смикнула за вухо.

— Воно в тебе не таке вже й сиве, — казала вона, погладжуючи його чуприну. — Не таке вже воно й сиве, — торочила вона далі, знов ніжно цмокнувши Бордмана в щоку.

Так, його волосся не було сиве. Воно було сталево-сіре. Вона це дуже добре знала. Вона все зважила й розрахувала загодя; її гра ставала чимраз жорстокішою. А він і далі сидів мовчки; щось ніби вмерло чи то всохло йому всередині.

— То куди ми підемо завтра? — спитала Марджі.

— Куди хочеш. Можемо піти на П'ятдесят першу вулицю. У мене є вхідний квиток, він іще дійсний.

— Ой, мене вже стомили ці вертепи, любий! Ми вже двічі там були.

— Що ж, можна піти кудись-інде.

Тоді вона завела мову про туфлі, що їх бачила у вітрині магазину на П'ятій авеню: всього вісімнадцять доларів, а туфлі справді дуже гарні. Марджі погладжувала його вуха, час од часу тягнучи та посіпуючи за них — так само ніжно, як і песика. Бордман сказав, що дасть гроші, й вона горнулася дужче, ніжно плескала його по обличчю,

¹ «Мокрий» бар — бар, в якому, всупереч «сухому» закону, нелегально продавалися спиртні напої.

називала любим і кілька разів квапливо цмокнула в щоку.

Врешті, Марджі підвелася й потяглася.

— Вже пізно: мабуть, дванадцята година, — сказала вона.

Бордман теж підвівся, якусь мить подумав і заявив, що вийде купити газету.

— Я недовго, любя.

Вона почала скаржитись, що він завжди залишає її саму, але голос звучав нещиро.

— Треба продивитися «Таймс», — мовив Бордман, надів капелюха й пальто і взяв тростину. А що він був акціонером великої промислової компанії, його слова звучали дуже переконливо. Старий неквапно крутнув круглу дверну ручку й вийшов. Протягом кількох останніх тижнів він щовечора виходив погуляти, щоб заспокоїти нерви.

Відчинивши внизу парадні двері, стрівся з містером Франконі, який вертався з вулиці. Сусіди кивнули один одному, обмінявшись вітаннями.

— Гарна ніч, — зауважив далі Франконі, з ледь помітним італійським акцентом.

— Вечірня газета обіцяла хмарність, — одказав Бордман.

Він повагом ішов порожньою вулицею в напрямі Юніон-скверу. На ньому було гарне чорне пальто. Вогні Вебстер-холу світили йому в спину, аж поки він звернув за ріг. Порожньою Четвертою авеню промчало на північ випадкове авто. Бордман жадібно вдихнув свіже повітря, відчув приплив сил і доброго настрою. Його тростина енергійно постукувала по тротуару. Ні, він аж ніяк не старий: його зір ще ясний і гострий, а крок твердий. Його погляд часто затримувався на вікнах букіністичних магазинів, відзначаючи стоси книг на полицях у півтемних приміщеннях. Раз чи два Бордман спинився, щоб прочитати назви деяких книжок. Потім попростував далі.

На площі було тихо. Подекуди ще світилися вогні реклам. Бордман обійшов сквер попід низьким, грубим муром і повернув назад додому. І тільки зупинившись біля під'їзду та шукаючи ключа, згадав, що забув купити газету. Довелося вдруге плентатись на Юніон-сквер, що трохи зіпсувало йому настрій.

Врешті він повернувся із свіжою газетою під пахвою. Відімкнув двері і, піднімаючись сходами нагору, думав про свою шістнадцятирічну доньку. Що вона подумає про батька, довідавшись, що він живе з якоюсь жінкою.

Ось і двері. Зупинився звести подих, скрутив свій «Таймс» і увійшов. Обережно ввімкнув маленьку настільну лампу, що самотньо стояла в найдальшому кутку: Мар-

джі не подобалось, коли зненацька в спальню проникало яскраве світло. Бордман зняв капелюха й пальто, поставив тростину. Пошарудів газетою, і зі спальні почулося невиразне й сонне:

— Це ти, любий?

Він одізвався й почав розв'язувати краватку. Пройшов навшпинею по кімнаті. Ставши біля вікна у двір, Бордман звів голову й побачив у сусідньому будинку на п'ятому поверсі світло: видно було обрис людини, що сиділа й читала край вікна.

VIII

За півгодини довга низка машин перед Вебстер-холлом вкоротилась до трьох. Здоровенний негр-швейцар брав речі й відносив їх на край тротуару, розмовляючи з водієм першого таксі та голосно регочучи з його жартів. Потому зайшов до вестибюля, глянути, що там діється. Музиканти з оркестру вже складали свої інструменти. Він вийшов на вулицю сказати таксістам, що всі гості розійшлися.

Два таксі від'їхали. Зосталось одно. Хвилини за дві вийшла парочка у вечірньому вбранні й сіла в машину. Водій дивився просто вперед, як заведено на Парковому авеню¹, а негр тримав дверцята розчиненими. Перш, ніж таксі від'їхало, швейцар нахилився до шофера й швидко шепнув: «Ти мені, брате, винен ще двадцять центів, адже я відпровадив оті дві тарадайки».

Водій, і далі дивлячись просто вперед, ледь кивнув, увімкнув мотор, і таксі рушило.

За п'ятнадцять хвилин будинок уже стояв темний. Погасли всі вогні на фасаді. Тепер тільки де-не-де світилися поодинокі дугові лампи, кидаючи світло на брук. А ще за кілька кварталів далі на південь, в холодних під'їздах Бовері спали покотом чоловіки.

З гавані насунув густий туман. На річці перегукувались пароплави. На площі було добре чути їхні гудки. Бронзові статуї змокрили, крапелька звисала з вістря героїчної шпаги Лафайєта. Тьмяне світло розвішаних далеко одна від одної ламп ледь відбивалось од широкого чола Лінкольна, неясно вирізняючи круп могутнього коня під Джорджем Вашингтоном. Повільно спливав час.

Попід грубим низьким муром повагом ступав полісмен, що робив свій вечірній обхід. Це був не хто інший, як Теренс Мак-Гаффі, відомий на всю Чотирнадцяту вули-

¹ Паркове авеню — аристократичний проспект Нью-Йорка.

цю своїм вичерпним знанням російської ситуації.

У сквері було тихо, й Мак-Гаффі тупав собі далі. Діставшись до південного краю невеличкого парку, перейшов його і попросував далі, неухильно дотримуючись поліцейського кодексу: «Патрульний повинен повсякчас пильно виконувати свій обов'язок». Полісмен світив електричним ліхтариком в двері магазинів та крамниць.

Він зупинився перед Акмеїстичним театром — поглибити свої знання про Росію. Акмеїстичний театр (квиток на ранковий сеанс 15 центів; на вечірній — 30) — то був невеличкий демонстраційний зал для показу радянських фільмів. Фасад прикрашали блискучі фотографії, стенди та друковані афіші, з яких Мак-Гаффі і набув своїх широких знань в російських справах. Це неабияк піднесло його авторитет серед друзів-полісменів.

Він уважно розглядав афіші, спрямовуючи на них промінь ліхтарика: «Десять днів, що потрясли світ», демонструється з 11 ранку до 11.30 вечора».

Мак-Гаффі виконував службу далі. Патрулюючи східний бік вулиці, він помітив попереду низеньку постать. Спершу він насторожився, а потім усміхнувся сам до себе. Він упізнав перехожого: ще один тип — приземкуватий старий, якому бракує клепок в голові.

Тупаючи далі, полісмен стежив за постаттю, яка швидко пересувалася в тумані. Мак-Гаффі трохи звернув з дороги, все ще одним оком стежачи за старим, коли враз, придивившись пильніше, помітив, як щось схоже на великі прямокутні сніжинки пурхає над тротуаром.

Отой приземкуватий попереду кидав у повітря жмути карток — невеличких білих прямокутників. Він розкидав їх, вимахуючи руками, наче запальний промовець перед великою аудиторією.

Теренс підняв першу найближчу картку й, насупившись, прочитав: «Миру бути не може».

Картки були гарно віддруковані готичним шрифтом, що чітко вирізнявся на білому тлі.

— Божевільний, — вірік Мак-Гаффі, відкинувши картку щиглем. — Це вже щось нове. Минулого тижня в картках писалося: «Покликання чоловіків — війна».

Полісмен знову насупився: «Чи він справді божевільний? А може, його все-таки слід заарештувати?» і помахав своїм нічним кийком¹, просто так, задля вправи. Перейшовши на північний бік площі, Теренс знову побачив низеньку постать божевільного

друкаря. Той швидко чимчикував геть, поки зник у тумані.

Було якраз пів на другу, і всі дев'яносто один годинник у вітринах наріжної майстерні годинникаря Росса (давніше Корна) почали вибивати час. Одні бамкали урочисто, мов соборні дзвони; інші — скромно тонкими дерев'яними голосками: пік-пек-пак...

Частина друга

Ранок видався вогкий і холодний. Густий сірий туман, що впавав упродовж ночі, не розвіявся, як звичайно. Навколо скверу вирує вуличний рух. Іще задовго до того, як відчинився магазин готового одягу Клейна, перед дверима зібрався натовп жінок і дівчат. Десь о пів на десяту полісмени в сірій уніформі намагалися навести якийсь порядок. Саме в цей час відімкнулися двері, й жіноцтво ринуло вперед нестримним потоком, хапаючи костюми з плічок, вишукуючи та розглядаючи знижені в ціні товари. Тут платили на місці, і кожна затискала в кулаку гроші.

Вздовж тротуару Четвертої авеню тягнуться вентиляційні ґрати метро, з яких здіймається теплий вогкий дух. Жінки оберегаються на них ставати, бо сильний протяг піднімає їм спідниці; тут завжди можна побачити гурт роззяв, що хихикають та штовхають один одного ліктями, коли дами, нічого не підозрюючи, ступають на залізне мереживо.

Щойно розвидниться, як на Чотирнадцятій починається парад вуличних жебраків. Тут і безногі, й сліпі, що тримають на ремінцях маленьких вірних собачок, і покалічені чисто виголені молодики в уніформі експедиційних військ — для більшого ефекту; коростява стара карга; негритянський хлопчик, який жажливо сіпається, пускаючи слину на підборіддя. Кого тут тільки немає!

Чотирнадцята метушлива й людна, проте місця тут вистачає для всіх. Чистильники взуття — старі й молоді — стоять за дватри ярди один від одного, прихилившись до низького муру, що оточує сквер, і коли ви проходите мимо, вигукують (одні жваво й дзвінко, інші глухими стомленими голосами), показуючи на ваші черевики:

— Начищу за п'ять центів! Начищу за п'ять центів!

Є тут чоловіки й хлопці, які продають пісні, друковані на великих аркушах паперу: про те, що лихо не без добра, та як прогнати журбу. А трохи далі шастають енергійні молодики, які нав'язують вам свій

¹ Полісмени в Америці носять вночі інші кийки, ніж удень.

крам. Пропонуються шкарпетки, пряники, двадцятип'ятицентові краватки («Ціна їм — два долари, містер, христом-богом присягаюсь»), шнурки для черевиків, голки для хатніх господарок і маленькі японські іграшки для збудження дитячої уяви. Але найспритніші серед них — це продавці дешевих годинників. Вони витягають свій крам з маленьких чорних шкіряних валізок, одним оком вишукуючи тютювів з-посеред перехожих, а другим стежачи за полісменами.

Галас тут неймовірний, як у справжній божевільні. Публіка суне через вулицю наперебей рухові, під застережні вигуки пильної поліції. І куди б ви не звернули, неодмінно під самісіньким вашим носом вирине вуличний продавець: умовляє, благає, закликає купити. Деякі навіть беруть вас по-підруч. Інші, жалібно щось бурмочучи, якийсь час ідуть за вами. І всюди бублики — метляються на довгих вертикальних шпичках у старих дитячих візках, що їх котять перед себе старі жінки й чоловіки.

Трохи не перед кожною крамницею, мов перед балаганом, стоять закликальники і, показуючи на товари у вітринах, без упину торохтять про зниження цін на модні хутрянні вироби, взуття й одяг. В одному з великих магазинів хутряних товарів, що його вітрини містяться на другому поверсі, кружляють манекенниці — шість чи сім молодих дівчат з неприродно розмальованими обличчями. Демонструють манто та інші хутрянні вироби.

О десятій годині відчиняється більшість кінотеатрів, вітаючи громадянство спалахами електричних вогнів у віконцях кас. До полудня пропонуються дешеві ціни на сенси для «ранніх пташок». Біля кас вже стоять довгі черги чоловіків і дівчат, переважно вільних од роботи, або тих, що відпрацювали нічну зміну. Вони тицяють у віконця десятицентовики і йдуть у тепло й тепло.

Згодом на розі Ірвінг-плейс, неподалік од Юніон-скверу, вступає в дію закликальник бурлескного шоу. Кожного дня на ньому інше вбрання. Це курдупель з гачкуватим носом, який кричить сухим, хрипким голосом, неначе в горлянку йому набилось вугільного пилу. Вчора він виступав у піратському костюмі; сьогодні обернувся в клоуна, його мальовані щоки хворобливо білі.

— Дівчатка, дівчатка, — горлає він, — п'ятдесят гарненьких дівчаток... танцюють, співають... молоді й привабливі... заходьте... вистава скоро почнеться. Не втрачайте нагоди побачити цю велику, блискучу, гнучку, вишукану шереду га-арних дівчаток...

Легке вбрання майже не захищає від вогного вітру, чоловік стримує черговий напад кашлю і кричить далі: «Дівчатка... дівчат-

ка». Його слова завмирають за вашою спиною, щойно ви його минули.

Ближче до центру радіомагазину уже почали свою щоденну сварку. Гучномовці над дверима перекрикують один одного: новини й рекламні оголошення, підсумки боксерських змагань, іспанська музика, рецепт пудінга з двох чашок звичайного та одного фунта дитячого вівсяного борошна.

Тут нікому нема пощади. Кожен наступає на сусіда: одні лагідно, інші що є сили далять ближнього своїми важкими черевиками. А між потоками машин стоять полісмени, вартові закону, здоровила в білих рукавичках. Їхні обличчя кольором нагадують соковиту яловичину. І коли вони підносять свої владні долоні, вуличний рух спиняється — завмирає, наче вимкнута конвейерна стрічка.

Пливе сила-силенна голів, хвиля за хвилю, люди різних національностей: велике місто переплавляє всіх у своєму горнилі. Низенькі темні кубинки; дебелі чорні негритянки з Ямайки; граціозні утриманки з вест-сайдських багатоквартирних домів; довготелесі шведські дівчата з наче змитами, безбарвними очима; кремезні польські домогосподарки з великими кошиками — усе це збіговище суне в дешеві крамниці, юрмиться біля прилавків. Продавці — стомлені дівчатка, що одержують по дванадцять доларів на тиждень, — протистоять цій безперервній навалі, мляво відповідаючи на запитання покупців. Вони частенько поглядають на годинника і жвавішають, тільки коли завідувач відділу з'явиться десь неподалік.

Шість днів на тиждень кипить цей вир. Але в самому сквері тихо. Кілька волоцюг і обшарпаних безробітних сидять на лавах, споглядаючи височенні будинки, позирають на юрбу, що суне мимо. З холодного сірого неба зривається вітер і проймає їх до кісток. «4%», — промовляє до них вивіска над Об'єднаним банком.

А флагшток, неначе тремтливий килимовий гвіздок, стирчить у вітряне небо.

Джесон Уїлер, колишній поет, колишній студент-міжнародник, спустився з п'ятого поверху, щоб подивитись, що йому сьогодні принесла пошта. Підійшов у під'їзді до нерівного ряду іржавих бляшаних скриньок і застромив пальці в одну. Нічого не знайшов, позаглядав у інші і, теж нічого не виявивши, вирішив зачекати, поки прийде листоноша.

А по той бік вулиці перед фасадом католицької школи вже шикувались діти з підручниками в руках. Вони стояли довгою

подвійною колоною: з одного боку — хлопці, з другого — дівчата. Кілька черниць у довгих чорних сукнях пильнували порядку й лагідно всміхалися до учнів. Коли до дев'ятої залишилося кілька хвилин, надійшов молодий патер у довгій чорній сутані і став на площадці над сходами. Це був дуже високий чоловік, з довгастим лисніючим лицем та вузькими плечима. Вітер, обтягуючи сутану, виказував його кругле черевце, і це здавалося дуже дивним, адже він був високий і худий. Врешті пролунав дзвоник. Діти рушили сходами вгору. Колону замикали лагідні черниці в чорних відлогах. Остання зачинила двері.

Джесон, що стояв у під'їзді будинку, подивився вздовж вулиці, в напрямі Четвертої авеню, де перед біржами праці кухарів та сторожів зібрався гурт людей. Вони стояли, розмовляли та курили, хоч і знали, що на роботу годі сподіватись.

В цей час із Вебстер-холу вийшов з діловим виглядом маленький жилавий молодик. Це був воротар, який завше знав якусь новину. Він тягнув за собою драбину. Розсунув і надійно закріпив стояки на тротуарі, відтак спритно, наче мавпа, поліз нагору. В руках він тримав якогось папірця. Йому було наказано скласти на вивісці нове оголошення — про сьогоднішній бал. Молодик витяг з довгої дерев'яної скриньки кілька літер і переставив деякі на вивісці, щоразу для певності заглядаючи в папірець. Закінчивши, відхилив голову і весело оглянув свою роботу: «Перший річний танцювальний вечір для аристократичної публіки Другої авеню. Музика професора А. Б. Нудльбаума. Хлопці з «Золотого берега».

Третьою авеню прогуркотів поїзд надземки. З'явилася двірничка будинку (вона себе називала домоуправителькою), дебетла стара жінка з серцем таким же великим, як і її випнуте черево. Вона вийшла перевальцем з півтемного коридора й зупинилася поруч колишнього поета. В її бляклих очах спалахнуло тепле почуття. Вона підстерігала його, щоб сказати: «Доброго ранку!» Їй — старій діві — подобався Джесон. Якось вона взялася пришити йому гудзики до сорочок, а останнім часом, коли він хворів, видиралась, захекуючись, на п'ятий поверх, щоб нагодувати курячим бульйоном.

— Доброго ранку. Чекаєте на Листоношу-розрадника? — нарешті озвалась вона, усміхаючись.

Колишній поет насупився. Прізвисько «Листоноша-розрадник» придумав він. Так він колись в присутності старої охрестив плоскостопого чоловіка, коли той вручив йому чек на тридцять доларів. Ось і сьогодні вона тут — стоїть, спершись на мітлу,

в своїх подертих черевиках, ліва панчоха сповзла, а на підборідді присох жовтий шматок яєшні.

В сусідньому будинку розчинилися двері «Апартаментів Глена Кова», і з них швидко вийшов містер Бордман. Обличчя старого було сіре, погляд тривожний. Сьогодні він надто старанно поголився і перепудрив щоки. Двірничка із захопленням дивилася йому вслід, милуючись його гарним пальтом.

— Цей статечний джентльмен, який щовечора виводить гуляти песика, — сказала вона Джесонові, — не такий уже й щасливий, як це здається, містере Уїлер.

— Мабуть, у нього немає маленького світу сусідів і друзів.

Стара двірничка, що ніколи не могла збагнути висловів містера Уїлера, — який через це подобався їй не менше, — двічі або й тричі хихикнула й всією своєю вагою налягла на мітлу.

Хвилини за дві з тих же дверей вийшов містер Франконі. Стара з захопленням дивилася услід і йому: їй подобалися статечні чоловіки.

— Ще одна пристойна людина, — мовила двірничка. — Трохи схожий на Рудольфо Валентіно¹, правда ж?

Якраз у цей час під'їхала велика сміттярська машина. Робітники підіймали урни й висипали з них сміття. Вони хекали, підіймаючи, й позіхали, відкидаючи порожні урни, які двірничка перетягала у підвал через двері, що виходили на тротуар. Вилізши з підвалу, захекана стара знову підійшла до Джесона, який чекав Листоношу-розрадника.

Тим часом вулицею проходила молода парочка, поглядаючи на фасади будинків — чи нема де оголошення про вільну квартиру. Чорнявий юнак з вузьким чолом і висока струнка дівчина з пишним білявим волоссям. Вони вже минули під'їзд, коли двірничка раптом згадала, що в неї є кілька вільних кімнат. Вона гукнула їм навздогін, але ті були вже далеко. Тоді стара зайшла в дім і повернулася з оголошенням: «Здаються кімнати» й повісила його на гвіздок.

— Може, вони ще повернуться...

Незабаром з'явився Листоноша-розрадник, дебелий підстаркуватий чоловік, що стомлено хляпав по бруку плоскими, широкими ногами. Ремінь від сумки витер сукно на лівому плечі його куртки. Отак він пряммував вулицею, кидав у скриньки конверти й листівки, несучи добрі й лихі вісті. Це була щира душа.

Коло самого будинку, помітивши Джесона й стару, він спинився й насупився, надав-

¹ Рудольфо Валентіно — популярний американський кіноактор двадцятих років.

ши широкому добродушному обличчю суворого виразу.

— Чи це не славетне «двадцятидверне місто»? — спитав він і випростав руку зі жменею листів.

— Авжеж, — підтвердив письменник. — Це воно.

— У мене є для нього трохи пошти. Я маю два листи для Джесона Уїлера, есквайра.

— Мені доводилося стрічатись з цією людиною, — поважно відказав колишній поет. — Ми разом з ним полювали на смажену яловичину в степах Другої авеню. Це був, треба визнати, справжній мисливець. Слово честі.

Листоноша-розрадік засміявся. Його насуплене чоло розгладилося, і він вручив Джесонові два листи. В лівій руці він тримав рахунки за газ.

Джесон піднявся до себе на п'ятий поверх. В першому листі повідомлялося про відхилення його рукопису редакцією одного секс-журналу. В другому було повторне прохання від безгонорарного журналу, щоб він надіслав якісь вірші. Ось уже рік, як Джесон не писав віршів. Відкинувши цього листа, він знову взяв першого й прочитав удруге: «Вам не пощастило змалювати свою героїню такою палкою й принадною, як ви це для нас робили досі, Уїлере. Якщо зможете, то надішліть нам оповідання на взірєць вашого останнього «Про що вона розповіла йому першої шлюбної ночі». Ото була штучка! З повагою».

Джесон підсунув стільця до машинки й зняв футляр. Під блідим світлом, що падало з вікон, замерехтіли клавіші. Письменник сидів перед мовчазною машинкою, і його поволі огортало якесь бридке почуття. Яка осоружна ця роль літературного наймита! Схиляючись над машинкою, Джесон поклав собі не заглядати до пляшки, що стояла на підлозі, ба навіть не думати про спиртне. Збуджував свою уяву, намагаючись щось придумати. Люто вп'явся упертим поглядом в маленькі, позначені літерами клавіші. Врешті, не витримавши, схопив пляшку. Джин ураз полум'ям розлився всередині. Поставив пляшку на підлогу, вилаяв себе й випростався. Почувався так, немовби ото був прив'язаний до електричного стільця.

Однак не писалось, він ніяк не міг почати. Рвучко повернувши голову, Джесон глянув крізь брудні шибки. Побачив білизну на старому, зв'язаному в кількох місцях мотузки, що звільна маяла у сірому од вологі повітрі. В будинку навпроти стара подагрична жінка вибиралася через кухонне вікно на пожежну драбину, з обережком вогкої білизни в руках. Почав стежити за нею. Навіть на такій відстані було видно

червоні, набряклі руки, стомлене, зморщкувате обличчя. Вітер підхопив важку спідницю старої, відкривши дешеві, діряві бавовняні панчохи... Аж тут, коли вона потяглася повісити якусь вогку ганчірку, оголилося її червоне кістляве коліно.

Джесон взявся до роботи. Це була знахідка. Він сидів і клацав, зціпивши зуби, втупивши очі в аркуш паперу. Першу сторінку відстукав за рекордно короткий час: «Над Ріверсайд-Драйв стояв холодний, вогкий вітряний день. Вродлива Патріція Меннінг звернула на Сімдесят п'яту вулицю. Грайливий бриз так загорнув її спідницю, що гарний молодик, який бадьоро кудись прямував, мимоволі задивився на розкішні рожеві стегна над двома ямочками її затягнених у шовкові панчохи колін...»

Дзвінкий стукіт клавішів у кімнаті майже не вщухав, нагадуючи довгі кулеметні черги.

А на П'ятнадцятій вулиці Джесонів приятель, художник, проводив час зовсім інакше.

III

Сьогодні Леон не поспішав устатувати з ліжка. Це був перший день його свободи, тож він поклав собі користати з неї якнайповніше. Виніжуючись, лежав непорушно під ватяною ковдрою. Та довго не влежав, скочив з ліжка й почав одягатися.

Вдягнув м'яку фланелеву сорочку з трохи витертим комірцем, поголився, помасажував вузьке підборіддя й заходився зав'язувати краватку, міряючи кроками кімнату.

Трохи переогодом, вийшовши на Чотирнадцяту, озирнувся навколо, міркуючи, де б поспідати. Врешті зайшов до кафе й замовив яєшню з двох яєць та каву. Вернувшись додому, стрів на сходах Сілію.

Вона завзято працювала: натирала до блиску поруччя, підмітала сходи. Двері й вікна стояли розчинені по всьому коридору. Коли Леон увійшов, вона обернулася.

— Сьогодні я встала раніше. Уже прибрала більшість кімнат. — Її обличчя сяяло. Кучеряве волосся, що вибивалось з-під старого чепчика, липло до блілого чола.

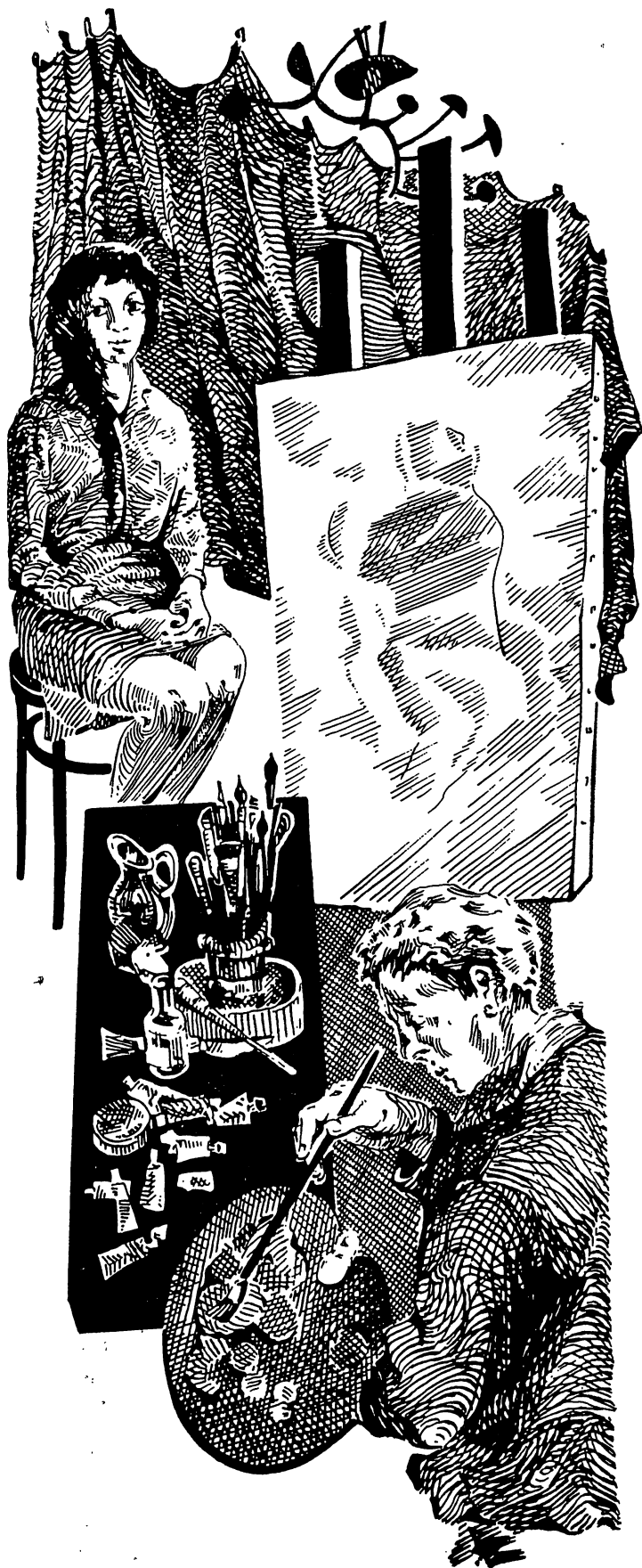
Дивлячись на неї низу, — вона стояла під площадкою сходів, — Леон поцікавився, чому це вона так завзято сьогодні працює.

Дівчина зашарілась:

— Бо я вам хотіла сьогодні попозувати.

Леон був у доброму гуморі: в старій м'якій фланелевій сорочці почувався зручно, вільного часу мав доволі, тож він не міг не подражнити її.

— Ні, — одмовив він. — Я не можу відривати вас од роботи. Що скаже ваша тіт-

ка? Мабуть, не слід було вас просити позувати мене.

— Але ж я впораюсь за півгодини. Адже ви бачите, як я швидко працюю.

— Я не хотів би вас підганяти, — одказав Леон, замислено рушаючи вгору сходами; поминув її і зайшов до своєї кімнати. Зачинив за собою двері. Сілія стояла на сходах. Ось вона почула, як він стукає, натягаючи полотно. Всмійнулась сама до себе й заходилася прибирати ще заповзятливіше.

За півгодини дівчина легенько постукала до нього у двері. Художник відчинив:

— О, це ви!

Сілія побачила крізь відчинені двері, що полотно — високе й чисте — уже натягнене, й мольберт стоїть біля вікна.

— Тітка сказала, що можна, — мовила вона.

Леон, окинувши поглядом фарби і пензлі, врешті глянув і на неї:

— Але ж на вас червона сукня!

— Так. Це моє єдине нове вбрання. Я її дуже бережу.

— Вам треба вдягнути іншу. Оту, темну.

— Але ж ця в мене нова. Вона мені більше до лиця. А та геть витерта на рукавах.

— Вдягніть темну.

Сілія насупила свого лобика, якусь хвилю безпорадно стояла перед ним, кусаючи губи, потім швидко вийшла. А коли повернулась, то вже була в темній сукні.

— Вона така стара...

Але художник уже щось креслив вуглем. Він сказав їй сидіти непорушно, поклавши руки на коліна.

— Тільки вільніше, зовсім вільно... Не позуйте.

Їй хотілося бути якомога привабливішою, вона провела язиком по пересохлих губах.

— Не усміхайтесь, — мовив він.

Вражена, вона розпачливо втупила очі просто себе й закам'яніла. Леон заходився видувати фарби з тюбиків й потому взявся до малювання.

Сіре світло падало з вікон йому на спину. Леон малював і постать, і тло водночас, пригадуючи поради викладачів художньої школи, де він колись учився.

Малював він довго, поглядаючи на Сілію холодними, пильними очима хірурга, і жодна тепла іскорка не спалахнула в його зорі. Гостро пахли фарби. Швиденько витер кінчики пензлів, знов почав змішувати фарби на палітрі. Кімната не була така довга, щоб можна було відступити й поглянути, як посувається робота. Тож він задирав голову, скоснував очі, переводив погляд на модель і час од часу гмукав.

Десь опівдні, після кількох коротких перепочинків, юнак раптом помітив, що обличчя Сілії посіріло. Леон вибіг у кори-

дор, приніс склянку води, дав дівчині кілька разів ковтнути і, накупившись, почав вичитувати їй:

— Що було б, якби ви знепритомніли?

Дівчина слухала покірно й мовчки, втупившись у вікно.

— Адже ви могли впасти й забитись! — майже кричав він. — Чи ви бачили таке!

Сілія винувано відповіла, що їй дуже соромно. Юнак чистив пензлі і ніяк не міг заспокоїтись.

— На сьогодні досить, дуже вам вдячний. Гадаю, що вийде непоганий портрет.

— А хіба ви ще не намалювали? — простодушно спитала вона.

— Намалював?.. Він ще забере в нас три або й чотири сеанси. Не дивіться на нього зараз, бо розчаруєтесь.

Отак відразу й намалював! Чи не має вона його за маляра, що фарбує паркани?

Почулись кроки на сходах. «Сіліє!» — гукнув хтось. То була її тітка. Леон швиденько відчинив двері. Місіс Чепман, висока, худорлява дама років п'ятдесяти п'яти стала на порозі. Вона поцікавилась, як посувається малювання. Покрутила носом: запах фарб густо повнив маленьку кімнату. Леон одчинив вікно. Він трохи побоювався місіс Чепман.

— Я розстелив під мольбертом папір, — мовив він запобігливо, — на підлозі немає жодної плямки.

IV

Пообіди Леон відвідав свого приятеля — колишнього поета. Перш ніж піти сходами нагору, він стримив пальці до Джесонової поштової скриньки — чи не приніс чого листоніша. Витяг маленького рожевого конверта з філадельфійським поштовим штемпелем. Зворотної адреси не було. Леон узяв його з собою нагору.

Джесон лежав на койці й дивився в стелю, коли, тричі постукавши, увійшов Леон. Колишній поет щойно закінчив оповідання під назвою «Патріція Петс. Шлях до щастя» і був геть виснажений. Леон поклав листа на стіл. Джесон, повернувши голову, побачив рожевого конверта, проте навіть не ворухнувся.

— Я оце проходив тут, — мовив Леон, сідаючи.

Джесон не відповів. Вигляд у нього був хворобливий.

По довгій мовчанці Леон зауважив:

— Тобі слід викликати лікаря.

— Ну, то як пройшли вчорашні збори? — спитав Джесон, змінюючи тему розмови.

Тепер, навпаки, відмовчувався Леон. Джесон, буди якийсь час членом партії, дуже добре знав, як проходять збори. Ні-

що не змінилось, відколи він пішов з партії. Отак він щипав приятеля, поки той знехотя почав відповідати.

— Збори проходили досить-таки бурхливо.

— А товариш Лукотас розводив теревені?

— Лукотас сказав кілька слів.

Джесон зареготав. Нарешті. Бо йому боліли груди, бо він стомився від літературної поденщини і не хотів ні про що думати. Він заходився дратувати свого друга і, як завжди, робив це дуже зміло, послуговуючись словом «комунізм», як скальпелем. Останнім часом всі їхні розмови закінчувались саме цією темою.

Щоразу, коли Леон приходив до Джесона, він давав собі слово не розмовляти зі своїм приятелем про комунізм. Але по trochu насмішки та в'їдливі зауваження затягали його у вир словесної баталії. Леон поступався перед Джесоном у мистецтві суперечки і добре це знав. Джесон мав холодний розважний розум судового адвоката, міг чорне подати як біле; свого часу він навіть збирався написати книгу з соціології. На партійних зборах він підбивав присутніх на суперечки, то збиваючи з пантелику голову та промовців, то кидаючи свої в'їдливі репліки, то звинувачуючи підкомітети в короткозорості й поганому керівництві. Усі зітхнули з полегкістю, коли Джесон вийшов з партії.

Зараз він застосовував ту саму тактику щодо Леона. Спершу Джесон погоджувався в усьому зі своїм приятелем і ствердно кивав головою. Та досить було гостей зробити одне хистке зауваження, як хазяїн переходив у наступ. Обидва були за соціальною революцією. Але розходились у багатьох деталях.

Якщо Леон, починаючи розводитись про партію, торкався її діяльності в Америці, Джесон цього тільки й чекав.

Перше запитання Джесона стосувалось членства:

— Скільки членів налічує зараз партія?

— Десять тисяч.

— Гаразд. Хай навіть дванадцять. І з цією жменькою ти сподіваєшся повалити тут капіталізм?

Жодної відповіді.

— Чи правда, що партія складається здебільшого з чужоземних робітників? Чи правда, що ці товариші, принаймні більшість із них, проживають у Нью-Йорку — найбільш європейському місті Америки? То ви справді гадаєте, товаришу Фішер, що рух, який звертається до американських мас, може розраховувати на успіх, коли переважна частина агітаторів цього руху — не американізувалася й не дерусифікувала

своєї пропаганди, яку намагається вбити в голови американських трудящих?

— Ти перекручуєш факти, — обурився Леон.

— Хіба я? Гаразд. Однак не забувай, що російська революція була суто російським рухом, створеним російськими революціонерами; прийнятим тільки за умов старого царського режиму. — Мовчанка. — Проте, якщо сучасне процвітання триватиме, то я передбачаю, що наш комуністичний рух доб'ється певних успіхів, усупереч Комуністичній партії.

Жодної відповіді.

— А як стоїть справа, товаришу Леоне, з солідарністю, яку ви завжди так промовисто проповідуете? Поглянь лишень на всі розходження, які мали у вас місце тільки протягом останніх років. У вас був лівий ухил, правий ухил, ультралівий, троцькістський тощо. То де ж та солідарність, про яку ви так розп'якуєте?

Тут Леон стрепенувся.

— Це свідчить, що партія жива!

— Ні, — заперечив Джесон. — Це свідчить про те, що на чолі партії стоять обмежені люди. У неї немає ні визначних, ані рішучих керівників, здатних об'єднати ці фракції. Якби наша партія не посилювалась на приклад Росії, то весь оцей рух просто б засміяли.

Леон контратакував, як міг:

— Отже, ти стоїш на позиціях соціалістів? Хазяїн пирхнув.

— Соціалістів? Ні.

— Тоді на яких?

— Я не за злиднів і не за багатих, а тільки за маленький світ сусідів і друзів — оце й усе. — В ньому знов заговорив поет.

— Спритно ти викручуєшся, — зауважив Леон. — Проте успіхи у нас є. Згадай лишень, яку ми провели роботу серед страйкарів у Гастонії, Пассейїку та Кентуккі.

Але опонент звів це зауваження нанівець:

— Ще б пак. Там партії не було з ким змагатися. Вона виступила на незайманому полі, і цілком природно, що страйкарі прийняли допомогу, байдуже звідки вона надійшла.

— За останні роки на наш бік перейшло багато молодих талановитих письменників і художників.

І знову Джесон відбив удар.

— Теж цілком природно. Кожен молодий митець, якщо він взагалі путня людина, є радикалом. А найбільш популярним радикальним рухом нині є комунізм.

Леон скривився й одвернувся. Крізь брудні запітнілі шибки проникало сіре світло й лягало на стомлене обличчя колишнього поета.

— Ти надто несправедливий до партії, —

вказав гість, проймаючись співчуттям до хворого друга.

— Я тільки констатую факти, — відповів той. — А який успіх має партія серед американських профспілок? Візьми хоча б залізничників. Або теслярів, водопровідників, мулярів.

Та Леон лишався непохитним. Цей мрійник був певен, що з часом усі перепони на шляху до комунізму буде подолано. Так само він передчував, що Джесон повернеться до партії. Він знав свого друга.

Запала тривала мовчанка.

Згодом, уже зібравшись іти, Леон коротко поділився з приятелем своїми планами на майбутнє: він має намір присвятити себе живопису й активно включитися до партійної роботи. Він іще раз заговорив про вчорашні збори, принагідно згадавши про появу кількох нових членів. Сказав кілька слів і про біляву товаришку з Нью-Орлеана.

Джесон гостро глянув на співрозмовника. Розповідаючи далі, Леон згадав і приятеля новенької — мексиканця.

— Вона часом була не в коричневому пальті — коричневому з чорним поясом?

Серце в Леона закалатало. Чи не глузує Джесон знову? Він мовчав і дивився на приятеля.

— Постривай, я їх, здається, бачив. Вони вранці напитували квартиру.

Леон — серце його й досі калатало — відказав, що йому час іти.

— Он я тобі поклав на столі листа, — мовив він.

— Дякую, — відповів Джесон.

Він страшенно стомився, клепаючи оповідання, а оця тривала балаканина зовсім виснажила його.

Уже біля дверей Леон завагався й обернувся.

— Джесоне, — повільно мовив він. — Джесоне, тобі треба викликати лікаря. Я одержав трохи грошей...

— У тебе є сірники? — спитав замість відповіді Джесон і, запаливши другу сигарету, глибоко, мов той знесилений бігун, вдихнув. Його вилиці випнулися іще дужче, — але він, здавалось, трохи ожив. Випростані на койці ноги й далі лежали мов ті дрючки. На підшвах черевиків зяяли дірки.

— Що — й досі не озивається? — спитав Леон, уже взявшись за ручку.

Джесон випустив струмінь диму і, дивлячись у стелю, неохоче відповів:

— Вона, мабуть, у іншому місті. Казала — її мають кудись перевести.

Мова йшла про дівчину, з якою Джесон нещодавно кохався. У неї була непогана посада при великій промисловій компанії,

що мала торговельні контори по багатьох містах.

Коли Деон пішов, Джесон підвівся і взяв зі столу конверт. Лист був од неї. Він одразу ж упізнав її руку. Розпечатав. На підлогу випав п'ятидоларовий банкнот.

Прочитавши коротку цидулку, звільна протер окуляри й знову тихо ліг на койку. Дівчина висловлювала сподівання, що він здоровий і більше про неї не думатиме. І жодного слова про вкладені в конверт гроші. Вона була бралась його перевиховати, закликати до порядку, вилікувати від пияцтва — та все намарне. Але про це в листі теж не згадувалось. Ані слова. Тільки сподівання, що він здоровий і більше про неї не думатиме.

За п'ятнадцять хвилин Джесон зійшов униз і віддав ті п'ять доларів за квартиру.

Діти з католицької школи навпроти ішли додому; вони перетинали вулицю галасливим потоком, вимахуючи книжками, перегукуючись, і їхні голоси замирали в сірому туманному повітрі.

V Божевільний друкар сидів цього вечора в «Кришталевій закусокній» за чашкою гарячої кави.

— Річ у тім, — мовив він до

Піта, що порався за прилавком, — річ у тім, що миру бути не може. — Останні слова він вимовив з притиском.

Серб провів вузлуватою рукою по сирних дірках на обличчі й глянув на вулицю, де знатна бовверська публіка прямувала на північ — на Чотирнадцяту, щоб нажебрати трохи дрібняків.

— Хіба можливий мир, коли чоловіки створені для війни? — запитував друкар, дивлячись на Піта витрішкуватими очима й обережно жуучи сендвіч з гарячим ростбіфом. — Ще в Римі фаланги цезаря переходили рівнини. Легіон за легіоном, щити в лівих руках, списи в правицях. Курява здіймалася з-під їхніх ніг. То який може бути мир? Скажіть — який?

Піт налив клієнтові другу чашку кави й знову одвернувся до вікна.

Друкар знову якомога обережніше відкусив сендвіч, жуучи тільки на правий бік, бо з лівого зуби були попсовані.

Ніч уже давно впала на місто. Туман по trochu розсіювався, але повітря все ще було вологе. Якби цей недоумкуватий курдупель не робив таких гарних вивісок для закускової, серб досі давно б витурив його.

— То коли буде готова нова вивіска? — спитав він, гостро дивлячись на клієнта.

Містер Ніколсон ковтнув і витер губи замазаними друкарською фарбою руками. Пальці у нього були тонкі й довгі.

— Не можу сказати, містере Гароліян.

Поки що я пишу один історичний документ. Не знаю, коли матиму час. Земля крутиться, наче важка дерев'яна дзига, але слава Риму тече, як пісенна ріка.

Піт щось буркнув і знову визирнув у вікно.

Друкар допив другу чашку кави. Сидів мовчки, дивлячись витрішкуватими очима просто себе, і щока його сіпалася. Старий сірий пом'ятий капелюх вивишався на його голові. Ось уже чотири дні він не голився. На підборідді вигналась довга щетина, але щоки були безволосі й ніжні, як у хлопчика. Від маленького кістлявого носа тонкі зморшки тяглися до сіро-зелених склуватих очей. Волосся на скронях взялося брудною сивиною. Одяг мішкуватий і неохайний; проте обідранцем друкар не виглядав.

На кухні грюкав сковородами кухар. Перемивальник посуду, який з кожним днем нервував і метушився чимраз більше, упустив тарілку, але впіймав її на льоту. Кухар усміхнувся. Це був чоловік з гумором, він чекав, поки зайде хазяїн, щоб при ньому виляти свого помічника.

— Ану повтори, — ущипливо звернувся він до старого перемивальника, який, важко дихаючи, сидів на великій бляшанці. Він обережно висунув голову в віконце й побачив Пітову спину. Чисто поголена голова старого мала якийсь синюватий відтінок.

— Ні, — казав божевільний друкар, звертаючись до стіни, — миру бути не може.

Підвівшись з-за столу, він почав декламувати оду, прибравши пози римського сенатора. Але цей тип вже так остогид Пітові, що він повернувся до друкаря спиною й дивився, як тече кава.

Ніколсон рвучко випростав перед себе ліву руку й рушив до дверей. Потому швидко почимчикував вулицею.

Діставшись до свого підвалу на Тринадцятій, замкнувся, запалив світло, озирнувся. Під однією зі стінок стояла довга саморобна книжкова шафа, заповнена старими, заялуженими фоліантами з історії: пошарпаним «Занепадом і падінням Римської Імперії» Гіббона та іншими подібними капітальними працями. Під лампочкою стояв великий нефарбований письмовий стіл, а на столі лежали стоси паперу та купи рукописів. Ніколсон підтяг до столу стільця, і лице його враз зробилося уважним і зосередженим. Він прислухався до гомону, що долинав з півночі — з боку міста.

А на площі народу щораз меншало. Бабця Волга ловила останніх клієнтів, звертаючись до них своєю каліченою англійською мовою. Біля містера Фейбельмана зупинилося кілька покупців, і він діловито накладав у паперові кульки каштани. Звечора він перефарбував свого візка, і тепер нагіс на боці — його торговельний знак — прого-

лошував: «Гарачікачтани». Громадяни, що минали візок, оглядалися.

Через вулицю в Акмеїстичному театрі показували «Владу темряви» — за безсмертною драмою Толстого. Лише три дні! Ціна квитка на ранковий сеанс 15 центів, на вечірній — 30.

А Джеймс Ніколсон, замкнувшись у своєму підвалі, відкоркував пляшечку з чорнилом, встромив туди ручку і, нахилившись іще нижче над столом, заходився писати. Щока в нього сіпалася дужче, ніж звичайно. А за дверима танув туман і вирувало гомінке місто.

«Зараз осінь. З рівнин насуває холод. Річкові вартіві поглядають на схід — на пагорби. Сірий туман серпанком сідає на землю. За півгодини він став густий-прегустий. Розвідник-вершник виїхав уперед, стискаючи острогами бойового коня. За дві милі звідси до туману домішується курява: десять тисяч овець і кіз повільно сунуть рівниною — до зеленішої трави, до кращої води. Онде мирно стоять пастухи. Жодна зброя не захована під одягом. Розвідник вертається й доповідає ватажкові: «Сер, вівці худючі, м'ясо варитиметься довго: воно тверде й жилаве». — Командир відтирає барильце пива.

— Привези мені найжирнішу. Шмат овечини не завадить.

Четверо вершників мчать до отари, розштовхують пастухів. Вибравши й піднявши на коней з десятка найвгодованіших овець, вертають на узгір'я. Пастухи стоять непорушно, дивляться їм услід. Тупотіння копит потроху вщухає. Вівчарки, що гарчали й гавкали, жалібно заскиглили, покірною отара скупчилася навкруг...

З четвертого тому, писаного в домівці й друкарні, людини цього краю».

VI

Внизу, на складі по Лафайєт-стріт, того ж таки ранку (двома-трьома годинами раніше) кипіла робота. Бригадир наглядав за вантажниками. А їх тут було одинадцять. Усі — кремезні, грубі, з міцними ногами, широкими плечима, здоровими серцями й черепами кольору слонової кості. Вони пересували та розвозили вантажі. І кожен робітник дивився на свого товариша попереду. І кожен думав про пів на шосту та гарячий домашній обід.

Бригадир непомітно стежив за ними. Десять за місяць-два справи погіршають і, можливо, доведеться декого звільнити.

Робітники снували перед ним, штовхаючи вантажні візки. Важкі черевики гупають по залізній вогнетривкій підлозі. Картузи набавляють. Ритмічно погойдуються плечі, напов-

жуються спинні м'язи. Їх тут було одинадцять. Всі кремезні, грубі, з черепами кольору слонової кості.

Бригадир зайшов до контори складу й, знявши капелюха, став перед босом — Головним шефом, або Старим Слиньком, як його прозвали між собою вантажники.

— Усі вони непогані хлопці, — рапортував бригадир, — всі як один. І добрі робітники. Я не знаю, кого можна звільнити. Кожен працює на совість. Я їх підбирав дуже ретельно.

Головний шеф, або Старий Слинько виїхав недокурком сигари з слинявого рота і щось прогарчав у відповідь. Коли він сидів у своєму широченному кріслі, то це був кремезний, дужий чоловік, коли ж підводився, то ви одразу бачили, що насправді він старий і брезкий. У нього — Старого Слинька — були хворі нирки.

— Доведеться звільнити чотирьох. Уважніше придивляйтеся, хто б'є байдки чи повільно працює, але нікому ні слова. Кажете, вони всі працюють на совість, га?

Бригадир кивнув. Він сам колишній вантажник, і на його слова можна було покластися. Він знав те, про що говорив.

— А дай-но сюди табельну книгу, — через плече гукнув Головний шеф до хлопця, що працював у конторі й знай читав на роботі детективні романи. Хлопчик підхопився. Старий Слинько стояв у задумі, затиснувши недокурком товстими великими і вказівним пальцями.

Табельна книга лягла на широкий стіл. То був фоліант в бляклій зеленій обгортці. Старий Слинько перебігав очима графу прогулів, вишукуючи відповідну позначку. У всіх хлопців дисципліна була бездоганна. Заробітки порівняно високі. Тут працювали найкращі манхеттенські вантажники.

Очі, що бігали по рядках, радісно блиснули.

— Ось Генрі Остін був відсутній півроку тому, — мовив Головний шеф, насуплено дивлячись у книгу.

— Генк?! Але ж Генк — це один з кращих, — квапливо озвався бригадир, — прекрасний чоловік, дисциплінований, стараний. Його дружина якраз тоді мала родити, і він, зателефонувавши, попросив день за власний рахунок.

Старий Слинько щось буркнув. Хлопчик, який весь час стовбичив неподалік, вернувся дочитувати детектив за спиною шефа. Про всяк випадок у хлопця напихваті завжди була висунена шухляда, куди можна було сховати книгу.

Вогник в шефових очах погас і спалахнув знову.

— Але ж Генк не був на роботі. Він нас поставив у скрутне становище.

— Ми тоді були не дуже завантажені. Я

його заступив сам, хоч особливої потреби в цьому й не було.

Головний шеф щось буркнув удруге. Ім'я Генка, наче гостра колючка, стриміло в його пам'яті.

— Гаразд, іще подивимось, — врешті промимрив він і згорнув книгу, придушивши її своєю важкою долонею. Рукави його були закасані. Золотаве волосся, наче пух, кучерявилось на його дебелих руках. Тицьнув сигару в рота, черкнув сірником, випустив товсту цівку блакитнявого диму, посилаючи його услід за своїм голосом:

— Подивимось, — і колючка ще глибше загналась йому в мозок.

Бригадир вийшов.

Великий стінний годинник показував двадцять шість хвилин на шосту, а вантажники все ще працювали. Вони й справді були віддані раби, хороші, щирі люди. Важкі часи примушували кожного стерегтися. Вантажники знали, з ким мають справу. Коли в них пріли чуби, вони думали про своїх дітей, і це надавало їм сили. У кожного були залізни спини й руки, міцні, тверді ноги, і голови наче з слонової кісті. Штовхали вантажні вагонетки аж до дзвінка.

Генк пробив картку й повісив на дошці у прохідній.

— Бувши на вашому місці, я б остерігався, — сказав йому тихо бригадир, коли нікого поблизу не було.

Генк опустив щелепу, наче ноші з цеглою. Що воно за знак? «Знайшли кого лякати», подумав він, глянувши прямо в очі бригадирові: чи той бува не жартує. Але очі, в які він дивився, були дуже серйозні — прозорі й темні, як дві пляшки холодного пива. Більше не сказав бригадир нічого. Він опустив очі й відійшов перевірити накладну, що висіла на гвіздку.

Генк вийшов, спустився залізними сходами й попрямував до зупинки. Купив дорогою бульварну газетку, щоб трохи розважитись. Почитав заголовки любовних історій, потім пропхався разом з дівчатами, чоловіками, жінками й речами у переповнений вагон. Зійшов на своїй зупинці, замислено дивлячись перед себе. Щойно його рука торкнулася дверей, як діти, висипавши з квартири, кинулись до батька, повисли на ньому. Старшому було років дев'ять. Батько щоразу носив їх отак, і вони пишалися батьковою силою. Але зараз він стояв, мов заляк. І вони дали йому дорогу.

— Доброго вечора, Генку, — привітала його віддана дружина, жінка, що навперемін то скиглюла, то торохтіла, — ...що тобі, Генку? — запитувала вона його своїм поглядом.

— Я голодний, — відповів він.

Кинув газету, помив руки і сів перед тарілкою з гарячою стравою — великим

шматком соковитого м'яса, купленого на базарі по П'ятій авеню, під гуркотливою надземкою. Місіс Остін робила покупки скрізь, де можна було заощадити якусь копійчину.

Інші теж їли. У спальні закричало шести-місячне немовля. Жінка встала і вклала в кулачок дитині віхтик для миття посуду. В квартирі знов стало тихо.

— Генку, — озвалась дружина, дивлячись на нього поверх голів дітей, які їли, аж запихались.

А Генк — і навіщо він збрехав? — зовсім не був голодний. Майже ціла, лежала страва на його тарілці. Щоправда, він щось поклав у рот, але жував і ніяк не міг дожувати. Їжа смакувала йому, наче те сіно. Язик був якийсь набряклий і сухий. Це від хвилювання. Він жадібно проковтнув склянку води.

Щоб уникнути погляду дружини, Остін відгородився від неї розгорненою газетою. Вона бачила тільки великі чорні літери: «Святкова морська подорож до Гавани. Музика й танці». Під написом — зображення довгого пароплава з ліхтарями на палубах. А нижче — реклама дитячої спідньої білизни: «Ваші малюки заслуговують на найкращу». Діти їли і їли: м'ясо було таки смачне. Місіс Остін і далі дивилася на газету, за якою сховалось обличчя її чоловіка.

Тільки-но обід скінчився, як дівтора гайнула надвір. Тоді дружина підвелася й відхилила газету. Місіс Остін була низенька, міцна й здорова жінка, з грудьми годувальниці. Взяла чоловікові газету з рук, погладдила м'якими, вогкими долонями його лице — обличчя справжнього янки (Остінові предки билися при Веллі-Фордж), силкувалася якось його розворушити. Але чоловік наче скам'янів.

— Генку, — мовила вона майже пошепки.

І Генк, добрий старий Генк Остін, що сидів, нахиливши шестифутовий тулуб справжнього янки з головою кольору слонової кісті, врешті розворушився. Під її допитливим поглядом він заговорив — вимовив кілька слів під крикливий супровід їхнього четвертого спадкоємця в сусідній кімнаті.

— Буде краще, коли ми почнемо заощаджувати... і то якомога більше, — сказав він і замовк.

А їй наче хто ножа в серце встромив. Її маленький носик зморщився, і вона заплакала. Генк дивився на жінчину блузку, яка здавалось, ось-ось трісне на її повному здоровому тілі, що здригалось від плачу. Адже жили вони й так дуже ошадно. Вона купувала найдешевше в єврейських ятках, трусилася над кожним пенні. Далі заощаджувати вже нікуди.

Генк знову втупив очі в газету, але не чи-

тав. Літери ворухнулися перед очима, мов чорні мурашки, застигали, як дохлі таргани з підібганими лапками.

Щоб спинити жінчине скімлення, він, почувши гомін у коридорі, люто поглянув на двері і grimнув, звертаючись до дружини:

— Чи й досі ці чужоземці, ця публіка по той бік коридора, не зачинають двері в убиральні?

— І досі, — пробелькотіла вона, витираючи руки об фартух, і, одвернувшись до зливіка, заходилася біля брудного посуду.

— То нехай забираються до себе додому, — гримав Генк. — На біса нам тут здалися чужоземці?

Частина третя

І день і ніч триває смертельна боротьба радіомагазинів — з гучномовців над дверима з ревом вихоплюється на вулицю музика.

Перед гучномовцями юрмиться народ. Загоряються ліхтарі. Спалахують реклами. Товариш Ірвінг Розенблум (для друзів просто Розі) викриває перед громадською в сквері усі таємниці Уолл-стріту і всю продажність уряду. Доводить, що кожне урядове розпорядження підказане якою-небудь відомою банкірською родиною. Розі стояв на ящику з-під мила, вимахуючи руками.

Розі — низенький чоловічок з чорною чуприною, здоровенним войовничим носом і гучним голосом, одягнений у зношене пальто, куплене за чотири долари в комісійній крамниці на Третій авеню. Він закликає до дії. І тільки до дії. Його щелепа швидко рухається, із рота, неначе з кулемета, вилітають черги слів. Це був вправний промовець. Довкола стояв натовп, уважно слухаючи.

Полісмен — Теренс Мак-Гаффі — змахував своїм кийком просто так, для вправи. Саме тут він почув одну-дві фрази. І він — один із стовпів міської влади, людина, що досконало знала становище в Росії, підступив ближче до натовпу. Низький мур, завтовшки в шістдесят чи вісімдесят дюймів, що оточував сквер, невиразно бовванів у темряві. Сквер стояв трохи вище од площі, тож, щоб потрапити на історичну землю, доводилося долати кілька сходиночок. Розі вимахував, рубав повітря, потрясав руками, а йому у відповідь блимало: «Заощаджуй зараз!», «Страхуй життя!», «Центральна ощадкаса», «Об'єднаний банк Юніон-скверу» (та ще кілька назв солідних надійних банків), «Жувальна гумка Ріглі». Одне слово, вся площа рясніла місцями, де радо заберуть ваші гроші, — тут повно було ла-

сих на готівку. «Заробляйте, поки спите. Ваш капітал зростає у нас!»

В короткі перерви, коли диктори радіостанцій вмовкали, щоб звести дух, чути було танцювальну музику, що долинала з центру кварталу. Надсаджується джаз, підганяючи парочки. Десять центів за танець... Вибирайте собі дам, хлопці... Ось вони стоять і чекають ваших мужніх рук, — милі дівчатка з фарбованими обличчями, — вишикувавшись під стінами зали, у довгих тридоларових сукнях, і дивляться на вас мрійним поглядом Грети Гарбо¹. Дівчата перебирають хлопців, вишукуючи тих, у кого найбільше квитків (адже їм припадає 50% од виручки). Деякі кавалери надто щільно притискаються до дівчат, але це передбачено програмою; кавалери — переважно чужоземці — чорняві хлопці з блискучими очима, і на білявих партнерок попит найбільший. А на поцяцькованому помості завиває джаз-оркестр. Млосна, тягуча музика, скиглять-схлипують саксофони. Номер програми вельми короткий: притиснув, крутнувся і, будьте ласкаві — наступний квиток. Саксофоніст, — молодик зі скляним оком, — виконуючи соло, щоразу неприродно мружиться, інакше його оптика може вилетіти на підлогу. Таке буває двічі-тричі на тиждень.

Вулиці та завулки, які вливаються в площу, крають місто. Нескінченні ряди будинків: мебльовані кімнати, житлові будинки, підвальні кінотеатри, єврейські та угорські ресторани, кондитерські, де-не-де італійські бакалійно-гастрономічні крамниці з болонською копченою ковбасою у вітринах. Влітку тут панує нестерпний сморід; восени — холод.

О восьмій годині вечора в ефір виходить Рекс Рінго — король естрадних виконавців, — цей співає тужливі любовні пісні. Схоже на звуки флейти голосіння пливе в осінню ніч, над дахами Іст-Сайду².

«Це виконується для вас з люб'язності компанії «Мовіц і брати», яка постачає меблі, виготовлені за індивідуальним замовленням в прославленому Мовіцькому стилі. Говорить радіостанція «Дабл'ю-кей-пі». Запрошуємо, друзі, прослухати нашу програму, яка почнеться за кілька секунд».

Містер Франконі повернувся додому з перукарні о пів на дев'яту, одразу після знаменитої Мовіцької програми. В поштовій скриньці лежав лист від Флоріни. Вже другий цього тижня. Його стомила її писанина, він і сам гаразд не знав, навіщо продовжує оце листування.

¹ Відома американська кіноактриса 20—30-х років.

² Частина Манхеттену, що лежить на схід од П'ятої авеню.

Опинившись у квартирі, Франконі скинув капелюха й пальто. Ноги аж гули від утоми. Цілісні дні доводиться стояти: голюти, мити голови, стригти — все це його не легкий обов'язок. Скинувши черевики, за сунув ноги в хатні виступці.

І аж тоді повільно й обережно розпечатав листа й став читати:

«Андре, ти не писав мені вже більш як тиждень. За останні три дні я чотири рази посилала служницю-мексиканку на пошту. І щоразу вона верталася з порожніми руками, хитаючи головою. Я весь час молилася непорочній діві, благаючи її, щоб ти не занедужав, і дала священникові гроші, щоб запалили дві свічки перед вітарем. Важкі грона звисають з лози, і в полі повно народу. Цього року великий урожай. Джо теж оддав священникові гроші. Але він молиться, щоб було більше вина. Я думала й передумала, і скажу тобі щиро, Андре, далі я не можу терпіти. В своїх листах ти нічого не кажеш і не подаєш мені навіть надії. Інколи мені хочеться сісти на поїзд і поїхати побачитися з тобою. Ось уже тринадцять літ, як я тебе бачила востаннє, і шість, як я в Америці. Я ще молода жінка, Андре, але ж не вічно мені бути молодою. Я читаю й перечитую твої листи, силкуючись збагнути, що в тебе на думці. Можливо, мої сльози проливались даремно; можливо, я даремно молилася цілісні ночі, але я не хочу цьому вірити. Андре, напиши вже мені щось певне. Інколи мені хочеться накласти на себе руки. Я розмовляла з патером Тортінасом, котрий вже давно живе в цих горах, але не наслідилась розповісти йому про своє кохання до тебе. О пресвята мадонно, яка я грішна жінка! Патер Тортінас стара людина й збирається скоро від'їхати до себе на батьківщину, в Іспанію, яку він хоче побачити перед смертю. Джо купив нового вагоза і вже перевіз на ньому чимало винограду до залізниці. Всі діти здорові. Всюди валяються порожні кошики, вчора один наймит зачепився, упав і розсік собі щок. Я забинтувала йому обличчя. Тут так сонячно і так сумно. Неподальк стоять невисокі гори, а вищі — ті трохи далі, за сорок кілометрів од нас. Ясної години вони здаються близькими. Якби я не писала тобі листів, то, певне, збожеволіла б. І я не можу не писати. На сусідній фермі живе молода вдова, шведка. Знаю, коли я втечу або помру, вона прийде сюди і піклуватиметься дітьми. Сусіди про це вже подекують. Джо зустрічається з нею вечорами у полі. А коли пізно вночі лягає в ліжко, від нього я чую її запах. Він гадає, що я нічого не знаю. Я жодним словом не прохопилась про це. Посилаю тобі в листі свою фдтокартку, яку я вже давно обіцяла вислати. А ти пришли свою. Ніхто її не знайде. Я її

сховаю в задній стінці годинника, якого я привезла з Італії, разом із твоїм медальйоном. Кінчаю писати, Андре, а сльози так і ллються. Я, грішна жінка, молюся пресвятій діві, щоб дарувала тобі здоров'я і міць. Молюся, щоб ти мені скоро відповів.

З найкращими побажаннями,
Флоріна».

Перукар вийняв з конверта фотографію й довго дивився на неї. Він ледве впізнав Флоріну. Коли Франконі бачив її востаннє, вона була струнка, з тонким станом, грудаста. Зараз Флоріна була повновиди й міцна, і насуплено гляділа на нього з фотографії. Її очі були великі, задумливі, під ними ледь позначились тіні. Позувала перед фотоапаратом, напруживши лице. Він відклав фотографію.

О дев'ятій годині перукар подер два недописаних аркуші, так і не придумавши відповіді, і облишив цю справу. Зиркнув на годинника, знову взяв черевики і замуликав якусь пісеньку. Та його голос бринів невесело. І він подався на вулицю.

Ніч була приємна. Франконі попростував на схід. Добувшись до Першої авеню, завернув до Італійського клубу — громадської організації, яка складалася з італійців, що здебільшого народилися за межами Америки. Клуб містився на другому поверсі, і з вулиці Андре побачив світло й почув голосні розмови та регіт. Надавши обличчю приємного виразу, невимушено випроставши плечі, Андре зійшов нагору й став на порозі, вітаючи присутніх своєю щирою усмішкою. Чоловік він був і справді гарний. Усміхався лагідно, приємно.

Приятелі стріли його радісними вигуками. Кілька чоловік підступили до нього, плескали по плечах. Відтак товариство рушило прокуреним холлом, оточивши Франконі.

— Андре, — торохтіли до нього друзі рідною італійською мовою, — ти тут чужинець. Ось уже два тижні, як ти десь зник.

Франконі весело відмахувався, відповідаючи жартами. Приятелі сміялися, підштовхуючи один одного та підморгуючи.

— Яка там у тебе тепер, Андре, білява чи руда? — Їхні натяки були не зовсім пристойні.

Андре м'яко всміхався.

— Я був дуже зайнятий.

Друзі реготали і ще завзятіше плескали його по плечу.

— Щасливий, диявол! Бач, який тишको! Ай-ай-ай! Тиха вода греблі рве. Такі найнебезпечніші — за ними дивись та дивись. Тоні, два пива й чотири вина!..

Тут, в цьому гармидері, в хмарах цигаркового диму, слухаючи репліки картярів та вибухи реготу, Андре пожвавішав, його темні очі заблищали. На поштовхи та під-

моргування перукар нічого не відповідав, а тільки сидів, лагідно всміхаючись. Хороше смакувати терпке й прохолодне біле вино, сидіти отак серед щирих, чесних товаришів.

Леон малював щоранку, і накінці тижня портрет був готовий. Скінчивши, почав мити пензлі. Одійшов від мольберта, скільки дозволяли розміри кімнати, і примружився на полотно. Сілія стояла поруч, звично стуливши уста.

Портрет вийшов вдалий. Він добре це бачив. Найкращий з усіх його творів.

— Тільки я тут якась сумна, — задумливо зауважила Сілія.

Леон кахикнув і знову заходився мити пензлі.

— Що я можу сказати... — насупившись, почав був він і замовк.

А дівчина стояла, чекаючи, що юнак щось скаже про портрет, чи то, може, про неї.

— Що ж, можете взяти його собі, — врешті озвався він, стромляючи пензлі у глечик з терпентином. — Тільки хай спершу підсохнуть фарби. Він зараз надто вогкий, щоб його переносити.

Але Сілія не хотіла про це й слухати. Адже він вклав у цей твір стільки праці.

— Хіба це не дорога річ? Спробуйте його краще продати або послати до картинної галереї.

Леон ледь усміхнувся, та побачивши, що вона дивиться на нього, прикро вражена й засмучена, похмуро буркнув:

— Гаразд, я над цим подумаю.

Згодом, вернувшись додому, Сілія почула у підвалі стукіт. А за якийсь час на сходах з'явився Леон, несучи щойно збитий ящик.

— Навіщо це? — спитала Сілія, вийшовши в коридор.

— Надішлю портрет на виставку. Не знаю, візьмуть його чи ні, однак надішлю.

Було щось похмуре у виразі його обличчя. Вона лиш промовила «А!» і сховалася назад у кімнату.

Після обіду Леон завітав до Джесона. Той сидів біля вікна, читаючи давній номер секс-журналу, намагаючись уполювати в ньому якусь ідею для майбутніх сюжетів. Художник зайшов і, побачивши, що приятель має непоганий вигляд, усміхнувся.

— Я щойно послав картину до Філадельфії, — сказав Леон.

Джесон змінився на обличчі при згадці про це місто.

— Навіщо? — спитав він.

— Там незабаром має відбутися велика художня виставка. Можливо, візьмуть і мою роботу.

— А хто це тобі сказав, що ти художник? — сухо спитав Джесон і перегорнув сторінку. — Як тобі подобається таке місце, Леоне? «Вона повернулася в спальню з ванної в самому тільки шовковому халаті, а коли ввімкнула світло, то побачила Брюса Пембертона, який спокійно сидів, посмоктуючи свою люльку». Цей опус написав мій дружок Сем Кугель два роки тому. Він тоді друкувався під прибраним ім'ям Джека Діллінгтона. Непогано, га? Хлопець подає надії.

Леон промовчав. Адже Джесон добре знає його цнотливість, знає, що він уникає розмов на такі теми.

Джесон, покопирсавши брудними нігтями в зубах, повів далі.

— Знаєш, — спокійно мовив він, пильно, але доброзичливо дивлячись на Леона, — ота білява товаришка з Нового Орлеана та її мексиканський друг мають оселитися в оцім домі, широко відомому під назвою «Двадцятидверне місто».

Спершу Леон не повірив. Він звик до Джесонових шпильок, тож подумав, що той і зараз глузує. Проте захвилювався, аж губи облизав.

— А яке це має відношення до мене? — врешті спитав він, і голос його при цьому затремтів.

— Ніякого, — сказав Джесон. — Я тільки сказав тобі. Ця гарна дівка, ця дівчина твоєї золотої мрії оселилася в нашому домі. Просто я гадав, що це тебе зацікавить. Та слухай далі:

— «Що ти тут робиш, Брюсе? — спитала вона. — Брюсе, ти не повинен лишатися тут зі мною. Ми не одружені, Брюсе». А Брюс сидів спокійно, посмоктуючи свою люльку. І взагалі поведився він аж надто самовпевнено. Адже він от-от мав успадкувати мільйони.

— Я не рушу з місця, Глоріє, поки ти не пообіцяєш одружитися зі мною, — рішуче відповів він. У цей час швейцар мудрував у підвалі з запобіжником, і враз квартира поринула в темряву. Глорія заплакала. Брюс кинувся вперед. «Чи це була не пастка?» — подумала вона, коли Брюсові руки обійняли її».

— Правда ж, Леоне, цей Кугель непогано скомпонував інтригу? Читати далі? Хочеш послухати кульмінацію?

Леон ніяк не міг отямитись, він весь поринув у думки про нових Джесонових сусідів. Приятель наче прочитав їх.

— Стара двірничка казала, що вони ось-ось мають вселитися. А може, саме зараз в'їжджають. Може, спершу познайомитись мені, а потім я відрекомендую їм тебе?

Леон мовчав, сподіваючись що його друг змінить тему. Відрекомендує його? Але ж

вони вже знайомі: хіба їх тоді формально не познайомили, хіба вони не обмінялись кількома словами? Він і досі відчував ніжний потиск її руки.

— Може, трохи пройдемось? — запропонував колишній поет.

Тепер Леон у свою чергу допитливо глянув на приятеля. Відколи це Джесон почав ходити на прогулянки серед дня? Звичайно він пиячив, писав, або просто думав і тільки ввечері інколи виходив з дому.

Джесон визирнув у вікно. Річ у тім, що він тепер, з огляду на підупале здоров'я, про обіді виходив на прогулянки. Ота молоденька медсестра, з якою він познайомився в лікарні — здорова, життєрадісна істо-та — якось прислала йому листівку з проханням завітати до них. А коли Джесон прийшов, вже чекала на нього в під'їзді, одягнена для виходу в місто. Вона, за її словами, дуже багато думала про нього тоді ввечері, коли він пішов з лікарні, й вирішила з ним знов зустрітись. Йому не вдалося швидко спекатися її. Отже, вони пішли гуляти. Колишній поет мав жалюгідний вигляд у своїх подертих чаревиках, і спершу він страшенно ніяковів. Але супутниця вдала, що не помічає цього. Врешті вони зайшли до закускової. А що у кавалера не було грошей, то дівчина розрахувалася сама, сказавши йому, щоб він не турбувався. Гірка зморшка біля уст, а надто оригінальна Джесонова манера висловлюватись зробили своє діло. Він намагався якось відшити її — медсестра належала до того самого типу жінок, що й та, яка через нього переїхала до Філадельфії. Але коли він одвів свою нову знайому назад до дверей лікарні, вона взяла з нього слово, що він іноді зустрічатиметься з нею, і повідомила, коли буває вільна від чергувань.

Спустившись сходами, друзі зупинились у під'їзді.

— Вони саме вселяються, — мовив Джесон.

Край тротуару стояла хура, візник і два молодих хлопці вивантажували старенькі меблі. Біла шкапа, запряжена в хуру, була копитом об брук.

Леон знав обох тих хлопців. Це були брати Тернери — Гаррі та Сід, — члени компартії й активісти Червоної театральної трупи. Він неголосно гукнув їх. Сід, старший з братів, озирнувся. Джесон також знав їх. Брати підійшли і привіталися. Сід розповів, що він з братом переїдять сюди, разом з двома товаришами, з якими вони познайомилися на зборах: дівчиною з Нового Орлеана та її другом, мексиканцем.

Леон хрипко дихав — так хвилювався. Джесон, перехопивши погляд Сіда, і собі пильно подивився на приятеля. Сід враз усе

збагнув і перезирнувся з Джесоном, поки Леон перераховував зняті з хури меблі.

— Скільки ліжок у вас, ви сказали? — врешті удавано байдуже спитав Леон.

— Три, — відповів старший Тернер. — Ми їх купили в комісійній крамниці. Мешкати разом обійдеться дешевше.

— Три? — перепитав юнак, і його очі якось чудно заблищали.

Сід уже був розтулив рота, щоб відповісти, та Джесон, відступивши за спину художника, зробив йому знак.

— Звісно три. Одне подвійне, для мене й Хосе. Друге — для мого брата Гаррі, а третє для товаришки Гелен, — і Сід повернувся з Гаррі до хури, щоб далі вивантажувати меблі.

Холодний листопадовий вітер гуляв вулицею. Леонове чоло блищало од дрібних крапельок поту, однак тепер йому полегшало.

Обидва брати разом з візником носили меблі, працювали завзято, й незабаром увесь вантаж опинився в будинку. А край тротуару стара біла шкапа, низько схиливши голову, все ще неквапно біла копитом об брук.

Коли занесли останні речі, вийшов Сід і сказав Леонові та Джесону:

— Все в порядку — Хосе й Гелен щойно повернулися. Зайдімо до них.

— Гаразд, — погодився колишній поет.

Квартира новосельців містилася на першому поверсі, на затіллі. Вікна дивились на захід. Всього тут було три кімнати, досить таки темних. Мексиканець скинув сорочку й заходився розставляти меблі. Кремезний здоровило, що мав міцні біцепси й гладеньку безволосу шкіру, звів очі й поглянув на Леона й Джесона. Тим часом з другої кімнати вийшла Гелен. Вона одразу ж усміхнулася до низенького юнака.

— Мій друг, Джесон Уїлер, живе в цьому будинку, — заїкаючись, квапливо проказав Леон. — Ми саме йшли від нього, коли перестріли Сіда.

Джесон познайомився з новосельцями. Мексиканець майже весь час мовчав. Схоже було на те, що Хосе нічого не бере близько до серця. Гелен справляла таке ж враження. На ній була стара сукня, на щоках темніло кілька брудних плям.

На прощання Леон сказав, що десь за один-два дні зайде до них і допоможе розставляти речі. Він з усмішкою дивився на Гелен, і його очі сяяли.

На вулиці було вітряно. Приятелі спроквола йшли в північному напрямку. Джесон насуپлено позирив з-під окулярів.

— Кажуть, Моралес добре попрацював серед своїх селян-земляків, але був змушений виїхати з Мексики, — озвався Леон. — Його переслідувала поліція.

Коли вони дійшли до площі, проміння призахідного сонця ще освітлювало голову й плечі статуї Лінкольна, а ноги й черевики вже вкрили тінь. У сквері відбувався небагатолюдний мітинг. Якийсь чоловік промовляв перед сотнею звернених до нього облич. А футів за тридцять стояв маленький, десь трохи більший од телефонної будки, акуратний будиночок, один з тих, де звичайно у Сполучених Штатах проводиться набір рекрутів. З фронту будиночка до промовця волато гасло: «Вступай до армії, пізнавай світ, верши подвиги!» Юнак років вісімнадцяти, без пальта, зіщулюючись, розмовляв із кремезним сержантом.

IV

А Джесон писав і відсилав листи: вже їх пішло три. Проти свого звичаю, він їх не друкував, а писав від руки. Ось уже скільки тижнів, місяців, ба років він працював тільки над своїми опусами, думаючи й передаючи думки клавішам; здавалось пальці вже розучились володіти пером. До сі йому доводилось підписувати тільки ім'я — після слів «з повагою» або «щиро Ваш» — та й тільки.

Листи адресувались до Філадельфії.

Відповіді надходили писані достоту тими ж словами, що і в першому отриманому від неї листі. Вона сподівалася, що він живий-здоровий, і радила йому більше про неї не думати. Джесон складав її листи до внутрішньої кишені й ходив до свого «джерела постачання», де, сівши за столик, чекав, поки Піт наллє йому чашку кави.

На місто впала ніч. Коли Джесон увійшов до закусконої і глянув з вікна на вулицю, то побачив короткі й товсті підпори надземної залізниці, що кидали тіні на магазини та кафе по Третій авеню. Легенький вітрець гойдав дугову лампу перед дверима, і смуга світла пересувалася туди й сюди. Джесон сів. Поворушившись на стільці, він почув легке шарудіння її листів у внутрішній кишені. Знову глянув у вікно. Повз закускону вже починали сунути жебраки, всякий вуличний набрид, молодики в лахмітті, огрядні жінки з підпухлими очима, п'яниці, що, заточуючись, хапали вас за вилоги пальта й скиглили: «Десять центів на чашку ка-а-ви! Дай вам боже здо-ро-о-в'я». Було тут і кілька чоловіків, що рухались якось задерев'яніло, наче заведені іграшкові солдатики. Блискучі вирячені очі, куточки уст сіпаються. Це були так звані «гопі» — споживачі «китайського зілля». Але замакітрити собі голову в такий спосіб коштує недешево, тож більшість цього людю обмежувалась спиртним.

Два старих волоцюги тинялися попід вікнами, заглядаючи всередину. Врешті спи-

нившись, постромляли руки до кишень, понашкрывували нажебраних за день дрібняків, порахували на долонях. Потому провели між собою нараду, хитаючи кошлатими головами. Один показував пальцем на вівіску, почеплену Пітом у вітрині, й палко сперечався з приятелем. Другий лаявся й стримував першого, але врешті послухався. І ось обидва вже йдуть до прилавка.

У Піта неабиякий досвід: ось уже шостий рік, як він править у своєму храмі по Третій авеню.

— То скільки назбирали? — одразу питає Піт.

Замість відповіді, волоцюги брязнули волотими монетами об потрісканий мармур прилавка.

— Гаразд, — одказав серб. — Я можу дати кожному гуляш з солоної яловичини і картопляного пюре з горохом на додачу.

Обидва погодились, і Піт, подавшись на кухню, наказав кухареві підігріти рештки гуляша, що лишилися від обіду.

Умостившись за прилавком, приятелі почали між собою розмову.

— Отож приходить він до мене й каже...

— Хто — він?

— Та хазяїн, отой старигань, якому син щотижня присилає по десять козлів. Отож приходить він до мене й каже: «Кинь ти свій джин, скуштуй краще зілля». Я вдав тухтія та й кажу: «Опіуму? Я ще зроду його не куштував». А він: «Сьогодні я дістав од синка грошики. Ходи-но зі мною. Я тебе сьогодні нагазую: побачиш, що воно за втіха». Звісно, я потяг за ним. Отак ми поминули два під'їзди на південь від ломбарду дядька Бігля. Біля третіх дверей спинились; старий постукав чотири рази: три рази швидко, а потім ще раз. Якийсь гладкий парубійко впустив нас. «Спершу потягни з люльки», — каже мені мій старий. Але я битий жак і попросив тоненьку. А знаєш, це краще, ніж цмулити погань щодня. Запам'ятай, стукати чотири рази...

Тим часом Піт подав гуляш. Волоцюги, з приємністю втягши в ніздрі ласий дух, накинулись на страву. Повечерявши, один з них попросив у Джесона закурити. Колишній поет простяг йому пачку. Волоцюги взяли по дві сигарети, закурили, вийшли з-за прилавка і, мов ті джентльмени з Паркового авеню, подалися геть, пахкаючи димом та ведучи товариську розмову.

Вітер уже вщух. Світло од лампи на вулиці застигло непорушним срібним кружлом. Джесон ворухнувся.

— Скажіть, — мовив він до Піта, — мені незручно до вас з таким звертатись, але чи не могли б ви мені позичити два долари до п'ятниці. Я маю одержати чек на гроші.

Серб хахикнув, на якусь мить завагався,

потім висунув шухляду каси. Джесон взяв два вологих папірці, а Піт записав цю суму на свою смужку паперу.

— Дякую, — сказав Джесон і підвівся. Вийшовши на вулицю, попрямував на південь — до ломбарду дядечка Бігля.

А в закусочній стояв Піт, розглядаючи щойно принесену вивіску. Позаду почувся брязкіт. Він обернувся й побачив у віконці упріле обличчя старого перемивальника, розгублене й винувате, лисий синюватий череп блищав проти світла.

— Жодної тарілки не розбив, хазяїне, — доповів той, а сам кинувся збирати з підлоги черепки. Одна тарілка таки розбилась, але Піт цього не помітив.

Джесон ішов, похиливши голову, позираючи то праворуч, то ліворуч. Він прямував Третьою авеню і міркував, як це одна затяжка опіуму може зрівнятися з пінтою добрячого джинну.

В «Купер-Юніоні»¹ горіло світло, швейцари мили підлогу.

Над сусідніми дверима обертались, похитуючись, три золотих кулі, повідомляючи світ, що тут перебуває дядечко Бігль, готовий допомогти вам у скруті. У вітринах (залізні ґрати перед склом надійно захищали вікна від нічних злодіїв) було виставлено старі рушніці, рибальське начиння, акордеони, розсувні гайкові ключі, вигадливу кулясту дверну ручку із слонової кості, мисливські ножі, книгу «Як виводити бородавки», дешеві наручні годинники, авторучки і старе хутряне манто, повернене кращим боком до вулиці.

Двері через два будинки на південь справді були коричневого кольору...

V

Цієї ночі в Італійському клубі мав відбутись традиційний щорічний бал. Містер Франконі повернувся додому з перукарні трохи пізніше, ніж звичайно, бо одразу після роботи вдруге одвідав доктора Моррісона на Медісон-авеню. Доктор Моррісон взяв іще раз кров на аналіз, сказав, що результати будуть відомі найближчими днями, висловив на додачу свою впевненість у явному поліпшенні пацієнтового стану й, глянувши на календар, заявив, що курс лікування треба продовжити.

— Ми можемо домовитись, щоб це не коштувало так дорого, — докинув він.

Містер Франконі слухав мовчки. В кабінеті стояв специфічний запах.

Повернувшись додому геть зморений; правду кажучи, він не мав ані найменшого бажання йти на щорічний бал Італійського клубу. Проте то була найбільша громадська

подія року, і він знав, що його там чекають.

Сів у крісло в передпокої, вимкнув світло і з півгодини тихо сидів у темряві — розслаблений, дихаючи спокійно й тихо.

Трохи відпочивши, увімкнув світло, перевдягся в темно-сірий костюм, вибрав блакитну шовкову краватку і старанно зав'язав вузол. Довго зачісував назад своє гладеньке чорне волосся. Всі лампи в квартирі світилися, і це надавало їй святкового вигляду. Уже вдягнувшись, хвилин п'ять стояв перед дзеркалом у ванній кімнаті і, мовби досліджуючи, обмацував лице. Очі глибоко позападали. М'язи на вилицях були ще тверді, але самі щоки трохи затягло. Через це обличчя здавалося вродливішим.

Отак погладжуючи рукою лице, Франконі стояв спиною до яскравого світла і мугикав якусь пісеньку. Перш ніж піти, побризкався парфумами та застромив хусточку у верхню кишеньку візитки. Відтак надів капелюха й пальто.

Перукар ішов звільна, милуючись красою небес, де вже замерехтіли зорі, і за якихось десять хвилин минув ті кілька кварталів, що були між його домівкою та Італійським клубом. Піднімаючись парадними сходами, побачив люстри і на останній приступці вгорі знов замугикав пісеньку, що її колись наспівували візники, їдучи дорогою до Вітторіо. Десь посеред пісні була довга пауза, коли співець мав клацнути пальцями чи стьобнути батоном биків. Містер Франконі в цьому місці відтворив про себе виляк батога, дотримавши відповідної паузи, й замугикав далі.

Отак він наблизився до входу. Гостя привітали в дверях, як звикле, дуже галасливо. Дехто з друзів встиг уже перехилити по три-чотири чарки. Новоприбулого відвели до роздягальні, зняли з нього пальто й капелюха, потому всі гуртом подалися до зали.

Зала була переповнена. Члени клубу посходилися заздалегідь. Всі картярські столи було відсунуто вбік, а стільці вишикувано попід стінами. Трохи далі, у вузькому коридорі, розмістився італійський оркестр. Вікна закриті темними шторами. В залі завис тютюновий дим, вона повнилась голосними розмовами й сміхом. Майже всі члени клубу поприводили з собою своїх друзин або коханок.

Заграв оркестр. Чоловіки — низенькі й високі, середнього віку вихідці з Італії і молоді американо-італійці, — всі закружляли у вальсі. Таке повторювалося щороку: спочатку танцювали під італійську музику, потім починались фокстроти й уан-степпи.

Містер Франконі рушив у другий кінець зали, до столика з пуншем, усміхався, віта-

¹ Вища технічна школа, заснована в 1859 році американським промисловцем та філантропом Пітером Купером.

ючи своїх численних друзів. Сьогодні у Тоні був помічник, хлопець, спеціально приставлений до пуншового столика. А сам Тоні бігцем розносив інші напої.

— Андре! Андре, чортяко, іди сюди! — гукнув до нього хтось по-італійськи.

Неподалік призволялися пуншем три парочки. Жінок він не знав.

— Андре!

Франконі пішов до гурту. Дві жінки були дуже гарні. Третя — гладка, повновида, вона аж пашіла здоров'ям. Коли його познайомили, він одразу збагнув, що кавалери вже встигли розповісти їй про нього геть усе, як завжди, перехваливши. Перукар ще раз люб'язно всміхнувся й злегка вклонився. Чоловіки пишалися ним. Їхні чола блищали від поту. В залі стояла страшенна задуха.

— Тоні, Тоні, це не пунш, а вода! Сім пляшок вина, Тоні!

Тоні, по обличчю якого стікали струмочки поту, бігав туди й сюди, дзенькаючи склянками й пляшками, розливаючи напої.

Андре всміхнувся до повновидої і запросив на наступний танок, водночас кинувши якийсь дотеп її напарникові. Жінка, щоки якої пашіли, а очі сяяли, швиденько відповіла по-італійськи і кивнула на знак згоди. Партнер театральним жестом викинув перед себе ліву руку.

Франконі закружляв з дамою в легкому танці. Якби він запросив якусь вродливішу жінку, тут розцінили б це як зневагу до інших. Він знав свій народ. І не хотів нікого ображати. Коли вони повернулись, на таці уже стояло сім склянок — всі підняли чарки. Жінки дивилися на чоловіків, чоловіки — на містера Франконі. Всі разом ковтнули з своїх склянок. Підійшло ще дві пари. Хтось пустив по колу сигари. Містер Франконі, злегка нахиливши голову, сказав комплімент якійсь дівчині, з приводу її сукні. Чоловіки багатозначно переморгувались і реготали.

— Андре, — мовив один, — бережися. Вона вже заручена. — Наречений лукаво підморгнув. Дівчина зашарілася.

— О, це баламут. Стережися цього вовка, Маріє!

Перукаря плескали по спині. Жінки, поглядаючи на нього, шепотіли щось одна одній. Він почувався серед товариства невимушено. Чоловіки вважали його досвідченим серцеїдом. Ця репутація здавна закріпилася за ним у клубі.

Протягом усього вечора Франконі поведився як люб'язний, чемний джентльмен; говорив жінкам компліменти, запрошував негарних до танцю, частував друзів вином.

Коли в залі стало нестерпно жарко, музиканти поскидали піджаки й грали із за-

качаними рукавами. Чимало гостей походжало, розстебнувши комірці, з навислими на очі чубами. Голоси тепер лунали гучніше. Товариські розмови переходили в сварки, деś опівночі зчинилась навіть бійка. Андре, хоч і поводився невимушено, залишався стриманим до кінця вечора. Він зібрався додому перший. За ним подалися до роздягальні друзі, сміючись, підморгуючи, кидаючи двозначні репліки.

— Чому ти її ніколи не приведеш сюди, Андре? — казали вони йому. — Яка ж вона: білява чи руда? От бугай! Б'юсь об заклад, вона дожидається тебе вдома. У неї є другий ключ!

Йому допомогли вдягти пальто. Ореол, яким він був оточений, вабив до нього жінок. Деякі з них пускали йому бісики.

Два-три чоловіки провели його трохи коридором. Там було холодно. А з відчинених дверей зали долинала музика.

— Не будь відлюдником, Андре, — умовляли вони його. — Ти справно платиш внески, а буваєш рідко — приходить частіше.

Вони розмовляли з ним по-італійськи. Як гарно чути рідну мову з дружніх уст. Спускаючись сходами, він ще якийсь час чув неясний гомін у залі та мелодії, що їх награв маленький італійський оркестр.

Опинившись на вулиці, Андре подався додому. Обличчя, що весь вечір безнастанно усміхалося, видавалося тепер якимсь сухим і здерев'янілим. Край тротуару, навколо урн зі сміттям лазили, вигинаючись та щось шукаючи, коти. Кругом панувала тиша. Глибоко вдихнув осіннє повітря, повільно видихнув; почувався вкрай стомленим. Останні такти візницької пісні крутилися в голові, проціджуючись крізь танцювальну музику й голосні розмови вечірки, яка лишилася позаду:

Гей, як колеса торохтять,
Я їду сонячним узгір'ям...

І знову між тактами італієць відтворив про себе ляскання батога.

Біля «Апартаментів Глена Кова» Франконі здибав містера Бордмана, що вертав з площі, затиснувши під пахвою газету. Сусіди привіталися й на мить спинились перед будинком, ніби завагавшись — сказати щось один одному, а чи ні. Обидва відчували взаємну прихильність, причини якої, власне, й самі не знали.

VI

Третя година наступного дня... Леон стояв у коридорі першого поверху «Двадцятидверного міста». Озираючись назад: ліворуч в одвірковім вікні горіло світло. Юнак замислився, дивлячись деś в кінець коридора. Зрештою, його познайомили, і

вони йому більше не чужі, адже ж так? Крім того, вони товариші, члени партії. Леон стиснув кулаки, аж нігті вп'ялися в долоні. Чи ж він не запропонував Гелен допомогти упорядкувати квартиру? Відкашлявся, все ще дивлячись в кінець вузького коридора, про щось розмірковуючи. Там, у під'їзді, на осонні стояла стара двірничка. Озираючись, усміхнулась Леонові:

— Мабуть, чекаєте на містера Уїлера?

— Ні,— відказав Леон, одвернувся й постукав у двері — легенько, але досить чути.

Одчинила товаришка Гелен, білява, повновида, висока. В коридорі було темно. Спершу вона не могла побачити, хто воно такий.

— Це я,— заїкаючись, озвався Леон.— Якщо ви пригадуєте, я пообіцяв вам допомогти впорядкувати помешкання. Досі я не міг зайти, бо малював.

— Розумію,— одказала вона, саянувши білими міцними зубами, одчинила двері ширше, і художник увійшов до квартири. Дівчина приязно дивилась на нього.

В помешканні панувало безладдя. Ліжка незастелені, хоч час уже пообідній. Товаришка Гелен з Нового Орлеана не надавала порядку в помешканні особливого значення. Сказала, що Сід і Гаррі Тернери зараз на роботі, а Хосе пішов з дому в партійних справах — організовувати осередки на кондитерських фабриках у Лонг-Айленді¹, де робітникам платили мізерно мало.

— Та заходьте ж,— запросила вона, коли він уже ступив у кімнату.

Леон розгублено стояв біля порога, не знаючи, що робити, ані що казати далі. Він був у пальті.

— Я оце проходив мимо й вирішив навідати мого друга Джесона, але його нема вдома.

Гострий зір художника, перебігаючи по кімнаті, ловив подробиці. Три дебелих таргани з набряклими спинами повзли по стінці над зливом. На ногах у товаришки Джексон були старі повстяні виступці, і Леон зауважив, що кісточки в неї затовсті. Зате це були міцні, пролетарські ноги, здатні ходити за плугом, підіймаючи цілину Америки задля революції.

Збентеження минуло. Зрештою, і чого оце помешкання неодмінно має бути чистим? Адже для них воно тільки місце ночівлі. Всі оці кімнати — просто тимчасове пристановище. Тож чи варто бентежитись і хвилюватись? Його розум ставав поблаж-

ливішим, а очі, перебігаючи по кімнаті, дивилися вже не так критично. Перше, що він усвідомив — це те, що треба зняти пальто: тут було тепло — од маленької грубки. Зайшла розмова. Леон сів на стілець і задивився на здорове, вродливе дівоче обличчя. Те, що Гелен дозволила йому побути в її товаристві, він сприймав як милість з її боку. Якимось побитом ця дівчина з білим обличчям усміхненої молочарки легко й мимоволі причарувала його. Юнак сидів, вп'явшись у неї палкими, мов жар, очима і тримаючи на колінах свої тонкі, чутливі пальці. Та кожне слово, звернене до неї, виявляло його почуття й думки.

Вони заговорили про партію, про роботу серед страйкарів. Дівчина знала багато прізвищ і, як виявилось, була добре поінформована. Леон відчув себе невимушенише, пожвавішав, слова так і полились з його уст. У нього не було близьких друзів, крім Джесона, тільки ж Джесон завжди сміється з нього. А от зараз, біля цієї дівчини, його думки й слова текли напрочуд вільно, він ще ніколи так не говорив. Зігріта теплом його почувань, дівчина теж захопилася розмовою. Адже він промовляв так щиро. А хвилини збігали.

Раптом Леон схаменувся. Він засміявся і з подивом зауважив про себе, що й сміється якось по-новому.

— Та ж я прийшов для того, щоб допомогти вам впорядкувати квартиру,— нагадав він, все ще сміючись.

Дівчина підвелася і, зачовгавши брудними та незграбними виступцями, почала застеляти ліжка. Робила вона це досить недбало. Коли нахилилася, щоб рівніше натягти простирано, її стегна випнулися під сукнею. Виступці без каблуків робили її ходу якоюсь важкою. Вона справляла враження здорової, дужої самиці.

Леон теж підвівся й почав упорядкувати. Ставши на стілець, навішував старі фіранки, що їх йому подавала Гелен. Потому переставили ліжка. Пересувати їх було не так легко. Леон упрів і зняв піджака. Гелен була дужча од нього, вона підіймала й пересувала важчі речі, і Леон, допомагаючи їй, розчервонівся й захекався. Обоє спітніли, тонке плаття товаришки Гелен прилипло їй до спини.

Але зате в квартирі було наведено якийсь порядок. Уже за півгодини помешкання виглядало зовсім інакше. Вони присіли відпочити, розмовляючи й усміхаючись одне до одного. Леон зняв краватку й витер обличчя хусточкою. Ставши на стілець, Гелен простягла руку на полицю над зливом і дістала звідти пакунок із яблуками. Вони взяли за яблука, розмовляючи далі.

¹ Мається на увазі місто Лонг-Айленд на однойменному острові.

О пів на п'яту, коли вони все ще розмовляли, ласуючи яблуками, клацнула дверна ручка. Леон завмер. Увійшов Хосе і, побачивши низенького художника, щось буркнув. Сьогодні Хосе довелося цілий день на холоді поширювати листівки, за ним полювала поліція. Хосе увійшов, кинув на ліжко старий зім'ятий капелюх й почав шукати хліба для сендвіча. Із собою він приніс на десять центів сиру. Сівши за стіл, спиною до Леона, мексіканець відрізав од хліба два товсті шматки, вклав між ними скибочку сиру й почав їсти. Його щелепи запрацювали, наче ковші екскаватора.

Якийсь час усі мовчали. Леон, почувачи себе ніяково, знову зав'язав краватку. Хосе сів на його піджак. Леон помітив, як Гелен поглядала на мексіканця, на його нечемну поведінку. А Хосе їв собі далі. Леонові стало ясно, хто тут хазяїн, і йому стало боляче. Врешті він встав, підійшов до столу й потягнув за полу піджака. Не поспішаючи надів його. Рушивши з кімнати, Леон поривався щось сказати, але відчув, що не може вичавити з себе ані слова. Гелен підвелася й провела його до дверей. Тим часом Хосе готував собі другий сендвіч, нарізуючи хліб та сир. Глянувши на мексіканця, художник знову побачив тільки широку, кремезну спину та широку потилицю, нахилену над столом.

Коли Леон відчинив двері, дівчина подякувала йому за допомогу. Їй було трохи ніяково.

— Протяг,— кинув Хосе, не обертаючись.

— Нічого,— різко відповіла товаришка Гелен.— Я певна, що ти помреш не від застуди. До побачення,— мовила вона, звертаючись до Леона.— Дякую.

Двері зачинилися. Леон стояв у коридорі. Тільки ж чому він отут стовбичить, чого не йде своєю дорогою? Чи не збирається він підслухати, шпигувати за ними? Проте він неначе приріс до місця, ноги його зовсім не слухались. По хвилині почув суперечку, скрегіт відсунутого стільця та гортанний голос Хосе. І відповідь Гелен. Леон мимоволі слухав, не рушаючи з місця. Як змінився її голос! За дві—три хвилини розгорілась люта сварка, полетіли взаємні образи. Леонові стало лячно, і він мерщій попрямував геть вузьким коридором. Іще він чув брязкіт, наче хто бив посуд і жіночий вереск. Далі все стихло: він опинився на вулиці.

Уже майже дійшовши до Тринадцятої вулиці, Леон нараз згадав, що так і не навідав Джесона. Він навіть спинився, готовий повернути назад.

Та потім розміркував, що йому, власне, нічого туди заходити.

VII

Головний шеф, або Старий Слинько стояв, затуливши своїм гладким тілом вхід до складу, і дивився, як вантажники провозять товари. Прислухався до стукучу маленьких, добре змащених коліс вагонеток, що котилися гладенькою залізною підлогою. Одинадцять вантажників, які спочатку й не помітили, що за ними стежить сам шеф, байдуже продовжували свою роботу: котили, напружувались, спиналися, скидаючи ящики й контейнери, грюкали, але з виробленою досвідом обережністю, щоб не ушкодити товари. Кожен удар, кожен кидок були наче розраховані мікрометром. Кожен добре знав свою справу: як натискати при повороті, коли підпирати й коли підіймати вантаж або, як вони казали, «хекати».

Старий Слинько, що стояв у дверях прохідної будки, споглядав цю сцену, неначе з корми корабля: кидав оком праворуч і ліворуч, виглядаючи щось варте уваги. Але бачив лише тьмяну залізну підлогу та запалені електричні лампочки. І пахкав недокурком затиснутої між зубами сигари. Одинадцять вантажників знову поминули його. Головний шеф стояв так, що світло не падало на нього.

Генк Остін, добрий старий Генк, чиї предки воювали за свободу й право пити чай без англійських акцизних марок на пачках — старий Генк (насправді молодий) ішов другим, штовхаючи свою вагонетку. Слідом за ним посувався його друг. Цей кинув якийсь дотеп. Генк відповів. При цьому він од душі й безтурботно зареготав, широко розкривши рота й закинувши назад голову. В цей час Старий Слинько, якого не було видно, примружив очі (як ото в кіно), ще рішучіше прикусив недокурок сигари, а колоча думка про Остіна ще дужче загнала у його пам'ять.

Вернувшись до контори, Головний шеф посадив своє статечне, важке тіло у крісло і ще раз зажадав табельну книгу. Перегорнувши кілька сторінок, старий врешті надібав ім'я Генрі Остіна, супроти якого поставив товсту крапку своїм великим, м'яким олівцем. Гарно застругане, чорне вістря олівця оберталося сумлінно і довго. І сам не зчувшись, Старий Слинько вже мав готову позначку, і то яку! Вона вирізнялась маленьким кружальцем графіту на білому тлі сторінки.

Підвівши голову, шеф усе ще чув, як плавно котяться колеса по залізній підлозі. Тут саме увійшов бригадир, поклав пачку накладних з позначками синім, червоним та зеленим олівцями і вийшов сказати бригаді, де складати новий вантаж —

велику партію сухих фарб, яка щойно прибула з Милвокі.

— Туди, — наказав він, ткнувши пальцем до передньої стінки.

Бригада послухала і відповідно змінила напрямок рейсів. Знов загуркотіли вагонетки. Кожен вантажник минав двері контори, вп'явшись очима в плечі переднього, штовхаючи вагонетку натрудженими й здерев'янілими од натуги руками. Туди й назад, туди й назад, ніби шахтарі на глибині якихось п'ятисот футів.

По східній стіні складу могутні ліфти підіймали вантаж, хряпаючи своїми великими, широкими дверима. Холодний протяг ішов догори по шахті підйомника. Робітники носили по два світери під шкіряними жилетами. На руках вони мали жовті рукавиці з сириці. Якщо хтось кричав, то його голос одбивався від стін, набираючи порожнього металевого звучання. А як хто свистів, то посвист проходив довгу путь, кружляючи довкола вагонеток і ящиків.

Старий Слинько сидів у конторі. Думки шефа пливли важко, наче мед із глека. Він міркував повагом, затиснувши в руці олівця і втупивши бляклі очі в отвір мундштука. Задзеленчав телефон. Хлопчисько за малим столом кинув детектив у заздалегідь висунуту шухляду й швиденько її за-сунув. Телефон стояв на його столі.

— «Об'єднаний склад». Так, сер. Два вантажі на сорок третьому пірсі. Кунард Лайн? Гаразд. Наші вагонетки прибудуть вранці. До побачення.

Трубка лягла на місце. Шухляда письмового столу висунулась уже в який раз, і хлопець, схиливши голову, знов заглибився в книгу. Він читав далі з того місця, де його перепинили.

«Саме тоді професор Фаррінгтон, колишній працівник Скотланд-Ярду, перекинув своє струнке, мускулисте тіло над залізною огорожею палацу на пагорбі й при спалахові блискавки побачив серед високої вогкої трави адвоката Брауна. Професор схилився над ним. «Мертвий!» — переконався Фаррінгтон. Біля трупа лежав довгий, вузький ніж, без ознак крові на ньому. Професор насупив брови й випростався, почувши повів крил. І саме тоді, зі смоківниці, на верховині палацового пагорба, тричі почувся м'який крик сови. «Знову!» — мовив він і пильно розглянувся довкола...»

Дзеленькнув телефон. Хлопчисько ще раз вкинув книжку в шухляду. Цього разу викликали самого Старого Слинька. Він підняв дебелу руку, зняв трубку й, слухаючи, знов закрутив свій м'який, начальницький олівець. І, поки він відповідав, кругла крапка

супроти імені Генрі Остіна чимдалі більшала й більшала, поки стала такою ж великою й чорною, як дірка від кулі.

VIII

У наступні дні Леон частенько — й попервах боязко — заходив допомагати товарищці Гелен опоряджати квартиру, вирушаючи з дому з надією, що товариша Хосе Моралеса не буде поблизу. Заходячи, він завжди заставав у помешканні знайомий безлад. Ні Хосе, ані брати Тернери і пальцем не ворухнули, щоб зробити якийсь порядок. Щоб якось виправдати свої відвідини, він кожного разу розставляв меблі по-новому. Завжди, перше ніж увійти, Леон стояв якийсь час непорушно у коридорі, не наважуючись постукати одразу. Кілька разів, чекаючи, він чув сварку і тоді йшов геть, не постукавши.

Настав грудень: сірі, похмурі дні, дощові ночі, пронизані холодними вітрами. Сніг ще не випадав, але дощова погода дошкуляла гірше, ніж будь-яка заметіль.

У нетрях трущоб життя плазувало й скніло. Довгі черги шикувались за кілька годин, перш ніж відчинялись добродійні установи. То були черги живих мерців. Власникам карток, які добиралися до прилавків, роздавали пакунки. Люди чекали надворі, тиснулись до муру й повільно рухаючись уперед. А на розі чатував напоготові полісмен, якому не було чого робити. Народ ішов лагідний, покірний, не було тут ніяких спалахів гніву чи то спротиву. Люди забирали пакунки і йшли геть, зникаючи в бічних вулицях. Всяк, — чоловік, чи то жінка, — прямував своєю дорогою, уникаючи зустрічі з сусідами.

У помешканнях маленькі грубки топились тільки рано-вранці та ввечері — коли було найхолодніше. Паливо продавалось мішками, по долару за коротенький приземкуватий мішечок антрациту. Коли насипати вміло, то мішечок міг видатися повнішим, ніж насправді. Вранці вуличні торговці паливом провозили бруком ручні візки, горлаючи: «Вугілля, вугілля...» Діти збігали низ сказати італійцеві, на який поверх нести паливо.

А о п'ятій годині, коли смеркалося, жінки й діти виходили на пошуки дров, котячи перед себе дитячі коляски або несучи старе ганчір'я чи мотузки — в'язати ломаччя. Вони полювали за паливом біля меблевих компаній, фабрик чи промтоварних крамниць. І якщо набачать якийсь ящик, то здобич діставалась тому, в кого прудкіші ноги, а іншим залишалося тільки заздрити такому спритникові. На Першій авеню просто неба тіснився базар. Тут до самого

смерку торгували несвіжою садовою і напівгнилою городиною, що з неї після пильного перебирання та уищення домогосподарка могла вибрати щось і справді їстівне.

День і ніч лідери нашої країни зосереджують на злиденному становищі всю свою увагу. Збільшується й ліпше організовується добродійна допомога. В кращих готелях влаштовуються чаювання, представники великого бізнесу виголошують заспокійливі промови через радіо, фінансові журнали подають двічі на тиждень економічні завбачення, покликаючись на діаграми та графіки, а політики, з уваги на майбутні вибори, щиро й докладно обговорюють це питання. Та коли вони вибалакаються, з'ясовується, що, по суті, вони анічогісінько не пообіцяли. Декотрі закінчують свої промови рішучими, відважними словами: «Американський народ, мужньо ставши проти цієї випадкової й тривалої кризи, виїде з темряви до нового світанку з тією звичною твердістю, яка споконвіку була притаманною нам рисою, і то ще од тих суворих днів, коли перші іммігранти, перед лицем нечувано несприятливих умов, просувалися на захід у своїх критих фургонах, відкриваючи край, що став нашою славною вітчизною...»

Уздовж Чотирнадцятої вулиці в під'їздах радіомагазинів стояли люди, що тремтіли від холоду та прислухались до навколишніх звуків. Навкруги лунала музика джаз-оркестрів з автоматичних радіол.

А в сквері товариш Ірвінг Розенблум промовляв до мас, наводячи їм факти з того страшного загального становища, яке склалося в країні. Кожну промову він починав з урочистого, освяченого часом звертання:

— Товариші робітники! У нас, в Америці, в цій великій, найбагатшій країні світу, де склади тріщать від надміру їжі й одягу, блукають безробітні і голодні десять мільйонів людей,— (погляд довкола, своєрідна пауза: це щоб краще запали всім у душу слова, чи може, щоб перечекати, поки проїде тролейбус з Чотирнадцятої вулиці, або, щоб придивитися до купи обшарпаних старців, яка бреде мимо).— Товариші робітники, ви живете в Сполучених Штатах, у країні свободи й демократії. Ви маєте голос в уряді. Так, маєте. Як член ради безробітних, я з групою інших товаришів поїхав в Олбані, до законодавчих зборів штату, й вимагав зниження квартирної плати та асигнування п'ятдесяти мільйонів доларів на допомогу безробітним. І от коли ми прибули туди, товариші робітники, коли ми дісталися до будинку законодавчих зборів, коли ми вибрались крутими сходами,

щоб поговорити з губернатором, нас стріла поліція. Ми прийшли беззбройні, але полісмени нас нещадно лупцювали киями. Чотирьох з моїх товаришів так побили, що вони й досі лежать у лікарні. Мене самого так огріли по голові, що я повалився непритомний, а потім оклигував три дні. Отаку, товариші, ми дістали відповідь...— Товариші, ви можете цього не знати, дехто з вас може цього геть і не підозрівати, але ж що є, то є: йде велика війна — класова війна — капіталізму проти робітничого класу. На чиїм боці стоїте ви? (Дивиться на обідраних старців, що бредуть далі й далі).— На чиєму боці? Компромісу бути не може. Це нещадний бій...— (зашумів другий тролейбус, Розі глибоко вдихає повітря).— Комуністична партія Америки бореться за справу робітничого класу, захищає робітників. Це єдина партія в Америці з бойовою платформою. Товариші робітники!..

Насувався грудень, а з ним і холодні ночі на Іст-Сайді. Джесон Уїлер, поет, колишній студент-міжнародник, співець знаменитого житлового будинку, відомого всім під назвою «Двадцятидверного міста», продав друге секс-оповідання й одержав чек на вісімнадцять доларів. Частина грошей він витратив на джин, частину оддав за квартиру, решту відніс Пітові, який незмінно залишався його «джерелом постачання». Яскраво горіли вогні «Кришталевої закускової».

— Сила людей проходить через її череву,— зауважив Джесон, сьорбаючи четверту чашку кави. Кухар на кухні гримів сковородами й каструлями.

Але Джесон забув оплатити рахунок за газ, і в його квартирі було холодно. Він сидів у пальті й клепав свою халтуру на машинці. А тут іще оці листи, ці маленькі поцяцьковані конверти із штемпелями Філадельфії, перестали надходити. Листоноша-розрадики більше їх не приносив. Джесон усе чекав, та шкода було того чекання. Коли його приятель Леон заглядав до нього, колишній поет звертав розмову на постійну тему.

— Стомився я від цього міста. І, можливо, виїду на кілька днів. Переміна піде мені на користь.

А Леон, заблудлий в нетрях своїх дум, зворушений, із почервонілими од безсоння очима, потому як прокачався усю ніч у гарячкових мареннях, вичавив із себе кілька слів, аби тільки вдати, що це його справді цікавить.

— Куди ж ти збираєшся?

— Не знаю, поїду кудись автобусом, а то, може, подамся й до Філадельфії. Це недорого й недалеко.

— Так, це десь буде сто миль,— механічно відказав Леон, думаючи про щось інше, що рбходило його, плутаючись у сумнівах.

Грудень завжди холодний, понурий місяць. Бронзові статуї в сквері ще більше поблякли, прибравши якогось зеленавого відтінку. В «Акмеїстичному театрі» йшла вистава «Злочин і кара» за Федором Достоевським, поставлена московськими артистами. Вранішні вистави, як звикле, по п'ятнадцять центів, вечірні — по тридцять.

У Вебстер-холі виступали зі своїми танцями «Шведські дівчата». Вони тупали, крутились, виконували селянські скандинавські хороводи, між якими вклинялись американські джазові номери. У перервах по сцені стрибав юнак із фінським акордеоном, видуючи з його міха якийсь мотив — морську пісню, і всі тупали в такт підборами об підлогу. Юнак працював сумлінно: співаючи, аж упрів.

Швейцар африканського походження, в облямованому золотом кашкеті з такою ж облямівкою на плечах, а особливо на грудях, довірливо розмовляв із шофером таксі біля тротуару.

— Ех, брате. Сьогодні на танцях сама голота. Просто мотлох. Ніякого бізнесу й близько не видно, принаймні я не бачу. Самі роботяги. Судячи з всього, чайові від них у роздягальні злиденні. До чого ми дожились!

Шофер дивився просто себе на Одинадцятву вулицю. Позад нього витяглась, дожидаючи пасажирів, ціла вервечка таксі, щоправда, цього вечора коротша, ніж звичайно. Виходили парочки, але йшли пішки, щоб через два квартали сісти в метро. Бізнес нікуди не годився. Кудись мчав холодний вітер. На небі ні місяця, ні зірок. Власник невеличкої угорської пивнички, що посеред кварталу, стояв перехилившись через прилавок і думав: хоч би хто чарку замовив. Його справи були не кращі, ніж у швейцара Вебстер-холу... Він стояв самотньою перед порожньою залогою, споглядаючи похмурим оком незайняті столи й переводячи зір із сільничок і перечниць на коминшеві стільці. Вигляд у нього був, як у побитого гульця. На слабенькому вогні булькав гуляш. Над плитою завис важкий дух.

В середині грудня Джесон послав з перервою в чотири дні два листи до Філадельфії. Але не дістав жодної відповіді. Через кілька днів, коли Леон зійшов нагору провідати свого приятеля, той лежав випроставшись на койці, його очі гарячково блищали, чоло проборознили тонкі зморшки. Колишній поет сквапно потяг до низу лівий рукав сорочки.

— Чи не прищ була там у тебе вискочив? — спитав спостережливий і догадливий Леон, перше ніж рукав натягся до кінця. І, скориставшись із того, що приятель саме не дивився на нього, він схопив з гвіздка рахунок за газ. Сума була незначна — всього два долари й десять центів.

Міс Аллен, молода медсестра, з якою Джесон кілька разів зустрічався, відколи побував у лікарні, знов прислала йому листівку з проханням зайти. І коли Джесон з'явився, вона, вбрана в свій найкращий одяг, скромно чекала на нього в під'їзді. Дівчина взяла його під руку, й вони пішли вулицею. Скошуючи очі, вона уважно розглядала його. В під'їзді великого меблевого магазину на Чотирнадцятій вулиці вона помацала його пульс, дивлячись на свій ручний годинник.

— Що ви оце робили? У вас такий швидкий пульс. Що з вами? — питалася дівчина. Джесон подивився на вулицю порожніми і якимись старечими очима, відтак перевів їх на неї. Це був згаслий погляд, погляд мерця.

Вони пішли П'ятою авеню, прямуючи на північ, до Двадцять третьої вулиці. Повз них, коло самісінького тротуару, мчали велетенські двоповерхові автобуси, щерть заповнені пасажирами, та ваговози, викидаючи з вихлопних труб голубі клуби бензинового диму.

— Ви забули відвідати мене в лікарні минулого понеділка, а обіцяли,— докоряла йому міс Аллен, намагаючись якось підтримати розмову.

А Джесон ішов, втупившись перед себе згаслими очима. Він витяг на холоді сигарету і вправно запалив її, запахавши, наче бозна-скільки не курил. Молода медсестра з північної частини штату дивилась, яким би піти шляхом. Адже він був так погано одягнений і такий худющий. Дійшовши до рогу, вона знову узяла його під руку. Коли ж Джесон глянув праворуч, чи нема машин, то помітив в її очах сльози. І він ще дужче затягся сигаретою.

На Двадцять третій вулиці вони повернули назад, ідучи все так само повагом. Вітер змінив напрямок — налітав тепер зі сходу. Обое спинилися перед входом до лікарні. Тепер уже Джесон тремтів, але силкувався приховати дріж. І от він заговорив — сказав усього кілька слів глухим безживним голосом, і це все загладило. Мовлячи, він дивився кудись уперед.

— Я б запросив вас до кіно, та погано себе почую.

Він так само невідривно й нахмурено дивився вперед, ніби чимсь зацікавившись. Зняв окуляри й звільна протер їх. Міс Ал-

лен закусила губи. Її очі знов запливли слізьми. Вона мовчки стисла йому руку.

Коли Джесон, попрощавшись, пройшов десь половину кварталу, вона все ще стояла біля входу, дивлячись, як він іде на північ. У нього були вузькі плечі, і зі спини він видавався хлопчиком. При кожному кроці підметка лівого черевика м'яко ляпала об тротуар, і холодний вітер обвівав ногу в шкарпетці.

Через кілька днів поштар приніс Джесонові пакунок — пару міцних черевиків коричневого кольору. Вони були дещо завеликі для нього. У них не було ніякої записки — анічогісінько. Джесон узув їх і почав носити. А старі викинув за вікно, в маленьке подвір'я.

Невдовзі завітав Леон. Джесон, зачувши кроки, поклав ноги на столик з машинкою, аби приятель міг побачити його обнову.

— Де це ти їх придбав? — спитав Леон. Може одержав новий переказ? — Джесон намагався виграти час для відповіді: запитання його трохи збентежило. Леонові довелося спитати вдруге.

— Де? — перепитав Джесон. — Та купив...

І так само сидів, оглядаючи добрячу взуванку. З широкими носками — добре носимуться — мабуть англійські. Він дивився на них з такою ніжністю і так довго, що спершу навіть не помітив, як Леон стоїть і всміхається.

— А ти чого вискалився? Чи не віриш? — майже викрикнув Джесон. — То я, по-твому, — брехун?

А Леон все ще всміхався. Великі темні очі променіли теплом.

— Я всміхався з іншої причини. Ось ти сидиш у холоді, а в кімнаті є газ. Чом ти його не запалиш?

Джесон блимнув очима. Чи не глузує з нього приятель? А, може, знову пустили газ?

— Я не стану на це відповідати. Та хоч би тому, що в кімнаті все ще тепло.

— Тепло? — гість розкрив рота й, хукнувши, випустив перед себе струмінь сизої пари. Всміхаючись далі, він перейшов кімнату, витяг сірники й нахилився до маленької газової грубки. Джесонові стало жарко. Це вже занадто. Хіба ж його приятель не знає, що газ перекрито через неоплачені рахунки. Він хахикнув, люто дивлячись на нахилену Леонову спину. З горілки вихопилось полум'я, і газ яскраво запалав. По кімнаті пішов теплий дух.

Леон обернувся, тримаючи в руці загашеного сірника. Усміхаючись, чекав, що на це скаже Джесон.

А той якусь хвилю сидів похмурий.

— Бачиш, — врешті мовив він, аніскілечки не відступаючись од попередніх слів. — Якраз перед твоїм приходом я вже був хотів запалити грубку, та не знайшов сірників.

IX

Десь серед грудня містер Бордман, сивоволосий, сивовусий чоловік, почав виглядати стурбованішим, ніж звичайно. Двірничка «Двадцятидверного міста» і це помітила. Щовечора вона бачила, як він виводив Додо на коротку прогулянку. Пристойний джентльмен, і манери гарні, і одягнений зі смаком, — думала стара діва, — тільки в чім річ? Що його бентежить? Опісля подумала, що треба вивісити оголошення про те, що ось уже понад рік вільна маленька кімнатка через коридор від містера Уїлера, про яку вже згадував касир будинку.

Щодня вулицею йде Листоноша-розрадник, завертаючи по черзі до кожного будинку, важко ступаючи в своїх широких, просторих черевиках. Він несе новини. Хоч, у супереч прізвиську, вони не завжди хороші або радісні. Містер Бордман, наприклад, одержав звістку, що його шістнадцятирічна дочка, яка навчається в Массачусетській школі-інтернаті, хоче приїхати на різдво до Нью-Йорка провідати батька. Листа написано школярським, дівочим почерком, в кінці поставлено підпис із закруткою на кінці, яка нагадує мишачий хвостик. Цей закручений підпис належить читати: «Мілллі».

Листоноша бреде тротуаром із шкіряною сумкою за плечима. Стромляє Міллліного листа до поштової скриньки Бордмана й прямує далі, згадуючи дорогі серцеві кожного листоноші епічні слова настанови: «Ні сніг, ні дощ, ні спека, ані темрява ночі не повинні спиняти поштових кур'єрів на визначеному маршруті»... Цей напис, викарбуваний над широкими сходами Головної пошти на фронтоні з індіанського вапняку, повторювався й на скромній картонній вивісці, начепленій з внутрішнього боку дверей службової убиральні поштового відділення «Д», на Тринадцятій вулиці.

Містер Бордман, щойно вернувшись з роботи, чекав на Марджі, яка кінчала одягатися. Вони збиралися на вечірню прогулянку. І, поки жінка чепурилася, він ламав голову, як же його вийти із скрутного становища. Дочки він не бачив ось уже понад рік. І хоч як йому хотілося провести з нею свята, він знав, що це неможливо. Тримаючи в руці капелюха, містер Бордман повільно походжав по кімнаті, чекаючи на Марджі, яка переодягалася в ванній. Йому чути було її хрипке мугикання, яким во-

на у властивий їй спосіб відтворювала мотив якогось блюзу. Можна було навіть розібрати деякі слова:

— Та-та-та-татку, чом ти вдарив ма-ма-ма-мамку?..

— Готова? — спитав старий, після того як у ванній клацнув вимикач.

— Ні,— відповіла жінка, жваво виходячи та грайливо ляснувши його по щоці.

Старий поклав капелюха й застібнув їй сукню на спині.

Сьогодні вона щедро полила одяг дорогими парфумами, і в квартирі висів аромат, наче в квітничарні.

— То куди підем, татку?

— Куди скажеш,— лагідно відповів він, беручи капелюха й простягаючи руку до ціпочка. Відтак подав жінці пальто: новісіньке — з гарним хутряним коміром, яке він їй подарував десь місяць тому.

— Минулого тижня на П'ятдесят четвертій вулиці відкрився новий бар. Кажуть, він дуже затишний.

— Гарзд. Ходімо туди,— погодився Бординан і вимкнув світло.

Вона поцілувала його в щоку. Легенько цмокнула в темряві, звівшись навшпиньки й стуливши губенята, наче немовлятко. Він неквапно замкнув двері, й вони подалися сходами наниз. Постояли якийсь час на вулиці, доходячись машини.

Сидячи в таксі, жінка знічев'я перебирала пальці старого, так, начебто вона почувалась дуже щасливою в його товаристві. Шурхіт шин об брук та прохолода її пальців заспокоїли Бординана. Вийшли перед старомодним фасадом побудованого з коричневого каменю будинку. Він розплатився з водієм, і таксі від'їхало. Вулицю поживлював вечірній транспорт, їх поминуло кілька перехожих. На розі засвічувалась і згасала реклама аптекарської крамниці: «Сітки для волосся. Сода і ліки».

Діставшись до під'їзду готичного будинку, містер Бординан про щось тихо переговорив крізь отвір у масивних парадних дверях. На підкріплення своїх слів він показав кілька карток з інших «мокрих» барів, і врешті двері перед ними розчинилися.

Попід стінами вишикувались круглі столики. Офіціанти середнього віку, що добре знали діло, обслуговували мовчки, курсуючи на кухню та назад. Між відвідувачами точились тихі вишукані розмови. Публіка тут збиралась негаласлива. Більшість жінок, гарно вбраних, були немолодого віку, а їхні супутники — теж у літах. Атмосфера тут панувала аристократична.

Метрдотель відвів їх до столика лівобіч. Їжа була гаряча й добра, й вони зі смаком взяли за неї. Напої теж були чудові. Си-

дячи спиною до зали, містер Бординан повернув свою вродливу, сиву голову і розглянувся навкруги. Кілька жінок задивилось на нього: він таки був привабливий. Після супу Марджі втерлась серветкою й ретельно підфарбувала губи. Вона витягла для цього нову помаду й зірвала з неї обгортку. Коли почалася вистава, Бординан побачив, що її уста стали багряні, наче їх хто помазав кров'ю.

Вийшли три одягнені в трико дівчини й защебетали: співали якихось тужливих пісень. Вони повільно погойдували стегнами. Однакові обличчя, уста однаково вимовляють слова. Туфлі на каблуках тупають об підлогу, злегка дрижать напудрені стегна. То були три грації, подаровані Бординаном самим богом. Гості тепло аплодували сестрам, на що ті, зрештою, й заслужили. Потому конферансьє вибивав чечітку. Викликаний на біс, він вийшов удруге. По його обличчю стрибали два зелені зайчики від прожекторів. Приставивши до рота мегафон, він заспівав сумну-пресумну любовну пісню. Містер Бординан думав тим часом про свою шістнадцятирічну дочку та про те, як йому з нею побачитись на різдвяні свята, й водночас дивувався, чому всі пісні такі тужливі. Повернувши голову, він помітив, як Марджі презирається з якимсь чоловіком, що сидів через три столики від них. Бординан запалив другу сигарету й подивився на свою золоту запальничку. Марджі квапливо, через стіл, ударила його по зап'ястку.

— Я бачила, як ти за мною стежив,— мовила вона, всміхаючись.— А ти ревнивий. Я це зробила навмисне, щоб викликати в тебе ревності, татусю.

— Та я дивився зовсім в інший бік,— одказав містер Бординан,— і нічого не помітив.

Вони випили ще і ще. Тут було затишно і приємно. Не так, як у інших галасливих барах. Щоправда, ціни тут були високі, і посидіти вечір коштувало грошей. Містер Бординан розплатився. Вони вийшли, і метрдотель, прощаючись, вклонився їм на французький манер. Це був пройда, що бачив кілька європейських кінофільмів і знав, як там виконується церемонія прощання.

Надворі знов похолоднішало. Марджі звела хутряний комір, що надало їй зі спини аристократичнішого вигляду. А на розі знов спахувала реклама аптекарського магазину: «Сітки для волосся»... Містер Бординан не став читати до кінця. В цьому не було потреби.

Ідучи додому в таксі, він розповів Марджі про свою шістнадцятирічну дочку; про те, що вона хотіла б із ним побачитись на різдвяні свята. Машина мчала вулицею. Він говорив тихо, позираючи на шоферову по-

тилицю. Бордман сказав Марджі, що коли дочка справді забажає приїхати до Нью-Йорка, то йому доведеться перейти на кілька днів до готелю.

— Я скажу дочці, що в квартирі зараз ремонт. Це буде дуже просте і зручне пояснення.

— А як же я, татку, що я робитиму, коли тебе не буде, коли ти житимеш у готелі?

— Моя дочка пробуде тут недовго: якісь два—три дні, щонайбільше тиждень. А далі все буде, як і раніше, — пояснив Бордман.

— Але ж я зостанусь самотньою, — надувши губи, відказала Марджі; вона перебирала його пальці й думала про високого чоловіка, який сидів за три столики від них.

Машина мчала вперед, везучи їх до «Апартаментів Глена Кова».

— Дочка тут пробуде недовго, — повторив він, прислухаючись до шурхоту шин, а в підсвідомості вже пробуджувалось запитання: чим же скінчиться ця розмова?

— Не знаю, що й робитиму... — сумно бурмотіла Марджі.

А містер Бордман, вп'явшись поглядом у прищик на шоферовій потилиці, намагався її заспокоїти.

Він чітко проказував свої слова, та вони звучали порожньо і для нього і для неї.

Х Вже кілька тижнів Сілія заощаджує дрібні гроші, вкидаючи монетки в вузьку бляшану скриньку в лівій шухляді її письмового столу. Монетки тут лежать переважно по десять і двадцять п'ять центів, але з часом заощадження зростає. Щовечора дівчина вичитує в газетах оголошення дантистів, і схилившись над сторінкою, думає, який із стоматологічних кабінетів найкращий і найдешевший. А її тітка — пряма, мовчазна й сувора, — сидючи у гойдалці, тримає в руках путівник по Сходу. Місіс Чепман останнім часом дуже цікавиться Індією, бо десь два місяці тому одержала листа від своєї подруги, що її зведений брат працює місіонером поблизу Бомбея.

Лампа над столом осяває чорне, кучеряве волосся Сілії. Підперши руками підборіддя, вона зводить очі й неухважно розглядає бляклі квіти на шпалерах стіни. Цікаво, чому останнім часом так сяють Леонові очі та чому він тепер так швидко минає її на сходах, відбувшись заледве одним або двома коротенькими словами? Тільки сьогодні, перестрівши Леона, що біг кудись, Сілія запропонувала позувати йому для

шкіців, про які йшла мова кілька тижнів тому. Але після її слів юнак довгий час мовчав, аж поки не пригадав, що саме їй казав.

— О, так, — врешті відповів він, трохи зашарівшись. — Я зараз працюю над новим полотном. Незабаром з ним упораюсь і буду дуже радий скористатися з вашої люб'язності. — Вона стояла в коридорі, поки грюкнули двері.

Проте, прибираючи його кімнату, дівчина ніде не знайшла згаданої ним роботи, а тільки сувій полотна в однім кутку, два-три дерев'яні підрамники та кілька невиразних олівцевих начерків людей на тлі Юніон-скверу. Сілія заходила завзято чепурити приміщення. Вона запопадливо працювала, сумлінно виконуючи свій обов'язок, бо знала, що Леон любить охайність. Та перш ніж вона скінчила, підборіддя в неї затремтіло, вона змушена була присісти на стілець і, дивлячись на стіну, стиха висякала носа. Волосся її було прикрите старим хатнім чепцем. Сиділа вона, втупивши погляд у стіну, тримаючи в руках віник. Пізніше, надвечір, дівчина купила червону троянду у рознощика на Третій авеню, витративши на неї десять центів із заощаджених грошей, і коли Леон вернувся, то побачив квітку в склянці з водою на своєму письмовому столі. Він дивився на неї, і йому ніби щось застряло в горлі.

Наступного вечора, ідучи вечеряти, він легенько постукав у двері до Сілії. Коли дівчина відчинила, її обличчя зашарілося. Леон теж почував себе ніяково.

— Дякую за квітку, — мовив він, стихивши голос. — Дякую. Це було дуже мило з вашого боку.

— Я її знайшла зовсім випадково, — відповіла Сілія, і її рука затремтіла на дверній ручці. — Це дрібниця.

— Все одно я вам дякую. Я оце по вечері збирався піти на прогулянку. Якщо у вас є вільна хвилинка, то чи не змогли б ми прогулятися вдвох?

Нарешті він це вимовив. І стояв, дожидаючись відповіді, такий самий низенький, тендітний, як і вона. А що ж Сілія? Її серце закатало, а пальці ще дужче стисли дверну ручку. Піти з ним? Що скаже тітка, коли довідається, що племінниця пішла на прогулянку з квартирантом? Вона ще ніколи не ходила гуляти з хлопцем. Їй сповнилось тільки вісімнадцять літ і, правду кажучи, її не вабили ні дансинг-холи, ані самотні прогулянки по Чотирнадцятій вулиці, коли на неї оглядалися через плече.

— Не знаю... Бачте, моя тітка...

На сходах десь двома поверхами вище зачулись чийсь кроки.

— Гаразд,— квапливо кинула Сілія.— Стукніть двічі в мої двері о восьмій годині. Я чекатиму.

О восьмій годині над Чотирнадцятою вулицею в темнім грудневім небі засяяли зорі. На розі Третьої авеню продавець турецької халви дивився зеленавими очима на потік перехожих і час від часу закликав хрипким сумним голосом не минати його ручного візка: «П'ять центів порція, п'ять центів порція. Підходьте, дами й панове, всього тільки п'ять центів за порцію...»

Купка людей стояла край тротуару, слухаючи джазову музику, що долинала з «Парку Діани». Два бовверські жебраки теж спинились послухати. «Парк Діани» містився на другому поверсі, і їм було видно невиразні сині вогні, китайські ліхтарики та оздобу.

О восьмій годині (круг площі закатили дзвони) Леон вийшов від себе й двічі постукав у двері Сілії. Дівчина вже була наготові. Вони швиденько вийшли на вулицю.

— А сьогодні не холодно,— зауважив Леон, коли вони поминули перший квартал.

— Еге, зовсім не холодно,— потвердила Сілія, яка до того ж читала прогноз.— Завтра теж передбачається гарна й приємна погода. На сьогодні й на завтра обіцяли ясне небо й потепління. Вітер південно-західний, що перейде в південно-східний. На морському узбережжі, починаючи від Гаттерасу до Блок-Айленду, слабкий до помірного північний та північно-східний вітер. Його напрямом коливатиметься від північного до північно-західного від Нентюкета до Галіфакса.

— Ваша тітка, либонь, була здивована, почувши, що ви йдете на прогулянку? — спитав кавалер на розі, беручи її під руку.

Сілія дивилася просто себе. Півгодини тому, вдавши, що в неї болить голова, вона сказала тітці, що піде спати.

— А чого б це вона мала дивуватись? — замість відповіді спитала дівчина. Її голос звучав спокійно й твердо, а маленькі уста прибрали рішучого виразу.

Леон легенько відкашлявся.

— Не знаю.

На розі Першої авеню та Сімнадцятої вулиці, вони зайшли в невеличкий парк, оточений високими залізними ґратами у готичному стилі.

— Ти глянь,— сказав Леон, коли вони почали походжати порожньою алеєю, — а тут щось і людей не видно.— І засміявся.

— Я не боюся,— заявила Сілія, прибравши сміливого вигляду, і її серце при цих словах закатало.

Леон знов засміявся, стромив руки до

кишень пальта й просвистів два куплети якоїсь мелодії.

— Колись у дитинстві я вчився грати на скрипці,— сказав він.

Вони тричі обійшли всі алеї. Вечір скидався скоріш на весняний. У повітрі не відчувалося холоду. Побачивши долі газету, юнак підняв її й спитав у Сілії, чи не хоче вона трохи посидіти на лавочці.

— Якби було дуже холодно, то ми б, звісно, не сідали.

Сілія сіла, залишивши місце на газеті й для нього.

— Її вистачить для обох,— зауважила вона й засунула руки в кишені, щоб трохи їх погріти.

Незабаром Леон розговорився. Гарна ніч, молода дівчина поруч,— все це злилось в одно. Додавала йому сміливості і темінь парку. Тож відкинувши всяку обережність, Леон признався Сілії, що він комуніст.

Комуніст? А що це таке? Вона чула й читала про якісь демонстрації та про те, як поліція кілька разів розганяла їх учасників. Але комуністи — хто вони? Дівчина спантеличено дивилася на нього.

Леон почав розповідати їй про комуністичний рух. Сілія не була така глузлива слухачка, як Джесон, а сиділа й слухала, вступившись йому в обличчя. Неповдалік висіла дугова лампа, що кидала світло і в їхній бік. Світло падало йому на чоло, вітерець куйовдив чуприну. Перш ніж приступити до розповіді, він пригладив назад пасмо волосся, яке нависло на око. Леон розповів їй про комуністичну солідарність, про те, що праця створює всі багатства, а отже, всі багатства повинні належати трудящим. Що жінки в новому суспільстві повинні мати рівні права з чоловіками. Розповів також про Росію. Тепер він говорив упевнено, спокійно, щиро. Слова й думки брались із самісінької глибини його ества. Його власні мрії, півсформовані ідеали та ідеї прибирали зараз чіткіших форм й лились з його уст довгими плавкими реченнями. Він легко знаходив відповідні слова й чудово зв'язував думки. Сілія, маленька й тиха, мов та білочка, уважно слухала. Тим часом вітер перемигнувся зі східного на північно-східний. Леон проговорив майже півгодини.

Врешті він помітив, що вона змерзла й навіть трохи тремтить. Юнак спитався, чи їй не холодно. Дівчина відповіла: «Ні».

Та було видно, що вона каже неправду. Сам він зараз дуже розпалився. Промовляючи, дивився в глибину алеї. Нарешті сказав:

— Нумо походимо. А то я вас скоро й зовсім присплю своїми розмовами. — І засміявся.

Вони встали з лавки й ще трохи покружляли парком. На якійсь темній галявині матрос цілував дівчину, що стояла спиною до дерева. Леон із Сілією прискорили ходу, дивлячись перед себе і тільки опинившись поза парком, під вуличними ліхтарями, знов почали розмову.

Та серед міських вогнів і вуличного шуму Леон раптом збагнув, що його палкі слова, там, у парку, були призначені комусь іншому. Ось поруч із ним іде дівчина, а в його уяві чітко вирізнялось інше обличчя. Сілія силкувалась його розворушити, вона спробувала відновити бесіду на зачеплені ним у парку теми. Леон намагався відповідати, проте, слухаючи її нерішучі уривчасті речення, він враз усвідомив, що дівчина не второпала жодного з переказаних ним на лавці марксистських тверджень. І, картаючись, обізвав себе дурнем. Зараз він знав уже напевно, що всі палкі слова, які вихоплювались цього вечора з горна його душі, були призначені не для цієї дівчини. Юнак відповів щось незв'язне, і вони мовчки попрямували додому.

Зрештою й Сілія, відчувши його настрій, припинила розмову. Ступала обіч нього, мовчазна, як і він, і лиш стукотіла каблучками об тротуар. Незчувшись, поминули П'ятнадцяту вулицю. Наблизилися до Чотирнадцятої. Леон з примхи спинився перед продавцем халви із зеленавими очима, що все закликав клієнтів хрипким голосом, і купив у нього порцію аж на десять центів.

— Частуйтеся,— мовив Леон, простягаючи до неї згорток.

Сілія відломила шматочок: халва виявилась дуже пряною, масною й тягучою.

— Це, мабуть, турецькі ласощі,— пояснив художник, витираючи об папір пальці. А над головами грав-витавав джаз-оркестр. Звівши очі, вони побачили розчинені вікна й вивіску: «Танці— громадська потреба». Прямували далі, Леон тримав у руці паперовий згорток. Над Чотирнадцятою в темному грудневому небі блимали зорі. Край тротуару примостилося кілька вуличних торговців, виставивши свій крам. «Три пари спра-а-авжніх шовкових панчіх за чверть долара, можете не сумніватись...» «Японські стрибунчики — іграшки для маленьких дітей...» «Брусок для гостріння лез — десять центів...» А на морському узбережжі бурхав вітер, який мчав з Гаттерасу до Блок-Айленду і дув далі у тому напрямку. Сілії дуже подобалось гуляти з Леоном по Чотирнадцятій вулиці, та о пів на одинадцятую вона запропонувала йти додому. Мовляв, тітка хвилюватиметься. Вони завернули назад тією ж самою дорогою, ідучи на схід. Сілія квапливо подалась під

сходи, не затримуючись для розмови; вона навіть трошки сухо з ним попрощалася.

— Дуже вам вдячна,— прошепотіла дівчина, тримаючи руку на дверній ручці й дослухаючись, чи бува хто не йде.

Леон з усміхом дивився на неї.

— Вдячні? За що?

— Мені було приємно,— швидко відповіла вона, все ще прислухаючись і ще дужче стисла рукою дверну ручку.— Я маю на увазі ваші розповіді і прогулянки. Мені було дуже приємно, ви це знаєте, Леоне.

Його усмішка потеплішала, й він відповів, що йому було не менш приємно.

Сілія зачинила за собою двері; вона вся тремтіла од вражень щойно проведеного вечора. Роздяглася, лягла в ліжку, але довго ще не гасила світла: так їй було зручно раз у раз підхоплюватись і заглядати в дзеркало. Ні, все це їй зовсім не примарилося. Потім вона вимкнула світло й зручно вляглася.

«Об'єднаний склад» — велетенська будівля на Лафайєт-стріт — був так завантажений терміновими різдвяними замовленнями, через нього проходило стільки товарів, що Генк Остін засумнівався в серйозності бригадирового застереження та скося кинутого погляду Старого Сльїнька. Хлопці працювали понаднормово аж до дев'ятнадцятого числа.

Одержавши дев'ятнадцятого, в суботу, гроші, Генк на радощах завітав навіть до крамниці Гірна, що на Чотирнадцятій вулиці, аби купити за чверть долара кольорове брязкальце для найменшої дитини. Відтак пішов вулицею, пробиваючись крізь натовп та раз по раз заглядаючи до крамниць. Всі крамниці були по-святковому прибрані — вітрини прикрашено гірляндами квітів та удекоровано снігом з бавовни, що надавало їм зимового вигляду. На білому тлі яскравіли ягоди журавлини та омели. А в вікні угорської закускової (Генк уже вийшов на Одинадцятую вулицю) висіла в'язка високосортного часнику.

Врешті Генк Остін дістався додому. Зайшов у парадне і, піднявшись знаменитими сходами «Двадцятидверного міста», широко відчинив двері квартири. Діти кинулись до батька, вчепились йому за ноги, і він поволік їх по кімнаті, неначе в'язки морських водоростів. Потім Генк сягнув у кишеню, схилювався до восьмимісячного малюка (час минає), потряс брязкальцем і подражнив його, коли повновидий Остін-молодший простяг ручку до іграшки. Врешті батько вклав брязкальце в дитячу ручку, усміхнувся до свого четвертого з

черги спадкоємця і тільки тоді зняв капелюха та шкіряну куртку. Умившись, Генк підсунув стільця до кухонного столу й, коли діти не дивилися, вщипнув за стегно свою господиню.

— Генку! — скрикнула вона, повела на нього очима й подала йому юшку.

Він глянув у тарілку, зачерпнув повну ложку страви, подмухав на неї й миттю проковтнув. Юшка була смачна.

— За цей тиждень у мене вісімнадцять понаднормових годин, — мовив Генк, заходжуючись коло ростбіфа. — Цього місяця прибуло багато вантажів. Дуже багато.

— І як довго це триватиме? — спитала дружина, опасиста, здорова молодичка, й нахилилась над плитою, насипаючи в тарілку найстаршому з їхнього виводку.

— Важко сказати, — відказав Генк з повним ротом гарячої страви. — Старий Слинко дуже зайнятий, знай бігає по складу з накладними в руках. Він чогось дуже схвилюваний. Хлопець він непоганий, та й бригадир теж, — провадив далі Генк, невпинно ворущачи щелепами. — Ні, вони такі непогані. Тільки ж, розумієш, депресія...

Проте в понеділок, двадцять першого, понаднормової роботи не було, жодної понаднормової години. Кількість вантажів помітно зменшилась. На столі Старого Слинка майже не було накладних.

Котячи вагонетки, вантажники уважно дивились униз, повороти робили значно обережніше, ніж завжди, вантажі вздовж стін розставляли набагато повільніше, — явно розтягували роботу. Старий Слинко задумливо дивився на телефонну трубку. Він, як звикле, сидів у своєму просторому кріслі; сам гвинтик у великому колесі, він думав про менші гвинтики — насуплено розмірковував, звільна жуючи недокурки сигари. Врешті, піднявши товстелезну руку та наморщивши лоба, шеф м'яким олівцем поставив крапки ще проти трьох прізвищ у табельній книзі і згорнув її. Після свята доведеться звільнити чотирьох.

Хлопчик, що сидів за столом позад нього, підбіг, підняв, кречнувши, важелезну книгу й поклав її назад у шафу.

Згодом до контори зайшов бригадир і став у порозі, ніяково дивлячись на Старого Слинка. Він затопив очі в довгі світло-руді волосини, що виткнулися з жирних вух його шефа.

О пів на шосту хлопці почали ставити компостер у своїх робочих картках — одиннадцять кремезних чоловіків у кепках. Генк відмітився останнім. Часу було досить, і він не квапився. Йому ніколи не діставалось місце в метро. Вставивши свою картку в щілину ліворуч від годинника, Остін перехопив погляд бригадира, що стояв біля

дверей й дивився кудись просто себе. Коли Генк рушив до сходів, бригадир подивився йому вслід, окинув поглядом його широкі плечі в шкіряній куртці.

І цього вечора, цього холодного грудневого вечора, коли Білл (другий вантажник з «Об'єднаного складу») завітав до Генка Остіна, настрої у всіх був похмурий. Вони ще нічого не знали про чотири крапки проти чотирьох прізвищ вантажників. Сиділи в кухні (дві інших кімнати у ту пору правили за спальні) і в лояльно-американський спосіб вели мову на лояльні американські теми. Поруч, прислухаючись до розмови чоловіків, сиділи їхні вірні дружини. Біллова дружина була теж кремезна, але не така опасиста, як Остінова.

— Взяти, скажімо, Гувера¹, — почав, кашлянувши, Генк. — Він зараз робить все в міру своїх сил, цього ніхто не стане заперечувати. Взяти, скажімо, Гувера...

Білл згідно кивнув головою. Обидві жінки теж кивнули, і діти, що сиділи довкола, спершись ліктями на кухонний стіл, теж кивнули, мабуть, куняючи. О дев'ятій годині місис Остін одягла свою зелену святкову й вечірню сукню, дещо тісну під пахвами. Господиня вклала своїх малят спати, але вони спершу один по одному повиходили в холодний коридор, затиснувши в своїх дитячих кулачках ключа. Потому дорослі лишилися самі — дві пари — чоловіки-вантажники й дружини-домогосподарки. Тепер заговорив Білл, йому конче треба було сказати кілька слів.

— Взяти, скажімо, державу, — почав він і насупився, підшукуючи відповідні слова. — Взяти, скажімо, уряд. Вони роблять все в міру своїх сил, це без сумніву. Тільки ж справи сутужні, рік видався поганий, доводиться терпіти. Взяти, скажімо, уряд...

Генк кивав головою. Його дружина теж кивала. Кивала й Біллова дружина. Всі троє кивали, слухаючи співрозмовника.

О пів на десяту політичну ситуацію було з'ясовано, і товариство засіло грати в карти, без ставок, без азарту. Зіграли дві-три партії. Багато літ тому, одразу по війні², після переможного виходу Америки з буремної борні, коли заводи працювали на повну силу і темпи виробництва небачено зростали, подружжя Остінів грало на гроші. Генк тоді пахкав найдорожчими цигарками й носив шовкові сорочки, з широкими, мов у зебри, смугами, ціною в п'ятнадцять доларів. А зараз він сидів і грав просто так, для розваги. Цей спосіб гри безумовно кращий; ні злості, ні суперечок. Білл, який думав достоту так само, який теж загірбав

¹ Герберт Гувер — президент США (1929—1933 рр.).

² Ідеться про першу світову війну.

достобіса грошви в ті гарні повоєнні роки, тасував колоду й роздавав карти. Це був високий, трохи огрядний чоловік з кружало лисини на маківці. Коли це кружало було ще тільки цяткою, вірна дружинонька жартома цілувала його в неї. А зараз тільки ляскала по ній долонею та докоряла, що він уже старіє.

Місіс Остін, яка здавалася елегантною в своїй затісній зеленій сукні, незабаром зготувала каву й поклала на стіл фунтову пачку стандартного печива. Адже чоловіки не п'ють чогось міцного, тож кава саме гаразд. Звісно, чотири пляшки приємного холодного пива було б краще, тільки ж, гм, пиво коштує гроші, а в Остінів, гм, кілька голих ротів...

Печиво й кава були дуже смачні. Велика чашка міцної кави — це вже щось та значить.

— Взяти, скажімо, профспілки,— похмуро почав Генк, дивлячись на шматок печива, який затис між двома грубими пальцями,— взяти, скажімо, профспілки. Зараз до деяких із них не так легко вступити, та, загалом, більшість робить усе можливе. Часи настали сутужні, тут уже нічого не скажеш. Але весною справи покращають, так запевняють газети.

— А як із комуністами? — спитала Біллова дружина, хлюпнувши масла в вогонь.— Вони скрізь підбурюють людей, їх слід повиганяти з країни.

Вона мала на увазі іноземців. І Генкові думки вмент перекинулись на родину, що жила по той бік холу. Авжеж, їх треба впровадити туди, звідки вони припхались.

— Комуністи,— перекинув він її, виставивши спідню губу, — це чужоземці, тож хай забираються додому. А Америка повинна належати тільки американцям. — І на порох розмови могутніми щелепами шматок печива.

— Що стосується комуністів,— озвався Білл, розпалюючись,— то це вже зовсім інша річ. Коли взяти комуністів...— і став довго розводитись про те, що міг би висловити двома-трьома словами.

Біллова дружина пошкодувала, що завела цю розмову, яка так захопила чоловіків. Місіс Остін обережно простягла руку по другий шматок печива, щоб не дуже напнулось плаття під пахвами; вона сподівалась, що чоловіки от-от змінять тему і заговорять про погоду.

— Кажуть, що в Росії жінка може розлучитися з чоловіком за п'ятнадцять хвилин,— зауважила Біллова жінка, присолоджуючи каву.— Їй досить зайти до відповідної установи,— провадила вона далі,— й заповнити певний папір...— І вона розповіла, як це робиться.— Я вчитала про це в газеті...

— А якщо в них діти?

— Діти? — промимрила його дружина.— Цього я не знаю.

Коли вона скінчила, Білл висловився з чоловічої — американської — точки зору.

— Коли взяти Росію,— почав Білл, наче вигаваючи слова, і на чолі йому засмикалась маленька жилка.— Коли взяти Росію, то там, можливо, й добре, але тут, у нас — зовсім інша річ. У нас...

Обидві жінки вже куняли, і він побачив, що говорить тільки до Генка. Генк утупив свій порожній погляд у чашку, сидів нібито слухаючи, та його думки блукали десь далеко — вони були звернені до того вечора, коли бригадир кинув кілька слів, які потому глибоко засіли йому в голові.

— Отож коли взяти Росію,— розводився Білл, намагаючись бути красномовним і сердито поглядаючи на десятицентову цукорницю та на туго напнутий шовк під пахвами місіс Остін,— коли взяти Росію...

Він розводився про цю велику країну, аж поки дзигарі на церкві Божої милості вибили одинадцять разів, звістивши у цей класичний спосіб одинадцять годину.

XII

Коли змовк останній удар, розтанувши у морозній іст-сайдівській ночі, полісмен Теренс Мак-Гаффі приступив до виконання своїх службових обов'язків. Він вийшов на дільницю, помахуючи кийком. Окинув поглядом сквер, подивившись у північному напрямку, й над вівіскою «Страхування життя» побачив силу зірок, що сяяли на тлі темного грудневого неба. На захід стояв «Об'єднаний», на схід — «Ощадний банк Юніон-скверу», а на південь над усім панувала велетенська вівіска «Ріглі». Мак-Гаффі роззирнувся довкола, кинувши оком, мов той королівський охоронець, по всій підпорядкованій йому території, знову змахнув кийком, відтак перетнув вулицю.

За кілька хвилин він уже розп'якував з Френком Гаєком, кремезним полісменом, чіє обличчя скидалося на шмат свіжої, соковитої яловичини. Щоправда, Гаєк був не кельт, а литовець, з випнутими вилицями, але теж дебелий чоловік. Колись він працював помічником водія ваговоза, та це було давно, років три тому.

— Як справи, полковнику? — спитав Мак-Гаффі, помахуючи кийком та крутячи ним за своєю широкою ірландською спиною в темній грудневій ночі.

— Чудово, майоре,— відповів Гаєк і повагом звів ручисько в білій рукавичці. Потім машин, що був на мить завмер, знову ринув уперед. Тролейбуси з гуркотом поко-

тили через трамвайні колії, загули автомобілі.

Полісмени постояли ще трохи, провадячи звичні рззмови. Звідси їм добре було видно всю площу, і Мак-Гаффі міг би заздалегідь помітити сержанта-інспектора ще на Сімнадцятій вулиці. Звісно, жоден інспектор не робить обходу такої пізньої пори. А втім, трепляється, тож він знай роззирався довкіл, як пильний солдат із королівської охорони.

— Я чув, що Келлі сьогодні поклали на килимок,— торкнувся актуальної теми полісмен Мак-Гаффі, пильнуючи за вуличним рухом, який, мов буревій, вривався на площу.

— Келлі, Майка Келлі? — перепитав Гаєк, знову звів долоню, пропускаючи північний потік.

— Його заскочили п'яним у винарні Джо — на Шостій авеню,— додав Мак-Гаффі і знов закрутив кийком за спиною.

— Он як,— сказав Гаєк, підганяючи змахом руки якусь машину.— А я думав, щось серйозне.

Новини вичерпались, і їм не було більше про що говорити. З проїзної частини вулиці, де вони стояли, оздоблені вітрини крамниць здавалися яскравими й веселими. Бавовна віддалеку й справді видавалась снігом.

— Зосталось усього кілька день,— зауважив Мак-Гаффі, маючи на увазі різдво.

— Стій! — загорлав Гаєк і на всі заставки вилаяв якогось водія, що спробував зробити лівий поворот, всупереч світлофору. Підійшовши до машини, він випнув щелепу, трохи примружив ліве око, поставив одну ногу на підніжку і, засунувши голову до кабіни, саркастично спитав: — Ви що — дальтонік? Невже ви не бачите червоного світла? А може, ви, друже, дивитесь на світлофор крізь закопчене скло?

Водій, молодик, що тримав руки на кермі, блимав на полісмена посоловілими очима. Він зупинив весь потік машин, і водії обурено сигналили позаду.

— Зверніть сюди,— наказав Гаєк.

Водій звернув. У машині сиділа дівчина.

— Мені слід було б вас покарати,— провадив далі Гаєк, знову застромивши голову в кабіну.— Я мав би вас щонайменше оштрафувати. Так...— Але він не скидав своїх білих рукавичок.

А посеред вулиці, між двома потоками машин, стояв полісмен Теренс Мак-Гаффі і регулював рух, поки його колега виконував свій службовий обов'язок.

Врешті Гаєк відпустив машину, так і не оштрафувавши водія. У нього зрештою було добре серце. Крім того, дівчина, що сиділа поруч з водієм, була з біса гарненька,

вона закинула ногу на ногу, поки Гаєк прикрикував на сумирного молодика, й замріяно вступилась у полісмена.

— Мені слід було б вас покарати,— мовив Гаєк, та очі його вже випромінювали вибачливість.— Мені слід було б вас покарати,— повторив він, хвильку помовчав, а тоді сказав: — Гаразд. Рушайте. Чого ви ще ждете?

— Широ дякую,— одказав водій і натис на педаль.

Дівчина всміхнулася регулювальникові і, поки її сусіда вмикав другу швидкість, закинула праву ногу на ліву.

— Ну й публіка! — сказав Гаєк, повертаючись до Мак-Гаффі.

— Авжеж. Часом з ними, хоч-не-хоч, уривається терпець,— погодився Мак-Гаффі.— Гаразд. Бувай, Френку. Я подався.— І пішов у північному напрямку.

Мак-Гаффі не поспішав. Обходячи південний бік площі, він перетнув Чотирнадцяту вулицю й на хвилю спинився, щоб роздивитись афіші та фотографії перед «Акмеїстичним театром». Там ішла нова вистава: «Старе й нове» — епос боротьби Росії за економічний розвиток. Вітрини були заповнені фотографіями тракторів, кучугур пшениці, усміхнених робітників і косарів на тлі неба. Мак-Гаффі, помахуючи за спиною кийком, грайливо викручуючи ним, наче собака хвостом, оглядав фотографії, знайомлячись у такий спосіб зі становищем у Росії. Коли він удруге підійшов до Гаєка, то відкашлявся і, ясна річ, зібрався трохи похизуватись своєю обізнаністю, а обізнаний він був, як на полісмена, непогано.

— Ох, ці мені росіяни,— почав він і змалював товаришеві увесь підспідок радянської системи.— Вони викидають товари по демпінгових цінах, тримають велику армію і навіть дівчат навчають стріляти. От тобі й росіяни.

А за кілька кварталів на південний схід інший промовець палко промовляв до робітничої аудиторії. Це був не хто інший, як наш знайомий, Ірвінг Розенблум. Він говорив про тред-юніони, пояснюючи хлопцям, як їх треба організовувати:

— Тепер у Росії,— казав він, дедалі розпалюючись, і очі його вергали блискавки.— Тепер у Росії...— і розповідав робітникам усе, що знав про Росію.

Так, усі говорили про Росію цієї темної грудневої ночі. В небі сяяли зорі. Весь Іст-Сайд проймався духом Росії — через «Акмеїстичний театр», через хлопців, що продавали «Дейлі Уоркер», «Москау Ньюс» та іншу прорадянську пресу.

На Другій авеню всі російські кав'ярні були переповнені, вишукана публіка з північної частини міста сунула до кав'ярні «Ро-

сійського мистецтва», а в «Оригінальному москвичі», де торгував напівгорець-напівросіянин, булолюдно: навіть столики біля кухні були зайняті цілу ніч.

— Є дуже смачна російська страва,— казали офіціанти, низько нахилиючись до гостей і метляючи перед ними широкими рукавами сорочок.— Це найулюбленіша страва в Москві...

І відвідувачі замовляли. Щоб бодай трохи відчутися Росію. «Послухай, он той, що грає на балалайці — та це ж татарин! Б'юся об заклад — це справжній кавказький тип».

Кухарі не грюкають сковородами. Тут тихо, спокійно.

О чверть на дванадцятую містер Квінсі Бордман заходився пакувати свою валізку. Він перебирався до готелю, і Марджі, раз у раз тихо сякаючи носа, стояла й дивилася з удавано сумним виглядом.

— О, Борді, любий, як же я зостануся сама. Не знаю, що й діятиму без тебе.

Ретельно поголений, заглиблений в думки про свою шістнадцятирічну дочку, яка мала приїхати ранішнім поїздом, містер Бордман відказав, що кидає її ненадовго, і пакувався далі. Обережно повкладав речі в шкіряний саквож, відтак замкнув його.

Біля дверей Марджі впала йому на груди. Потому він повагом зійшов униз, гукнув таксі й поїхав до готелю для сімейних на одній глухій вулиці.

Надворі холодно й вогко. За дверима в коридорі гуляє вітер, вриваючись через розбиту віконну шибку на третьому поверсі, торохтить десятицентовими замочками на дверях убиралень. Проте Генк зараз спить: він не кричить і не обурюється.

На Тринадцятій вулиці після довгого лежання з ліжка підвівся божевільний друкар, містер Ніколсон. Він збирався почати другий том і підшукував якусь вступну сентенцію. Нарешті вона спала йому на думку. Ніколсон скочив з ліжка, відкинувши ковдру, та так і залишався стояти, збуджений, босий, в довгій брудній теплій білизні. Згадав про римські легіони, про те, як вони сунули один за одним рівниною. Пробігав очима книжки на полицях. «Занепад і крах Римської Імперії» Гіббона, інші капітальні праці. Підійшовши до бібліотеки, витяг якийсь том, шукаючи потрібну фразу.

Стояв, гортаючи сторінки. Перед очима поставали фаланги, які змітали все на своєму шляху, а коли верталися додому, то на семи пагорбах Риму їх вітали тріумфальними вигуками. Чоловіки... Чоловіки створені для війни! Перегорнув ще сторінку... Рум'яні жінки поверталися з купання, за ними ступали рабині. Повногруді матрони проходили повз мармурові колони. Жінки?

Ось для чого вони створені. Ніколсон пройшов босоніж до складальної каси й почав складати шрифт. Пальці нервово забігали в яскравому сьйві електричної лампочки.

А далі на південь, посеред кварталу, на Одинадцятій вулиці, хазяїн угорської закусочної, незважаючи на пізній час, вичікувально стояв у дверях. Побачивши високого перехожого у капелюсі, він одчинив двері. Чоловік увійшов досередини. За якихось п'ятдесят секунд вони склали угоду. Угорець брався продавати горілку. Бізнес був паршивий, але якось треба жити й годувати родину.

— Навідаюся у вівторок,— виходячи, кинув чоловік. — Побачимо, як розходиться товар.

Грюкнули двері. Угорець залишався в закусочній сам. Йому зробилося недобре. Підкошувалися ноги. Трохи згодом він вимкнув світло й подався додому. Якось треба жити та ще й утримувати родину.

А ще далі, з боку Джерсі-Сіті, у напрямку Манхеттену вплив залізний порон. На носі стояв Джім Гокінс, шкіпер. Він думав про статті, які останнім часом почали з'являтися у газетах; у них писалось, що люди складають гроші вдома, а не в банках. У Джіма самого теж було шістдесят доларів, схованих у коробці з-під сигар, що стояла під будильником у його кімнаті в Джерсі-Сіті. Він думав про це, аж поки порон м'яко пристав до дерев'яного причалу.

Коли Джім повертався назад, вітер розгулявся, з північного змінився на північно-східний, налітав з Галіфакса.

Частина четверта

Різдвяний ранок прокрався на Чотирнадцяту вулицю, мов той сірий вовк у глухе містечко в преріях. Небо було захмарене, вогкий вітер вривався до порожніх коридорів. Спершу був почався дощ, холодний, дощкульний, та невдовзі, по четвертій, трохи прояснилося, потеплішало. Чорні хмари хутко погнало на південь, до гавані, але день був сірий, похмурий.

В притулках Бовері кухарі вставали раненько й заходжувалися чистити та нарізати на рагу картоплю, моркву, цибулю й напівзогнилий турнепс. Завідуючий, битий жак, щоб підтримати святковий настрій, наказав відкрити пару банок зеленого горошку з нарізаними червоними буряками,— все ж таки переміна страви, а це, він був того пе-

вен, дуже сподобається хлопцям, а також представникам ради опікунів, які повинні навідатись сьогодні.

У вітринах крамниць на Чотирнадцятій вулиці все ще висіли різдвяні побажання, виписані сріблястими літерами. По всіх церквах довкола площі калатали дзвони. Одні бамкали, інші дзеленькали, а деякі бамкали й дзеленькали водночас. Життя не зупиняється ні на мить, і люди повинні діставати інформацію. З гуркотом працювали друкарські машини. Біля кіосків спинялися й скидали паки газет ваговози, гули, наче слони, що, трублячи, складають важкі стовбури на стежках джунглів. Святкові випуски вранішніх газет, як звичайно, вітали читачів з різдвом, переказуючи відповідні побажання від належних людей — єпископів, кардиналів, бейсбольних антрепренерів з Флориди, кінозірок, лауреатів, директорів великих університетів і сталепрокатних заводів, сенаторів, різних рушіїв добробуту та інших стійких підпор нашого могутнього суспільства.

Транспортний звіт. Довгі низки порожніх вагонів ідуть на запасні колії, доставивши міських пасажирів додому. «Залізничі перевантажені», — повідомляв керівник східної дільниці, — але ми ґрунтовно підготувались до святкового «піку».

В самому центрі міста, перед сірими кафедральними соборами, стоять довгі черги парафіян, чекаючи початку першої відправи. В соборах горять свічки. Оґрядні священники ходять довкола вітарів, погойдуючи важкими кадильницями. Небо звільня вкривав блідий рум'янець. З радіо лилися звуки органа. Акорди наростали. Злагоджено заспівав хор, з грудей вихопилось могутнє «алілуя!» В одному з іст-сайдівських пансіонів, де частина пожильців були обхідники і мали йти на ранкову зміну ще вдосвіта, місіс Маккарті квалливо смажила яєшню з беконом.

Муніципальна лазня на східній частині Одинадцятої вулиці була зачинена. «Сьогодні не купаємо, Антоніє». І десятирічне дівчатко сумно пішло додому, міцно притискаючи рушника та тоненький шматочок мила до худих грудей.

А калатання дзвонів дедалі голоснішало, переростало в кресцендо. Священик загукнявив перші молитви, довга вервечка парафіян, завдовжки з чергу за юшкою, що вишикувалася на Бовері, повільно посувалася вперед, обережно підіймаючись соборними сходами, входячи у великі залізні двері. Церковні лави лисніли в півтемряві.

Над містом гримів передзвін, котився понад холодними сірими вулицями. Звуки завмирили над пристанню, де два буксири, пахкаючи димом, тягли вервечку барж,

схожі на два бульдоги, що захекано волочать по болоту цілу низку сосисок. Шкіпер першого буксира, прислухаючись до передзвону, перехилився через поручень і замріяно сплунув у могутні води Атлантичного океану. Потому, подивившись на край неба, де мав бути Хобокен, подумав: скільки ще доведеться плисти туди?

Зазираючи у під'їзди, скрадався похмурий ранок, мов той сірий вовк, що забіг до містечка в преріях.

II

Містер Бордман устав о восьмій годині в тихому готелі на східному кінці Тридцятої вулиці. Вступив у шкіряні капці, підійшов до вікна й поглянув униз, на затуманену вулицю. В суміжній кімнаті (він найняв двокімнатний номер з ванною) спала його шістнадцятирічна дочка. Її русаве волосся м'якими хвилями розсипалося по подушці. Містер Бордман пройшовся кімнатою й, ставши у дверях, задивився на дочку, що спокійно дихала. Постоявши отак якусь хвилю, він повернувся до ліжка, знову заповз під ковдру і втупився в тьмяну стелю. Так він лежав довгий час.

Нарешті, почувши, що дочка ворухиться, старий підвівся, голосно позіхнув і озвався до неї веселим голосом:

— Встаєш, Міллі? — спитав він, стромляючи ноги у капці.

— Еге ж, тату, — відповів йому дзвінкий і чистий голос шістнадцятирічної дівчини.

Містер Бордман знов підійшов до вікна й підняв штори. Надворі усе ще було похмуро. Коли він знову заговорив до дочки через двері, то, щоб не видатися збентеженим, безтурботно спитав, чи вона прийматиме душ зараз, а чи пізніше:

— Може, ти зачекаєш, поки я прийму душ, Міллі?

Дочка жартівливо обурилась. Та хто він такий (спитала вона грайливим тоном, і в її щебеті забриніла любов до батька), хто він такий, що хоче скупатися першим?

— Я гадала, папá, що ви джентльмен. Я гадала, що ви поведетесь як лицар.

І батько враз сповнився теплим почуттям, що остаточно прогнало його похмурий настрій:

— Я тільки спитав, Міллі, чи ти зараз приймеш душ, а чи пізніше.

— Ні, зараз, — відтяла Міллі й наказала йому причинити двері, поки вона заходитиме до ванни.

— Я вже не маленька. Мені вже шістнадцять років. Тож вам не можна дивитись.

І, скидаючи халат, вона й далі удавано сердито розмовляла з батьком, ховаючи за сердитими словами свою любов до ньо-

го. З-за дверей долинали приглушене дівоче щебетання: «Пригадуєте, папа, як ви купали мене, коли не стало мами? Пригадуєте, папа, як я вас тоді називала Пікою? Піко, подай це, Піко, подай те. Я вас тоді безнастанно ганяла, папа».— Вона саме підв'язувала волосся, щоб не намочити його. І знов спитала, звертаючись до дверей:

— Пам'ятаєте, папа?

Містер Бордман пам'ятав. Він раптом згадав, що з дня смерті його дружини минуло вже вісім років.

— Ви завжди напускали мені мила в очі,— провадила далі Міллі крізь зачинені двері,— і одного разу вони так пекли, що я цілісінкй ранок проплакала. Пригадуєте, папа? Ні, ви, мабуть, забули.

Містер Бордман підійшов до вікна, щоб подивитися на вулицю. Поганий настрій потроху розвіювався.

— Дякую за відповіді на мої запитання,— сказала дочка.— Б'юсь об заклад, ви дивитесь на годинника, чи довго вже я купаюсь. Гаразд, папа, можете собі дивитись, я не поспішатиму. Я вас не бачила вже цілий рік, тож якщо я з вами погано обходитимусь, винить за це самого себе. Чуєте, папа?

Він кашлянув біля вікна.

— Чуєте, Піко?

— Чую, Міллі.

— Тоді я починаю. Я знайшла непочатий шматок рожевого мила. А як воно приємно пахне!

Потім він зачув шум води, яка лилася на кахлі підлоги. У ньому раптом прокинулися давні батьківські почуття, і він звільна підійшов до дверей ванної й постукав:

— Міллі.

— Що вам? — Її дзвінкий голос перебив шум води.

— Може, тебе намити, чи ти сама? — спитав він жартома.

— На це запитання я не відповідатиму,— відказала дочка,

Коли Бордман постукав удруге, вона вдала, що не чує, й не відповіла. Тоді він більше не став стукати і повернувся до вікна. Стояв, дивлячись на вулицю й заклавши за спину руки. Незабаром шум води у ванній утих.

— Я забула рушника,— раптом вигукнула Міллі.— Папа, подайте мені рушника!

Він підійшов до шафи й зняв з вішалки мохнате утирало. Міллі висунула худеньку, ніжну руку в прочинені двері, й він подав їй рушника. Вона взяла й спритно вщипнула батька за передпліччя:

— Це вам за те, що рвались поперед мене під душ,— сказала вона й захряпнула двері.

Через п'ять хвилин Міллі гукнула батькові зі своєї кімнати, що ванна вже вільна. Вона сиділа на ліжку й зачісувалась. Уклавши своє русяве волосся, дівчина поцікавилась, чи батько не буде прикро вражений, коли вона нафарбує губи. Досі вона цього ніколи не робила,— в школі таке суворо заборонялось,— але, приїхавши до Нью-Йорка, купила на вокзалі паличку губної помади. І поки батько купався, дочка весело щебетала до нього й одягалася. Міллі була висока, струнка дівчина, яка тількино починала розквітати. Нарешті Бордман помився, вийшов з ванної в купальному халаті й почав одягатися. Вони й далі зі своїх кімнат розмовляли.

— То куди ми сьогодні подамось, Піко? Адже сьогодні різдво, і його треба гарно відзначити.

— Куди сама скажеш,— відповів Бордман, зав'язуючи перед дзеркалом краватку й розглядаючи своє обличчя.

— Що б ви воліли на сніданок, мадам? — спитав він, наслідуючи доччину манеру.— Язички колібрі чи, може, склянку апельсинового соку?

— Не задавайте дурних питань. Адже ви знаєте, який у мене вранці вовчий апетит. Я можу з'їсти, папа, хтозна-скільки!

— От і гаразд. Тоді ми замовимо біфштекс.

— Біфштекс? Ні, він надто важкий для шлунка. Пам'ятаєте, папа, як ви готували мені сніданок, коли я мала йти до початкової школи? Ви завжди спалювали грінки. І тоді ми найняли Агнесу, оту дебелу польку. То була гарна куховарка, тільки забагато спецій клала у пудинги. Пригадуєте, папа?

Містер Бордман усе ще оглядав своє обличчя в дзеркалі. Так, він пригадував це.

— Цікаво, папа, де зараз Агнеса? Адже вона прийшла до нас не така ще й стара, правда ж? Мабуть, їй не було тоді й шістдесяти. Але вона була дуже гладка, еге ж? Мені здавалося, що в неї взагалі немає кісток.

Одягшись і добре-таки вже зголоднівши, вони незабаром подалися снідати до маленької, затишної закускової на Медісон-авеню. Кава була дуже смачна. Міллі ще замовила печива.

— Я вже велика, мені треба багато їсти.

Раз чи двічі дочка легенько штовхнула під столом батькову ногу й запитала, чого це в нього такий кислий вигляд.

— Може, бекон несмачний? — допитувалась вона, заглядаючи йому в вічі.

Бордман узяв себе в руки. Він ураз став галантним кавалером, його манери стали бездоганними, він кидав вишукані фрази,

і Міллі всміхалася — вона була ним задоволена.

Після сніданку вони пройшли кілька кварталів П'ятої авеню й, зачувши церковні дзвони, звернули на Двадцять дев'яту вулицю.

— Зайдімо досередини! — запропонувала дочка.

Церква була невеличка. Паства складалася головним чином з театральної публіки. Вони сіли на лаву позаду і там просиділи всю відправу. Тут не різало очі світло, було прохолодно й затишно. Під кінець орган загравав на повну силу, і його могутні звуки попливли під склепінням. Хтось розчинив широкі двері, і, вийшовши надвір, вони відчули себе бадьоро й піднесено. У містера Бордмана з обличчя зник вираз зажури й стурбованості. Коли якийсь жебрак підступив до нього, попросивши милостиню, він витяг долар і з усміхом подав. Той підняв свого капелюха й пробелькотав слова подяки. Міллі глянула на батька затуманеними очима й міцно стиснула його руку. Мовчки, не кажучи жодного слова, вони проставали П'ятою авеню. Бордман постукував по тротуару ціпочком. Повз них широкою вулицею мчали машини. Хмари так і не розвіялись, щоправда, трохи потеплішало. Було приємно миңати зачинені крамниці, установи, вітрини й бачити на вулиці лише святкову публіку.

Дійшовши до Тридцять четвертої вулиці, Міллі поцікавилася, що батько думає робити з нею, коли настануть канікули.

— Ви мене знов пошлете до табору, папа, як минулого літа? Там гарно, але я б воліла бути з вами, тут, у Нью-Йорку.

Він відповів, що в місті влітку велика спека і задуха.

— Влітку в Нью-Йорку просто жахливо. Вітерець ані дихне.

— То байдуже. Я б вам готувала ваші улюблені страви; ми б ходили разом у кіно. Ось побачите, папа, я буду така хороша, що восени ви не захочете знову відсилати мене до школи.

Бордман пройшов уже двадцять кроків, але ще ні разу не стукнув паличкою об тротуар.

— Отже, що ви, Піко, надумали робити зі мною влітку?

— Мабуть, ти знов поїдеш до табору.

Міллі одсмикнула руку.

— Але ж я туди не хочу, папа. Я хочу лишитися з вами, у місті.

— Тоді ми виберемо інший табір. Коли тобі не подобається в горах, знайдемо щось біля моря, в штаті Мен.

— Ні,— заперечила дочка, знову схопивши його під руку.— Я хочу бути з вами тут, у Нью-Йорку.

Якийсь час обоє йшли мовчки.

— І навіщо вам було починати ремонт саме тепер, коли я приїхала на свята, папа. Ви часом такі лихі до мене. Хіба ви не могли зачекати трохи — поки минуть канікули? Жили б разом у вашій квартирі, я б готувала вам їсти. Так ми б поласували всіма нашими улюбленими стравами. В кожному разі, мені не подобаються готелі, в них набагато гірше, ніж дома.

Вони саме перетинали Тридцять шосту вулицю.

— В кожному разі, мені дуже хочеться побачити, де ви мешкаєте. Перш ніж повернутися до школи, я огляну вашу оселю.

— Але ж, люба доню, там зараз ремонт.

— Байдуже. Мені хочеться бодай одним оком глянути на ваше житло, чи воно хоч трохи вигідне.

Старий усміхнувся, намагаючись приховати в очах страх. Він намагався відрадити дочку, та це тільки викликало в неї ще більшу рішучість. І, поки вони поминули ще один квартал, вона вже була на нього ображена, в очах їй стояли сльози, й вона мало не плакала.

— Невже ви не бачите, папа, як я вас люблю? Невже ви не розумієте, що мені кортить бодай краєчком ока заглянути туди? Адже я прошу тільки побачити вашу квартиру і більш нічого. Справді, папа.

Серце Бордманове шалено калатало, хоч вираз обличчя був спокійний. Бордман не знав, що йому робити. Як пояснити все молодій жінці, котра там живе? Він відкашлявся, і думки його безпорадно замушилися.

— У мене нема ключів,— одказав він.— Я їх віддавав малярям.

— Тоді ми розшукаємо двірника,— не задумуючись, відповіла Міллі.— У нього мають бути запасні.

Батькові залишалось тільки сказати, що в двірника запасних ключів немає.

— Місяць тому я загубив свою зв'язку, і він віддав мені останнього.

Дочка стиснула зуби. В її очах усе ще стояли сльози.

— Що ж, коли так, то хоч покажіть мені, в якому районі ви живете.

Тут він уже не міг відкритися. На Сорок першій вулиці вони сіли в таксі. Перш ніж він устиг сказати, куди їхати, Міллі нахилилася до водія й назвала адресу. Вона знала її напам'ять і хизувалася тим, що може сама на таксі доїхати до батькової домівки.

Такі помчало Парковою авеню, вискочило на Четверту авеню, перетнуло Чотирнадцяту вулицю й завершило на Одинадцяті. Міллі пильно роздивлялася навкруги. Старі житлові будинки й перебудовані, з

мебльованими кімнатами, стояли один поруч одного. Позаду лишилося кілька невеличких церков. Повернувшись до батька, дочка з усміхом зауважила, що їй цей район подобається: він такий цікавий.

— Тут так багато книгарень на розі.

Нарешті таксі спинилося біля «Апартаментів Глена Кова». Містер Бордман сидів непорушно, його серце мало не вискакувало з грудей. Що буде, як раптом вийде Марджі? Він вийняв хусточку й повільно висякався, щоб розтягти час. Міллі кортіло якомога швидше вийти і пересвідчитися, чи нема в двірника запасного ключа. («В них завжди є, папа, їм тільки ліньки шукати»). Та містер Бордман переконував її не бути такою наївною, і врешті водій увімкнув швидкість.

Таксі рушило. Міллі, оглядаючись на будинок, звернула увагу на невисокого юнака без капелюха, що бадьоро прямував вулицею. Його очі палали, обличчя світилося щастям. Її зацікавило, хто він такий. І, коли таксі завертало за ріг, вона зауважила, що юнак увійшов у двері сусіднього будинку. Далі машина помчала на північ повз Юніон-сквер.

III

Леон Фішер почувався на сьомому небі. Йому здавалося, що він ступає по м'яких хмарках. Зовсім недавно (він саме йшов коридором «Двадцятидверного міста»), у його будинку задзеленчав дзвінок, і коли Сіліїна тітка відчинила, то побачила перед дверима хлопця-кур'єра з листом для шановного Леона Фішера, художника, що займав кімнату на третьому поверсі. Вона піднялася сходами й постукала, а що він ще не встиг одягтися, то підсунула конверта під двері.

Леон підійшов до дверей, підняв листа й розпечатав. Двічі пробіг очима віддруковане на машинці коротке повідомлення:

«Дорогий містере Фішер...» Далі писалося про те, що через канцелярську помилку запізнилося сповіщення про схвалення портрета молодої дівчини під назвою «Сілія». Тож терміново повідомляють, що Пенсільванська Національна Академія охоче включить цей портрет у свою наступну виставку в Філадельфії.

Леон Фішер вискочив з кімнати, не чуючи на radoщах під собою ніг. Він збуджено крокував затхлим коридором, а в голові снували думки. Виставка, яка мала незабаром відкритися, була загальнонаціональною і широко висвітлювалась пресою. Це була перемога, свідчення великої мистецької ваги його твору. Леонове серце приємно тріпотіло, мов шовковий прапор на

свіжій вітрі. Він трохи не біг вулицею. І перша його думка була поділитися радісною новиною з товаришкою Гелен.

Проте, очутившись перед її дверима, художник враз зупинився. Передовсім зараз різдвяний ранок, і всі ще сплять. Але його серце приємно тріпотіло, неначе шовковий прапор на весняному вітерці.

Леон постукав. Ніхто не озвався: мабуть, він постукав надто тихо... Постукав удруге й зачекав, слухаючи удари власного серця. Знов тиша. Невже вони досі сплять — і Гелен, і її три товариші? Таж уже майже обід, як не є, одинадцять годин.

Він знову постукав, цього разу вже дужче. Зарипіли пружини ліжка, почулось хрипке бурмотіння Хосе, пересипане мексиканською лайкою, клацнув замок, і Сід Тернер висунув з-за дверей скуйовджену голову. Сідові очі були червоні, вигляд стомлений і сонний. Спочатку він не побачив, хто стоїть у коридорі. Голос його звучав грубо, аж поки не озвався Леон.

— О, це ви,— голос Сіда змінився, обличчя осяяла усмішка.

— Товаришка Гелен вдома? Я прийшов поділитися з нею новиною — Пенсільванська Національна Академія відібрала на виставку мій портрет.

— Чудово, це таки справді чудово,— сказав Сід і знов усміхнувся.— Мені приємно це чути.

Він повідомив цю новину товаришці Гелен, чиє ліжко стояло в меншій спальні, поруч із кухнею. Леон чекав у коридорі, тремтячи зі збудження; з горла йому вихлоплювався мовчазний крик радості. Минула хвилина. Він підійшов ближче до прочинених дверей, нетерпляче дожидаючись, поки вийде Гелен. Хвилюючись, він ненароком стукнувся чолом об двері, і вони розчинилися ще на кілька дюймів. Леон здригнувся: о боже, що це? Перед ним на подвійному ліжку скраєчку сиділа, одягаючись, товаришка Гелен — вона саме застібала сукню. Поруч, повернувшись спиною й чорною кучерявою потилицею до дверей, лежав мексиканець! Сід, що стояв, позіхаючи, у порозі, перехопив Леонів погляд і зціпив зуби, збагнувши ситуацію. Леон затремтів. Гелен і Моралес? Гелен і смаглявий, кремезний мексиканець?

Сід знову просунув голову в двері; його обличчя вже не було заспане:

— Гелен одягається,— сказав він.— Вона пішла в кімнату Хосе по сукню. Там вона вішає свій одяг, бо в нас немає іншого місця.

Леон, що стояв знічене в темному коридорі, перестав тремтіти. Зойк завмер в його душі. Болючий клубок відкотився йому

від горла, і він відкашлявся. Сід трохи причинив двері, і тепер Леонові було видно дуже мало з того, що діється всередині.

За хвилину до дверей підійшла Гелен. Її волосся було нечесане, обличчя розпухле й червоне від сну. Сонний Хосе повернувся в ліжку й щось буркнув про протяг.

Гелен зовсім вийшла до Леона в коридор, зачинивши за собою двері.

— Оце саме йшов повз вас і вирішив заскочити,— почав Леон, і його очі засяяли в півтемряві коридора.— Пенсільванська Національна Академія схвалила для виставки мій портрет.

Гелен спитала, коли він отримав повідомлення, і Леон сказав правду, вона вихопилася йому з уст, перш ніж він устиг подумати:

— Оце тільки-но: листа послали терміновою поштою й принесли кілька хвилин тому.

— І ви одразу прийшли до мене, щоб поділитися своєю радістю? — Їй було приємно відчувати свою владу над хлопцем.

— Та ні, просто я проходив повз ваш будинок,— швидко пробелькотів він,— і вирішив зайти розповісти...

Її зір звик до коридорного світла, і вона побачила великі очі, які палко дивилися на неї. Гелен ніжно всміхнулася. Яку все ж таки владу вона мала над цим невеличким юнаком.

— А ви знаєте, який сьогодні день? — усміхаючись, спитала дівчина.

Леон кивнув головою.

— Так. Тільки ж до різдва нам байдуже. Ми члени паоті!

А проте він зрозумів, що слід було б принести щось із собою, невеличкий подарунок, бодай якусь дрібничку. Він стояв не порушно, поринувши в задуму.

— Кажучи правду,— мовив він, ухопившись за першу-ліпшу думку,— я прийшов запросити вас на обід або і в кіно. Сподіваюсь, ви не будете проти?

Листа, що його Леон тримав у руці, збираючись показати Гелен, він сховав у кишеню пальта.

Гелен прийняла запрошення, сказавши, що радо піде з ним. В коридорі було холодно, а вона стояла в самій тільки сукні.

— Приходьте десь о четвертій. Я тоді буду вільна.

Останні слова вона проказала з нотками ніжності. Боже, як закалатало його серце!

Леон залишився в коридорі сам і хвилю ще постояв, намагаючись зібратися з думками, взяти себе в руки. Вийшовши на вулицю, він раптом загадав про Джесона і вирішив поділитися з ним своєю радістю.

Леон увійшов не постукавши. Джесон уже був одягнений, поголений і сидів, читаючи газету.

— Я щойно одержав листа з Філадельфії,— схвильованим голосом проказав Леон.

При слові «Філадельфія» Джесон враз ожив.

— Ти брехун,— відказав він.— Адже сьогодні пошта не працює. Сьогодні різдво.

— Сьогодні я одержав листа з Філадельфії, і він зараз лежить у моїй кишені,— відказав художник, усміхаючись до приятеля. Пальці його намацали в кишені конверта.

І тут Леон раптом помітив, як дивно став поводитись Джесон: він невпізнанно змінився на виду, уста його засіпались. Леон злякався.

— Та ну ж бо, давай його сюди! — майже крикнув Джесон.— Боже, невже тобі подобається мучити людину? Давай сюди, кажу!

Леон стояв, розтуливши рота. Дати йому почитати листа? Він знову глянув на Джесонове обличчя. Воно було чомусь аж сіре. Леон витяг листа, дав Джесонові й стояв тихо, спостерігаючи, як згасає життя в Джесонових очах, як блідне й мертвіє його обличчя.

— О,— сказав Джесон, прочитавши друковане повідомлення.— Що ж, непогано. То ти виходиш, братимеш участь у виставці? — І віддав Леонові листа.

— Це буде велика виставка. Можливо, про мене напишуть і в газетах.

— Тобі б варто було дати першу премію,— сухо кинув Джесон.— До речі, скільки це? Тисяча доларів, мільйон?

Леон сховав листа у внутрішню кишеню. Час би вже йому знати, що сюди краще не приходити в збудженому стані.

— Що ти сьогодні робитимеш? — запитав він, щоб змінити тему розмови.

Джесон знову взяв газету і показав пальцем на старий камін. Там на полиці, наче смертоносний снаряд, стояла кругла товста пляшка з прозорою рідиною — джином.

— Сьогодні я наберуся, як чіп. В пакунку он там у кутку лежить п'ять апельсинів, дожидаючись моїх божественних рук. «Свято — п'яні видзвонюйте дзвони. П'яні дзвони, дзвоніте на свято».

Заховавши листа, Леон усе ще стояв перед Джесоном. Він знав, що Джесон протягом кількох тижнів не одержав жодного цента, й запитував себе, за що той міг купити джину. Джесон прочитав ці його думки й глузливо засміявся:

— Друже, сьогодні я знов одержав чека на п'ятнадцять доларів за один з моїх паскудно-майстерних творів. Попри те, мій любий друже, я серйозно думаю найняти оту

кімнатку, що через коридор, під склад. Я хочу назвати її «Парнаським складом джину». Як тобі подобається така назва?

— Внизу я бачив оголошення, що ця кімнатка здається,— мовив Леон.— Але двірничка ніколи не зможе її здати: кімнатка надто мала, і ніхто не погодиться в ній жити.

— Тим краще,— зраділо відказав Джесон.— Отже, цю кімнатку зарезервовано за мною. Скажу старій, щоб вона негайно зняла оголошення; я маю намір перетворити цей закуток на склад джину.

— Але ж за нього доведеться платити,— зауважив Леон.— А як у тебе з грошима?

— Ет, що там гроші! — буркнув Джесон.

IV

Через півгодини Гелен зготувала для своїх трьох напарників (а також і для себе) сніданок. Пшеничні млинці були не дуже смачні, але товариство було голодне й не надто вибагливе. Їли мовчки просочені маслом млинці й запивали кавою.

Після сніданку Сід з братом встали з-за столу й випили по склянці холодної води, щоб прискорити травлення. У них були партійні завдання, й вони заявили, що йдуть на цілий день з дому. Щойно вони пішли, очі в мексиканця хижо блиснули, мов у kota, і коли Гелен нахилилася над столом, дістаючи цукорницю, він схопив її за руки.

— Чого той хлопець приходив так рано? — спитав Хосе, до болю стискаючи їй зап'ястя.

Вона скривилася й стисла зуби, і він її відпустив.

Вона спокійно одказала, що не винна в тому, що хлопець коло неї упадає. І, зрештою, що поганого в його залицяннях?

— Він ніколи не лаяв і не щипав мене, як оце ти. Кому це пошкодить, якщо ми з ним будемо друзями?

Мексиканець гордо засміявся.

— Та нікому не пошкодить,— відказав він,— тільки він уже намуляв мені очі, безнастанно упадаючи коло тебе. Щоразу, коли він сюди приходив, я змушений удавати, що ми з тобою тільки товариші. Всі бачать наші стосунки, а цей дурний хлопчисько неначе сліпий. Хай-но він ще раз прийде сюди, я його віднаджу, скажу всю правду. Нехай знає, що ми з тобою спимо в однім ліжку.

Гелен заходилася мити посуд. Моралес знав, що загнав її на слизьке, їй не хочеться, щоб Хосе розповів про все Леонові. Чому їй не хотілося втрачати цього юнака, вона й сама достоту не знала.

— Я розповім йому про все. Цікаво, який тоді він матиме вигляд. А може, я розкажу й про отого, що залишився в Новому Орлеані.

Гелен одвернулася й нічого не відповіла. Хосе сидів, уп'явшись очима в її стан...

В Рівно о четвертій Леон тихо постукав у двері. Товаришка Гелен, що сиділа за столом сама, замислено дивлячись на свої руки, встала й відчинила йому. Леон стояв, усміхаючись. Вона відповіла йому теж усмішкою, хоч очі її були якісь стомлені, а обличчя бліде.

— Ви самі? — весело спитав він, оглядаючись довкола, задоволений, що Хосе теж нема.

Гелен кивнула головою. Сід і Гаррі кудись подалися одразу після сніданку. Хосе пішов з дому понад годину тому до земляків у Бронкс.

Поки Гелен перевдягалась у спальні, Леон сидів за столом. Почувався щасливим. Тарбанив пальцями по столу й раз по раз зиркав на зачинені двері. Нарешті Гелен вийшла, трохи веселіша, ніж раніш. Волосся її було акуратно зачесане, щоки підрумянені, чорна шовкова сукня гарно облягала її стан. Гелен стояла, всміхаючись.

— У вас нова краватка? — зауважила вона, лукаво глянувши на нього.

— Ні,— збрехав Леон,— це стара,— й теж усміхнувся.

Леон підвівся й подав їй пальто. На вулиці Гелен узяла його під руку, і серце йому шалено заколатало.

— Куди ми підемо? — спитала Гелен.

Леон відкашлявся.

— Я гадаю, ми спершу пообідаємо, а тоді подамося до якогось шоу. Може, подивимось водевіль у театрі Джефферсона. Я давно вже не бачив водевілів. Ви не перечуєте?

Вона стиснула йому руку, і з цієї хвилини він став іще любіший їй серцю.

— Але ж це вам дорого обійдеться?

— Пусте,— відповів він,— я можу це собі дозволити,— і запалився, наче молодий півень, що вперше кукурікнувши, гордо й схвильовано оглядається довкола.

Леон і Гелен пішли на Другу авеню. Минула тільки четверта, але небо вже зблякло, стало брудно-сірим, на землю спадала ніч. В одній з бічних вулиць вони спинилися перед якоюсь італійською ресторацією і обмінялися думками про те, що тут можуть їм подати і чи їм взагалі подобається італійська кухня. Відтак зайшли досередини. Леон допоміг роздягтись Гелен й повісив її пальто. Сівши за стіл, замовив обід на

двох. Голос йому тремтів, серце тріпотіло, мов прапор на легкому вітрі.

Це була маленька закусочна, де відпускалися порційні страви по 60 центів і де скатерки на столах рясніли плямами. Офіціант, стомлений гладкий тип, сонно кивав головою й човгав туди й сюди з прочахлими стравами.

Посутило. Офіціант простяг до вимикача дебелу руку. Спалахнуло світло. Леон і Гелен були тут єдині клієнти; вони самотньо сиділи за столом одне навпроти одного й обідали. Леон часто зводив на неї очі й усміхався. Вони не поспішали.

На десерт їм подали пиріг з яблуками. Коли вони вже його доїдали, з'явився офіціант з бляшанкою і, посипавши недоїдки цукровою пудрою, пішов на кухню.

В Леоновій кишені зашаруділи якісь папери. То були згорнені в трубку рисунки вугіллям, що їх він колись робив у художній школі.

— Може, іще вип'єте чашку? — спитав юнак Гелен, коли офіціант прийшов прибрати брудний посуд. Почувши це, офіціант сказав:

— Тоді обід обійдеться всього на п'ять центів більше.

— У вас можна попросити трохи води? — звернулася до нього Гелен.

Офіціант знявся з якоря і неквапливо пішов до кухні. За хвилину він повернувся з двома грубими, брудними, налитими по вінця склянками води й поставив їх на стіл.

Коли він пішов, Леон перевів розмову на мистецтво, на живопис, на мистецькі школи, зачепив інші близькі теми. Тоді, сягнувши у внутрішню кишеню піджака, витяг звідти згорнені трубкою малюнки. Колись учитель малювання був від них у щирому захваті. Леон поклав малюнки на стіл. Потому вийняв з кишені пачку дорогих сигарет з фільтром.

Гелен знала, що він курить дуже рідко. Черкнувши сірником, Леон підніс вогню спершу дівчині, а тоді прикурив сам.

Леон почувався аристократом. Гелен була в приємному настрої після смачного обіду, до того ж, їй не треба було мити й витирати посуд, вона усміхнулася Леонові й простягла руку до згортка.

— Що це? — спитала вона, граючись ним.

— Деякі мої малюнки. Мені здавалось, що, може... Я гадав... може, вам цікаво буде подивитись... тож прихопив дещо.

Але офіціант, який стовбичив поблизу, чекаючи чайових, бентежив Леона. Тож він сказав, що вони подивляться на ці малюнки згодом, і засунув їх назад у кише-

ню. Тут, у цім порожнім ресторані, він зовсім не відчував затишку.

Леон знов подав Гелен падьто, одягся сам, понишпорив у кишені й дав офіціантові «на чай» чверть долара. Офіціант повільно висунув касову шухляду, так само повільно засунув її й нишком усміхнувся.

Надворі похолоднішало. Чотирнадцята вулиця зустріла їх саявом вогнів, славна стара Чотирнадцята вулиця — цей Бродвей Іст-Сайду, де Схід стрівся з Заходом і обидва змагаються, цілуються, зітхають і випробовують один одного.

Гелен з Леоном спинилися біля світлової реклами великого вар'єте. Гелен стояла збоку, поки Леон купував квитки. Кілька хлопців підморгували їй у фойє, задивляючись на її округлі форми.

Вони зайшли, коли на сцену вийшов дресирувальник собак: тварини кружляли, плигали, ходили на передніх лапах. Сам дресирувальник стояв збоку, ледь помітно усміхаючись, і цьвохкав батоном, тільки-но якийсь собака спинявся.

Леонові не подобалося це шоу. Він надто довго брав участь у партійному русі і вже не міг спокійно сприймати ці безтурботні пісеньки, ці розважальні номери, ці кривляння, непристойні дотепи, цю манеру, з якою дівчата викручували стегнами й животами перед публікою. Він відчував усю беззмістовність вистави. Товаришка Гелен, навпаки, гаряче аплодувала після кожного номера.

Потім показували гангстерський фільм. І знов Леон сидів зняковілий, розчарований. Врешті все скінчилося, і вони пішли проходом між рядами, на вулицю, де свіже повітря приємно обвівало обличчя й де легко дихали груди. На вежі комунального управління годинник показував пів на дев'яту. Товаришка Гелен сказала, що ще рано. Ці слова влили новий струмінь щастя в Леона Фішера.

Вони ще трохи погуляли Чотирнадцятою вулицею у самому центрі Іст-Сайду. Тут було повно людей. Чоловіки стояли біля крамниць, біля парадних, поглядали на жінок, сподіваючись на випадкове знайомство. Незважаючи на різдво, вуличні продавці тицяли перехожим краватки, шнурки для черевиків, панчохи з штучного шовку, кондитерські вироби тощо. Сила-силенна старців — більше, ніж звикле, — лежали, стояли, сиділи, жебраючи, хто як міг.

Леон і товаришка Гелен звільна поминули Юніон-сквер під тьмяним серпанком неба без зір і без місяця. Дійшли до П'ятої авеню з довгою низкою дугових ліхтарів, які кидали світло на чорний асфальт. Тут було менше народу. За освітленими вітринами наріжної майстерні годинників виднілись

найрізноманітніші годинники: металеві, дерев'яні, зроблені у формі голландських вітрязків, пачок з печивом.

Вони звільна повернули назад. Ще раз глянули на годинника на високій вежі. Гелен сказала, що ще не пізно, і ці слова забриніли для Леона як справжня музика. Перетнувши Чотирнадцяту вулицю, пішли другим її боком. Біля закускової-автомата Гелен забажала випити чашку гарячої кави.

Увійшли досередини. Леон роззирнувся довкола й у глибині зали, під стіною, набачив вільного столика. Замовив дві чашки кави й спитав Гелен, чи не хоче вона іще чогось. Усміхнувшись, вона похитала головою. Леон сів і спитав, скільки їй всипати цукру.

Потому, уважно оглянувшись по залі, знову витяг згорток з малюнками, знов заговорив про мистецтво та мистецькі напрямки, згадавши трьох чи чотирьох широко відомих художників.

Він принагідно розповів, що зробив кілька малюнків з натури, ще будучи студентом, але жодним словом не згадав про викладача, який час од часу повторював перед аудиторією, що Леон Фішер найздібніший студент.

Дівчина попросила показати малюнки. Леон обережно розгорнув аркуші.

Малюнки були чудові — все ескізи різних натурниць. І хоч Гелен було байдуже до витворів мистецтва, вона одразу зрозуміла, що в хлопця є талант. Відтинки були чисті й виразні, він чітко й скупко умів передавати округлість форм. Всі натурниці були молоді жінки: вони напівлежали або стояли, повернувшись у три чверті, в профіль чи спиною.

Гелен подивилася на останній малюнок, відтак переглянула їх наново. Леон млів від щастя. Тепер він бачив, що Гелен захоплена його талантом.

І коли він провів її додому й вони стояли у вогкому й тьмяному коридорі, вона все ще перебувала під враженням від його малюнків, пригадала, як дехто з товаришів розповідав їй про незвичайні плакати, що їх він малював для демонстрацій. Гелен подякувала йому за гарно проведений час. Вона сказала, що їй було з ним дуже приємно, і сказала це цілком щиро. А він стояв, по вінця переповнений щастям. Дівчина подала йому руку, він узяв її, відчув дотик її долоні. Боячись, що Хосе або брати Тернери вже вдома, вона тихо проказала:

— Колись я теж зможу вам попозувати. А як захочете... то й зовсім нагою, як оті ваші натурниці... — докинула, тримаючись уже за ручку дверей.

Леон отямився тільки на вулиці. Холодне повітря потроху остудило його запал.

«...Невже вона й справді роздягнеться до голого тіла й стоятиме перед ним, поки він накидатиме її обрис?» Він уже вшосте чи увосьме обійшов сквер, а думки виром пливуть у голові, зринають нові плани, запитання.

Попереду ще хтось уже вкотре обходить сквер, якийсь дрібненький чоловічок. Це Джеймс Ніколсон, божевільний друкар, дослідник Римської культури, колишній першокласний складач. Дійшовши до південного боку скверу, він почав підкидати в повітря якісь папірці, достоту як ото кидають у голодну юрбу рекламні листівки.

Леон бачив, як ці паперові прямокутнички осідали на тротуар, і наступав на них, прямуючи вздовж стіни. Маленькі синюваті лампи блимали над ними в тумані, що низько навис над святковим містом. Врешті, нахилившись, Леон підняв з тротуару одного папірця й став, щоб прочитати його. Напис гарними готичними літерами звучав категорично, наче рішучий наказ:

Чоловіки створені для війни,
Жінки — для продовжування роду
людського.

Друкар спорожнив кишені й бігцем подався до своєї домівки на Тринадцятій вулиці.

VI

Ну, а як наш колишній поет? Що він поробляє в це радісне свято? Від безнастанного різдвяного передзвону Джесонові розболілась голова. Щоб позбутися болю, він удався до свого цілющого «бальзаму», інакше кажучи, старанно приклався до пляшки — тієї високої пляшки, що стояла в нього на каміні, схожа на смертоносний снаряд.

Передзвін ніби послаб. «Бальзам» і справді подіяв. А невдовзі Джесон невимушено сів на сяк-так застеленому ліжку, тримаючи в одній руці чарку, а другою описуючи в повітрі якісь химерні кола. В святковому настрої він осідлав свого поетичного коника, попустив повіддя й забелькотав п'яним голосом:

Сурміть, наші сурми, сурміть,
На заклик відгукуйтесь, друзі!

Нарешті, підвівшись, Джесон схопив олівця, силкуючись записати щойно скомпоновану оду, але папір розпливався перед його очима. Та все ж таки він записав цей твір навмання, на подив важкою й неслухняною рукою.

— Це заслуговує на премію Пенсільванської Національної Академії, — промимрив він і знову одну за одною вихилив кілька

чарок. Рідина пливла його горляною, наче гладенький, теплий шовк. Хороше, приємне почуття. Його починало хилити на сон. І саме в цю хвилину знову озвався передзвін, лунко вдарили куранти на вежі церкви Божої милості. Джесон випростався. Сягнув по листівку, яку одержав від міс Аллен, медсестри. Вона писала, що чекатиме його в перший день різдва о четвертій годині, у вестибюлі лікарні. Куранти вмовкли. Пів на п'яту.

Джесон підхопився, надяг капелюха, стромив руки в пальто й пішов униз сходами. Думки плуталися, ноги не слухались, кволість проймала все тіло.

Коли він прийшов до лікарні, розчарована міс Аллен іще чекала на нього.

— Я негідник, — п'яно промимрив він, ставши перед нею в перекивленому капелюсі.

Вона мовчки взяла його під руку, й вони попрямували Сьоомою авеню. На місто спускався сивий од диму присмерк.

— Я зовсім забув про вашу листівку, — пробурмотів він, хиличись на неї.

Дівчині доводилося його підтримувати, коли вони переходили вулицю, бо він таки сильно заточувався.

— Куди ми підемо? — спитав Джесон, коли вони перейшли на той бік вулиці.

Дівчина здогадувалася, що в нього немає грошей, але боялася запропонувати сходити в кіно за її рахунок. Вона також боялася, що тільки-но він сяде, як одразу ж засне. І вона повела його далі вулицями, прислухаючись до п'яного лепетання, підтримуючи його на переходах.

— Ви коли-небудь чули про Філадельфію? — белькотав він. — Я збираюсь написати поему. Вона має здобути першу премію.

На заклик відгукуйтесь, друзі;
Радійте, підводьтесь, дійте!
Сурміть, наші сурми, сурміть
І лунами в далі повійте...

Відповіді од дівчини він не почув. Високо піднісши голову, як солдат, вона рішуче простувала вперед, не відпускаючи його руки. Перетнувши Шосту авеню, вони опинилися під надземною залізницею, і над їх головами з гуркотом промчав поїзд. Джесон спинився й звів угору очі.

— В повітрі грім, — пролепетав він. — Грім. Грими, о світе, вируй і кипи. Сто тридцять мільйонів базік здійсмають гармидер і крик. Як ви вважаєте, міс. Аллен: я твердо ступаю, еге ж? Грими, о світе, вируй і кипи.

Вона ще міцніше стисла його руку, і він, важко схилючись на її плече, слухняно йшов далі.

Джесон пояснив їй, що Філадельфія — це велике місто, найбільше на всьому білому світі. Та небагато людей усвідомлюють цей важливий факт.

— Я знаю, там живе одна дівчина,— провадив він далі, бурмочучи сам до себе.— Ще кілька місяців тому я займав міцні позиції в фортеці її серця. Але вона скинула мене в рів, за мури своєї фортеці, в жорстокий, жорстокий світ. Простіше кажучи, піднесла мені гарбуза. Її звали Сільвія, й у неї таке саме хвилясте волосся, як у вас.

Міс Аллен не перебивала його лепетання, і він розповів їй про все — про місячне сяйво й троянди, про втіху кохання,— ковтаючи слова, з удаваним пафосом б'ючи себе в груди.

— Вона вважала, що я безвільний. Що порушив низку своїх обіцянок через горілку. А я відповів: «Ну то й що? Яке це, в біса, має значення?» І вона не заперечувала, не сказала жодного слова. А просто взяла й переїхала до Філадельфії, до цього благословенного богом міста, покинувши мене тут. Отакі-то справи, міс Аллен. Скажіть, чи важка моя рука? Чи важка моя рука, люба?

Медсестра хитнула головою. Коли вони поминули другий квартал, Джесон замовк. Холодне, вогке повітря трохи протверезило його, він стулив губи й утупив очі в вечірній присмерк. Один по одному засвічувалися ліхтарі.

— Я негідник,— сказав він і надовго замовк.

Вони зійшли в кінець вулиці, що вливалася у Вашингтон-сквер. Біля Триумфальної арки височіла велетенська ялинка. Її вбрані віти рясніли дрібними лампочками, запалюючи в людських серцях святковий настрій.

Кілька майже порожніх автобусів, мов ті старі корови біля паркана, стояло перед загорожею з південного боку скверу. Шофери востаннє затягалися недокурками, перш ніж вирушити в рейс. Алеї були безлюдні. Дві чи три машини сквапно звернули у бічні вулиці. На сході височіли заляклі й сірі, наче викладені з вапняку, будівлі нью-йоркського університету. Вони нагадували фортецю. Міс Аллен вивільнила руку й спинилася. Джесон дивився на великі автобуси біля скверу.

— Я негідник,— повторив він.

Міс Аллен знову взяла його під руку, злегка стиснула її, й вони вийшли на одну з безлюдних алей. Хвилин п'ятнадцять вони йшли мовчки.

— Коли б у мене було пристойне помешкання, то я запросив би вас до себе, — мовив він нарешті.— Я знаю, що ви вже стомилися. Але я живу в страшній норі. Я ле-

дачий і невибагливий. Я не з тих хлопців, що ловлять золоту нагоду.

— Ідіть краще додому й виспіться,— одказала дівчина.— Мені вже скоро треба вертатись на роботу.

— Але я вам кажу,— палко провадив він, спинившись,— я вам кажу, що я п'яниця, і ви тільки марнуєте час на розмови з таким типом, як я. Я ледащо!

— На бога, не кажіть такого! — благально мовила міс Аллен.— Благаю вас, не кажіть такого!

— Ні, ви повинні знати, хто я такий! — уперто наполягав він на своєму.— Я кажу вам задля вашого ж добра!

Вона помітила, що в нього гарячка, знову взяла його за руку й повела далі. У високих будинках П'ятої авеню мерехтіли вогні, на деяких вікнах висіли вінки. Машини, наче сплющені гарматні ядра, майже безшумно котилися вулицею, затисненою між бордюрами тротуарів.

Біля лікарні міс Аллен зупинилась, дивлячись на Джесона, думаючи про його змарновану молодість і талант. Її уста тремтіли. Вона попросила його пообіцяти, що він більше не питиме, що візьме себе в руки. Він уперто дивився перед себе.

— Дурниці! — різко відказав він.— К бісу! Я не даю ніяких обіцянок. Дурниці!

Та раптом, глянувши на неї, щось тихо промимрив. Сказав, що зможе прийти до неї увечері наступного четверга і що подумає над її словами.

— Мені б дуже хотілося, щоб ви прийшли,— відповіла вона.— В кожному разі, я чекатиму вас у вестибюлі.

Джесон пішов краєм тротуару. Минувши півкварталу, зупинився, щоб сплюнути харкотиння. Довелося спертись на стовп електричного освітлення, так він ослаб від кашлю. Та, діставшись до Четвертої авеню, Джесон знов відчув себе гаразд.

— Дурниці! — голосно й злісно повторив він.— Нікому ніяких обіцянок. До діда всіх! — І рішучою ходою подався додому.

VII

А за кілька миль на північ, поблизу Бронксу, Старий Слинко, задоволено крехнувши, підвівся з-за столу й сів у велике крісло. Довкола нього зібралися члени родини. Сьогодні Головний шеф був дома.

У вітальні під вікнами стояла різдвяна ялинка для малят-онуків. Долішні віти були увішані ліхтариками та іграшками (Головний шеф не міг дістати дуже високо, а його дружина була стара й маленька зростом). Чотирьом малюкам страх кортіло

дотягтися до блискучих цяцьок. Одному з них було два роки, і він весь час пхикав, тягнучись ручками до ялинки. Старий Слинько весело буркнув, що він дасть команду, коли прийде час.

Два зяті, молоді моторні хлопці, що побралися з цнотливими дочками Старого Слинька, запобігливо усміхалися тестеві, думаючи про його банківський рахунок. Вони були службовці. Про це свідчили їхні сліпучо-білі комірці й тендітні руки. Обидва призволялися п'ятнадцятицентовими тестевими сигарами і наввипередки підносили йому сірника. Старий Слинько нахилився вперед, кректав і пахкав, аж поки сигара не розгорялась. А дочки, що їх діти весь час смикали за спідниці, допомагали старій поратись на кухні. До вітальні долинали балачки, брязкіт тарілок, плюскіт води.

Поклавши довгі тонкі руки на кістляві коліна, попахкуючи п'ятнадцятицентовими сигарами, що задержувато стирчали їм з рота, зяті говорили про умови своєї роботи (а на думці їм весь час був банківський рахунок старого), обговорювали становище, майбутні вибори. Потім розмова перейшла на опубліковану в пресі заяву одного відомого банкіра про те, що, мовляв, найважче вже позаду і скоро настануть кращі часи.

Старий Слинько, котрому не йшли з думки крапки проти чотирьох прізвищ вантажників (одна завбільшки з дірку од кулі), мовчки пахкав сигарою, задумливо примруживши очі.

— Повинні настати, але коли, це, звісно, відомо тільки одному богові,— мовив він, поглядаючи на зображення рогу достатку та на ще одну картину на стіні — байдужу баберу з великими грудьми й простягненими руками: в одній вона тримала книжки, в другій — пшеницю, жито, банани, сливи, різні овочі та іншу живність.

— Банкіри кажуть, що кращі часи за рогом, та тільки за яким рогом. У місті, хлопчики, не один рік, і поки минеш тисячу — зостанешся з голим задом.

Довготелесі зяті підлесливо вишкірили жовті зуби, схиляючись перед дотепністю Головного шефа: цей стариган був мастак на влучні вислови. І коли старий розповів їм про погіршення справ на складі, про скорочення вантажів та про те, що доведеться звільнити частину робітників, — вони все уважно вислухали. Один мовчки погладив свої гострі коліна, другий легенько постукав по кінчику сигари, струшуючи попіл.

Жінки все ще поралися на кухні. Діти галасували, сварилися, й кожне смикало матір за спідницю. Насунув присмерк. В радіаторах переливалася вода. Одне маля на-

хилилося, присіло й припало вухом до калорифера.

— Цвірінь, цвірінь, пташко,— мовило воно, гадаючи, що то горобчик,— цвірінь, цвірінь.

Поклавши в попільничку недокурок п'ятнадцятицентової сигари, Старий Слинько стиха сказав щось до своєї опасистої старої, так щоб не почули онуки.

Стара, лукаво всміхнувшись, подалась до буфета й вернулася з пляшкою та чарками. У зятів потекла слинка: вони вже знали цей тестів частунок. Старий узяв пляшку, і напій, булькаючи, полився в чарки. («Жінкам ані краплини» — це був його улюблений вислів). Дітлахи уважно спостерігали за ним.

— Що це, дідусю? — запитав старшенький, дуже допитливий малюк.

— Виноградний сік,— не задумуючись, відповів Головний шеф.

Зяті повторили:

— Так, так, виноградний сік, хи-хи-хи,— і жадібно потягли носами, загодя смакуючи міцний трюнок.

Чоловіки пили; жінки сиділи й дивилися. П'ятирічний онук смикнув діда за коліно й попросив ковток, тільки один маленький ковточок. Весело посміхнувшись, старий поступився. Дитя висолопило язика й скривилося. Всі в кімнаті затряслись із реготу, тримаючись за животи. Це був найблисучіший жарт вечора. Зяті реготали найдовше, скоса позираючи на півпорожню пляшку.

Але м'ясиста рука старого навіть не ворухнулася. Він сидів глибоко в кріслі, статечний і важкий. Потім малюкам роздали іграшки й подарунки. Бабуся зі слізьми на очах цілувала дітей, коли вони підбігали до неї й хвалилися подарунками. У неї були вставні щелепи, і кутики уст їй позападали, неначе вона весь час втягувала повітря. Стара почувалась щасливою.

Коли ж настала ніч, довготелесі зяті стали поглядати на дружин, чи не пора вже додому. Проте молодіці ще якийсь час сиділи: онуки збуджено лепетали з бабусяю.

Врешті, коли важка голова Старого Слинька схилилась на груди, жінки підвелися, забрали малят, одяглися й вернулись до вітальні. Стара лагідно потрясла чоловіка за плече. Старий Слинько заворушився. Зяті, які вже одягли свої пальта й капелюхи, подарували йому на прощання кілька люб'язних усмішок, блиснувши жовтими зубами; подякували тестеві за обід, думаючи при цьому про його кругленький банківський рахунок.

Грюкнули парадні двері. Опинившись на вулиці, дітлахи оглянулись на будинок і,

побачивши в переднім вікні вогники вічно-зеленого деревця, помахали йому ручками. Старий Слинко вже давав хропака, а його дружина все ще стояла біля вікна й повними любові очима проводжала онуків, кво-ло відповідаючи на їхні прощальні помах, поки малеча не дійшла до першого дуго-вого ліхтаря й не розтанула в темряві.

Відвернувшись од вікна, стара глянула на чоловіка, що хропів на всі заставки, і за-думалась про свою та його старість. Його жахливо набряклі розслаблені кінцівки ле-жали, мов приставлені до тіла колоди. Мовчки підійшла до нього й ще трохи по-стояла, думаючи про свою та його старість. Світло торшера золотило рудий пух на ру-ках Головного шефа.

Заспокійливо цокав годинник. Старий щось мимрив уві сні.

VIII

О пів на десяту містер Бордман разом з Міллі вийшли з великого кінотеатру «Роксі» й, не поспішаючи, пішли Сьомою авеню. Міллі взяла батька під ру-ку. Спалахували й гасли вогні широкої бі-лої магістралі, а по ній аж до Таймс-скверу шумів вуличний рух.

— Ви не стомились, папа? Може, вже хочете повернутись до готелю?

— А ти? — спитав він замість відповіді, стискаючи її руку.

— Я вас питаю, — відказала вона, — а ви мені не відповідаєте. Я спитала перша.

— Погуляймо ще трошки, Міллі.

І вони пішли далі. Бордманова паличка час од часу постукувала об пішохід. Доч-ка тримала його під руку. Обоє справляли приємне враження, і перехожі озиралися на них.

— Готова побитися об заклад, що нас мають за чоловіка й жінку, — сказала доч-ка, стискаючи батькову руку й відчуваючи себе страшенно щасливою. — Далебі, вони так думають!

Містер Бордман усміхнувся.

— Я не хочу мати такого старого татка, як ви, — мовила Міллі, жартівливо надувши губки. — Такого недоброго. — В останніх словах звучала любов до батька. — Цього літа я приїду жити до вас — і край.

— Ми ще обміркуємо це з тобою, Міл-лі.

— Ні. Ми не будемо нічого обмірковува-ти, папа. Я вже вирішила. Тож ви не мо-жете вирішувати інакше.

— Сідає туман, — зауважив батько, див-лячись на синюватий серпанок довкола електричних реклам.

На Сорок шостій вулиці Бордман раптом щось згадав і відкашлявся.

— Мені треба зателефонувати в одне місце, доню. Я зовсім забув.

— Я піду з вами, — сказала дочка, і вони увійшли до аптеки.

Бордман пошкодував, що не подзвонив раніше.

Він підійшов до каси, розміняв десяти-центову монету на два п'ятаки і зачинився в телефонній будці. Міллі, щось тихо на-співуючи, стояла біля парфюмерного при-лавка, розглядаючи гарненькі пляшечки. Діставши з сумочки люстерко, піднесла йо-го й почала всміхатися сама до себе. Ні, батько ще й досі не помітив.

Містер Бордман вкинув у проріз апара-та монету й набрав номер. Телефон не від-повідав. Монета випала. Серце старому тривожно забилось. Вдома вона чи ні? Він удруге вкинув у проріз п'ятицентовика й знову набрав номер. Довгий час ніхто не брав трубку. Нарешті, коли він хотів вийти з кабінки, в мікрофоні клацнуло й озвалось заспане «алло».

— Алло-о! — То був її такий йому добре знайомий гортанний голос.

Поряд хтось реготав.

— Алло! — голосно повторила жінка, вже трохи сердитіше.

Квінсі Бордман спітнів у непровітрений ка-біні. Нараз він напружив слух. Йому почув-ся тихий чоловічий голос. Хтось говорив па-ралельно, а може, звертався до неї. Борд-ман облизав пересохлі губи.

— Алло.

— А, це ти. — Чоловічий голос раптом умовк. У трубці чулося тільки тихе гудін-ня, яке свідчило про те, що лінія справна.

Марджі почала роздратовано скаржити-ся на шум.

— Щось дуже гуде, любий. Здається, я чую ще чийсь розмову. Ти мене чуєш? Алло!

Бордман, якому ще дужче закалатало серце, відповів, що чує.

— Спробуй передзвонити, Борді, я тебе дуже погано чую.

Бордман кілька разів натис на важіль і сказав телефоністці, що погано чути.

— Все гаразд, сер, — відповіла йому та за хвилю.

— Дякую, — сказав Бордман і знову об-лизав пересохлі губи.

— Як мене чути зараз? — спитав він Марджі.

— Набагато краще.

— Я хотів довідатися, як ти себе відчу-ваш, та побажати тобі веселого різдв.

Вона подякувала за увагу й прислані вранці квіти. Бордман запитав, чи сподоба-лися їй квіти. Марджі жалібним голосом, наслідуючи героїнь багатьох кінофільмів,

щось забелькотала про свою самотність, про нудьгу. Питалася, коли вже його дочка повернеться до школи. І двічі поцілувала трубку.

— Я кохаю тебе, любий, ти це знаєш.

Містеру Бордману почулося, що хтось десь приглушено сміється. Він повісив трубку й, трохи заспокоєний, вийшов з кабіни. Витер хусточкою чоло. Міллі тим часом розмовляла з продавщицею парфюмерного кіоска, розглядаючи деякі привабливі пляшечки з шовковими бантиками. Вона зустріла батька привітною усмішкою.

— Чого так довго? Мабуть, розмовляв про щось важливе?

— Ні,— відповів він.— Просто треба було сказати кілька слів. А цей телефон щось погано працює...

Нарешті, коли вони поминули кілька кварталів і вийшли на жваву П'яту авеню з численними магазинами, дівчина не могла більше стримуватись і зупинилася перед дзеркалом у вітрині магазину капелюшків.

— То ви й досі нічого не помітили? — спитала вона, суплячись і водночас вичікувально всміхаючись.

Чи він щось помітив? Ні, він нічого не бачив, бо в ушах йому досі стояв той приглушений сміх, чоловічий голос, що підганяв жінку мерщій повісити трубку й знов сісти йому на коліна. Він кілька разів злісно вдарив палицею об пішохід.

— Ви навіть не дивитесь на мене, папа.

Він зиркнув, але нічого не побачив, крім її напівнасупленого-напівусміхненого погляду.

— Невже, папа, ви нічого не бачите в мене нового?

Її спідня губа затремтіла від розчарування, — він так нічого й не зауважив.

— Я трохи підмалювала губи,— тихо, майже пошепки мовила Міллі,— а ви навіть не помітили.

Тільки тепер він побачив, що її губи були старанно підмальовані. І тільки тепер йому впало в око, що Міллі вже доросла — вона раптом обернулася на елегантну панночку. Він спинився, розглядаючи її. Але думки його блукали десь-інде. І погляд був по-рожній.

— Я витру, якщо вам не до вподоби,— похапцем мовила дочка, побачивши його похмурий і байдужий погляд.— Якщо я вам комою не подобаюсь — я витру.— І вона розціпнула сумочку, щоб дістати носовичка.

— Та ні, все гаразд,— заспокоїв її батько, і вони пішли далі.

— Ні, неправда. Я таки витру.— Міллі послинила хусточку й почала витирати з губ помаду.

IX

Перший різдвяний день Франконі провів удома. Вранці читав газети, повільно перегортаючи сторінки, часом даючи око-ві й думці поблукати за вікном.

Це був хороший спосіб гаяти час. Ноги у капцях, тіло огортає шовк халата. Стомившись від читання останніх новин, він ліг на диван, розслабив тіло й задумливо вступився у бляклу стелю. Став згадувати своє життя, минулі роки.

Згадався пароплав, що на ньому він приплив до Америки... То була велика, незграбна посудина, і в дорозі їх захопив шторм. А відтоді вже минуло тринадцять років! Тоді він ще був, як то кажуть, «зеленим». У пам'яті оживало чимало подій і картин. І зараз він почувався так, ніби позаду лишився довгий шлях.

Чимало води сплигло відтоді. Перукар пригадав далекого родича, що зустрів його біля трапу, яким, наче худобу, емігрантів переганяли на американський берег. Родич міцно тряс його руку, і його обличчя сяяло щирою радістю. Емігрантів зігнали у велику порожню залу й зареєстрували. Потім родич, який чекав на нього в дворі, повіз його метро до себе. Він мешкав десь у районі Канал-стріт в холодній вогкій квартирі. Того вечора йому ще довго тисли руку друзі й родичі, радісно всміхаючись, і засипали запитаннями про Бессано. Але їхні слова вже звучали якось по-чужому — вони вставляли в італійську мову чимало американських слів, яких він не розумів. Коли він починав розпитувати, вони реготали й дружньо ляскали його по плечу. Потім родич, який зустрів його, троюрідний брат і непоганий чоловік, хоч він когось і штрикнув ножом там, в Італії, відвів його вбік і почав з ним розмову про майбутнє.

Коли він трохи навчився говорити по-американськи, його влаштували учнем перукаря на Третій авеню. Тут він навчився питати: «Поголити? Постригти? Освіжити?» й оволодів мистецтвом злегка зводити при цьому брови. Запас слів із часом зростав. Він був дуже сумлінний і завжди намагався задовольнити клієнта.

Тепер він працював в одній із кращих перукарень Уолл-стріта, сам уже мав учнів і підмайстрів, і велося йому непогано.

Згадуючи своє повільне, але несхитне просування по професійній драбині, містер Франконі відігнав від себе інші спогади. Зокрема спогади про перші роки свого перебування в цій країні, коли він обійшов усі дансинг-холи і всі парки розваг, одягнений на кшталт учасників південноамериканських джаз-оркестрів, і мав на думці тільки одне — жінок...

— Гадаю, ми цього позбудемось за кілька курсів лікування,— казав йому наприкінці кожного візиту доктор Моррісон.— Одначе ще рано радіти. Курс лікування треба продовжувати.

Десь неподалік без угаву калатали дзвони, і над містом пливло їхнє відлуння.

Він підвівся і знову підійшов до вікна. На фасад католицької школи навпроти не падали, як звикле, тіні. Широкий фронтон був подібний до незворушного обличчя огрядного, похмурого чоловіка. Брама гаража, поруч із школою, була замкнена на всі замки.

Франконі вважав себе щирим католиком, але вже давно перестав ходити до церкви. Чому саме, важко було сказати. Перестав, та й годі. Він довго стояв біля вікна, споглядаючи порожню вулицю, яка глухим кутом упиралася в Четверту авеню. Раптом у передпокої задзеленчав дзвінок. «Хто б це?» — здивувався Франконі. Хвилю повагався, а тоді пішов відчиняти.

— Хто там? — запитав він у коридор.

За дверима почулася голосна відповідь по-італійськи.

Перукар був трохи здивований.

— Ти, Грегоріо?

— Сі¹, Андре,— і Грегоріо вийшов на світло. Низенький, міцний чоловік з плечима борця. Крупне повновиде лискуче обличчя. Член Італійського клубу. Він міцно потис господареві руку й став у дверях, ніяково мнучи капелюха.

— Заходь.

Гість переступив поріг і побачив затишну, зі смаком обставлену квартиру. Йому ще ніколи не доводилось тут бувати.

— Сідай,— запросив Андре.

Грегоріо ще ширше усміхнувся і сів на краєчок канапи. Містер Франконі почастував його сигаретою й запитливо дивився на кругле обличчя клубного приятеля.

Раптом він згадав, що забув привітати гостя з різдвом. Обидва знов потисли один одному руки. Грегоріо тепло і пишномовно виголосив кілька італійських вітань. Його повновиде лице променіло добротою, а голос бринів щирістю. Пустивши велику хмару диму, він сказав:

— Чому б тобі не прийти до мене ввечері, Андре? У нас сьогодні збирається народ. Брат Джо прийде з мандоліною. Буде вино й закуська...

Грегоріо аж упрів, поки витиснув це з себе. Він знову пахнув димом. Андре дружньо зиркав на приятеля, чекаючи, що той скаже далі.

— Крім того, будуть дівчата.

Андре, трохи зашарівшись, усміхнувся у відповідь: він збагнув, що й до чого. Молода жінка, з якою йому випало танцювати в

Італійському клубі, опецькувата дівчина, яка тулилася до нього впродовж усього танцю, була сестрою Грегоріо. Андре зрозумів: родина хоче її позбутися. Та й сама Тереза аж пищить, так хоче заміж.

Андре потягся до сигарет і закурив. Він усе ще всміхався Грегоріо, але той відчув, що Андре до них не прийде. Грегоріо сидів із скам'янілою усмішкою на повному обличчі й обзивав себе дурнем за те, що уявив собі, що цей баламут Андре гаятиме час на його сестру.

Врешті він сказав якийсь дотеп, і обидва весело засміялися. Містер Франконі пішов на кухню й, повернувшись із пляшкою, налив дві чарки. Першу чарку він підсунув до Грегоріо. Вони цокнулися і випили. Вино було чудове. Грегоріо підвівся.

— Мені треба було тебе раніше запросити, Андре,— мовив він за хвилю.— Адже такий чоловік, як ти, давно вже з кимось домовився.

Вони потисли один одному руки. Обличчя Грегоріо сяяло, очі злегка блищали від вина.

— Не забудь привітати від мене зі святом свою родину,— сказав по-італійськи містер Франконі.— І сестру Терезу також.

— Обов'язково, Андре, обов'язково.— Гість знову потис господареві руку і, трохи повагавшись, спитав: — То хто ж приходить до тебе сьогодні, Андре? — Однією ногою він уже переступив поріг, крутнувшись на мізинці капелюха й підморгнув йому.

Містер Франконі відповів своєю звичною люб'язною усмішкою («Поголити? Постригти? Освіжити?»).

Містер Франконі постояв на порозі, поки внизу тихо грюкнули парадні двері. Тоді пішов до ванної. Увімкнув світло й, ставши перед дзеркалом, заходився масажувати щоки. Потім поклав на язика коричневу пілюлю й запив її ковтком води.

Відтак погасив у квартирі світло й, весь розслабившись, тихо ліг у темряві на диван. Його огорнуло приємне відчуття спокою. Так містер Андре Франконі провів різдво.

— Цей тип знову порозкидав листівки,— сказав полісмен Мак-Гаффі, підходячи до свого приятеля Гаєка.— Цього разу про війну, вірніше, щось про війну й чоловіків. Але тут якесь таке довге слово, що я ніяк не второпаю. Мабуть, його слід заарештувати.

— Ет, хіба мало на світі диваків,— одказав Гаєк, пропускаючи північний потік машин.

¹ Так (італ.).

Мак-Гаффі, стоячи поруч приятеля, дивився на вікна крамниць навпроти, які вже прибрали буденного вигляду, хоча здалеку вата все ще скидалася на сніг.

— Піду трохи походжу, — сказав Мак-Гаффі й, насвистуючи, перетнув вулицю.

Він попрямував на північ, потім на захід і згодом повернувся на свій пост. В Іст-Сайді все було спокійно. Він посвітив ліхтариком по під'їздах, поторгав кілька дверних ручок, — усе гаразд.

Великий годинник на комунальному управлінні вибив чверть. Вагозов із ранковими газетами спинився навпроти входу до метро, і приземкуватий хлопчина скинув чотири паки. Ніби велетенські важкі оладки, гепнулись вони посеред кам'яних нетрів Чотирнадцятої вулиці. Газетяр з кіоска, кремезний, підсліпуватий чоловічок у поношеній кепці порахував газети, виявив, що однієї бракує, й почав лаятись, а тоді знову заходився рахувати. Цього разу все зійшлося. Розклавши газети на прилавку, набрав у легені повітря, повів довкола важким затуманеним поглядом і, думаючи про щось зовсім інше, загукав: «Газети, газети! Купуйте газети, газети!»

Оздоблювачі вітрин у повстаних пантофлях уже повзали у вітринах магазинів і збирали різдвяні прикраси, готуючи місця для виставки товарів. Викидали святкові гірлянди, вату, ставили манекени, вивішували оголошення: «Купуйте, поки не продано: дві сукні за 5 доларів; стара ціна — 35 доларів. Поспішайте купити».

А за кілька кварталів на південь у дешевих нічліжках спали люди. Кожен діставав маленьку кабіну, лягав на твердій залізній койці, і якщо не був п'яний, то цілу ніч не міг заснути — дошкуляли блощиці.

Свято минало. Ілюмінація на фасаді місії вже не горіла, крім єдиної лампочки, яка яскраво сяяла над входом, біля позолоченої вивіски з написом «Ісус рятує». В середині місії в кутку на підлозі були складені бляшанки для рагу, а за кілька кроків під стіною стояли складані стільці. Високе піаніно для супроводу гімнів було надійно замкнене. Ключ був у завідувача на блискучому срібному кільці, яке теліпалось на його жилеті. На пішоході коло місії виднілась напівзмита дощами цитата з біблії, написана кольоровою крейдою — білою, червоною, зеленою, фіолетовою й рожевою.

«Господь велить: будь милосердний, чини справедливо, поведься скромно...»

Опівночі повітря стало ще вологішим. Крейдяні літери розплилися, позливалися, тільки й можна було розібрати:

«...поведься скромно...»

На розі стояло два старих волоцюги.

— Куди ти йдеш? — спитав перший.

— Я?

— А то хто ж!

— Піду спати, — відповів другий і зайшов у під'їзд перукарської школи в сусідстві.

Приятель пішов за ним.

— А ти що будеш робити? — спитав другий, лягаючи на вогких клінкерних плитках.

— Я теж ляжу спати, — відповів перший і, човгаючи старечими, набряклими ногами, підійшов і влігся поруч з приятелем.

Навпроти, через вулицю лампочка яскраво сяяла над вивіскою: «Ісус рятує». Світло било їм в очі, і вони повернулися до нього спинами.

На заході біля нью-джерсійського узбережжя блимало кілька бакенів. Радіостанції закінчували свої передачі. «На добраніч, леді й джентльмени, слухачі наших радіо-програм. З вершка нашої нової башти ми бажаємо вам «на добраніч», сподіваючись, що ви куплятимете «Тітчине печиво» в найближчій кондитерській. Запам'ятайте: воно виготовлене з найкращих, найдобірніших продуктів. Учені багато років розробляли його нині вже запатентований рецепт, щоб і ви, мадам, і ви, сер, були задоволені. Купіть завтра пачку, і ви не пошкодуєте. А зараз — на добраніч. Бажаємо вам міцного сну».

Настала північ. Задзвонили-зателенькали годинники, вістуючи новий день. Дванадцять годин.

Ніби сірий вовчисько, вислизає з міста різдво — тікає мерщій вулицями, тримаючись попід будинками. І коли останній гучний удар годинника завмирає в повітрі, втікач уже біля Бетері¹, робить останній відчайдушний стрибок через поручні й мовчки мчить далі по водному, повитому густим туманом обширу, мчить безбач, наздоганяючи останнє відлуння. Ось його вже й не видно: він щез у тумані й темряві.

Частина п'ята

Новий рік примчав, наче машина швидкої допомоги, що, надто круто завернувши за ріг, завищала гальмами. Всі великі крамниці одразу ж почали розпродаж за зниженими цінами. В газетах друкувалися оголошення на всю сторінку, в яких

¹ Парк на південному боці Манхеттену, де колись стояли гармати.

рекламувався дешевий розпродаж товарів. Ми покликані служити народові, його величність народ — наш хазяїн, кричали оголошення, надруковані великими чорними літерами й супроводжувані багатьма знаками оклику, над і під зображеннями меблів, білизни, грілок, електрокамінів, мережаного полотна і вбрання для старших школярів.

Бізнес на площі теж пожвавився. Конкуренція між продавцями бубликів загострилася. Дехто віддавав уже три бублики за п'ять центів, але консерватори затято трималися старої ціни — два за п'ять. «Прошу, купіть у мене; мені так потрібні гроші!» У рознощиків з'явився новий крам: радянські цукерки в радянських обгортках — просто з Радянської Росії! В крамниці Клейна, щоб пробитись до плічок з одягом, треба було бути принаймні футболістом.

З північного краю скверу виростав новий павільйон з непривітними сірими колонами в грецькому стилі. Майже ніхто не знав, що це буде. Одні казали, що — модерна сосисочна, де продаватиметься й апельсиновий сік, інші — що громадська вбиральня.

Новий рік вимчав з-поза рогу й завищав гальмами... Люди в лахмітті стояли над ґратами метро, на теплому вологому протязі, і гріли змерзлі ноги. Під час ранкових вистав бурлескні й водевільні театри були вщерть забиті. І якщо ви заздалегідь не придбали квитка, то вам діставалось тільки стояче місце. На сцені виступали славнозвісні «Щасні хлопці». Вони ніжно виводили пісні, даруючи глядачам свої задоволені мільйоннодоларові усмішки з реклам зубної пасти.

Деякі газети почали виступати з редакційними статтями про безробіття, ба навіть друкувати аналізи тижневого бюджету, показуючи, що пересічна американська родина з п'яти чоловік може пристойно прохарчуватися за вісім доларів і дванадцять центів у тиждень. На біржах праці секретарки хитали головами й казали вам не завдавати собі клопоту писанням заяви. Той, хто мав постійний заробіток, справді був щасливець.

І посеред цього розгардіяшу то тут, то там з'являлись на трибунах джентльмени, зодягнені в робочі блузи — сині або кольору хакі, — й виголошували довжелезні промови. Декотрі промовці ходили від гурту до гурту й намагались продавати робітничі газети. Холодний вітер збивав на вулиці пил. А неподалік, біля будки для вербування рекрутів, спокійно походжав собі тепло зодягнений сержант. Вітер шарпав на стіні плакат: «Пізнавай світ, звершуй подвиги!» Під теплим багряним небом «дорогою

на Філіппіни» крокували лави постатей в уніформах кольору хакі. «Записуйтеся до експедиційного корпусу!» Мокрий від поту, вгодований вербувальник нудьгував за тушкованою бараниною з бобами.

II

Генка Остіна звільнили дев'ятого числа, того самого дня, коли великий розпродаж товарів досяг кульмінаційної точки. До його робочої облікової картки прикріпили папірець із повідомленням про це. Коли він вставляв картку в компостер після сніданку, папірця ще не було. О чверть на шосту хлопчик з контори Старого Слинька вийшов і скріпками прикріпив чотири повідомлення до чотирьох карток.

«В зв'язку з сутужним станом справ ми змушені вас повідомити, що потреба у ваших послугах вантажника у відділі приймання вантажів відпадає.

«Об'єднаний склад».

Ось про що писалось у кожному із чотирьох папірців. Два були надруковані під копірку. Конторському хлопцеві не було сенсу друкувати кожне повідомлення окремо, коли копірка лежала в шухляді наповні.

О двадцятій на шосту Старий Слинько, з виразом деякої збентеженості в очах, викликав бригадира до контори й наказав йому пильнувати на складі аж до кінця робочого дня.

— В мене знову розболілися нирки, — делікатно пояснив він, поклавши набряклі руки на свої товстенні стегна. — Доведеться вам сьогодні мене заступити.

Він устав, болісно охнув, надяг пальто і вийшов, минаючи людей, які котили вантажі од великих вантажних підйомників. Головний шеф на них навіть не глянув. Його погляд був спрямований кудись у далечінь, ніби він пильно думав про завтрашні партії вантажів.

Бригадир розгублено стояв біля письмового столу Головного шефа.

— Отже, чотирьох людей викинуто на вулицю, — сказав він, звертаючись до хлопця, який захопився своїм детективом, упевнившись, що Старого Слинька сьогодні вже не буде.

Хлопець не відповів.

— Отже, шефові забракло мужності досидіти тут до пів на шосту; не вистачило духу стрітися з ними віч-на-віч? — задумливо мимрив бригадир, дослухаючись до цокання годинника в конторі. Велика стрілка показувала вже двадцять чотири хвилини на шосту.

О п'ятій двадцять дев'ять бригадир став на порозі контори, яка була за п'ять-шість кроків від компостера. А за хвилину, коли конторський годинник продзвонив пів на шосту, почав спостерігати за складом.

Від далекої стіни ліворуч, де стояв акуратний великий стос ящиків з норвезькими оселедцями та сардинами (незабаром великий піст), наближався гурт вантажників. Вони весело розмовляли, перекидалися жартами. Передній щось крикнув через плече, енергійно пробив свою картку й повісив на дошці в прохідній. Третій вантажник побачив повідомлення, прикріплене до своєї картки. Він спершу закомпостував її, а потім заляккими пальцями, затамувавши подих, зняв скріпку... Бригадир, що стояв, опустивши очі, помітив, як раптом спинилася й непорушно застигла на підлозі вантажникова тінь.

Четверо робітників стояли й свердлили поглядами бригадира. Решта мовчки подалися залізними сходами вниз.

— Отаке-то, хлопці!... — промимрив бригадир повним співчуття голосом, дивлячись на них невиразним поглядом, — отаке-то, хлопці!... — І більше нічого не сказав.

Якусь мить четверо звільнених стояли непорушно, наче вросли в залізну підлогу. Кожен тримав повідомлення, відчуваючи під пучкою великого пальця маленьку металеву скріпку. Бригадир мовчав, затопивши очі в залізну підлогу, неначе свердлив у ній дірки. Вантажники бачили за його спиною порожнє крісло Старого Слинька, просторе порожнє крісло. Конторський хлопець накинув на машинку шкіряний футляр, і тепер вона нагадувала маленьку чорну надмогильну плиту. Потім хлопець загасив світло на столі Старого Слинька, і темрява, порожня темрява, вступила до контори.

Четверо вантажників вийшли з контори й почали спускатися залізними сходами. Кожен з них був одружений і мав одно або й більше дітей. На вулиці вони зупинилися, дивлячись згаслими очима на довколишній рух, і промимрили кілька не зв'язаних з подіями, неістотних слів. Намагались не дивитися один одному в вічі.

Так минуло п'ять хвилин. Вони просто стояли, знітившись, опустивши плечі. Потім кожен пішов своєю дорогою, навіть не потиснувши товаришеві руки. Просто розійшлися, так ніби брудна, повільна течія врешті зірвала кожного й понесла вниз.

Підіймаючись сходами, Генк продумав, як і коли він повідомить дружині прикру новину. Зупинившись у коридорі на протязі, він мовчки прорепетирував свою роль.

Шкіра на його обличчі нагадувала сухий обгортковий папір. Генк потер щоки, щоб до них прилила кров, і відкашлявся. А тоді повільно рушив до дверей.

Діти, зачувши батькову ходу за дверима, вишикувались, неначе футболісти перед початком матчу. Щойно Генк відчинив двері, як вони кинулись до нього, і Генк, дужий Генк із сталевими м'язами, поволік їх підлогою, наче купу водоростей. Він навіть підкинув найменше високо вгору й мовив до нього кілька пестливих слів. Відтак опустив маля додолу, повісив шкірянку на стілець, сів і випростав ноги, чекаючи обіду. Дружина, опасиста дебели жінка, нахилилась над плитою. Коли вона повернулася до нього обличчям, в її руках була велика миска, над якою здіймалася пара. На щоках у неї грав рум'янець. Генк примусив себе ущипнути її за стегно, коли діти не дивилися. Тоді, взявши ложку, почав сьорбати густу гарячу американську бобову юшку. Зачерпував ложкою й крізь силу ковтав, бо йому зовсім пропав апетит.

Згодом, коли діти пішли спати і в квартирі стало тихо, коли його дружина сіла з другого боку кухонного стола, Генк обливав губи, однак не був годен мовити й слова.

Дружина сиділа мовчки, розглядаючи візерунки на скатертині. Пальці її червоних рук переплелися й непорушно лежали на столі. Вона була хороша жінка й вірна дружина. Генк обливав губи й насупився. А коли дружина глянула на нього, він широко всміхнувся й знову обливав губи. Та слова застрягли йому в горлі. В сусідній кімнаті спали дітлахи. Рівно горів газовий пальник. Тепло приємно огортало його обличчя. Генк ще раз обливав губи і хотів заговорити, але замість цього тільки усміхнувся.

Уставши, він удавано позіхнув, щось буркнув, вирішивши відкласти розмову. Адже сьогодні субота. Ще буде час.

Розстібнувши комір сорочки, Остін підійшов до раковини й напився з крана холодної води. Дружина все ще сиділа за столом, скромна, вірна дружина. Її рівне попеласте волосся було зібране в тугий, акуратний вузол на потилиці, груди торкались краю стола. Генк знову сів на стілець і нахилився, щоб розв'язати шнурки на черевиках. Він щось промимрив, знову обливав губи, намагаючись думати спокійно і поспідовно.

— Так от... Так от... — Це було все, що він спромігся сказати.

На п'яті лівої шкарпетки зяяла дірка.

Дружина тихо підвелася й загасила газовий пальник.

Через п'ять хвилин Леон Фішер надяг пальто, загасив світло в кімнаті й почав спускатися сходами. Коли він був уже внизу, під сходами відчинилися двері й звідти вийшла Сілія. Вона хутенько підійшла до клітки з канаркою, щоб краще вкрити її на ніч.

— Хелло,— привітався Леон.

— В коридорі так холодно, отож я вирішила вийти подивитися, чи добре вкрита пташка,— сказала Сілія й по-дитячому всміхнулася до нього, не розтуляючи уст, від чого її приємне обличчя видалося скам'янілим.

Леон теж усміхнувся. Він зауважив, що пташку пора вже привчати до тутешнього клімату.

— Це самець чи самка? — запитав він.

Дівчина відвернулася до клітки й заходилася укривати її.

— Не знаю. Думаю, що самка. У неї такий тонкий голос...

— Що ж, самки краще переносять холод, аніж самці,— мовив Леон.— Це твердо встановлено наукою. Візьмімо для прикладу людину. Чоловік надягає пальто й тремтить від холоду, а жінка ходить у легкій шовковій пелерині — і хоч би тобі що.

— Не так уже воно насправді, як кажуть учені.

— Не так?

Юнак почав наводити інші факти й цифри. До призначеного побачення лишалося ще чимало часу, отож він міг потеревенити кілька хвилин у коридорі.

Авторитетним тоном він заговорив про вкладки до деяких журналів, де рекламуються коротенькі жіночі зимові сукні, згадав про плаття кінозірок, у яких вони знімаються в фільмах, де дія відбувається взимку, але за найпереконливіший доказ навів вітрини крамниць на Чотирнадцятій вулиці.

— Ви можете зібгати в жменю будь-яку сукню й засунути її в кишеню, як хусточку.

Сілія не знала, що відповісти йому на це.

— Знаєте, про що я зараз думаю? Чи вдасться продати ваш портрет за пристойну суму на виставці.

Дівчина здивовано звела брови. Її портрет на виставці? На якій виставці? Леон раптом згадав, що він їй нічого не сказав про те, як йому пощастило з її портретом. А це ж вона йому позувала, відмовилась від портрета, якого він хотів їй подарувати, й сама порадила послати його на виставку. Леон стояв червоний як рак, ніяково блимаючи очима.

— Чесно кажучи, я навіть не знаю, чому досі не поділився з вами цією новиною, — промимрив він, намагаючись триматися не-

вимушено під її поглядом, і розповів їй, що портрет відібрано на виставку в Пенсільванській Національній Академії, яка має незабаром відкритися.— Вони прислали мені термінове повідомлення.

Брови Сілії підскочили ще вище.

— Коли? На різдво?

Леон відкашлявся.

— Еге ж.

Леон глянув на вкриту клітку, пригадав іще щось, і йому стало ще більш ніяково.

— Дякую вам за краватку, що ви її поклали на мій туалетний столик. Це було дуже мило з вашого боку.

— Вона вам сподобалась?

— Дуже.

— Це дрібничка,— мовила дівчина,— та на більше я не змогла спромогтися.

Леона напав такий сильний кашель, що довелося витягти з кишені хусточку й затулити нею рота. Почервонілий, ненавидячи себе за все, він квапливо вийшов на вулицю. Там він поклав хусточку в кишеню й сердито звернув на Ірвінг-плейс. Поминувши бурлескне шоу, він одним оком глянув на фотографії з голими ніжками, а другим на вогні Чотирнадцятої вулиці. Біля каси стояв низенький закликальнич з гачкуватим носом і хрипким голосом вигукував:

— Заходьте, не пошкодуєте! Молоді га-а-арні дівчата... танцюють, співають... розважать старих і молодих... Не пошкодуєте...

Ці слова линули навздогін Леонові, аж поки він не дійшов до Чотирнадцятої вулиці. Нарешті він опинився біля під'їзду «Двадцятидверного міста» й завагався: заходити чи не заходити? Може, трохи зачекати, а може, вернутись додому? Та все-таки він зайшов у під'їзд. В горлі йому пересохло, долоні змокрили. В глибині коридору горіло світло. Леон підійшов до дверей і легенько постукав.

Двері прочинилися, і з них висунулась голова Хосе.

— Гелен вдома? — спитав Леон якомога люб'язніше.

Хосе сердито похитав головою:

— Ні, нема. Вона кудись пішла.

Леон відчував, що той бреше. Велика голова мексиканця все ще стирчала в дверях, хитаючись, як велетенський соняшник.

— А вона знала, що ви прийдете? — неприємно, не запрошуючи гостя досередини, спитав Хосе.

Леон, мить повагавшись, відповів, що він прийшов без попередження.

— Її нема вдома, вона кудись пішла,— повторив Хосе й захряпнув двері перед Леоновим носом.

Художник відчув себе вкрай приниженим і пішов до виходу. Якусь хвилину він розглядав вогні Вебстер-холу по той бік вулиці. Вони поступово перестали розпливатися перед його поглядом, і він почав розрізняти окремі лампочки. Що ж йому робити? Спати ще не хотілось, отож він вернувся назад у під'їзд і почав підійматися сходами до Джесонові квартири.

— Де це ти пропадав, мій кра-а-сеню? — привітав його колишній поет, який саме перечитував щойно складений план оповідання. — Минув уже цілий тиждень, як я тебе бачив, товаришу Леон.

— Я мав деякі партійні доручення, — відказав Леон, — і був дуже зайнятий.

— Ти брехун, Леоне. Ти робив карколомні сальто-мортале перед товаришкою, що живе на першому поверсі, отою золотою блондинкою.

Леон сторопів, наче хто його зненацька зацідив у вухо.

— Навіщо дертись аж на п'ятий поверх, коли можна потішитись і на першому? Ось як стоїть питання, товаришу Леон. Надаю тобі слово, гарненько обдумай і дай відповідь. — Він знов нахилився над друкованими аркушами.

Леон не відповів і не сів, хоча Джесон мовчки показав йому на стілець.

— Внизу ти міг слухати приємний сміх і милуватися двома ямочками на щоках. Я зовсім не наполягаю, щоб ти підіймався сюди споглядати мою кислу пику.

Леон був образений і не знав, що відказати. Джесон ще ніколи так з нього не глузував. Озирнувшись довкола, Леон помітив у кутку пастку на мишей. Джесон простежив за його поглядом.

— Так. Мені останнім часом почали дошкуляти ці нічні волоцюги. Вчора я впіймавав двох зайд. А сьогодні спіймалась іще одна.

— А на хліб вони йдуть? — спитав Леон, зрадівши, що приятель змінив тему.

Джесон звів брови.

— На хліб? Я й сам його їстиму. А ота твоя білява Венера — що вона їсть? Хліб, випечений із золотого тіста, чи, може, більше полюбляє гарячі пампушки?

Леон ще дужче розгубився. Він ніяк не міг збагнути, чому Джесон так жорстоко його ображає.

— Якщо ти не облишиш про це, я піду геть, — сказав він врешті Джесонові.

— Іди, — відказав той, — тільки не хряпай дверима: сьогодні в мене надто напружені нерви. Я щойно зліпив другий опус, розповідь про Міранду Гастінгс, яка прибула до Нью-Йорка, знайшла роботу в «мокрому» барі і вкінці вискочила заміж за Діка Гефевея, сина македонського консула, що при-

їхав сюди розважитися з Болгарії. Вони зустрілися в кав'ярні на Восьмій авеню. Однак мені слід дещо змінити в моєму оповіданні. Я, мабуть, зробив Міранду не досить пристрасною, тож не буде чого обурюватися на видавця, якщо він мені цей опус поверне. І справді, кому сподобається холодна жінка? Міранду слід було зробити подібною до товаришки Гелен — палкою дівчиною.

Леонові засіпалися кутики уст, під ним затремтіли коліна. Він повернувся, смикнув за дверну ручку й уже переступив за поріг, як раптом Джесон голосно скомандував:

— Стій! Назад! Сідай!

Леон, усе ще трясучись, зачинив двері й слухняно сів. Джесон відклав друковані сторінки і втупився в порожню пляшку на підлозі. А коли знов заговорив до приятеля, голос його звучав спокійно й лагідно:

— Леоне, ти сам виставляєш себе на посміховисько. Я чув, що ти трохи не щодня навідуєш цю блондинку, коли вона зостається сама. Ти увиваєшся біля неї, як цуцик. Повір мені, друже, вона цього не варта. Це просто лялька з обличчям звичайної фермерської дівки. Згоден, у неї непогане тіло, якщо вже тобі подобається така статура, тільки ж вона завелика для тебе. Та я й сумніваюсь, щоб вона тобі піддалася. Просто грається з тобою, дурить тебе та й тільки.

Леонове серце гупало в грудях, наче молот.

— Викинь її собі з голови, поки вона зовсім не заморочила тебе.

І тоді до Леона раптом повернулася відвага, і слова полились йому з уст, неначе з водограю.

— Поглянь-но спершу на себе, — різко відрубав він, і обличчя йому почервоніло. — Ти сам занাপастив себе через дівчину, яка тебе кинула. Яке ти маєш право вказувати мені. Звідки в тебе береться така зухвалість? — Останні слова Леон буквально прокричав.

— Мова зараз не про мене, — відповів Джесон. — До того ж, не дівчина занапастила мене. Вона просто стомилася перевиховувати мене, бо не було чого перевиховувати.

— Ти брехун! — вереснув Леон.

— Ні, — спокійно заперечив Джесон і всміхнувся тією своєю гіркою усмішкою, від якої мов ножем штрикнуло Леона в серце. — Я твій друг. І ти ніколи не забувай про це.

Леон усе ще сидів. Він дістав з кишені хусточку й висякався. Джесон одвернувся й довго дивився на розкидані по ліжку аркуші паперу. Незабаром Леон заспокоївся

і злегка всміхнувся, але очі йому ще горіли сухим блиском.

— Я, власне, прийшов запросити тебе на мітинг, що має відбутись наступної неділі,— мовив він по хвилині.— Збиратимемось через вулицю навпроти, у Вебстер-холі.

Джесон відказав, що це його не цікавить.

— Але ж це не партійні збори,— наполягав Леон,— а масовий мітинг. Ітиметься про страйк шахтарів у Кентуккі.

Джесон повторив, що його це не обходить.

— В кожному разі, я до тебе зазирну,— мовив Леон і встав. Біля дверей він озирнувся на Джесона й пошкодував, що зачепив його болюче місце.— Скажи,— спитав він просто, щоб підтримати розмову,— чи найняв хто оту кімнатку через коридор?

— Чи найняв, питаєш? Не сміши мене. Таж там холодніше ще, ніж тут. Кому захочеться мерзнути в цьому холодильнику?

— Ти хочеш сказати, що твій джін там замерзне, якщо ти її наймеш? — посміхнувшись, запитав Леон.

— Джін? — Джесон був тверезий. Всі гроші він уже витратив, його рахунок у Піта неймовірно зріс, і останні кілька днів колишній поет замовляв тільки пампушки та каву, бо Піт переминався з ноги на ногу, не наслідуючись зачіпати болючу для обох тему.— Ні, джином я вже не цікавлюсь; я думаю тепер про подорож автобусом. Хочу перемінити клімат. Може, й до Філадельфії, не знаю.

— Якщо ти поїдеш туди наступного тижня, то зможеш забігти до Академії й побачити там мою картину,— мовив Леон.

Джесон зареготав.

— Твою картину? Який це дурень тобі сказав, що ти вмієш малювати? Та я краще малюю лівою ногою. І як це вона, зрештою, потрапила на виставку?

Леон усміхнувся.

— Я все ж таки сподіваюсь, що ти прийдеш на мітинг,— сказав він, прощаючись.— Я по тебе зайду. Вхідний квиток коштує всього двадцять п'ять центів.

— Двадцять п'ять центів! Та за цю суму я куплю собі чотири бляшанки бобів, то варишу. Двадцять п'ять центів! Та за цю суму я можу придбати три пари шкарпеток. Ні, це не для мене.

Джесон невгавав, поки Леон зачинив двері. Та тільки-но вони зачинилися, як Джесон враз спохмурнів: він змовк і задумливо вступив очі в аркуші паперу, розкидані по ліжку.

Леон неквапливо зійшов сходами вниз і опинився на вулиці.

Якраз у цю хвилину до під'їзду наблизився Сід Тернер. Сід Тернер був добрий

Леонів приятель, чемний і лагідний хлопець.

— Ти від Гелен? — по-товариськи запитав Сід.

Леон втяг голову в плечі й ніяково відказав:

— Ні, я йду від Джесона.

Сід якось дивно зиркнув на нього.

— А Гелен тебе чекала. Коли я йшов з дому, десь із годину тому, вона казала, що ти обіцяв прийти.

Художник не знав, що йому відповісти. Очі знову сухо заблищали. Облизавши губи, він відказав:

— Я постукав, але Хосе сказав мені, що її немає вдома.

— То це ти стукав десь годину тому?

Леон кивнув головою.

Вогні Вебстер-холу знов розпливлись, мов у тумані. Сід говорив далі, і його слова долинали до Леона, немов крізь завивання бурі.

— А Хосе сказав нам, що це приходив касир по квартплату й що він попросив його навідатись завтра.

Сід помітив, що Леон тремтить, мов у пропасниці.

— Ти змерз? Зайдімо трохи погрієшся? — запропонував Сід, узявши його під руку.

Та Леон вирвав руку й кинувся бігти вулицею.

На розі він мало не наступив на песика, якого вивів на прогулянку чоловік із сивими вусами. Песик загавкав.

IV

Містер Бордман смикнув повідок, і песик, задрігавши лапками, перестав гавкати, тільки ще хвилю гарчав. Містер Бордман лагідно смикнув удруге, і песик покірно задріботів за ним.

Дійшовши до «Апартаментів Глена Кова», містер Бордман на хвилину спинився. Перш ніж рушити нагору, він облизав губи й кілька разів зобразив на обличчі усмішку. Потому, взявши песика під пахву, ступив на сходи.

Марджі в ясно-блакитній піжамі лежала горілиць на дивані й, курячи сигарету в довгому мундштуці із слонової кістки, читала бульварний журнал. Містер Бордман тихенько причинив двері, пустив цуцка долі й скинув з себе капелюха та пальто. Песик задріботів по кімнаті, волочачи за собою повідок, і кілька разів пронизливо дзявкнув.

— Тихше, Додо! — кинула Марджі, не відводячи очей від журналу.— Тихше, Додо.

Вона дратувалась, коли їй заважали чи-

тати, тим паче зараз, коли вона дійшла до вельми цікавого місця: Брюс Мак-Кре, завівши Джун до відлюдної хатини, починає знімати з неї купальника, і раптом чує автомобільний гудок на дорозі біля озера. Марджі невідривно читала далі, їй було цікаво, чи Брюс таки зняв із Джун купальника. А цуцик дзявкав і дзявкав.

— Борді,— вереснула вона, підскачовиши на дивані. Обличчя її побагровіло зі злості.— Борді, викинь цього клятого пса у вікно або заріж його столовим ножом. Заткни йому пельку!

Бордман зайшов до кімнати, взяв песика на руки, погладив його, почухав за шовковистими вушками, і незабаром песик задоволено висолопив язичка.

Містер Бордман відніс його до спальні й поклав на м'яке хутро білого ведмедя біля ліжка. Песик лежав тихо, вдоволено скалячи зуби. Містер Бордман вийшов і тихенько зачинив за собою двері.

Марджі, яка жадібно ковтала рядом за рядком, щоб мерщій дійти до цікавого для неї моменту, процідила крізь зуби:

— Ти ж бачиш, що я читаю, і добре знаю, що я не люблю, коли мене турбують.

— Я саме роздягався, любя. Додо вже заспокоївся.

Марджі дочитала оповідання. Авто примчало своєчасно, якраз у ту мить, коли купальник почав тріщати. В автомашині був Том Холідей, колишня футбольна зірка Принстона. Чудове оповідання. Потягаючись та позіхаючи, Марджі витягла сигарету з мундштука і повільно загасила її об поліровану поверхню дорогого стола з червоного дерева. Вона знала, що Борді стежить за нею. Та коли підвела очі, то побачила, що він дивиться на волохатий килим. Марджі позіхнула, потягаючись, наче леопард.

— Останнім часом я почуваюся вкрай погано,— сказала вона й знов позіхнула.— Біс його знає чому, але я частенько нудьгую. Не знаю, що зі мною таке. Всенький день мені кортить лягати.

— Може, підемо сьогодні до якогось шоу? — спитав Бордман, замріяно споглядаючи свої блискучі черевики.— Я можу подзвонити в касу.

— Під три чорти ці шоу! Ми не бачимо людей! Ось у чім заковика. У нас немає друзів.

Бордман ледь помітно скривився.

— Але ж ти сама забажала жити в затишку.

— Ну то й що? А зараз я хвора, й затишок мене дратує.

— Ти сама казала, що не хочеш стрічатися з моїми друзями, що вони тобі, напевно, не сподобаються.

— А я свої думки й не змінила. Тільки

чому б нам не познайомитись із якимись життєрадісними людьми? Чому б не побувати на якійсь вечірці?

Містер Бордман не знав таких життєрадісних людей, що відповідали б палкій вдачі Марджі, і сказав їй про це, переводячи погляд з блискучих черевиків на відпрасовану складку штанів.

Марджі знову запалила сигарету й зауважила, що це не її провина. Потому запала мовчанка.

— Ми могли б коли-небудь прогулятися з твоєю подругою Дейзі,— сказав нарешті Бордман, все ще не підводячи очей. Йому не подобалася Дейзі, і ця поступка була вимушена. Марджі цього тільки й чекала.

— Дейзі — моя найкраща подруга. Вона зовсім ненароком устряла торік в цю історію в готелі. Вона чудова дівчина.

— Гаразд,— погодився Бордман,— ми можемо піти кудись із нею та її приятелем.

Знову запала мовчанка.

— Я вже давно її не бачила,— замріяно мовила Марджі.

Повеселівши, вона підвелася з дивана і зробила кілька па з якоїсь чечітки, що лишилася їй на спогад про виступи в кабаре. Захекана, з розпаленими щоками, Марджі сіла Борді на коліна й почала цілувати його в щоки, розчісувати пальцями сиве волосся.

Потім вона пішла до комірчини й, узявши високі склянки, наготувала віскі з содовою. Пили склянку за склянкою. Містер Бордман пив не поспішаючи. Речі в квартирі почали розпливатись. А Марджі знову вместилося йому на колінах і почала розповідати всякі сороміцькі історії. Він уже не обурювався, бо алкоголь зовсім розморив його. На якусь мить розум містера Бордмана прояснився, і він раптом згадав про свою шістнадцятирічну дочку, про те, що не відповів на її останні три листи. Він весь час відкладав на завтра, але то була неділя, то в нього боліла голова, то не хотілося, щоб Марджі заглядала йому через плече.

Марджі подзвонила Дейзі, і коли вона зі своїм приятелем завітала до них, містер Бордман ясно відчув, що його чекає поразка.

V

Хазяїн угорської закускої стояв за стойкою в глибині приміщення й нервово хрускав пальцями закладених за спину рук.

Незабаром у закускою, грюкнувши дверима, зайшов здоровань з насунутим на очі капелюхом. В руках у нього була важка чорна валіза.

— Нема нікого? — спитав здоровань,

озирнувшись довкола, і вп'явся пильним поглядом в угорця.

— Тільки моя дружина. Вона на кухні.

— Краще замкніть двері. Однаково в неділю торгівлі немає.

Угорець підійшов до дверей, затяг штору й засунув засув. Відтак вернувся за стойку. Здоровань відкрив валізу.

— Ну, як розходиться товар? — хрипко спитав він.

Угорець відповів не зразу, і той запитав знов:

— Як розходився товар, як торгувалося?

— Та нічого. Тільки мені щось неспокійно на душі.

Здоровань хихикнув.

— Ось тут у мене для вас є трохи інший товар. Він іде по десять центів за порцію. Але це кращий товар. На якість ніхто не поскаржиться.— Він тримав у руках велику пляшку й витирав із шийки порох.— Прямо з Куби. Кращого не знайдеш.

Дружина угорця стояла на кухні й чула кожне слово. В її маленьких карих очах застиг страх.

— Сміливіше рекламуюте товар,— долинали до неї.— Не бійтесь пропонувати його клієнтурі. Випити хоче всякий. Жвавіше піде торгівля. Прибутки потечуть з обох джерел. Зрозуміло?

— Але ж я не зможу так багато продати за короткий час.

Здоровань, виймаючи пляшки, коротко засміявся. Угорець зрозумів, що його марно в чомусь переконувати.

— Я загляну в п'ятницю ввечері,— сказав здоровань, припалюючи сигару. Кільце сиюватого диму повільно попливло вгору.— Подивимось, як ітиме товар. Не бійтесь пропонувати його клієнтурі. Наступного тижня вам уже не доведеться рекламувати. Клієнти самі проситимуть. Бувайте. До зустрічі.

Угорець провів його до дверей. В обличчя вдарило холодне повітря. Кроків за сорок від дверей закусконої стояв довгий синій лімузин. Машина рушила з місця, заревівши, мов літак на злеті.

Зачинивши двері на засув, угорець повернувся за стойку і заховав пляшки в порожньому ящику, старанно їх замаскувавши. На цей ящик він поставив ще один. Потому, полегшено зітхнувши, знову підійшов до дверей і відсунув засув. Незабаром до закусконої завітав постійний клієнт— молодик, що мешкав поруч. Він сів, замовив обід на сорок центів і шепнув хазяїнові на вухо кілька слів. Цей, ще не звиклий до такого гешефту, збентежено кивнув і повернувся з повною по вінця чаркою. Клієнт випив, витер губи й почав обідати.

Коли клієнт пішов, угорець зазирнув на

кухню, за звичкою постояв над плитою, нюхаючи страви в каструлях.

Почало смеркатися. На вулиці засвітилися дугові ліхтарі. Угорець знову підняв покришку однієї з каструль, покуштував підливу, присолив і помішав ополоником. Дружина стояла і не зводила з нього очей.

Не дивлячись на неї, він нарешті прокавав:

— Можеш забрати завтра для Вінценти оту пару черевиків. І якщо вже підеш по них, то купи й собі за одним заходом пару шерстяних рейтузів. Піди на базар. Там вони дешевші.

Він говорив півголосом, по-угорськи.

Її лагідне округле обличчя було таке ж безвиразне, як у селянки, що слухає в церкві проповідь. Жінка бачила тільки чоловікову щоку, бо очі він відвернув кудись убік.

VI

Через два-три квартали на північ божевільний друкар розповідав Пітові про бойову тактику римських легіонів. Його ліва повіка сіпалася від збудження, і тоненька цівка кави збігала з кутика рота, наче біла тютюнова жуйка.

— За часів Юстиніана придумали новий спосіб нападу,— провадив друкар.— Передні лави шикувались так, щоб їхні краї могли охопити ворожі війська.— Він витяг з кишені стару брудну ганчірку, що нею стирав друкарську фарбу з набору.— Поки центр відбивав атаку, краї швидко оточували ворога, замикаючи кільце. Безперечно, це вимагало великої підготовки і не завжди вдавалось.

Пітові набридло клієнтове розпатякування, але він знайшов вихід: дивився на нього й не слухав, що він верзе.

— Атакуючи, легіонери йшли пліч-о-пліч, так, що їхні щити утворювали суцільну стіну,— провадив друкар.— Ворожі спис відскакували од них, наче іграшкові стріли. Було таке враження, що цуцик хоче вкусити в спину велетенську черепаху.

Грюкнули двері. Увійшов клієнт і замовив пампушки з кавою. Друкар, витягнувши з внутрішньої кишені аркушик паперу, почав креслити схеми. Він намалював кілька квадратів, кіл. Його ліва повіка безперервно сіпалася. Вільною рукою Ніколсон понишпорив у іншій кишені й дістав три огризки олівців різного кольору. Піт наливав клієнтові другу чашку прославленої кави «Кришталевої закусконої» і, стоячи на своїх худих, кривих ногах, зиркав крізь вікно на залізні підпори надземки. Як на неділю, справи йшли непогано. Опівдні зготували фрикадельки. Чухаючи рябе обличчя, ха-

зяїн закусконої думав, що зготувати на завтра — печінку чи, може, свинячі відбивні з бобами й картоплею. Поки Піт сушив собі цим голову, нервовий перемиральник за перегородкою розбив тарілку й став голосно кашляти, намагаючись приховати це. Але Піт почув.

— Велика тарілка? — спитав він голосно.

Мовчанка. Потім з віконця вистромився лискучий, синюватий череп старого.

— Це було чайне блюдечко, хазяїне. Воно однаково було надщерблене.

Кухар за стіною засміявся, чекаючи, що хазяїн зараз дасть перемиральникові прочухана. Але Піт більш нічого тому не сказав.

Клієнт допив другу чашку кави, зібрав пучками з тарілки і вкинув у рот останні крихти — все, що зосталось від двох смажених пиріжків. Витер рота п'ятірнею і встав, щоб розплатитися. Дзенькнув апарат каси. Піт хвацько зачинив шухляду. П'ятнадцять центів.

В кінці кварталу в дешевому кінотеатрі крутили два журнали, гангстерський фільм та вестерн. Там можна було подивитись, як Гіккі Сейво зі своєю бандою марно силкується обдурити досвідченого прокурора або як Бак Джонс скаче, стріляє й ловить злодіїв у фільмі «На чатах» — старому бойовику. В касі, з мініатюрну вбиральню завбільшки, на твердому дубовому стільці сиділа дебела п'ятдесятилітня дама (її фарбоване хню волосся було завите й припалене на кінчиках). Вона жувала гумку, перекочуючи її з одного кутка рота в другий, щоб не минути жодного зуба. Під час п'ятихвилинної перерви на вулицю вийшов хазяїн, низенький, клишоногий чоловічок з випнутим черевом і темними вусами. Роздимаючи ніздрі, він поглянув спершу в один бік, а тоді в другий, визиравши глядачів, але Третя авеню була темна й порожня. На місто впали зимові сутінки. А всередині смердючого кінотеатру позіхало й куняло шістдесят постійних відвідувачів. Більшість із них відсиджувала вже третій, а хто й четвертий сеанс, навіть не дивлячись на екран: надивитись донесхочу кіно та ще дати перепочинок кісткам за десять центів — це ж так дешево.

Саме в цей час, за кілька кварталів на південь, до Бордмана завітала Дейзі зі своїм приятелем. Вони поскидали капелюхи й пальта й одразу почулись, як удома. Марджі і Дейзі не бачились уже давно, тож у них було про що поговорити. Обидві навипередки, манірно й з усіма подробицями ділились новинами, тимчасом як чоловіки сиділи мовчки, поглядаючи один на одного.

Приятеля Дейзі звали містер Блетц. Це був присадкуватий, кремезний німець, років п'ятдесяти, лисий, із залишками чорного густого волосся над вухами. З масивного тевтонського обличчя байдуже дивилися лагідні очі, а широкі м'ясисті руки безвільно лежали на колінах. На ньому був чорний костюм, темно-синя краватка й твердий комірець — солідний з виду консерватор. В петельці його лацкана зухвало стирчала невеличка жовта, наче воскова, троянда. Трохи згодом містер Бордман дізнався, що містер Блетц займається виробництвом рам для картин.

— В моїй майстерні працює шістнадцять робітників, — розповів перегодя містер Блетц. — А торік було сорок. Народ нині мало купує картин.

Врешті, наговорившись і вичерпавши всі свої новини, подруги сіли. Вони були схожі одна на одну: обидві високі, ставні, міцні, з довгими стрункими ногами. Загальної розмови ніяк не виходило — надто різні вони всі були за вдачею.

О пів на шосту, коли темрява повністю вкрила місто, — як чорний плащ ілюзіоніста тацю з яблуками, — божевільний друкар подався до себе, в підземелля на Тринадцяту вулицю, щоб записати в щоденник свою думку про фронтально-флангові лави, а старий Пітів перемиральник викроїв хвилинку, щоб з'їсти бутерброд (зліва у нього ще було чотири зуби); в цей час Марджі підвелася, підійшла в своїх шістнадцятидоларових туфлях на високих каблучках до телефону й передала в шикарний кулінарний магазин на Університетській площі апетитне замовлення. Містер Бордман, почувши, що вона замовляє, непомітно засовався на стільці.

Хвилин через двадцять хлопець-рознощик у накрохмаленій білій куртці приніс кошика, набитого різними наїдками. І чого тут тільки не було: смажена курка, маслини, селера, джем, житній хліб, домашнє печиво та всілякі інші ласощі. Бордман, підвівшись, поліз у кишеню по гаманець. Хлопець ховав гроші повільно, втупившись у підлогу. Бордман дав йому «на чай».

Подруги на кухні жваво розкладали все на тарілки й щебетали, наче пара канарок. А чоловіки мовчки сиділи у вітальні, дослухаючись до розмов, хихотіння та цокоту каблучків.

— Ви обідаєте в центрі чи на околицях? — люб'язним голосом запитав Бордман.

Містер Блетц, якому містер Бордман одразу сподобався, відповів, що іноді він харчується в центрі, а іноді і десь на околиці — залежно від того, де в нього справи.

Тоді містер Бордман дав йому свою візитну картку й запросив приходити обідати до нього завжди, коли той тільки буде на цій околиці.

— Я вам заздалегідь зателефоную, — сказав Блетц.

— Це не обов'язково, — люб'язно відповів Бордман. — Тільки приходьте о першій, я обідаю завше о цій порі.

Містер Блетц поклав картку в кишеню, подумавши, що непогано буде пообідати з містером Бордманом, і відповів, що матиме це на увазі.

Тим часом Марджі з Дейзі почали накривати на стіл.

Вони знову заплескали язиками, намагаючись створити веселий настрій; але чоловіки й далі похмуро мовчали. Стіл, за яким вони сиділи, був невеликий і весь заставлений стравами. А що містер Блетц був здоровий чоловік і мав неабиякий апетит, то маленькі бутерброди, домашнє печиво зникли в його роті, мов їх і не було. Його важкі щелепи розмірено перемелювали все, що туди потрапляло.

Дейзі заходилась готувати за рецептом віскі з содовою. Марджі, допомагаючи подрузі, збивала коктейль. Містер Блетц, який любив вино з домішкою «Уайтроку»¹, не хотів нічого міцного, але напої були такі чудові, що він усе перед собою повипивав.

Коли наїдки й напої було спожито й кожне відчуло ситість, містер Блетц і містер Бордман похвалили дівчат за вечерю, подарувавши їм охлялими голосами кілька заялжених компліментів. Дівчата погасили недокурки сигарет у чашках із недопитою кавою й натякнули, що, мовляв, стомилися. Отож чоловіки неохоче підвелися й, зібравши зі столу брудні тарілки, віднесли їх на кухню. Служниця мала прийти тільки завтра.

За столом запанувала справжня нудьга. Чоловіки ніяк не могли знайти теми для розмови, й обидва мали не дуже веселий вигляд. Вряди-годи котрийсь із них вставляв своє слово, але здебільша недоладно. Один думав про дочку, другий про виробництво рамців для картин.

Щоб трохи розважити товариство, Марджі пустила патефон, і пішла з Дейзі танцювати. Але танцювати було незручно, заважав килим, чоловіки сиділи з понурими замисленими обличчями, та й взагалі веселощів чомусь не виходило. Тож Марджі, люто глянувши на Борді, спинила патефон.

Вечір скінчився невдало. Лице Марджі від роздратування взялося червоними плямами. Вона голосно заговорила з Дейзі й кинула кілька іронічних зауваг про капці

біля старовинного каміна і старість. Обличчя містера Бордмана посіріло. Він устав з крісла й повагом підійшов до вікна. За вікном була ніч. Вулицею нескінченним потоком пливли автомашини. Палахкотіли вогні Вебстер-холу.

Кругловице лице містера Блетца, який мав почуття власної гідності, стало багровим од слів Марджі. Врешті, не витримавши, він кілька разів застережливо кахикнув. Дейзі негайно попередила Марджі: у них були свої сигнали небезпеки. Марджі миттю замовкла. В кімнаті запала тиша. Містер Бордман знову сів у крісло.

Незабаром гості встали — було вже досить пізно. Містер Блетц подивився на Дейзі пильним докірливим поглядом. Марджі подала їм пальта. Містер Бордман підвівся й провів їх до дверей. Подруги поцілувалися. Марджі щось швидко прошепотіла Дейзі на вухо, поки чоловіки на них не дивилися.

Здавалося, що містер Бордман щось хоче сказати містеру Блетцу. Але Марджі й Дейзі нашорошили вуха, і містер Бордман тільки тихо кашлянув у долоню.

— Цей німець зіпсував мені весь настрій, — сказала Марджі, коли вони лишилися самі. — Як ця Дейзі його терпить, не розумію. Йому б стояти за прилавком і продавати свинячі котлети.

— Як на мене, це дуже люб'язний чоловік, — відповів містер Бордман, — він справив на мене приємне враження.

А хвилини дві через п'ять у них спалахнула справжня сварка. Марджі так голосно кричала, що Бордман злякався, аби вона не побудила сусідів.

Він знову підійшов до вікна й, ледь похиливши голову, задивився на вулицю. Марджі не вгамовувалася. Тоді він повернувся до неї лицем. Побачивши це, вона схопила запалену сигарету й ткнула її у столик з полірованого червоного дерева, куплений минулого тижня, єдиний, де ще не було чорних плям. Містер Бордман нічого не сказав. Його мовчанка довела Марджі до сказу. Вона зарепетувала на повний голос, заціпила кулаки, заметушилася по кімнаті і врешті, вигукнувши: «Я таки збожеволію в цій клятій квартирі!» — вскочила в спальню; незабаром вона вискочила звідти, надягаючи пальто.

Грюкнули двері. Зі сходів долинули звуки її швидкої ходи. Бордман підійшов до вікна.

За хвилину Марджі була вже на пішоході. Поспіхом перетнула вулицю, підбігла до таксі, розбудила водія, що куняв, і сіла в машину. Водій увімкнув мотор, грюкнули дверцята, секунда — і таксі помчало вулицею.

¹ Сорт горілки.

VII

Ранок був ясний і холодний. Бабця Волга й містер Фейбельман пліч-о-пліч подолали весь шлях від Першої авеню до площі й прибули туди одночасно — о пів на восьму. На межі бурхливої Чотирнадцятої вулиці відбулася запекла сутичка. Бабця Волга, хрипко дихаючи після перегонів (це була підстаркувата жінка, кращі дні якої минули ще років двадцять тому), висипала весь свій запас лайливих слів на круглий капелюх продавця каштанів і на додаток хотіла ще й плюнути, але їй це не вдалося. За допомогою спритного маневру (містер Фейбельман знає, що робить) продавець каштанів досяг своєї мети. А було це так. Щойно блимнув світлофор, як обоє стрімголов кинулись через брук зі своїми візками до омріяного місця біля виходу з метро і бігли поряд, зовсім захекавшись. Очі в обох блищали, бо фініш був уже перед носом. І тоді містер Фейбельман, зібравши рештки сил, глибоко вдихнувши свіжого ранкового повітря, підняв передні колеса візка над бордюром пішохода і останнім героїчним рухом штовхнув візка на добре намащених колесах уперед. Візок зупинився точнісінько там, де треба, на якусь частку секунди раніше від конкурентчиного. Упрілий і захеканий, продавець каштанів гордо посміхався до статуї француза. «Лафайете, я тут!» — здавалося, казав переможець, на чиєму візку було написано: «Гарачікачтани».

Зеленувата бронзова шпага Лафайєта, піднесена в рвучкому застиглому русі, здавалось, усміхалася до Фейбельмана. Полісмен Мак-Гаффі, що востаннє обходив площу перед тим, як змінитися, вирішив подивитись, що там за суперечка виникла між продавцями на його ділянці й помирити їх. Не сповільнюючи й не наддаючи ходи, крутячи за спиною гумовий кийок, він підійшов до них. Це був здоровий, кремезний дядько з бичачою шиєю.

Суперечка вмить урвалася. Грізний вигляд полісмена примусив обох замовкнути. Бабця Волга почала, шамкаючи, викладати свої скарги Мак-Гаффі, потому вручила йому гарного круглого бублика, посипаного сіллю. Містер Фейбельман, понишпорив у бляшанці і врешті видобув два каштани (щоправда, трохи горілих, та він повернув їх горілим боком до себе). Мак-Гаффі прийняв обидва подарунки. Жінка і низенький чоловічок почекали, поки полісмен відійшов, а коли він віддалився кроків на тридцять, бабця Волга блиснула на конкурента лютими очима, зробила непристойний жест і плюнула. А містер Фейбельман, спокійно оглядаючи залюднену площу, тихенько проказував молитву, питаючи все-

вишнього, чи довго ще протягне ця стара. Відтак поклав кілька газет у бляшанку й розпалив вогонь.

А по той бік вулиці увага перехожих була прикута до якогось дивака — Чоловіка, що ходить задки. Ціла юрба цікавих ішла йому в тропі. Полісмени й ті озиралися на нього. Постукуючи грубою брудною палицею об пішохід, худолитий чоловік років сорока ішов задом наперед досить швидкою природною ходою. Він був у дивних на взір окулярах в роговій оправі. До них були прикріплені металеві дзеркальця, і в них він бачив, куди йти. На спині була почеплена табличка: «Людина, що мандрує задки аж із Лос-Анджелеса», а під цим написом — металева карнавка. Люди зупинялись, кидаючи в неї монети. Навіть коли він заглядав у вітрини крамниць, то повертався до них спиною. Якийсь малюк спантеличено сіпнув матір за рукав і спитав:

— Мамо, а цей дядя і їсть задки? Мамо, а він і спить задки?

Жуючи бублика, Мак-Гаффі підійшов ближче, оглянув прибульця з голови до п'ят і, вдовольнившись своєю цікавістю, подався далі.

Чоловік, що ходить задки, ледь усміхався і на якусь частку секунди сповільнював ходу щоразу, коли якась співчутлива жінка розщипала гаманця. Монети, переважно п'ятицентовики, дзенькали об дно карнавки.

Над закутим у залізо містом йшов понеділок, ясний і холодний день. Публіка прибувала, як важкий приплив, сунула до магазинів і станцій метро, або просто тинялася, гаючи час. Кінотеатри ще не розчинили своїх дверей для спраглих постійних відвідувачів. Дешеві магазини були зачинені аж до пів на десяту. Людський потік без угаву пливе вулицями. Щоразу, коли до платформи підходить поїзд метро, крізь залізні вентиляційні ґрати обік пішохода доноситься гуркіт коліс. Швейцари миють вікна ресторану Лучова. Сміттевози ковтають вміст урн з ресторанными покидьками. На Третій авеню Піт щойно вивісив у вікні важливе оголошення. Воно повідомляло публіку, що за тридцять центів можна з'їсти телячу котлету з подвійним гарніром, зготовану в прославленій манері «Кришталеві закусочні»...

Над дахами висить дим із високих будинків. Над містом стоїть луна битв та дрібних сутичок мільйонів. Робітники погоджуються на скорочення зарплати, аби тільки не втратити роботи. Незаміжні дівчата, які стоять перед вибором — дієтати гроші, щоб мати чим заплатити за квартиру, а чи опинитися на вулиці, застаються довше на роботі, коли про це просять хазяї, — «друкувати під диктовку», — й не зчи-

няють галасу, коли хазяїн гасить світло. Скрізь жорстока конкуренція: «розпродаж здешевлених товарів», «заходьте й подивіться», «останні кілька днів»; «прошу, відпустіть мене, містере Гольдман, прошу вас, мені вже треба бути вдома»... Неонові реклами спалахують і гаснуть. В кіоску з апельсиновим соком на площі продавець, злодійкувато озирнувшись довкола, нахилився, налив у резервуар галон чистої холодної води і перемішав дерев'яною лопаткою. Продавець витер руки, глибоко вдихнув повітря й закричав: «Апельсиновий напій, апельсинапій, ап-пельсинапій, п'ять центів, свіжий-свіжісінький, п'ять центів, сві-іжий-свіжісінький, п'ять центів, пийте свіжий апельсиновий напій!»

На високий вежі комунального управління вдарив годинник. Полісмен Теренс Мак-Гаффі уважно рахував. Вісім разів. Затягнувши пояса, він перетнув вулицю, вільний від службових обов'язків. Легка, невимушена усмішка заграла на його схожому на біфштекс обличчі. Мак-Гаффі бадьоро відчинив телефонну скриньку біля банку, доповів, що він закінчив службу, викликав зміну й повагом, помахавши рукою колезі-полісменові, який наближався від протилежного рогу, подався геть. Наздогін йому линули гуркіт і гармидер, торкаючись його слуху, ніби маленькі грайливі бавовняні кульки.

О пів на дев'яту Генк Остін, звільнений з роботи ще минулої суботи, безцільно походжав довкола площі, спустошений, відчуваючи в своїх кістках справжнього янкі страшно втому.

Вранці він сказав дружині й дітям своє звичне «гуд-бай», буцімто йдучи на роботу. Йому все ще здавалося, що в нього й досі є робота, що він незабаром закомпостує свою картку, привітає хлопців звичним «хелло», а відтак заходиться забивати і вправно укладати ящики. А може, й перехопить погляд Старого Слинька, який заїде, оповитий легким синюватим сигарним димом, що тягнеться, мов шматок прозорого шовкового серпанку, над гладкими плечима. Генк важко зійшов наниз і, ступаючи вулицею, майже вірив, що в нього є робота. Мільйони людей її не мають, а в нього вона ще є. Та, пройшовши квартал, він раптом усвідомив, що далі дурити себе не варто; його ноги враз обважніли, плечі поникли. Перехожі минали Остіна, прямуючи на площу. Одні поспішали, інші йшли спрочно. Пригніченість скувала все його тіло, так наче він дедалі глибше заходив у воду, і холод, торкнувшись стегон, забирався все вище. Застромивши руки в кишені, Генк ішов далі.

Над закутим у залізо містом крокував

день. Площа вже аж кишіла народом. Всі пішоходи були залюднені. Жінки поспішали з сумками на великі іст-сайдські базари; офіціантки, йдучи на роботу в ресторан Чайльда, весело звертали в вулицю й заходили до оздобленого клінкерними плитками під'їзду...

Генк Остін зупинився перед світлофором, чекаючи на зміну вогнів, і людський потік переніс його, мов на суходіл, на протилежний пішохід. Ранкове сонце вперлося в лоб могутнього бойового Вашингтонового коня золотавим промінням. Підмітальник у білому халаті завзято вимахував мітлою (сьогодні понеділок, і з хвилини на хвилину може проїхати на своєму форді інспектор). Здійняті хмари пилюги оповивали очі когось. Проте огир і оком не моргнув. «Хай буде, що буде!» — здавалось, казав цей жеребець з великим крупом.

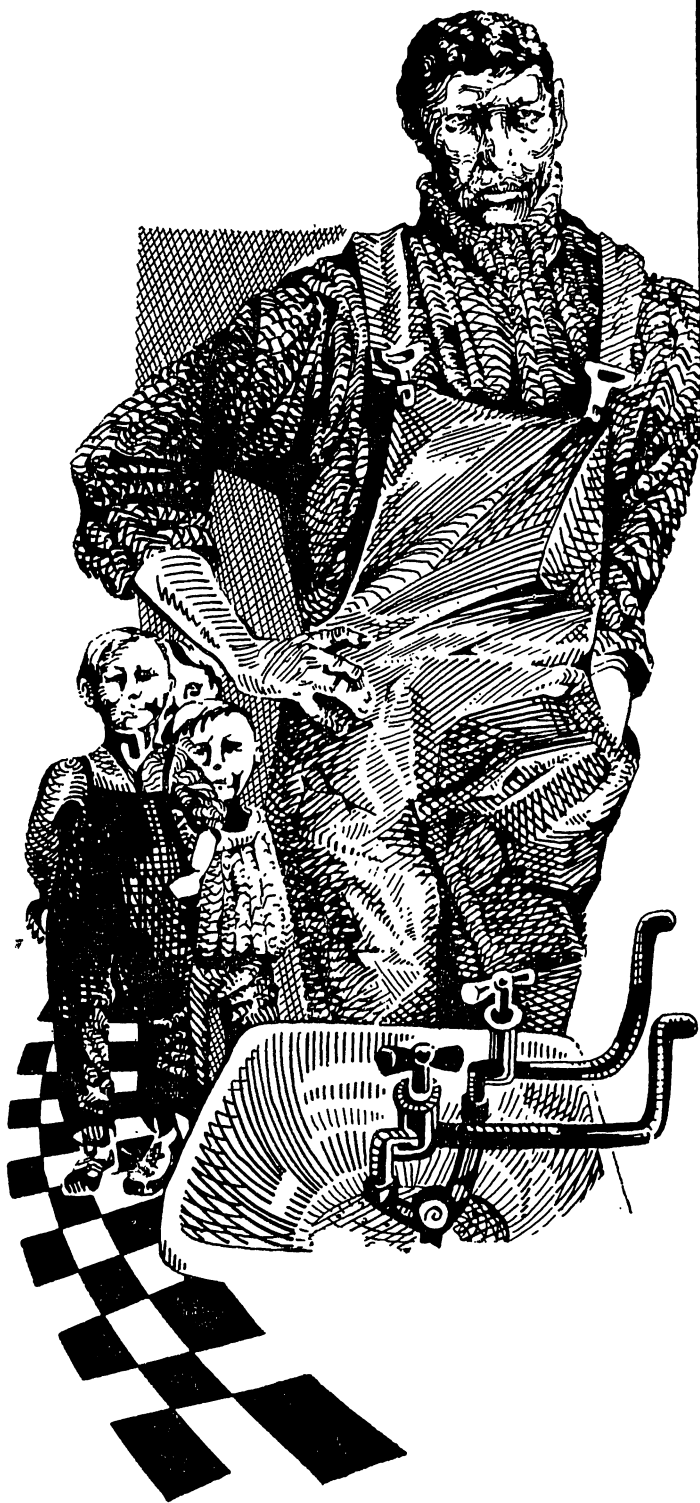
Знов урочисто вдарив великий годинник на вежі. «Час нікого не жде». Велика чорна стрілка, клацнувши, стрибнула вперед. Блимнули вогні світлофорів. «Ніколи не відкладай на завтра те, що можна зробити сьогодні». Як не як, Генк Остін колись учився в школі. Без усякої мети побрів він попід низьким грубим муром довкола скверу.

Сонце світило йому в спину. Хмара куряви вже давно осіла. Промчав велетенський вагозов, аж задвигтіла вулиця. У вітринах Промислового банку з'явилося нове оголошення: «Ви їдете за кордон? Зайдіть, будьте ласкаві, до нас — ознайомтесь із порядком одержання чеків».

Коли Генк удруге обходив сквер попід муром, назустріч йому посунули чистильники взуття. Вони поспішали захопити місця і за якимсь неписаним взаємовизнаним законом розташовувались через десять кроків один від одного, ніде не скупчуючись. Деякі з цих «хлопців» були старі й сиві, з плескатими обличчями, неначе хтось бив по них обухом, цілячи межі очі, в саме перенісся. Штани на колінах були подерті від вічного вклякання на пішоході, коли вони наносили «блиск, сер, блиск, за п'ять центів».

Час нікого не жде. О десятій годині Генк почувся вкрай стомленим, вештаючись довкола скверу. Повз нього плив людський натовп, нові обличчя, та він уже стомився їх розглядати, а також рахувати тріщини на пішоході. Посеред скверу гурт обдертих людей грівся коло півпорожньої урни для сміття: в ній горів вогонь. Генк побачив, як старий лисий волоцюга зняв капелюха, потримав його над полум'ям і квапливо насадив на голову. Він повторив це кілька разів і потер руки з якимсь радісним виразом на обличчі.

Генк вийшов на Чотирнадцяту вулицю.

Але, побачивши сліпучу розкіш П'ятої авеню — довгі розкішні фасади сірих будинків,— повернув назад і пішов на схід.

Врешті, поминувши багато кварталів, він досяг Третьої авеню, побачив юрми таких же бідолас, як і сам, і почувся в своїй стихії. Звернувши на південь, незабаром дійшов до Одинадцятої вулиці й швиденько її перебіг, щоб, бува, не здібати дружину, яка о цій порі ходила скуповуватися. Пройшов повз ломбарди, перукарні, їдальні, магазин Гаса Абрамса для огрядних людей («Купуйте в нас білизну великого розміру!»), славетну «Кришталеву закусочну», павільйон для продажу сидру, італійську бакалію і незабаром опинився на Бовері. Тут він уже не поспішав. Тут він був людиною між людьми. Тягар усе ще тис на груди, хоч, здавалося, трохи вже ніби й полегшав.

Волоцюги й безробітні стояли на західному боці вулиці на осонні. Східний бік був холодний і тінистий, і там взагалі ніхто не ходив. Над головою гуркотіла надземка. Генк не поспішав.

Перед обідом він зовсім заспокоївся. Поминув кілька черг за супом, бачив, як люди штовхались і сперечались. Вервечка обідранців тяглася, огинаючи два роги... Вивіска «Ісус рятує» вдень не горіла. Ті, що виходили з благодійної їдальні, звільна плентались геть, похиливши голову, вишукуючи на пішоході недокурки. Так за короткий час Генк здобув гуманітарну освіту, і то з усіх суспільних наук. Він знав, що його тепер чекає. Досить було пройтися цими коридорами Боверійського університету, щоб ґрунтовно вивчити весь курс. Всі пункти «а», «б» і «в» були показані наочно. Люди на різних ступенях занепаду — найкращий ілюстративний матеріал для розуміння сучасного становища. Над закутим у залізо містом крокував зимовий день, яскраве сонце висіло над дахами будинків. Генкові ноги гули від втоми, голова розвалювалась від невеселих думок. Він знову повернув на захід, повільно вдихаючи зимове повітря, і попрямував додому. Більше не було куди податися. Від цього не втечеш. Рано чи пізно розповісти про це доведеться. Похиливши голову, Остін ішов додому.

Всі точні годинники міста показували десять хвилин на першу, коли він зайшов у під'їзд «Двадцятидверного міста». Діти вже сиділи за столом, наготові, тримаючи ложки, поки мати насипала в тарілки. Найстарше спробувало було схопити більший шматок, та, добре діставши по руці, заспокоїлося. А найменше (якому вже минуло дев'ять місяців) щось белькотіло за стіною в колисці, затиснувши в рученятах срібну ложку.

Генк стояв у коридорі під дверима й важко дихав. Його широкі груди підіймались і опускались, ніби він щойно вивантажив вагонетку чавуну. В голові було порожньо. Нарешті, поклавши важку долоню на ручку дверей, Генк переступив поріг.

Дружина тихо скрикнула, зойкнула з переляку, ніби побачила привид. Діти здивовано повернули голови, але батькову появу сприйняли не так злякано, як мати. А він застиг непорушно у порозі. Стояв, опустивши очі. Щоби його розчервонілись після ранкової прогулянки на холодному повітрі, і на вигляд він був здоровий, але ноги ледве тримали його. Місіс Остін,— опастий, відданий, чесний місіс Остін,— не вкладалося в голову, як це її чоловік прийшов опівдні додому. Вона застигла, мов статуя, з ополоником у руці, втупившись у нього приголомшеним поглядом, і все її тіло враз залякло, здерев'яніло, думки спинилися, стали, наче житлові вагончики на залізничній колії.

— Генку,— нарешті чітко промовила вона і ніби вилила на нього відро крижаної води.

А Генк німував усією своєю могутньою поставою справжнього янкі. Він зняв кашкета, і його чуб настовбурчився, наче голки на спині дикобраза.

— Генку,— повторила дружина, мозок їй починав оживати, заціпеніння повільно спало.

Діти, подумавши, що батько відпросився з роботи, нахилились над своїми мисочками і жваво запрацювали ложками.

Генк неквапливо підійшов до раковини й помив руки. Гаряча вода видалась окропом після вуличного холоду. Генк старанно витер кожну долоню. Дружина з хвилювання трохи не облила гарячим супом старшу дитину.

Генк присунув стільця, сів і, спершись ліктями на край кухонного стола, втупився порожнім поглядом просто себе. Котресь із дітей пацнуло під столом його ногу, усміхнулося й помахало ложкою. Але він

не помітив цього. Розчарована дитина знов схилилася над тарілкою. Місіс Остін поставила на стіл ще одну тарілку.

Сьорбнувши кілька ложок гарячого горохового супу, Генк сказав глухим голосом, що він утратив роботу. Діти дивились на нього, нічого не розуміючи.

Поволі перемелюючи щелепами варену яловичину, Генк розповів про все.

— Мене звільнили в суботу. Крім мене, ще трьох чоловік.

Дружина перелякано дивилась на нього.

— Зовсім звільнили?

— Не знаю,— сказав Генк.

Діти засипали його запитаннями, зраділі, що він буде вдома, поки вони підуть до школи. Ура! Тато сидить зараз з ними серед білого дня! Та Генк сидів незворушний і мовчазний. Діти принишкли й обступили його, похнюплені, мов старі ліліпути.

— В тата немає роботи,— раз по раз сумно повторювали вони, збираючись до школи.— Він більше не працює, у нього нема роботи.

Місіс Остін тремтячими пальцями позастібала їм пальтечка. Зачинивши за дітьми двері, вона тихо заплакала.

Генк усе ще сидів, мовчки втупившись у підлогу. Дружина гірко плакала, щось питала його, сльози заважали їй говорити, і він її майже не розумів. Відповідав глухо й беззмістовно.

Через кілька годин діти повернулись зі школи й застали батька вдома. Вони почали пустувати з ним, смикали за довгі руки, стрибали йому на плечі, примушували повзати по підлозі. Хлопці не заглядали батькові в обличчя, не бачили його очей. А в спальні над колискою тихо плакала мати.

Посутеніло. Брав мороз. На закуте в залізо місто сунув сивий вечір, важко ступаючи холодними, сірими вулицями. «Заходьте, будь ласка, до нас, познайомитись із порядком одержання чеків».

Закінчення в наступному номері.

*Переклад з англійської Мечислава ГАСКА
за редакцією Петра СОКОЛОВСЬКОГО*

НЕЗЛАМНИЙ БРЕМ

«Ми привезли братнім партіям, які беруть участь у цій історичній Нараді, привітання від усіх комуністів Південної Африки, від усіх революціонерів, які мучаться в жахливих катівнях фашистського режиму Форстера, працюють у тяжких і небезпечних умовах підпілля, беруть участь у збройній боротьбі».

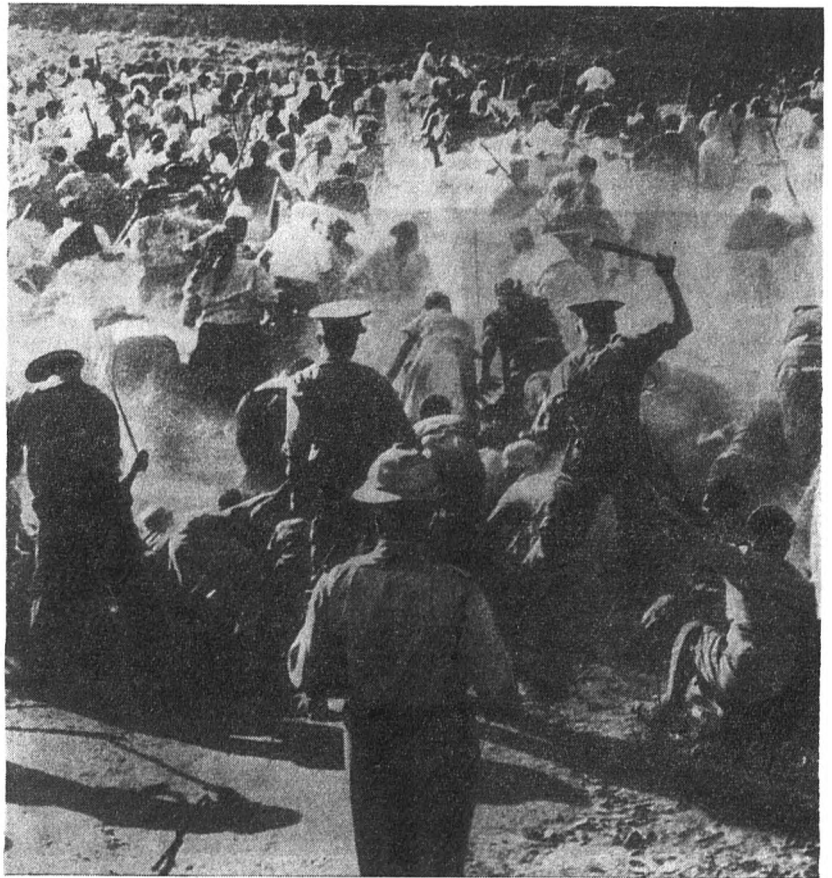
Ці слова голови Південно-Африканської комуністичної партії товариша Дж. Б. Маркса, сказані ним на міжнародній Нараді комуністичних і робітничих партій у Москві, можна з цілковитим правом віднести на адресу людини, яку африканці справедливо називають своїм героєм. Ім'я цієї людини — Абрахам Фішер.

Величезну територію Південно-Африканської Республіки з багатомільйонним корінним населенням расисти перетворили на тюрму народів, на тотальну поліцейську державу. Аборигени ПАР — це безправні раби, доля та життя яких залежать від білих расистів. Африканців заганяють за колючий дріт резервацій або силоміць поселяють у так званих локаціях та бантустанах — на пустельних і неродючих землях.

Страшне життя поневолених африканців. Та колись настане кінець їхнім стражданням, бо в ПАР живуть і борються такі люди, як Абрахам Фішер та його товариші-комуністи.

ПРОЦЕС У РІВОНІІ

...1963 року в містечку Рівонія фервурдівська поліція заарештувала групу активних борців за рівноправність африканців — Нельсона Манделу, Уолтера Сісулу, Гована Мбеку й інших близьких друзів Брема, як любовно називають Фішера. Всі знали, що така сама доля чекає й на нього. Друзі вимагали, аби він негайно залишив країну. Однак Брем категорично відмовився. І коли після трьох місяців одиночного ув'яз-

Коли корінне населення протестує проти нелюдських умов життя, — в справу втручається поліція, а часом і війська.

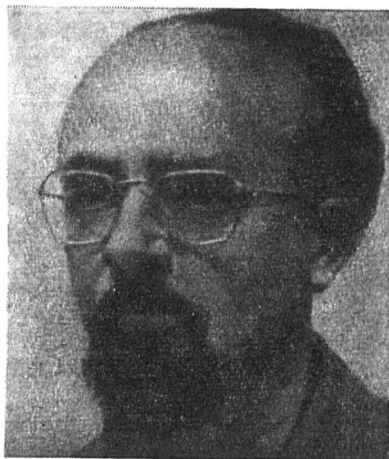
нення заарештовані стали перед судом, головним їхнім захисником був Фішер. Талановитий юрист, він викривав на процесі ганебність расистського режиму і цілковиту юридичну необґрунтованість сфабрикованої поліцією «справи». Ненависне існування апартеїду Фішер зробив центром уваги всієї світової громадськості. Судді-расисти засудили майже всіх обвинувачених на довічне тюрем-

не ув'язнення. Лише завдяки всій стійкості та блискучому захистові Фішера, а також завдяки могутній хвилі протестів у цілому світі, комуністи були врятовані від страти, яку південноафриканські фашисти заздалегідь готували для них.

Суд у Рівонії був лише одним з багатьох політичних процесів, у яких брав участь Абрахам Фішер. Власти створили адвокатів не-

стерпні умови. Йому не давали спокою ні вдень, ні вночі. Агенти поліції ходили за ним слідом. Та Фішер знав, що поки триває процес, його не наважаться арештувати. Увечері того дня, коли скінчився суд, автомашина, в якій Фішер їхав із своєю дружиною Моллі, потрапила в аварію. Моллі загинула. Сам Фішер якимось чудом врятувався. Газети писали, що цей «нещасний випадок» був ретельно організований. Власті, либонь, вирішили розправитися з Фішером. Та його заява на похороні дружини свідчила про незламність цієї мужньої людини.

Расисти не можуть простити Фішерові, що він порвав із своїм кланом, адже його дід — Абрахам Фішер був прем'єр-міністром Оранжевої Республіки. Батько Абрахама, Персі Фішер, був головою Верховного Суду Оранжевої Вільної держави. Сам Абрахам Фішер з відзнакою закінчив південноафриканський університет у Блумфонтейні і, захистивши дисертацію на здобуття вченого ступеня, дістав стипендію Родса для завершення юридичної освіти в Оксфордському університеті в Англії. У 30 років Фішер почав працювати в Йоганнесбурзькій колегії адвокатів і скоро завоював широку популярність. Його послугами користувалися страхові компанії, газетні концерни, фірми по видобутку корисних копалин тощо. І навіть тоді, коли на Фішера обрушилася поліцейська машина, ділові кола продовжували вдаватися до його послуг адвоката. Ще до виходу Південної Африки із складу Британської співдружності, він одержує зван-

Абрахам Фішер.

ня королівського адвоката, яке присуджувалося лише видатним знавцям закону.

Головний редактор йоганнесбурзької газети «Санді таймс» Джоел Мервіс писав: «Усі однакешники Фішера по Оксфорду були переконані, що ця талановита людина піде шляхом свого діда і батька, можливо, навіть стане прем'єр-міністром ПАР, або, щонайменше, головним суддею держави, але він обрав трагічний шлях...»

Те, що буржуазний журналіст називає «трагічним шляхом» — це шлях високої принциповості, чесності й благородства. Замість блискучої кар'єри в суспільстві безправ'я Фішер обрав шлях бор-

ця за справедливість і ще в 30-ті роки вступає до Комуністичної партії, а згодом стає одним з її лідерів.

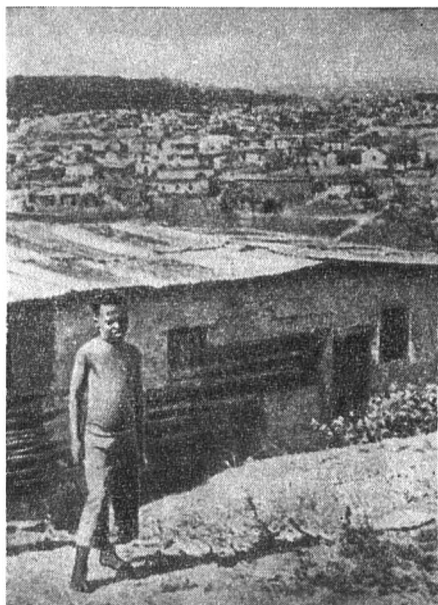
Ось як сам Фішер пояснює цей свій крок:

— Було дві причини мого вступу до Комуністичної партії. Одна — це кричуща несправедливість, яка існує в південноафриканському суспільстві, а друга — та, що саме комуністи завжди були готові принести найбільші жертви, навіть віддати життя заради боротьби проти цієї несправедливості.

Фішер виконував найрізноманітніші доручення партії. Розклеював листівки біля заводських воріт, виступав на мітингах і зборах, захищав комуністів і всіх борців проти расизму на судових процесах. Він був першим президентом Конгресу демократів (нині оголошеного поза законом) — єдиної організації білих, яка вимагає повної рівноправності рас відповідно до програми Конгресу—Хартії свободи. Він був одним з фундаторів та керівників Південно-Африканської ради миру.

1946 року Фішера притягли до суду, звинувачуючи в сприянні страйкам робітників-африканців, які вимагали підвищити мізерну зарплату. Але це не злякало Брема. Навіть коли расисти заборонили Комуністичну партію, він продовжував активну боротьбу. 1960 року в зв'язку з кривавими подіями в Шарпівілі в країні було оголошено надзвичайне становище, заарештовано багато діячів Комуністичної партії, тисячі патріотів кинуті в тюрми. Брем

У таких халупах мешкає тут корінне населення.

Найбільшого визиску в ПАР знають робітники-негри.

Сучасні, добре упорядковані будинки — тільки для білих

підкується про товаришів у ті чорні дні. Як адвокат він допомагав ув'язненим та їхнім друзям боротися із свавіллям тюремників, вів пропагандистську роботу серед населення.

Одного осіннього дня 1964 року Фішера заарештували. Його протримали три дні в одиночній камері, але потім випустили. За тиждень його знову арештували, звинувативши в належності до Комуністичної партії Південної Африки, обов'язки голови якої він тоді тимчасово виконував.

Незабаром після арешту Фішер як королівський адвокат і член найвищого суду Англії одержав запрошення прибути в Лондон, де мав представляти в британській Таємній раді інтереси однієї все-світньовідомої фармацевтичної компанії.

Фішер звернувся до властей ПАР з проханням звільнити його

під заставу. Очевидно, побоюючись світової громадської думки, власті звільнили його під заставу в 5 тисяч фунтів стерлінгів. Він заявив судові: «Південна Африка — моя батьківщина, і я не покину її!»

Десять місяців після повернення на батьківщину, 25 січня 1965 року Фішер зник, залишивши своєму адвокату листа, де повідомляв, що йде в підпілля і продовжуватиме боротьбу проти політики апартеїду.

ЛЕЙПЦІГ У ПРЕТОРІЇ

Десять місяців Фішер уникав поліцейських. Вони «обнюхали» кожне підворіття, кожен фермер-

ський будинок у країні, арештовували всіх підозрілих. Газети багато разів публікували оголошення про розшук, обіцяючи винагороду в 3000 фунтів стерлінгів тому, хто викаже його місцеперебування.

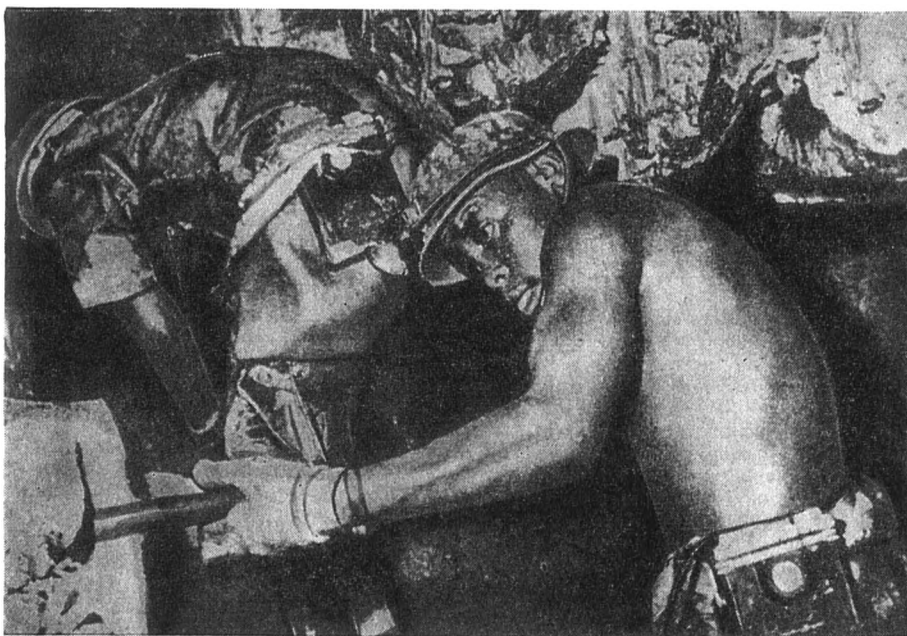
За багато місяців підпільного життя Брем так змінив свою зовнішність, що його не можна було впізнати. Худорлявий чоловік з аскетичним обличчям нічим не нагадував повновидого адвоката, яким він був колись. Своє сріблясте волосся він пофарбував у чорний колір, завів собі бороду і в одязі робітника вільно ходив вулицями Йоганнесбурга. Та 11 листопада 1965 року Фішера схопили.

На суді в Преторії він енергійно спростовував обвинувачування прокурора в тому, ніби пожертвував заставою, аби уникнути суду й покарання. «Якби я хотів рятувати себе, — сказав Фішер, — то я б виїхав з країни або просто залишився 1964 року в Англії. Однак я цього не зробив, бо вважаю своїм обов'язком продовжувати боротьбу в себе на батьківщині. Саме для того, щоб зберегти вірність усім тим, кого знедолив апартеїд, я пожертвував заставою, розлучився з сім'єю, видав себе за іншу особу і жив як вигнанець. Перед політичними в'язнями, перед тими, кого примусили мовчати, перед тими, хто перебуває під домашнім арештом, я мав святий обов'язок, я повинен був активно діяти. Я знав, чого вони чекають від мене, і робив це».

Фішера обвинуватили у 15 злочинах, передбачених законами «про придушення комунізму». У залі суду його охороняли 50 поліцейських.

Південноафриканська преса назвала цей процес «найсенсацийнішим політичним процесом, до якого залучені представники європейського населення ПАР». Звичайно, те, що серед 14 обви-

Вони виконують найважчу роботу.

Прогресивна громадськість світу засуджує расизм у Південно-Африканській Республіці. На знімку — мітинг протесту в Лондоні.

нувачуваних було 13 білих громадян ПАР — вельми показово. Та головне полягало не в цьому. В листі Центрального Комітету Комуністичної партії Болгарії, надісланому на адресу Фішера, говорилося:

«Ми, болгари, захоплюємося мужністю, з якою ви трималися на суді. Вона нагадала нам непохитність вождя і вчителя болгарського народу Георгія Димитрова під час Лейпцігського процесу 1933 року».

Це була найвища оцінка. Адже поведінка Димитрова перед нацистським судом надихала не лише його, а й багатьох інших південноафриканських революціонерів, надавала їм сили та стійкості.

Фішер перетворив лаву підсудних на трибуну обвинувачувача. Чиновники преторійського суду виглядали поряд з Фішером невігласами. Їм довелося зробити перерву на 42 дні, щоб скласти текст вироку на 80 сторінках. Але кількома влучними зауваженнями Фішер звів нанівець все, чим расисти спробували довести видимість законності.

— Я юрист, і знаю, що законів слід дотримуватися, — заявив Фішер. — Але яких саме законів? Ким прийнятих і ким затверджених? Сумління не дозволяє мені підкорятися законам, мета яких

— поневолити три чверті населення країни. Ці незаконні закони затвердив незаконний парламент, у якому незаконно представлена лише біла меншість. Та й ніхто не може прийняти закони, спрямовані на те, щоб позбавити корінних африканців — переважну більшість трудящого населення країни — права на свободу, права користуватися заслуженою частиною багатств, ними ж створених. Расистські закони позбавляють африканців права на людське існування!

З лави підсудних Фішер переконливо і обґрунтовано виступив на захист не лише своїх дій, а й політики та програми компартії.

— Я не благатиму суд помилувати мене, — твердо сказав у своєму останньому слові Фішер. — Таке прохання було б зрадою справедливої справи, якій я присвятив своє життя. Все, що я робив, ішло на користь моїм співвітчизникам, чорним і білим, і я продовжуватиму цю справу до останньої хвилини свого життя!

Поки тривав судовий процес, прогресивна громадськість світу вела широку кампанію за відвернення смертного вироку, що його готували Фішерові расисти. І ця кампанія дала наслідки. 9 травня 1966 року Абрахама Фішера засудили «на увесь строк життя»,

як було сформульовано у вирокі.

Вислухавши вирок, Фішер підніс руку, затиснувши в кулак з піднятим великим пальцем. То був символічний знак забороненого в Південній Африці Національного конгресу, жест, яким борці проти расизму вітають один одного, жест, що означає «ми перемаємо!»

У відповідь на вирок, на оце визначення «на увесь строк життя», Абрахам Фішер міг би запитати «Чиєго життя — мого чи расистського режиму?» Він міг би це запитати тому, що боротьба продовжується, що приклад Фішера та його товаришів-комуністів надихає тисячі й тисячі людей на боротьбу за визволення народів Південної Африки від расизму і поневолення.

Розповідають, з якою радістю і гордістю зустрів Абрахам Фішер повідомлення про присудження йому Міжнародної Ленінської премії миру. Він і раніше часто підкреслював, що є учнем великого Леніна, що живе і бореться за торжество його вчення на африканському континенті. І ця нагорода стала найвищою подякою за все його мужнє й чесне життя, за все, що Фішер зробив для свого народу, для перемоги великої справи, якій він так непохитно служить.

Н. ІВАНЧУК

Жанна д'Арк з Ольстера

Англійська буржуазія цінує витонченість парламентського красномовства мало не так само високо, як породистих рисаків. Часто захоплені оплески й вигуки «хір!» (слухайте!) лунали під склепінням Вестмінстерського абатства під час промов Шерідана і Гладстона, Ллойд-Джорджа і Черчілля та інших парламентських златоустів. Але наведену нижче промову, котра не мала рівних в усій історії англійського парламентаризму і кожне слово якої було звучним

ляпасом англійським колонізаторам та їх адвокатам з вестмінстерського капища капіталістичної лжедемократії, — цю промову парламент вислухав серед мертвої тиші. Після неї не пролунало

жодного полемічного виступу, наче всі шістсот з лишком майстрів словесних суперечок раптом оніміли...

Виступ дійсно був незвичайний, як і оратор. Ним була 22-річна ірландка з Ольстера Бернадетта Девлін, дівчина з очима русалки й розсіпаним на плечах рудим волоссям. Такого юного створіння ще ніколи не було серед англійських законодавців. Вона сказала:

— Я обвинувачую англійський парламент у тому, що він протягом півсторіччя був байдужим, бездіяльним і глухим до становища в Ольстері; я обвинувачую белфастський уряд у корупції, лицемірстві та нещадному пригніченні народу; я обвинувачую лондонський лейбористський уряд у співучасті в цих злочинах; я обвинувачую ольстерських поліцаїв у варварській жорстокості. Тому я теж билася на барикадах Лондондеррі й старалася, аби кожний кинутий з барикад камінь влучив у ціль...

Влучив у ціль і камінь, кинутий Бернадеттою з парламентської трибуни в піку душителям ірландського народу.

Англійські газети називають Бернадетту Девлін «ірландською

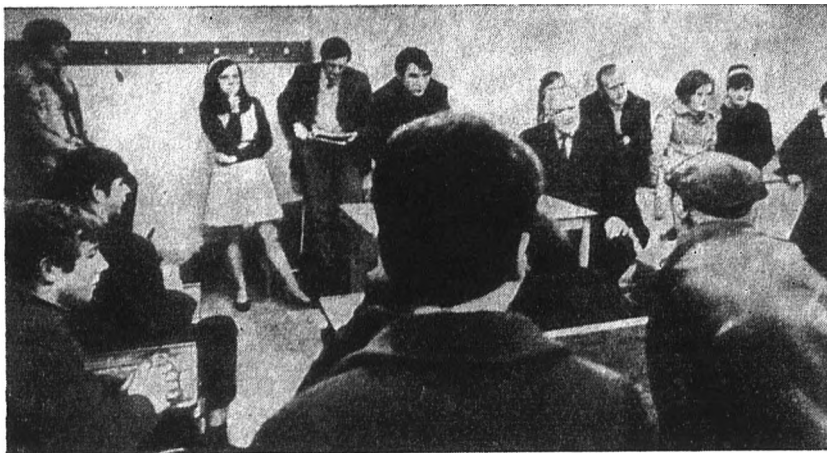

Бернадетта Девлін у рідному містечку.

Дівчина добре вміє переконувати людей.

Бернадетта на робітничих зборах.

Жанною д'Арк». Вона народилася в робітничій сім'ї у вбогому ольстерському містечку Кукстаун, втратила батька, коли їй було 12 років і разом з матір'ю та п'ятьма братами й сестрами, ще молодшими за неї, зазнала чимало злиднів, голоду і безправ'я. Та мати, працюючи до знемоги, зуміла все-таки дати дітям можливість вчитися. Бернадетта відвідує белфастський університет.

— Я всім зобов'язана народові й до кінця виконаю свій обов'язок перед ним, до кінця боротимуся за вільну, об'єднану, соціалістичну Ірландію, — каже дівчина.

Вона бореться за свої ідеали з усією мужністю й стійкістю, що їх викували в ірландцях сім сторіч боротьби проти англійських гнобителів. Скільки разів вона приходила на збіговиська фанатичних оранжистів (войовничих ольстерських протестантів-чорносотенців) і виголошувала там промови, сповнені гнівом і горем ірланд-

ських мас. Розлючені хулігани закидували її камінням, били до нестями, але одужавши, вона знову і знову приходила у лігва чорної сотні, а в дні народних повстань з'являлася на барикадах...

Понад 400 років тому англійські загарбники спалили в Руані Жанну д'Арк, засуджену за «чаклунство і зв'язки з дияволом». Сучасні колонізатори зробили б те саме з Бернадеттою, але вони не наважуються на це, бо добре знають, яким нестримним вибухом гніву відповів би ірландський народ на повторення руанського злочину. Бернадетта стала голо-сом ольстерських мас і всієї Ірландії, і її незримо оберігає весь ірландський народ.

І хоч англійський суд засудив Бернадетту Девлін до шестимісячного ув'язнення, ольстерські «ультра», а разом з ними й всі англійські колонізатори тремтять перед тендітною дівчиною з очима русалки й розсіпаним на плечах рудим волоссям...

Її часто можна побачити на вулицях Белфаста.

ВСІ ТЕПЕР ЖИВУТЬ БЛИЗЬКО. В одному бюро туристських подорожей в Мілані можна побачити такий плакат: «Реактивні літаки мають одну серйозну ваду — тепер уже немає таких родичів, які б жили далеко».

ЗРАЗКОВИЙ ГРОМАДЯНИН. Турінська газета «Стампа» оголосила конкурс на звання найразковішого громадянина міста. От відповідь одного з учасників конкурсу, який, однак, не здобув премії: «Я не курю, не п'ю, не граю в карти. Я вірний своїй дружині, тяжко працюю, не відвікую кінотеатрів. Увечері рано лягаю спати й прокидаюся зі сходом сонця. Щонеділі слухаю службу божу. Таке життя триває вже три роки. Але зачекайте до наступної весни, коли мене звідси випустять!»

АРХЕОЛОГІЧНІ НОВИНИ. Недавно західнонімецькі археологи знайшли в Кельні біля знаменитого тушетнього собору єпископський трон, виготовлений ще в 1075 році. Та другого дня трон зник, цього разу так таємниче, що його не можуть знайти ані археологи, ані поліція. Невідомі «фахівці», що обкрадають переважно музеї та церкви, встигли вже переправити той трон за океан якомусь приватному колекціонеру за велику суму.

КОНКУРЕНТИ. Величезний плакат з'явився перед одним рестораном у Шотландії: «У нас обід коштує п'ять шилінгів. Хто платитьдесь більше, обкрадає себе!» Назавтра перед рестораном-конкурентом з'явився плакат іншого змісту: «У нас обід коштує шість шилінгів. Хто платитьдесь менше, отруєє себе!»

225

ДОКУМЕНТИВ

Письма В. И. Ленину из-за рубежа. Составители сборника К. Ф. Богданова и А. П. Якушина. Под общей редакцией В. В. Анисеева и А. А. Соловьева. Издание второе, дополненное, М., Изд-во «Мысль», 1969.

Чудовим гімном величі вождя трудящих усього світу є спогади тих, кому випало щастя бачити, розмовляти, працювати з ним, їхні листи до нього на різних етапах його життя і революційної діяльності.

Саме тому варто розповісти про ювілейний збірник «Письма В. И. Ленину из-за рубежа», що в другому, доповненому виданні вийшов недавно з друку.

225 документів, уміщених у цій книзі (багато які з них публікуються вперше), — це свідчення великої поваги й любові до Володимира Ілліча людей усіх континентів світу — представників різних рас, націй, класів, партій. Робітники, селяни, ремісники, службовці, митці звертаються до В. І. Леніна за порадою, за словом правди, яке озброює, надихає, кличе до бою, допомагає зорієнтуватись у боротьбі.

І що більше знайомишся з матеріалами збірника, то яскравіше, повніше, рельєфніше виимальовується постать В. І. Леніна — організатора Комуністичної партії і Радянської дер-

жави, вождя народу, мислителя, людини, товариша, друга.

Перше десятиріччя нашого бурхливого ХХ віку. До Володимира Ілліча звертаються японські соціалісти, французькі соціал-демократи, італійські революціонери... «Я був би дуже радий зробити що-небудь для Вас і для всіх товаришів з Росії. Сподіваюсь на швидкий успіх російської соціал-демократії», — пише Володимиру Іллічу до Женеви 7 липня 1904 року редактор японської газети «Хеймін сімбун» («Народна газета»).

Гортаючи сторінки книги, присвячені передреволюційному періоду (розділ «У дожовтневі роки»), бачиш, як в очах робітників, прогресивної інтелігенції, діячів робітничого класу Заходу і Сходу зростає авторитет В. І. Леніна — визнаного вождя пролетаріату, теоретика і організатора міжнародного комуністичного руху.

В умовах, коли загроза імперіалістичної війни стає все більш реальною, а наступ монополістичної буржуазії на завоювання робітничого класу

дедалі посилюється, коли загострюється боротьба за новий переділ світу і набирає небувалих масштабів грабіж колоній, до Володимира Ілліча пишуть один із найстаріших діячів бельгійського робітничого руху Каміль Гюїсманс, керівники Бостонської школи політичної економії, нью-йоркського робітничого клубу, лівий голландський соціал-демократ, а пізніше комуніст Давид Вайнкоп, видатний діяч революційного руху в Болгарії і Росії Дмитр Благовє, швейцарський лівий соціал-демократ, а згодом комуніст Фрідріх Платтен...

Після перемоги Великої Жовтневої революції потік листів до В. І. Леніна з-за кордону, природно, набагато збільшується. Представники найрізноманітніших суспільних верств, передусім трудящі, прагнуть не тільки висловити свої симпатії Володимиру Іллічу, а й запропонувати свої послуги в будівництві молодого соціалістичної республіки.

«Бельгійські робітники, — заявляє делегація трудящих Бельгії, яка відвідала В. І. Леніна в Смольному вже у листопаді 1917 року, — готові всіляко підтримати новий селянський, робітничий уряд, бо програма, здійснювана ним, є водночас і програмою міжнародного пролетаріату».

Могутньою луною прокотилася по всьому світу звістка про перемогу пролетаріату Росії над експлуататорським ладом. І вже наприкінці грудня 1917 — на початку січня 1918 року американські пролетарі, об'єднані в передовій тоді профспілковій організації «Індустріальні Робітники Світу», звертаються з великим листом-при-

вітанням товаришу Леніну «з представниками більшовицького уряду і через них робітникам Росії».

Розповідаючи в ньому про свою тяжку долю, про справжній характер американської «демократії», висловлюючи сподівання на краще майбутнє, вони пишуть: «Ви, російські робітники, взявши в свої руки контроль і будуючи новий суспільний лад, творите більше, ніж своє власне майбутнє: ви надихаєте й прискорюєте революційний рух, якого світ ще ніколи не бачив...

Ваша боротьба у самій своїй суті — наша боротьба, ваша перемога — наша перемога...

Ми ваші товариші в боротьбі за соціальну революцію».

Матеріали цього розділу книги («Народжені епохою Жовтня») відбивають не лише глибоку повагу і любов до Леніна мільйонів людей усієї земної кулі, але й ті історичні події, які на той час розгорталися в різних країнах світу.

Листи Клари Цеткін, Розі Люксембург, Яна Тишка, спартаківців, Бела Куна та багатьох інших дихають героїзмом революційних боїв пролетаріату. Вони сповнені прагненням переїняти досвід російського робітничого класу, його авангарду — ленінської партії.

«З палким інтересом, затамувавши подих, стежу я за звістками з Росії, — пише Клара Цеткін 29 серпня 1918 року. — Там звершуються великі діла для людства, там життя гідне того, щоб жити.

Бажаю вам, комуністам, здобути перемогу таку ж велику, як і ваша мужність та самовідданість. О, якби пролетарі всіх країн стали врешті гідними вас, гідними російських пролетарів і народних мас!»

Як з другом, керівником, вождем радяться з Леніном фінські комуністи, польські пролетарі, італійські робітники, англійські профспілкові активісти, чеські демократи, югославські селяни, іспанські, мексі-

канські, американські комуністичні діячі.

«...Я відчуваю, що мені конче треба Вас побачити до мого від'їзду в США. Є два чи три питання практичного характеру, які, я певен цього, я не зможу обговорити ні з ким, окрім Вас», — пише делегат компартії США на III конгресі Комінтерну Джеймс Балістер (Майнор) у листі до Володимира Ілліча від 3 вересня 1921 року.

З далекої Колумбії на ім'я Леніна до Кремля надходить лист від доктора Хосе Гомеца, який працює в торговельній школі в місті Медельїн-Антіохі, датований 27 червня 1921 року: «Я перейнявся Вашим ученням і тим, як Ви застосовуєте його на практиці, настільки, що вмістив у місцевій газеті статтю про російську революцію зі словами похвали і захоплення на адресу її вождів. Все, що стосується Радянської Республіки, цікавить мене...

Мені хочеться, скільки дозволять мені сили, присвятити себе вивченню соціалізму, щоб застосувати мої соціальні знання в сучасній літературі», — пише він, просячи надіслати радянські друковані видання.

Як відомо, Володимир Ілліч з непослабною увагою стежив за розвитком революційного руху в колоніальних і напівколоніальних країнах Азії, Африки, Латинської Америки. І різними шляхами йшли до нього листи та інші матеріали від демократичних діячів Сходу, селян і робітників, інтелігенції, для яких Велика Жовтнева соціалістична революція стала дороговказом.

У збірнику вміщено багато листів од китайських трудящих, які справедливо бачили в Леніні свого щирого друга, а в Радянській країні — приклад для себе. І якщо китайські робітники у вересні 1919 року надіслали В. І. Леніну ящикок зеленого чаю, а 23 квітня 1920 року — віршоване поздоровлення в зв'язку з 50-річчям Володимира Ілліча, то видатний політичний діяч — президент Китайського національного уря-

ду Сунь Ят-сен у листі з Кантона від 28 серпня 1921 року на ім'я наркома закордонних справ Г. В. Чичеріна звертається «з найкращими побажаннями Вам та моєму другові Леніну і всім, хто так багато зробив для справи людської свободи».

Класова солідарність пролетаріату всього світу з трудящими Радянської країни, які відстоювали свою землю, свободу, завоювання Жовтня від навали 14 імперіалістичних держав і численних банд внутрішньої контрреволюції, знайшла свій вияв у листах зарубіжних друзів Радянської держави. Автори не тільки заявляють про свою моральну підтримку, а й висувають конкретні пропозиції щодо практичної допомоги молодій Радянській республіці.

Чимало таких листів надходило із США, Франції, Німеччини, Данії та інших країн.

У збірнику вміщено ряд відповідей В. І. Леніна на ці листи, і кожна з них свідчить про глибоку принциповість та безмежну людяність Ілліча, його прагнення у великому і малому діяти лише на користь трудящим.

Третій розділ збірнику — «Говорять товариші по боротьбі» — складається з записів, зроблених в альбомі, який тепер зберігається у Центральному партійному архіві Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС, делегатами II конгресу Комінтерну, що відбувся 19 липня — 7 серпня 1920 року в Петрограді.

Про велич і простоту, революційну твердість і принциповість, мудрість і людяність В. І. Леніна, його історичну роль у розвитку робітничого і комуністичного руху, у створенні першої в світі Республіки Рад, про Леніна — вчителя, філософа і теоретика, друга і вождя пролетаріату говорять Джон Рід, Жак Садуль, Антонін Запотоцький, Марсель Нашен та багато інших революційних діячів.

Глибоким сумом сповнилися серця трудящих і пригноблених

у всьому світі на звістку про смерть улюбленого вождя і вчителя. Це знайшло своє відображення в матеріалах, уміщених у четвертому розділі збірника — «Велика скорбота народів землі».

«Ленін, поки жив, був увесь пройнятий духом боротьби. Він був уособленням залізної енергії. Ніколи не сумнівався в остаточній перемозі... Є лише один спосіб віддати належне його пам'яті: це завжди, щохвилини в уяві мати перед очима цей досконалий зразок волі, енергії і відданості найблагороднішій справі», — писав у «Юманіте» 28 січня 1924 року ветеран французького й міжнародного робітничого і комуністичного руху Марсель Кашен.

Бернард Шоу заявив: «Я не маю сумніву, що настане день, коли в Лондоні буде поставлено статую Леніна поруч із статуєю Георга Вашингтона. Можу

додати, що... я ніколи не пропустив нагоди висловити перед англійською публікою своє захоплення Леніним...»

З великою силою скорботні думки прогресивної зарубіжної інтелігенції висловив Ромен Роллан. Характеризуючи велич Леніна, він у траурні дні січня 1924 року писав: «Я не знаю іншої, настільки ж могутньої особи в Європі нашого століття. Він так глибоко, так потужно спрямував кермо своєї волі у хаотичний океан м'якотілого людства, що слід його довго, довго не згладиться у хвилях; незважаючи на всі бурі, корабель мчить на всіх парах до нового світу...»

Схвилюваний голос народів Сходу пролунав у телеграмі Сунь Ят-сена. «Його ім'я і пам'ять про нього повинні лишитись... — писав він. — Його праця повинна також лишитись, бо вона ґрунтується на такому

розумінні суспільства, яке не може не підкорити собі і не владарювати над усім льотом людської думки і людськими прагненнями в майбутньому».

У п'ятому розділі збірника — «Із спогадів зарубіжних друзів про Леніна» — статті угорського революційного діяча Пала Петровські, ветерана австрійського робітничого руху Карла Штейнгардта (Грубера), німецького соціал-демократа Георга Ледебур, Джона Ріда, Луїзи Брайант (Рід), американського кореспондента Мак Брайда, Клари Цеткін, Сен Катаями, італійської громадської діячки-комуністки Камілли Равери, Вільгельма Піка і ряду інших політичних діячів, письменників, журналістів. У цих нотатках розповідається про діла і дні того, хто віддав увесь свій розум і серце, усе своє життя трудящому людству.

Ш. ВЯДРО

АВСТРІЯ

На вимогу громадськості урядові інстанції вживають активних заходів для повернення в Австрію рукописів, листів та іншої літературної спадщини видатних письменників і митців. Ці документи після аншлюсу і загарбання Австрії гітлерівці грабували з музеїв, архівів і приватних зібрань і вивозили в Німеччину.

Останнім часом вдалося розшукати й повернути до Відня невідомі дослідникам партитури творів Йоганна Штрауса, рукописи поета Рільке та інші документи великої цінності. Все це доводилося купувати на аукціонах і в приватних колекціонерів, бо уряд ФРН не бажав визнати прав Австрії на пограбовані фашистами культурні цінності.

ГРЕЦІЯ

Кількасот видатних європейських митців, у тому числі Пабло Пікассо, одержали від відомого грецького скульптора Влассіса Канаріаса запрошення на відкриття його виставки в Афінах. Воно зроблене з гіпсу і оздоблене букетом червоних гвоздик. Незвичайна форма запрошення не випадкова: керівник фашистської хунти «чорних полковників» Пападопулос свого часу заявив, виправдовуючи терор, що розпочався в країні: «Греція хвора, ми поклали її в гіпс. Вона лишатиметься в ньому, поки не одужає».

З того часу всі свої твори скульптор Канаріас робить у гіпсі... Розіслане за кордон запрошення — це мініатюрна скульптура, центром якої є постать скривавленої, оперізаної колючим дротом людини. Та скульптуру увінчує жмутон гвоздик — символ надії.

Грецька хунта не посміла заборонити виставку Канаріаса — митця світової слави, але дала пресі вказівку замовчати фант її відкриття. Хоч у газетах не було про виставку жодних повідомлень, юриби відвідувачів буквально штурмують приміщення, де виставлено скульптури Влассіса Канаріаса.

ШИРОКІ

ОБРІЇ

Відомий композитор Жан Курт Форест, який живе і працює в НДР, очолює Берлінське відділення Спільноти німецьких композиторів. Газета «Берлінер цайтунг» надрукувала цікаву розмову з митцем. У ній йшлося про творчі здобутки, якими його товариші по мистецтву зустріли 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. Як відзначає газета, доробок німецьких композиторів дуже вагомий.

Пауль Дессау створив симфонічну поему «Ленін». Вольфганг Гогензее присвятив великому вождеві свою нову оперу. Широка публіка вже мала можливість почути «Ленінську кантату» Гергарда Тіттеля, цикл нових пісень Гюнтера Кохана, нові значні твори інших берлінських ком-

позиторів — Генрі Крчіля, Райнера Бредемайєра, Франца Нагеля.

Плідно працював останнім часом і сам Жан Курт Форест. У його доробку — цикл скрипкових кuartетів, об'єднаних загальною назвою «Ленінський світ». «Ідеться, — пояснює композитор, — про твори, темою яких є становлення нової людини в революції і пореволюційному соціалістичному світі. Весь цикл — це нібито шлях у новому суспільстві одної й тої самої людини на різних етапах її життя».

Форест написав також музичний твір «Площа імені Леніна». Така площа створюється в центрі демократичного Берліна, і композитор оспівує працю німецьких будівельників, натхнених ім'ям та ідеями Ілліча.

«Ми, композитори НДР, — сказав на закінчення Жан Курт Форест, — працюємо в суспільстві, яке буде створюватися й розвиватися на основі ленінського вчення. Це вчення розкриває перед нами, митцями, широкі обрії, небачені творчі можливості, живить нас темами та ідеями».

«ПОВСТАННЯ ОГОЛОШЕНИХ МЕРТВИМИ»

На півдні Німецької Демократичної Республіки, в районі Ерцгебірге, є невеличке місто Шварценберг, де наприкінці другої світової війни відбувалися цікаві й драматичні події. Сталося так, що протягом майже двох місяців — з 2 травня й до кінця червня 1945 року — в місті не було окупаційних властей. Гітлерівські урядовці втекли, а американські війська, які в травні окупували цей район, до Шварценберга чомусь не зазирали. І тоді кілька комуністів — колишніх в'язнів гітлерівських концтаборів — очолили місцевих антифашистів й організували в Швар-

ценбергу нове демократичне самоврядування.

Цей справжній епізод надихнув німецького письменника Йоганнеса Арнольда на створення цікавого роману «Повстання оголошених мертвими».

В центрі твору — образ комуніста Георга Гейніке. Гітлерівці засудили його до смерті, і тільки щасливий випадок урятував його в ті дні, коли фашисти, перед своїм крахом, знищували тисячі й тисячі в'язнів.

Нелегко Георгві Гейніке та його товаришам створювати новий лад у місті. Там ще залишилися запеклі нацисти, такі, як, наприклад, священник Плейш. Війна вже закінчилася, фашистський райх капітулював, але в маленькому місті в горах групі комуністів і антифашистів ще доводиться вести жорстоку боротьбу проти гітлерівських недобитків.

Тижневик «Зоннтаг», що надрукував рецензію на цей твір, відзначає високі літературні якості роману Йоганнеса Арнольда.

КАРТИНИ, ПЛАКАТИ, ПОРТРЕТИ

В. І. Ленін. Борис Ангелушев (НРБ).

В. І. Ленін (фрагмент плакату). Франтішек Старовейський (ПНР).

В. І. Ленін. Володимир Гоев (НРБ).

Образ Леніна такий ясний і простий, і водночас такий багатогранний і глибокий, що його не може відтворити один, хай навіть найталановитіший художник. Образ цей неосяжний. Кожна риса характеру Леніна, кожний момент його титанічної діяльності варті окремої картини.

Ще в перші роки існування молодого Радянської держави багато художників і скульпторів Заходу віддавали свій пензель і натхнення створенню живописних, графічних і скульптурних портретів В. І. Леніна.

В 1924 році над образом Леніна вперше почав працювати чехословацький скульптор, українець за походженням М. Ф. Бринський. Статуя призначалася для виставки радянської книги, що тоді відкрилася у Відні. Бринський створив скульптуру, в якій втілена ідея «Ленін-учитель».

Наступні роботи Бринського — «Ленін-оратор» та «Ленін-філософ» створені вже за народно-демократичного ладу в Чехословацькій республіці.

Художники та скульптори, котрим пощастило бачити Ілліча, як радянські, так і зарубіжні, зробили величезний внесок у створення Ленініани, яка надихає сучасне покоління митців. Працюючи над своїми картинами, скульптурами, графічними портретами, вони творчо використовують надбання Ленініани 20—30-х років, кадри з кінофільмів, фотографії тощо.

До знаменного ювілею — 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна — цілий загін прогресивних митців зарубіжних країн створив ряд полотен, графічних робіт, скульптур, плакатів, присвячених вожді першої в світі соціалістичної революції.

Особливо плідно працювали на цій ниві митці Народної Болгарії.

Графічний портрет «Ленін», виконаний відомим болгарським художником Борисом Ангелушевим, неначе перегукується із скульптурними портретами М. Ф. Бринського «Ленін-учитель» та «Ленін-філософ». На ньому ми бачимо Ілліча, який схилився над рукописом.

Картина Володимира Гоева «Ленін» експонувалася на персональній виставці художника в Софії. Цей твір болгарського митця приваблює гуманністю, людяністю, надзвичайною скромністю образу Ілліча.

На всеболгарському конкурсі на найкращий плакат з нагоди сторіччя з дня народження В. І. Леніна першу премію здобув Емил Добрев за плакат «100 років Леніну», цікаву роботу «Ленін» подав і інший болгарський художник — Светлин Русев.

Літографія відомого угорського художника Шандора Ека, яку він подарував редакції газети «Нойс Дойчланд» «на згадку про минулі роки боротьби», чимось нагадує відомий портрет Леніна, зроблений у 1920—1924 рр. М. Андрєєвим.

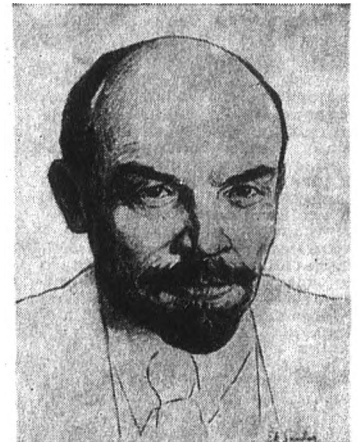
Цікаві за своїм задумом графічний портрет В. І. Леніна роботи чеської художниці Гани Кравцевої, офорт художника з Німеччини Демократичної Республіки Гергарта Аугста «В. І. Ленін», що експонувався на ювілейній виставці в Берліні, планати «В. І. Ленін» польського художника Франтішека Старовейського та художника і письменника, колишнього в'язня німецьких концтаборів Тадеуша Кулісевича та інші.

Митці країн соціалістичного табору знову й знову звертаються до ленінської теми, невичерпного джерела високого натхнення,

В. І. Ленін (офорт). Гергарт Аугст (НДР).

В. І. Ленін (літографія). Шандор Ек (УНР).

В. І. Ленін. Гана Кравцеова (ЧССР).

ІТАЛІЯ

Великого розголосу набула в Римі прем'єра ораторії польського композитора Пендерецького «Освенцім». Ідеться не тільки про успіх цього твору, а й про політичні суперечки, які розпалилися навколо нього. Спочатку неонацистські елементи спробували зірвати прем'єру, а коли це їм не вдалося, права газета «Темпо» накинулася на ораторію, яка, мовляв, «ворушить те, що слід уже забути» і «вносить в італійське суспільство непотрібний розлад».

Гідну відсіч цим твердженням дала газета «Уніта». Великий успіх ораторії — факт вельми промовистий, — зазначає газета, — він свідчить про те, що в Італії не забули злочинів фашизму. І це особливо важливо тому, що фашистські елементи знову підводять тут голову. «Історія з прем'єрою «Освенціма» — пише «Уніта», — ще один приклад того, що мистецький твір може бути явищем гостро політичним».

МОНГОЛІЯ

На екрани країни вийшов новий художній фільм студії «Монголіно» — «Ранок», створений за сценарієм драматургів Ч. Чиміда і Л. Вангана. Фільм присвячений національному героєві МНР, засновникові Монгольської Народно-революційної партії Сухе-Батору.

В епізодах, що відтворюють історичну зустріч монгольських революціонерів з вождем світового пролетаріату В. І. Леніним, знявся радянський актор Юрій Каюров.

НДР

«Розповідь про Леніна» — так називається новий твір композитора Зігфріда Келера, написаний до великого 100-річчя. Це літературно-музична композиція, до якої, крім музики, входять також вірші про Леніна німецьких поетів Луїса Фюрнберга, Куби, Манса Ціммерінга. Вона розрахована на хор, оркестр, читця і співаків-solistів.

Композиція Зігфріда Келера — один з численних музичних творів, написаних до Ленінського ювілею й відібраних і рекомендованих спеціальною комісією Спільних композиторів НДР.

Німецька Академія мистецтв присудила скульпторові Тео Вальдену свою щорічну премію імені Кете Кольвіц. Один з найстаріших німецьких митців, Вальден ще

«ЗВЕРНЕННЯ

У ПОРОЖНЕЧУ»

Цю незвичайну міжнародну нараду було скликано з ініціативи групи вчених, митців і громадських діячів Італії. В Брюсселі зібралися міністри культури і освіти багатьох західноєвропейських країн, щоб обговорити спільні заходи для збереження історичних, архітектурних та інших пам'яток.

Конференція ухвалила важливі документи — звернення до урядів, заклики до світової громадськості тощо. Але деякі органи преси називають ці документи «виявом відчаю», «зверненнями у порожнечу» і досить скептично оцінюють наслідки п'ятиденної наради міністрів. Як пише брюссельська газета «Драпо руж», жодний з міністрів — учасників наради — не зміг повідомити про більш-менш значні асигнування на ці потреби. І характерно, що най-

менші асигнування передбачаються саме в тих країнах, де становище особливо загрозливе, зокрема в Італії.

«На нараді, — пише «Драпо руж», — наводилися кричущі факти про небувалу досі спекуляцію земельними ділянками, на яких є цінні архітектурні пам'ятки, про розкрадання мистецьких цінностей, про руйнування унікальних споруд через брак коштів на своєчасний ремонт і реставраційні роботи...»

Учасники наради висловилися за підписання міжнародної конвенції, яка встановила б певні обов'язки урядів щодо цього. «Припустімо, — пише далі «Драпо руж», — що таку конвенцію було вироблено. Та чи багато вона важитиме, якщо асигнування залишатимуться на тому самому жалюгідному рівні, якщо приватні власники земельних ділянок і надалі зможуть безкарно робити все, що служить лише їхнім спекулятивним інтересам?»

Коментуючи наслідки наради в Брюсселі, італійська газета «Паезе сера» сумно зауважує, що навряд чи вона викличе якісь помітні зміни.

БАТЬКИ І ДІТИ

Ота Гофман — прозаїк і кіносценарист — має дорогі цінний дар розуміти світ дітей. Він є автором багатьох творів про дітей для дорослих.

Письменник дивиться на дорослих очима дитини і показує, скільки хиб буває часом у житті, яке на перший погляд здається цілком нормальним. Автор не спрощує моральних конфліктів, змальовуючи людські взаємини в усій їх складності.

Нова книжка Ота Гофмана «Шлях на планету Мікімаус», що вийшла у видавництві «Ческословенські списовател», адресована дорослим. Вона складається з двох новел. Герой першої — «Третій зайвий» — хлопець Петр почуває себе «третім зайвим» в родині. Завантажені роботою

батьки майже не приділяють йому уваги. Їхнє піклування про сина обмежується розпитуванням про шкільні справи, підписуванням учнівського щоденника та «інструкціями» по телефону. Внутрішній світ дитини їх не цікавить.

І хлопчик, якого вдома не розуміють, шукає втіхи у світі фантазії та мрії. Спочатку він знаходить притулок у старому будинку, де грається «у дорослих». Конфлікт з учителями в школі незабаром призводить до того, що хлопчик тікає з дому.

У другому оповіданні, яке має назву «Сніг у липні», автор порушує надзвичайно важливу тему — народження першого кохання у підлітків. Мілан і Ірена кохають одне одного, але в дорослих це викликає нерозуміння і осуд.

Твори Гофмана — своєрідне застереження батькам. Ними письменник хоче сказати: будьте уважніші, будьте доброзичливіші до ваших дітей, це допоможе уникнути багатьох трагедій.

БОРОТИСЬ, А НЕ ТІКАТИ!

Італію залишають митці — актори, співаки, режисери театру і кіно. Причина одна — кричуща неувага італійських властей до питань культури й мистецтва, постійне скорочення бюджетних асигнувань. Всесвітньовідо-

мі італійські театри, симфонічні оркестри, музеї та інші заклади культури зазнають величезних фінансових труднощів.

Видатний кінорежисер Роберто Росселліні зробив з цього приводу заяву, яка набула великого розголосу. «Бюрократизм, неуважність, відсутність будь-якого інтересу — ось чим характеризується ставлення наших властей до культури, до мистецтва», — пише відомий митець і пові-

домляє далі, що вирішив залишити Італію й оселитися десь в іншій країні.

Рішення Росселліні викликало, однак, негативні відгуки з боку багатьох діячів італійської культури. Велика група митців, очолена відомим письменником і режисером П'єром Паоло Пазоліні, опублікувала з цього приводу свою заяву, в якій

підкреслюється, що рішення Роберто Росселліні означає капітуляцію перед труднощами, відмову від боротьби за рішучі зміни в галузі культурної політики італійського уряду.

Прогресивна преса Італії приєднується до цієї думки. Газета «Паезе сера» пише, зокрема, що тільки рішуча позиція діячів культури може змінити нинішню ситуацію.

МИСТЕЦТВО КАРИКАТУРИ

Наприкінці минулого року в Новій берлінській галереї відбулася виставка, організована секцією карикатуристів і газетних художників Спільки художників НДР. Назва виставки — «Мистецтво, що бореться, — карикатура від 1848 року до наших днів».

Один з провідних митців республіки професор Альфред Байер-Ред, характеризуючи цей огляд бойового жанру карикатури, сказав, що така велика виставка організована вперше в НДР, і що вона одна з найповніших і найбільших в історії карикатури взагалі.

Здобутки трудящих першої на зем-

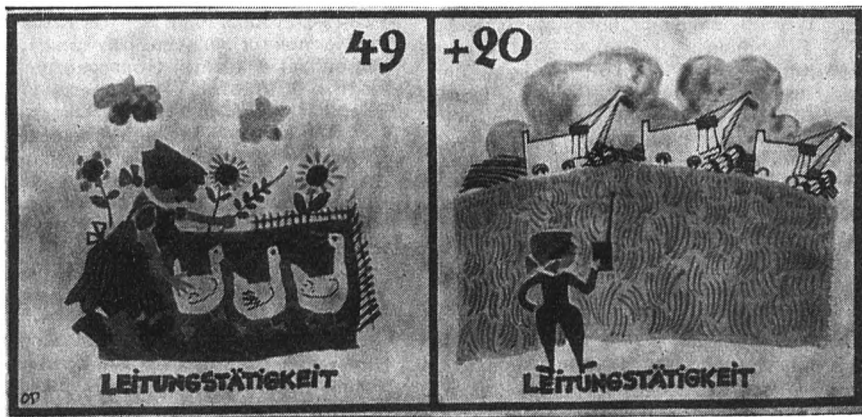

Джон Хартфілд (1891—1968). «Війна і трупи — остання надія багатіїв». 1932. Фотомонтаж.

лі Німеччини робітничо-селянської держави є наслідком тривалої й запеклої борні, що почалася ще в минулому столітті, коли на арену класової боротьби вступив робітничий клас. Ось чому організатори виставки включили в експозицію публіцистичні карикатури художників, починаючи з середини XIX віку — з революції 1848 року.

«Марні зусилля». Малюнок з журналу «Дер варе Якоб» у відповідь на рішення урядом кайзера Вільгельма I «Закону проти соціалістів».

Отто Дамм. «1949—1969. Керівна діяльність — тоді й тепер». Карикатура з журналу «Ойленшпігель».

1928 року вступив до Комуністичної партії, брав активну участь в антифашистській боротьбі, є нині не тільки визначним художником, а й відомим громадським діячем Німецької Демократичної Республіки.

«Те, що мені вдалося зробити за своє життя, — сказав Тео Балден на урочистій церемонії вручення йому премії, — було б неможливе, якби я не брав участі в політичній боротьбі робітничого класу і його партії».

ПОЛЬЩА

У видавництві Польсько-радянської дружби в Кракові недавно вийшла книжка під назвою «Шляхом Леніна, 1870—1970». Вона містить стислий нарис Зінаїди Ловін про життя і діяльність Володимира Ілліча Леніна.

Сілезький театр імені Виспянського в Катовицях виступив з прем'єрою п'єси М. Шатрова «Більшовики». Радянський драматург уже відомий у Польщі. Телеглядачі бачили його твір «6 липня» в чудовій режисурі Єжи Красовського, який потім поставив цю п'єсу на сцені «Театру Польського» у Вроцлаві.

Книжкові видавництва Польщі випустили багато різних видань до сотих роковин з дня народження В. І. Леніна. В них розповідається про життя і діяльність вождя революції, про ленінські ідеї, якими незмінно керуються в своїй роботі комуністичні й робітничі партії.

Незабаром вийдуть у світ три нових додаткових томи до 40-томного польського видання творів В. І. Леніна, художньо оформлена (для бібліофілів) праця Леніна «Дитяча хвороба «лівизни» в комунізмі», колективний твір «Ленін. Ленінська ідея — на спадщина».

Видавництво «Ксьонжка і ведза» намітило випустити сім монографій з питань ленінізму, авторами яких є видатні вчені й партійні діячі ПНР. У планах видавництва — монументальна публікація «Спогади поляків про Леніна», яку підготували наукові працівники Інституту історії партії при ЦК ПОРП. Значна частина спогадів друкується вперше.

«Ксьонжка і ведза» видає також коротку біографію Леніна в перекладі з російської мови. Інтерес викликає і книжка Глембоцького «Поляки — друзі Леніна», яку готує до ювілею Польське учбово-педагогічне видавництво. У ній розповідається про життя Леніна на засланнях в Сибіру і його зв'язки з поляками-засланими, про краківсько-пороніський період життя Леніна, його зустрічі з місцевим населенням.

Сцена з вистави «Людина з рушницею» в «Театрі Польському» у Вроцлаві (1963 р.).

На сценах СВІТУ

Ідеї Великої Жовтневої революції мали величезний вплив на формування свідомості прогресивних митців Заходу. Видатні польські режисери, драматурги, актори навіть у тяжке міжвоєнне двадцятиліття, в роки санації ставили перед собою благородне завдання демократизувати театр, пропагувати з кону високі ідеали, викривати нелюдську суть експлуататорського суспільства. Прикладом був для них новий театр Країни Рад, досвід таких художніх колективів, як ушлавлений Московський Художній. Великі майстри польської сцени Висоцька, Остерва, Ярач були в Польщі активними пропагандистами найкращих досягнень російського сценічного мистецтва, прихильниками реалістичного методу Станіславського. Революційними ідеями пройняті перші постановки організатора робітничого театру Вітольда Вандурського. Співцем революції виступив режисер Леон Шіллер, який поставив на кількох

сценах п'єсу радянського драматурга Треньова «Любов Ярова».

Та лише в Народній Польщі ідеї Жовтневої революції знайшли на сценах багатьох театрів своє справжнє художнє втілення, зробили глибокий вплив на розвиток реалістичного мистецтва в країні. У післявоєнний час радянська драматургія посіла почесне місце в репертуарі всіх польських театрів, несучи глядачам нові гуманістичні ідеї, прищеплюючи їм новий погляд на світ.

Серед численних радянських п'єс, поставлених за 25 років існування Народної Польщі, найбільший успіх мали твори Горького і Маяковського, Треньова і Погоді-

на, Іванова і Корнійчука, Симонова і Арбузова.

На початку п'ятдесятих років у Вроцлаві в «Театрі Польському», а потім у «Театрі Народовому» в Варшаві була поставлена «Людина з рушницею» Погодіна. Режисери і актори з особливим хвилюванням взялися до роботи над цією п'єсою, в якій відтворено образ Володимира Ілліча Леніна. В тогочасних рецензіях високо оцінювалася гра видатного актора Яцека Воцеровича, що виконував на варшавській сцені роль Леніна.

Вроцлавський «Театр Польський» поставив багато п'єс, які розповідали про боротьбу за Радянську владу. Нещодавно театр знову

звернувся до твору, в якому з великою силою змальовано образ Володимира Ілліча. «Шосте липня» Михайла Шатрова стало великим творчим досягненням усього колективу. Роль Леніна в цій постановці виконує Ігнаці Маховський. Актор намагався передусім розкрити велич Леніна-людини, показати Леніна-мислителя і організатора перемоги над ворогами Радянської держави в один з найнебезпечніших моментів, яким було контрреволюційне есерівське повстання у Москві. Маховський не прагне до абсолютної зовнішньої схожості, до відтворення особливостей вимови Леніна, його характерних жестів, ходи тощо; для актора це важливі, але другорядні компоненти ролі. Найважливіше для нього — простежити процес народження ленінської думки.

Образ Леніна, створений Ігнаці Маховським — великий успіх театру Народної Польщі. Справжня майстерність, надзвичайно тонкий психологічний рисунок ролі дають право поставити польського актора поряд з найкращими її виконавцями.

● ● ●
«Ленін мав титанічну волю, був мудрий, простий у стосунках з людьми. На мою думку, розкрити неосяжний образ Леніна цілком, уповні, майже неможливо. Багато артистів із світовим ім'ям намагалися якнайвірогідніше відтворити риси Ілліча. З цього погляду радянські актори є для мене зразком. Найважче правдиво відтворити могутній, світлий розум Леніна, його безкорисливість, гуманізм, простоту...»

Так розповідав народний артист Монгольської Народної Республіки Д. Дамдінсурен кореспондентові журналу «Монгол ард улс» про свою роботу над роллю великого вождя, спочатку в п'єсі Погодіна «Кремлівські куранти», а потім у його ж таки «Людині з рушницею». Обидві вистави йшли на сцені улан-баторського Державного драматичного театру ім. Нацагдоржа в сезон 1966—1967 рр. Прем'єра останньої відбулася у святкові дні 50-річчя Великого Жовтня. Саме тоді монгольські глядачі вперше побачили на сцені великого вождя людства, перед ними постала його титанічна праця в буремні дні революції і в перші роки мирного будівництва.

Виконавець ролі В. І. Леніна — народний артист МНР Д. Дамдінсурен добре відомий не тільки столичним театрам, а й широкому загалові (до речі, радянські

Сцена з п'єси «Людина з рушницею». В ролі В. І. Леніна артист Гантумур.

глядачі теж знають його з монголо-радянського фільму «Кінець», де він грав легендарного Хатан-Батора Максаржава).

Після прем'єри «Кремлівських курантів» кореспонденти поцікавились, як артист готував роль Леніна.

«Це дуже складне питання, — відповів їм тоді Дамдінсурен. — Перш за все треба було вивчити великий історичний матеріал про вождя народів. Я прочитав багато

творів Леніна. Узимку 1967 року їздив до Москви, кілька днів провів у залах Музею Леніна».

Для вистави «Людина з рушницею» театр підготував ще одного виконавця ролі Леніна — молодого артиста Гантумура.

Ленін у «Людині з рушницею» став великою творчою перемогою Гантумура. Учень заслуженого діяча мистецтв МНР художнього керівника театру Е. Оюун, Гантумур зумів свіжо, по-новому відтворити на сцені неповторні риси Ілліча. «Прем'єра «Людини з рушницею» — знаменний день не тільки для мене, а й для всього колективу нашого театру. Чи треба говорити про мою безмежну радість і хвилювання? Я доклав усіх сил, щоб правдиво донести до наших глядачів образ великого Леніна», — сказав молодий артист по закінченні вистави. Нещодавно Гантумурові було присвоєно звання заслуженого артиста МНР.

Нині афіші театру ім. Нацагдоржа знову запрошують улан-баторців подивитись погодінські п'єси: до сторічного ленінського ювілею ці вистави поновлено. Колектив театру працює також над створенням нового спектаклю про вождя народів — п'єсою «Третя патетична» Погодіна. Крім того, готує до постановки «Любов Ярову» Треньова.

П'єсу Миколи Погодіна «Кремлівські куранти» поставив і болгарський Народний театр імені Івана Вазова.

Сцена з вистави «Кремлівські куранти» в постановці Софійського Народного театру імені Івана Вазова.

Новий угорський художній фільм «Вербна неділя» — це пристрасна, сповнена великої драматичної сили розповідь про революцію 1919 року в Угорщині. У фільмі показано, як великі історичні події віддзеркалюються в долі людей одного села, які складні, ба навіть трагічні конфлікти виникають між членами однієї родини, коли вони опиняються по різні боки барикади.

Священик Симон і вчитель Уреніуш — брати. Обидва мають великий вплив у рідному селі. Темні, затуркані селяни цього бідного краю шукають втіхи у церкві, у вірі в загробне царство, бо втратили надію дочекатися щастя на землі. Симон проповідує добро і любов, закликає нести в руках квіти, а не зброю. Його брат Уреніуш, організатор сільської народної ради, хоче прилучити своїх односельчан до наукового соціалізму, роз'яснити їм закони класової боротьби.

Жорстокий терор білого угорського офіцера та військ Антанти, що вступили на угорську землю для придушення революції, прискорює процес прозріння багатьох селян, які в дні революції і Радянської республіки в Угорщині не брали участі в боротьбі. Їх напутник — священик Симон переживає крах свого світогляду. Він доходить висновку, що проти насильства не можна виступати з проповіддю добра, а треба боротися із зброєю в руках. Симон гине разом із своїм братом від рук ворогів. Та навіть загинувши, брати доводять правоту революціонера Уреніуша, що відстоював справжній гуманізм, гуманізм соціалістичний.

Режисер «Вербної неділі» Імре Дьодьйойші знав глибоко людський і поетичний фільм.

Кадр з фільму «Вербна неділя».

ЯПОНІЯ

В одному з найбагатолюдніших районів Токіо — Сібуе було відкрито виставку плаката, присвячену 100-річчю з дня народження Леніна. У ній беруть участь художники багатьох країн. Серед експонатів є й унікальні, наприклад, плакат «Волховбуд», виданий у Ленінграді 1925 року.

ІСТОРІЯ ФРАНЦІЇ ЖАНА ЕФФЕЛЯ

Наприкінці минулого року у паризькому видавництві «А Мішель» вийшла з друку «Історія Франції», що обіймає період від створення Народного Фронту до сьогодні. Її автори — редактор газети «Оманіте» Рене Андріє та відомий художник Жан Еффель. У книзі 240 сторінок і 170 малюнків.

Різні етапи, що їх пройшла за цей час країна, — петенівська «Французька держава», «Моллархія» Гі Молле, «деголівська імперія» — дістали виразну характеристику в сатиричних і гумористичних малюнках та коментарях до них видатного митця. Еффель ще раз показав себе як непримиренний борець проти війни, колоніалізму, соціальної несправедливості.

КАЙДАНИ І КВІТИ

За назву для своєї нової п'єси Аррабал узяв рядок з вірша Лорки: «І закували квіти в кайдани». В уяві читача або глядача постає образ, в якому пов'язуються чудові троянди Андалузії і кайдани на руках політичних в'язнів. Дія п'єси відбувається в наш час у мадрідській тюрмі, чи, певніше, в думках, снах і спогадах в'язнів. До них дійшли якісь уривки телевізійної передачі про політ на Місяць, слова, що їх сказали в ніч польоту астронавти. У душах в'язнів, котрі перебувають тут уже 25 років, займається вогник надії, що все може змінитися на краще.

Астронавтів після повернення на Землю засипають квітами. Квітами вітають і ув'язнених, коли вони вертаються на волю, до своїх рідних, друзин, коханих.

Поставив п'єсу сам автор. У ній зайняті вісім зовсім молодих акторів. Грають вони у дуже швидкому темпі, якого вимагають часті зміни емоційного настрою. Аррабал будує виставу на гострих контрастах. Навіть надії в'язнів на звільнення переходять у палкі мрії про кохання, щастя, радість. На сцені з'являються дівчата; слова їх такі загадково-поетичні, а самі вони такі прекрасні, ніжні й граціозні, начебто прийшли із сонних марень. Зав'язуються роз-

мови, та їх брутально перериває крик сторожі.

В інтерв'ю для паризької газети «Ле Монд» Аррабал сказав, що його трупа бідна у повному значенні цього слова. Якщо в Америці експериментальні театри іноді дістають підтримку багатих меценатів, то його театр мав можливість готувати виставу лише два місяці, а сума видатків на костюми і декорації становила всього три тисячі франків.

Аррабал визнає, що в основу його п'єси лягли оповідання в'язнів, з якими він просидів 24 дні у мадрідській тюрмі, коли його в 1967 році заарештували за антирелігійний і «антиурядовий» напис на книзі, подарованій одному молодому читачеві. Аррабал використав також квітки і автентичні документи. Є в цій п'єсі і сполин про родинну трагедію, яка глибоко ранила серце і сумління письменника. За часів поразки іспанських республіканців мати Аррабала виказала франкістам його батька-республіканця. Він був розстріляний. Дітей виховували у фашистському дусі, але Аррабал утік у Францію. Все його життя сповнене складних, болісних почуттів: ненависті до диктатора, гніву і презирства до рідної матері за її зраду.

Вистава викликала дуже суперечливі оцінки. Бо поряд з глибоко гуманними ідеями є в ній і досить сумнівні за своєю формою і звучанням сцени. Взагалі на цій виставі тяжить негативний вплив сучасного авангардистського театру з його культом голого тіла і брутальної відвертості в зображенні почуттів.

Гізела Май.

Співач Гізела Май

З статей, рецензій і повідомлень, передрукованих з німецької преси, ми вже давно знали про величезну популярність в НДР пісень Гізели Май, «політичних зонгів», як називає свій жанр сама співачка. Останнім часом кіно і телебачення надали нам змогу побачити й почути популярну співачку, і ми зрозуміли причини її надзвичайного успіху.

Дивний і своєрідний шлях Гізели Май — співачки. Справжній успіх прийшов до неї несподівано, після першого ж виступу на концертній естраді, прийшов тоді, коли артистка не мала ще, власне, ніякої вокальної освіти. Однак, перед тим як стати популярною співачкою, Гізела Май близько десяти років працювала у відомому

берлінському «Дойчес театер» поруч із чудовими акторами, під керівництвом такого досвідченого режисера і педагога, як Вольфганг Лангхоф.

Ставши драматичною актрисою, Гізела Май не розлучалася з давньою мрією — співати, створювати пісні-сценки. В домі її батьків — старих німецьких комуністів — навіть у часи гітлерівського райху зберігалися великі колекції грамофонних пластинок із записами виступів революційних співаків Ернста Буша, Лотте Ленї та інших. Слід нагадати, що саме в Німеччині в 20-х і на початку 30-х років, до фашистського перевороту, успішно розвивалися традиції політичної, революційної пісні. Все це стало першою школою для Май.

Прийшовши в 1951 році в «Дойчес театер», Гізела Май охоче бралася за кожну роль, в якій треба було співати, і її хист співачки помітили товариші по роботі. Вона працювала над творами Бертольта Брехта, над його політичними піснями, які особливо відповідали її творчим уподобанням.

Перший концерт Гізели Май готувався довго. Відбувся він одного недільного ранку 1957 року в її рідному «Дойчес театер» і називався «Ранок Бертольта Брехта». Він приніс артистці великий успіх і популярність.

На концерті був присутній Ганс Ейслер, відомий композитор, автор багатьох пісень з репертуару Ернста Буша та інших популярних співаків, великий, але й суворий цінитель талантів. Після виступу Гізели він підійшов до неї й сказав лише кілька слів:

— Продовжуйте, неодмінно продовжуйте!

За словами Май, Брехт і Ганс Ейслер відіграли вирішальну роль в її артистичній долі. Скупі слова схвалення допомогли артистці подолати ту межу, за якою відкрився їй шлях на концертну естраду. І Ейслер став після того концерту уважним радником співачки. Незабаром артистка перейшла до театру Брехта «Берлінер ансамбль». Нинішній керівник цього театру, дружина, вірний друг і помічник Брехта, видатна артистка Єлена Вейгель, а також Ернст Буш та інші актори стали добрими вчителями Гізели Май.

— Мені дуже пощастило, — розповідає вона, — бо я мала в кого вчитися, кого наслідувати, до кого звертатися за порадами, по допомогу, якщо було важко.

В театрі «Берлінер ансамбль» дуже уважно й приязно поставилися до нового амплу Гізели Май. Взагалі, якщо навіть говорити про неї тільки як про співачку, то й у цьому випадку важко було б переоцінити ту роль, яку відіграв у творчій біографії артистки театр Брехта. Власне, саме тут вона пройшла також і чудову школу естрадної майстерності.

Згадаємо участь Гізели Май, скажімо, в такій виставі «Берлінер ансамбль», як «Трьохкопійчана опера» Брехта — Вайля. Робота над роллю в цій виставі була для артистки водночас і школою естрадного співу, «політичного зонгу». Згадаємо, як справді віртуозно

виконувала Гізела Май в театрі «Берлінер ансамбль» такі перлини естрадної пісні, як «Зонг Меккі-Ножа» або «Пісню про пірата Джонні». Великий успіх припадав на долю Гізели Май саме як співачки, як цікавого сценічного ін-

терпретатора цих вокальних номерів. Її виступи перетворювалися на маленький естрадний концерт у рамках цілої вистави театру «Берлінер ансамбль». І завжди успіх Гізели Май був надзвичайно великий і цілком заслужений.

Пізніше, коли артистка почала виступати із своїми концертами, пісні з репертуару театру «Берлінер ансамбль» зайняли почесне місце в її програмах. Вони становлять коронні номери концертів Гізели Май, завжди і скрізь мають найбільший успіх у слухачів. А славнозвісну пісню «Меккі-Ніж» їй щоразу доводиться повторювати на вимогу публіки.

Найхарактерніші особливості театру Брехта, отже, відіграли дуже важливу й корисну роль у підготовці Гізели Май до концертної діяльності. Особлива увага до акторської міміки, акторського руху на сцені — все це дуже придалося Гізелі Май як співачці.

Одне слово, Гізела Май зовсім не перебільшує, кажучи, що співачкою вона стала завдяки театрові Брехта. І цей театр залишається для неї головною школою майстерності, а його керівники і актори — кращими радниками й найсправедливішими критиками. Цікаво, що, перш ніж винести кожен свою нову пісню на суд тисяч слухачів, Гізела Май виконує її перед учителями й друзями з «Берлінер ансамбль».

Можливо, саме завдяки цьому Гізела Май зуміла очолити той напрямок політичної пісні, який так плідно розвивається нині в Німецькій Демократичній Республіці.

Для неї почали писати Пауль Дессау, Герд Начинський та інші талановиті німецькі композитори. Співачка уважно працює й над згаданою спадщиною 20-х і початку 30-х років, даючи нове сценічне життя багатьом старим пісням поетів Курта Тухольського та Еріха Кестнера, композиторів Вайля, Ейслера та інших. Вона стежить і за творчістю зарубіжних майстрів політичного зонгу, поповнюючи свій репертуар їхніми творами.

Багато пісень з репертуару Гізели Май стали тепер всесвітньовідомими. І це передусім пісні, в яких ідеться про гострі соціальні події сучасності. Це, скажімо, «Така близька країна» — про війну у В'єтнамі або «Пісня чорної жінки» — про расову дискримінацію в Сполучених Штатах. Артистка досягає в них такої великої емоційності й виразності, що навіть люди, які не знають німецької мови, чудово розуміють їх.

Приваблює Гізелу Май і пісня лірична, інтимна. Деякі її концертні програми мають назву «Пісні боротьби і кохання», і ця друга тема знаходить в ній не менш талановиту виконавицю.

Від своїх учителів Гізела Май перейняла щире й доброзичливе ставлення до молодих митців.

У Вищій музичній школі в місті Веймарі запроваджено новий спеціальний курс політичної пісні, й веде його сама Гізела Май.

Кожна пісня артистки — це драматична сценка, маленька вистава.

Хворе суспільство

Насильство — VIOLENCE — це одне з слів, що найчастіше зустрічаються нині на шпальтах американських газет і журналів; насильство — це слово, що не сходить з уст громадян Сполучених Штатів Америки.

Після вбивства двох видатних політичних діячів — кандидата в президенти Роберта Кеннеді й негритянського лідера Мартіна Лютера Кінга — в країні залунали нарешті тверезі голоси, що вимагали не тільки з'ясування таємничих обставин цих злочинів, але й детального вивчення ситуації, за якої вони стали можливі. Далі ігнорувати цю проблему, яку справедливо називають ганьбою Америки, було вже неможливо, і нею зайнялися політичні діячі, вчені, журналісти.

Під тиском громадської думки уряд змушений був утворити спеціальну федеральну комісію для вивчення причин зростання злочинності, і по шести місяцях праці цей урядовий орган подав свої висновки президентові.

Комісія констатувала, що протягом останніх п'яти років у США зареєстровано велику кількість актів насильства, внаслідок яких тисячі й тисячі американців були замордовані або покалічені. Але тут-таки в цьому документі зазначалося, що в масових демонстраціях на захист громадянських прав негрів узяли участь понад п'ять мільйонів чоловік... Отже, «винних знайдено». В одному ряду з убивцями й злодіями, наркоманами й повіями в доповіді названі учасники антирасистських, антивоєнних та прогресивних молодіжних акцій. Певна річ, автори доповіді й словом не прохопилися про те, що на справедливий вимоги передових та дискримінованих сил суспільства уряд відповідає жорстокими поліційними репресіями, внаслідок яких американські міста перетворюються на справжні бойовиська.

Весь світ облетіло нещодавно

сенсаційне повідомлення про кривавий, садистський злочин у Лос-Анджелесі — про вбивство американської кінозірки Шарон Тейт та кількох інших осіб, її друзів. Ця справа набула розголосу головним чином тому, що жертвою стала популярна зірка екрана. А тим часом у Лос-Анджелесі за короткий період — якихось кілька тижнів — поліція зареєструвала півсотні убивств, і з-поміж них 29 були вчинені на протязі п'яти днів після різанини в будинку Шарон Тейт.

Західнонімецький тижневик «Шпігел» провів статистичні підрахунки, з яких випливає, що Америка — це країна, де тільки в 1967 році вбивство відбувалося через кожні сорок три хвилини. А відтоді ж цифри кривавої статистики набагато збільшилися! Але, як зазначає інше західнонімецьке видання — газе-

та «Цайт» — консервативна Америка все ще не хоче визнати злочинність продуктом свого власного способу життя і намагається пояснити свої пороки діяльністю прогресивних сил країни.

Отже насильство стало щоденним явищем американського побуту, характерною ознакою хворого суспільства, в якому панує закон джунглів. І все це, природно, широко відбивається в літературі, мистецтві, кіно і телебаченні США.

Один американський журналіст, вивчивши статистичні дані, опублікував такі висновки: пересічний американець, що досяг 65-річного віку, провів перед екраном телевізора близько трьох тисяч діб, тобто повних вісім років. В середньому кожні чотирнадцять хвилин, — пише цей журналіст, — американське телебачення демонструє який-небудь акт насильства чи жорстокості, і кожні сорок п'ять хвилин — убивство. Таким чином, пересічний американець протягом свого життя сто тисяч разів бачить сцени вбивств і триста тисяч разів — інші насильницькі акти.

В Америці є, звичайно, люди, які усвідомлюють, що нескінченна пропаганда жорстокості згубно впливає на розум і психіку глядачів, надто глядачів молодих, і намагаються протестувати проти неї. Але телевізійні корпорації цілком ігнорують такі протести, збільшуючи кількість «кривавих» програм.

Часом, буває, дехто з поста-

Кадр з фільму «Справа Аль Капоне» режисера Роджера Кормена. Цей фільм присвячений одному з найжорстокіших американських гангстерів двадцятих років. Такі стрічки сприяють романтизації злочинців, згубно впливають на молодь.

В американському фільмі «Блеф Кугана» криваві сцени тривають по кілька хвилин. В одній рецензії на нього зазначалося, що «ця стрічка може правити за підручник для садистів».

новників та виконавців таких видвищ намагається якось виправдати свою причетність до них, і тоді в пресі з'являються заяви на зразок тієї, що її зробила акторка Фей Даневей, виконавиця головної ролі в гангстерському фільмі Артура Пенна «Бонні і Клайд»: «Коли озирнешся на кілька останніх років, та, власне, й на всю нашу історію, важко не помітити, що насильство і жорстокість стали нормою нашого життя. Ми не можемо удавати, ніби не бачимо їх, ніби ці явища не існують. А тому я вважаю, що наш обов'язок — говорити про ці речі щиро й правдиво». Американському обивателеві ці слова можуть видатися слушними, але невеличкі факти доводять, що зростання злочинності прямо пропорційне збільшенню кількості фільмів та телевізійних програм, що зображають їх.

А тепер надамо слово американському науковцеві.

Соціолог Томан Манро пише: «Гадаю, що боротьба з мистецтвом, що пропагує насильство, не матиме успіху, якщо її провадитимуть за допомогою самих лише урядових декретів. Нам треба в найширших масштабах і в найрадикальніший спосіб змінити мораль і естетичні смаки суспільства».

Але тверезі голоси людей, стривожених глибоким моральним занепадом американського суспільства, тонуть у хорі апо-

логетів капіталістичного способу життя.

В солідних американських виданнях часто можна прочитати, наприклад, твердження про те, ніби «реалізм» вимагає зображення найогидніших та найбруд-

ніших явищ життя. Це, звичайно, чистісінька демагогія. Великий реаліст Бальзак писав, що недосить спостерігати й описувати — треба спостерігати й описувати з якоюсь визначеною метою. З якою ж метою зображується насильство у фільмах, про які йдеться? Щоб приголомшити глядача? Чи, може, щоб прищепити йому ідею, ніби знущання з людини — це мужній і героїчний акт?

Адвокати насильства демагогічно твердять, буцімто зображені на екрані криваві сцени «відстрашують» глядача від повторення таких вчинків. Інші висувають ще облудніший аргумент: такі сцени, мовляв, відіграють роль «клапана», що допомагає глядачеві позбутися природженої, властивої кожній людині агресивності. Ця мізантропічна концепція — фальшива від початку й до кінця. Детальні й різнобічні дослідження переконливо доводять, що пропаганда жорстокості в мистецтві не гальмує, а, навпаки, сприяє зростанню злочинності в суспільстві. Один американський публіцист сформулював це так:

«Комерційна експлуатація таких явищ, як жорстокість, садизм та насильство — це найкращий шлях до знищення моральних підвалин суспільства».

Все, про що тут йшлося, стосується, звичайно, усього капіталістичного світу.

Консервативна Америка не хоче визнавати, що насильство — це продукт її способу життя. А тому в зростанні злочинності охоче звинувачують негров, як-от у фільмі Роберта Алана Артура «Загублена людина».

ЩЕ МЕЖУЄ З ДИВОМ

РОЗПОВІДАЄ ФРАНС МАЗЕРЕЛЬ

віді про зустрічі з радянськими митцями, а також враження від двох подорожей по Радянській країні.

Нижче ми наводимо уривки з книжки П'єра Вормса «Розмови з Франсом Мазерелем».

Вормс. Коли ви розмовляєте з хлопцем, перші спроби якого свідчать і про певні здібності і про брак техніки (колорит, рисунок, композиція), що ви йому радите?

Мазерель. Таким юнакам я раджу малювати все, що їх оточує, що вони бачать щодня у себе вдома, в кімнаті, на вулиці чи в селі. У такий спосіб, малюючи якомога частіше, вони опанують форму.

Молодим художникам я кажу: «Слухайте, якщо ви увечері маєте вільну годинку, малюйте докладно, майже з фото-

Гравюра з циклу «Страждання людини», видана до першотравневих свят 1936 року в підпільній друкарні у хорватській Угорщині.

Бельгійський художник Франс Мазерель — один з найвизначніших графіків сучасності. Помітний вплив його на розвиток мистецтва пояснюється не лише оригінальністю таланту, своєрідністю образів, а й тією позицією, яку займає Ф. Мазерель у своїй творчості. В той час, коли багато митців на Заході свідомо обмежують своє поле зору чотирма стінами ательє, самоізолюються, Мазерель виявляє велику допитливість, відвагу та запал, прагнучи відбити у своїх творах всю епоху, від дрібного епізоду до історичних подій, що визначають поступ людського суспільства.

«Якби все загинуло — всі книжки, пам'ятки, фотографії та відомості, — і збереглися лише його гравюри, то й на підставі самих тільки їх можна було б реконструювати увесь наш сучасний світ», — так писав про роботи Ф. Мазереля письменник Стефан Цвейг.

Творчі проблеми, що їх розв'язує художник, ніколи не є суто естетичними. Це завжди пекучі питання доби; митця хвилює людина та її доля, сучасний світ і його майбутнє.

Французький мистецтвознавець П'єр Вормс, давно знайомий з Ф. Мазерелем, записав свої розмови з ним. Митець розповідає про свій творчий шлях, згадує багатьох відомих діячів культури, ділиться поглядами на призначення художника, говорить про своє ставлення до навколишнього світу. Значне місце у спогадах Франса Мазереля посідають розпо-

1936 MÁJUS 1

Народні гуляння в парку ім. Горького. Рисунок. Москва. 1935.

графічною точністю, наприклад, руку; рисунок ви після цього розірвете, та якщо у вашому мозку лишився відбиток, ви зможете його відтворити».

А втім, я не відкриваю нічого нового. Делакруа малював свої картини без натурників, бо знав напам'ять форми людського тіла; він нагромаджував їх образи у собі, подібно до того, як письменник прибирає свій словник і потім, засвоївши всі вирази, будує речення. З художником у принципі буває те саме. Треба навчитися зображувати руку чи ногу, ба навіть найнеймовірніші речі. Одночасно око навчається безпосередньо схоплювати пропорції, розміри, вертикалі, горизонталі й ксісні лінії; все це потрібне митцеві, щоб він почував себе господарем форми, коли починає роботу над задуманим твором.

Вормс. Кілька років тому ви написали фразу, яка, на мою думку, може бути ключем до розуміння вашої творчості: «Я не такий вже великий естет, щоб задовольнитися чистим мистецтвом». Чи не могли б ви зараз прокоментувати цей вислів?

Мазерель. Гадаю, що можу, бо й сьогодні керуюся цим принципом. Естетство, пошуки виключно чистої форми справді не задовольнили б мене. Я завжди вважав себе братом людей і прагнув відображати почуття, підказані ними, а також їх світосприймання і життєвий досвід.

Вормс. Чи ви, як і раніш, дотримуетесь погляду, що місце митця — не в башті із слонової кістки?

Мазерель. Цілком. Не можу уявити собі митця, який замкнувся в отій башті. Я вважаю,

що його обов'язок — бути людиною серед людей; тільки тоді він спроможний виразити усі свої життєві враження та почуття.

Соціальні питання завжди хвилювали мене, і я ніколи не розумів, як художник може ігнорувати їх. Він мусить жити разом з іншими людьми, а не в башті із слонової кістки, бо тільки тоді він зможе створити справжню картину епохи. Кожен митець повинен бути свідком своєї доби. А надто в такий час, як наш, коли події так швидко й бурхливо ринуть одна за одною.

Вормс. Як ви познайомилися з російськими більшовиками?

Мазерель. Дуже добре пам'ятаю свою першу розмову з Луначарським. Це було в Женеві. Ми дізналися там про загибель Еміля Верхарна і попросили

Луначарського виступити на вечорі його пам'яті.

Він відзначався високою культурою, знав декілька мов. Наступного дня він говорив про Верхарна французькою мовою і так вільно, наче все життя розмовляв по-французькому. Після цього я ще три-чотири рази бачив його.

Вормс. Як далі розвивалися ваші стосунки з радянськими діячами культури?

Мазерель. Ставши наркомом освіти, Луначарський сприяв появі у 1923 р. невеличкого альбому «Політичні рисунки» — добірки моїх газетних рисунків. Через 7 років він написав передмову до каталога моєї виставки в Музеї сучасного західного мистецтва у Москві, і завдяки їй моє ім'я стало відоме радянській публіці. До речі, хочу додати, що мої твори завжди відповідають гуманістичним тенденціям, і я певен, що вони можуть служити справі революції.

Вормс. Ваші взаємини з Луначарським, мабуть, поновилися під час його перебування у Парижі?

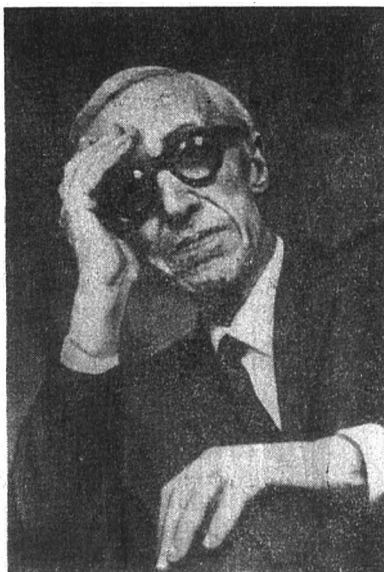
Мазерель. Так. Пам'ятаю, ми провели з ним кілька годин у галереї Бієс, розмовляючи на дуже цікаві теми. Він уважно розглядав невелику серію моїх акварелей, рисунків та гравюр, що тоді були виставлені. Певно, це навело його на думку організувати мою першу виставку в Москві 1926 року. Як я вже казав, у 1930 році він написав передмову до каталога другої, ще більшої виставки моїх творів.

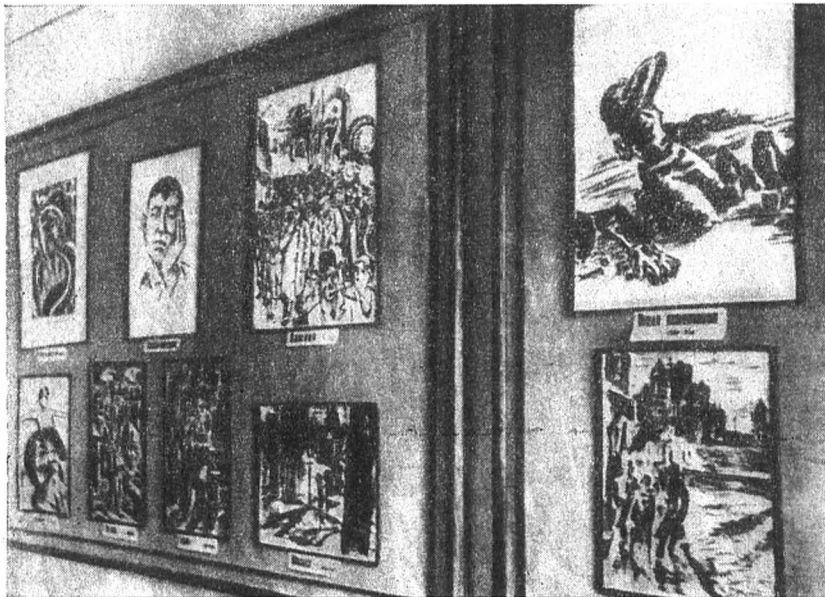
Я був у дуже добрих стосунках з Іллею Еренбургом, коли той жив у Парижі. Я досить часто зустрічав його на Монпарнасі. Ми були близькими друзями, він бував у мене в гостях, я навідувався до нього.

Був я знайомий і з Маяковським, мав з ним кілька розмов.

Моя перша подорож до СРСР відбулася 1935 року. Я був запрошений до Москви спілкою художників і перебував у Радянському Союзі близько місяця... Для мене це була подорож у незнане. Потрібний був перекладач, щоб сказати «спасибі» чи «добридень». Це мене дуже дратувало, але очі мої дивились, і те, що вони бачили, було справді фантастичне! Кожна мить несла з собою відкриття, хоч умови життя були ще важкі. В музеях я спостерігав дивовижні сцени — цілі юрби робітників, селян, яким екскурсоводи пояснювали живопис, а ті ставили питання. В ті далекі роки відвідувачі часто були малоосвічені, але виявляли великий потяг до культури.

Ф. Мазерель.

Виставка творів Ф. Мазереля у Харкові, 1935.

Мабуть, вони ніколи доти не бували в музеях і не знали, що таке живопис. Одразу впадало в око, які вони уважні та жадібні до знань, як палко прагнуть пізнати раніш невідомі їм культурні скарби. Я вбачав у цьому велику перемогу соціалістичного суспільства.

Після Москви і Ленінграда я побував і в Харкові. Ясно пригадую день урочистого відкриття Будинку піонерів. У цьому палаці молоді, що глибоко запам'ятався мені, багато залів для ігор, відпочинку, спортивних занять і, природно, для навчання. Я, мабуть, один з най-

Морські птахи. Дереворит. 1932.

перших відвідувачів, що розписалися в Золотій книзі цього палацу. Харків був містом, де надзвичайно багато будували. Лишилася в пам'яті величезна площа (площа Дзержинського. — Ред.) з сучасною, простою, та могутньою архітектурою, на мою думку, одна з найкращих композицій цієї епохи в Радянському Союзі. Потім я відвідав Дніпрелестан, що був уже майже готовий. Я ходив цією гігантською греблею — одним з найбільш вражаючих досягнень першого п'ятирічного плану. З неї я зробив кілька малюнків, написав навіть картину олією...

Коли я залишав Москву, радянські друзі казали: «Ви повинні приїхати ще раз!» Я відповідав: «Приїду, але за інших умов. Мені треба навчитися говорити й трохи краще розуміти, що ви мені кажете». Повернувшись до Парижа, я за допомогою одного товариша так добре вивчив російську мову, що через рік зміг здійснити другу подорож. Удвох з дружиною ми три місяці провели в СРСР. Майже половину цього часу ми подорожували самі, бо перекладач нам не був потрібний, і я почув та побачив далеко більше, ніж за першу поїздку, — адже тепер я міг звернутися до кого завгодно на вулиці і розмовляти з людьми, коли мені хотілося.

Кілька днів ми провели у Москві, а потім вирушили до міста Горького, яке справляло враження величезного будівельного майданчика. Звідти пароплавом дісталися до Астрахані. Це місто з дитячих років було моєю заповітною мрією, не знаю навіть, чому.

Ця подорож глибоко вразила

мене... Все було нове, спочатку навіть незрозуміле. Цей народ робив справді богатырські зусилля. Те, що я спостерігав, розбило всі мої старі уявлення. Звичайно, атмосфера Москви, Ленінграда та інших великих центрів не завжди відчувалася в селах та містечках по берегах Волги, але скрізь панував могутній ритм швидкого руху вперед, видно було роботу жвавої думки будівників соціалізму. Одного дня наш пароплав зупинився біля причалу, щоб розвантажитися. Ми походжали набережною чи просто по піску понад берегом Волги. Я розмовляв німецькою мовою з одним радянським пасажиром; коли це до нас підійшов невеликий на зріст чоловік і попросив дозволу взяти участь у нашій розмові. Потім пояснив, що він — чуваш, сільський учитель і іноді приходить сюди, на берег Волги, сподіваючись зустріти якогось мандрівника, котрий говорить по-німецькому. Нещодавно він почав вивчати цю мову і для практики шукав собі співрозмовників. У бесіді ми провели чудову годину; я був тим більше захоплений, що хлопець мусив пройти пішки 20—25 кілометрів, аби дістатися до річки. Це було вельми характерне для духовного рівня раніш відсталих народів Росії, що прагнули тепер якнайшвидше оволодіти багатствами культури. Це прагнення я помічав усюди.

Повернувшись до Москви, я жив там ще з місяць, працюючи над ескізами та малюнками, зробленими під час подорожі. Оселився я в готелі «Москва», у великому номері, що міг прийняти і за студію. Вечорами відвідував театри, особливо Мей-

Спогад про Гент. Дереворит. 1956.

ерхольда та Вахтангова, ляльковий театр Образцова, кінотеатри, а вдень оглядав музеї та поновлював свої контакти не лише з радянськими письменниками і художниками, а й з митцями із Західної та Центральної Європи, які в той час емігрували до Радянського Союзу або постійно жили там. У Москві я знов побачився з Бертольтом Брехтом. Там я зустрів Йоганнеса Р. Бехера та американського негритянського співака Поля Робсона, що привіз свого сина навчатися до Москви. Серед радянських художників у мене теж були добрі друзі, з якими я підтримував зв'язки ще з часів свого першого приїзду або познайомився раніш у Франції. Один з них — П. Кончаловський, сильний, цікавий і добре відомий в Росії художник. Він мав природжений талант і свою справу знав до найменших дрібниць. У Парижі я познайомився з О. Дейнекою. Він працював у зовсім іншій манері, більше у фресковому стилі... Я часто бачився з симпатичною трійкою Кукриніксів. З мою творчістю Кукринікси були обізнані — вони працювали тоді у «Крокодилі», де мої малюнки іноді передруковувалися.

Щодня я блукав вулицями міста, заходив на базари. Я досить добре говорив по-російськи, щоб вести коротенькі, хвилин на десять, розмови, причому мене навіть не вважали за іноземця. В мене гарний слух. Мову я вивчав, як це роблять діти, — лише на слух. Граматики не знав зовсім, на відміну від тих французів, що досконало опановують російську граматику, а от розмовна мова для них — камінь спотикання.

У М. Литвинова, тодішнього наркома закордонних справ, я познайомився з його дружиною. Одного разу вона хотіла купити деякі книжки. У книгарні нам сказали: «Зараз цих книжок вже немає, але якщо ви зайдете години через дві, то вони, мабуть, знов будуть. Тільки ви побачите дуже велику чергу». І справді, у призначений час я побачив, як був розвантажений цілісний вантаж книжок, а за годину в книгарні знов нічого не лишилось. Не можу навести цифри — я їх не запам'ятовую, — але вони викликали у мене подив. Продаж книжок російських та іноземних авторів досягав фантастичних розмірів. І прогрес у цій справі не припиняється.

Вже 1936 року я помітив у Москві великі зміни, але 1958 вони були просто грандіозні. В центрі я вже не міг орієнтуватися. Це була ніби інша сто-

Нова армія. Дереворит. 1954.

лиця... Взагалі, я добре знав Москву, але тут стояв безпорадний — нові готелі, висотні будинки, універмаги... На Красній площі я побачив, що можна вільно пройти у Кремль. Зайшов туди і оглянув усе, що там було. Почував себе так, ніби зробив важливе відкриття: ансамбль старих соборів, оздоблення, фрески, ікони Рубльова — справжнє чудо мистецтва...

...Я ще раз переконався, що революція здобула перемогу не за кілька хвилин. Те, що я спостерігав, допомогло мені ще краще усвідомити, яких зусиль довелося докласти Радянській владі, щоб досягти таких результатів. З одного боку, вона мусила викорчувувати залишки старого режиму й капіталізму, з другого — розвивати соціалістичний лад і підносити загальний добробут. Це межує з дивом. Безліч разів я захоплювався цим успіхом. Причому ясно — наші радянські друзі зовсім не вважають, що досягли

вершини, і не збираються заспокоюватися на досягнутому.

Створено передове суспільство, яке і у сфері матеріальній має значні здобутки. Але не тільки матеріальний бік треба брати до уваги. Перш за все, російська революція — це ідеал миру та прогресу, новий гуманізм, перемога Людини. Не можна забувати, що після спустошливої громадянської війни по країні прокотилася жажлива війна, розв'язана нацизмом. Після страшного лиха країна досить швидко знов стала на ноги. Тим більше треба шанувати її заслуги. Розвиток триває, і ми ще почуємо не лише про наукові досягнення, а й про нові, прекрасні людські якості... І я гадаю, що й мистецтво розвиватиметься все ширше й глибше і стане реалізмом найвищого гатунку — соціалістичним реалізмом.

ДЕРЕВЦЯ НА АЛЕЇ ДРУЖБИ

Місто Торез... Маленька цяточка на карті України, де Донеччина межує з Ворошиловградською і Ростовською областями, де з шахтових копрів, а то й з четвертого поверху будинків добре видно оспівану в історичних піснях та думах легендарну Савур-могилу з її сорокаметровим монументом Слави на честь радянських воїнів, які восени 1943 року звідси розпочали визволення Донбасу від фашистських загарбників.

...16 липня 1964 року. Далека Франція проводжала в останню путь свого великого сина Моріса Тореза, керівника Комуністичної партії, видатного діяча міжнародного комуністичного руху, невтомного борця за мир. Могутніша за Сену мільйонна людська ріка плывла від будинку ЦК ФКП до кладовища Пер-Лашез. Глибоку скорботу французького народу поділяли й радянські люди. У ті дні в наших серцях відлунювали вогняні слова, що їх він кинув паліям війни повоєнних років: «Жоден француз не буде воювати проти СРСР!» Пам'ять цієї прекрасної людини була увічнена на Україні перейменуванням шахтарського міста Чистякове в місто Торез.

Нове ім'я міста швидко входило в життя й побут торезців: на шахтах і заводах виникли бригади імені Моріса Тореза, поштамт одержав першу кореспонденцію з новою адресою. В день перейменування міста збільшилася родина молодого робітника шахти «Донецька» Олексія Левена — дружина Валя подарувала йому двійнят. Молоде подружжя вирішило

назвати сина Морісом, дочку — Торезою.

А незабаром почали розвиватись і міцніти зв'язки з Францією, її героїчним робітничим класом, комуністами, близькими й рідними Моріса Тореза. Започаткував цю потрібну й корисну справу кореспондент «Юманіте» Жан Канапа, який побував в українському місті наприкінці липня 1964 року. Збираючи ма-

теріал для газети «Юманіте», він відвідав кілька шахт, розмовляв з багатьма робітниками, заходив у квартири шахтарів. Після зустрічі з ним у міському комітеті партії в торезців народилася думка створити меморіальний музей Моріса Тореза, який став би центром вивчення і популяризації його життя та діяльності.

9 серпня 1964 року в газеті

Жанін і Моріс Торез (син) з дітьми робітника шахти «Донецька» О. Левена Торезою і Морісом.

«Юманіте-діманш» було надруковано статтю Ж. Канапа «Я зустрівся з жителями Тореза», а поряд з нею вміщено звернення шахтарів міста до всіх трудящих Франції, які знали М. Тореза, з проською допомогти у збиранні матеріалу для меморіального музею.

Через якийсь тиждень на адресу міського комітету профспілки робітників вугільної промисловості з усіх кінців Франції почали надходити десятки листів, бандеролей, посилок з цінними матеріалами та документами. Їх надсилали ветерани робітничого і комуністичного руху Франції, які разом з М. Торезом створювали ФКП, безпартійні робітники, домогосподарки, молодь. ЦК ФКП прислав цілу бібліотеку творів М. Тореза, короткометражні документальні кінострічки, діафільми, пластинки з записом його промов, а також партійні брошури, газети, журнали.

Комуністи департаменту Пад-Кале подарували торезцям книгу Моріса Тореза «Син народу», а також її німецьке видання. Цю книгу музей одержав і від подружжя комуністів Жанін і Андре Марс. У листі вони пишуть: «Ми збирались подарувати її кому-небудь з молодих членів партії. Але коли прочитали ваше прохання, вирішили надіслати вам. Це ми робимо з великою радістю... Ми вдячні за ту честь, яку ви зробили Франції, назвавши своє місто ім'ям Тореза».

Група робітників з м. Іврі надіслала для музею альбом про життя та діяльність Моріса Тореза, такий самий подарунок зробив і Паризький музей руху Опору.

З хвилюванням читали жителі міста листа й розглядали дарунок французьки мадам де Карп з шахтарського міста Солонь. Вона вишлала для музею портрет Моріса Тореза на кумачі. В листі ця жінка писала: «Я не комуністка, але багато разів чула виступи Моріса Тореза й інших комуністів. Я знаю, що вони хочуть щастя для нашого народу. Хай же цей портрет буде моїм подарунком музееві».

Жорж Лобар, робітник з Іврі, до теплового й широкого листа додав свій вірш «Прощай, Моріс Торез», написаний у траурні липневі дні.

Понад півтори тисячі різних експонатів, сотні листів одержали торезці 28 квітня 1965 року, коли минало 65 років з дня народження Моріса Тореза. В цей день було відкрито меморіальний музей його імені. За п'ять років музей значно поповнився,

Жаннета Вермерш-Торез (в центрі) з сином П'єром (перший ліворуч) у робітників шахти «Донецька».

І тепер у ньому налічується до двох тисяч експонатів. За цей час його відвідало більш як 10000 чоловік, у тому числі чимало зарубіжних делегацій і туристських груп — з Франції, Німецької Демократичної Республіки, Польщі, Чехословаччини, Болгарії, Англії.

«Спасибі за все!» — такий короткий, але виразний запис російською мовою залишила в книзі відгуків музею вдова Моріса Тореза — Жаннета Вермерш-Торез, яка відвідала його в серпні 1965 року.

Про велике значення музею для справи інтернаціонального єднання трудящих добре сказав робітник торезької шахти «Донецька» І. Данилов:

«Відвідавши музей Моріса Тореза, я дуже багато дізнався про життя цієї видатної людини. Він, як і я, був шахтарем і віддав усе життя служінню народові, робітничому класові. Я пишаюся, що наше місто носить його ім'я».

Міське відділення Товариства «СРСР — Франція», яке охоплює зараз 20 колективних та близько десяти тисяч індивідуальних членів, у 1966 році встановило дружні зв'язки з французьким містом Іврі — одним із значних промислових центрів Франції, важливою ланкою в «червоному поясі» Парижа. Трудящі Іврі не раз обирали Моріса Тореза своїм депутатом до парламенту. Багато років муніципальну раду міста очолюють комуністи. Товариство «СРСР — Франція» з 1967 року систематично організовує радіоперекази Тореза й Іврі. 1968 року в ньому брали участь

від Іврі — мер-комуніст Ж. Лєнуа, лідер молоді Анні Ластено, секретар міської партійної організації робітник Жак Асметозо. Останній у своєму виступі сказав: «Зараз Іврі й місто Торез зв'язані міцними узами дружби. Вони стали містами-побратимами, і дружба між ними буде невпинно розвиватися».

Протягом п'яти років місто Торез відвідало більш як двадцять французьких делегацій і груп. Так, уже в серпні 1964 року в ньому гостювала група комуністів з Франції. В квітні 1965 року тут побувала нова делегація. Французькі товариші зустрічалися з шахтарями і машинобудівниками, керівниками місцевих партійних та профспілкових організацій, взявши участь в урочистому засіданні місцевого відділення Товариства «СРСР — Франція», присвяченому 65-річчю з дня народження Моріса Тореза і відкриттю меморіального музею.

Особливо хвилюючою була зустріч з дружиною і найближчим другом Моріса Тореза — Жаннетою Вермерш-Торез та його сином П'єром у серпні 1965 року. Дорогі гості побували в гірників шахти «Донецька»; в Палаці піонерів Жаннета Вермерш з сином були присутні на заняттях гуртків і на концерті художньої самодіяльності, тут їй було прийнято в почесні піонери. В Торезі стали традиційними зустрічі іноземних делегацій з дітьми шахтарів у піонерському таборі «Лісова республіка». Розташований у чудесному зеленому оазисі Донбасу — в Тімірязевському лісництві, цей табір вже

багато років вважається однією з найкращих піонерських здравниць Донецчини. На табірній садибі з кожним роком дошає Алея дружби, дерева на якій садять почесні гості, зокрема ті, що прибувають із Франції. На цій алеї посадила черемху і Жаннета Вермерш.

Саме тоді з нею зустрівся Володимир Негробов, відомий не тільки на Донецчині, а й далеко за межами її, талановитий аматор-квітникар, селекціонер, що вивів кілька десятків сортів лілій. Найновішому своєму сортові Негробов дав назву «Пам'яті Моріса Тореза». Цибулини цієї лілії він подарував Жаннеті Вермерш. Вона пообіцяла посадити їх на кладовищі Пер-Лашез біля могили Тореза.

Згодом торезці приймали делегацію французького шахтарського міста Солонь, групу молодих туристів з департаменту Па-де-Кале, учнів паризької кравецької школи, слухачів інженерних курсів та інших гостей.

Влітку 1966 року до міста завітав старший син Моріса Тореза Моріс з дружиною Жанін. Морісу зараз 40 років, він інженер. Під час зустрічей з торезцями Моріс розповів багато нового про життя та діяльність батька й передав у дар музеєві парламентський мандат і жетон Моріса Тореза та магнітофонний запис одного з його виступів перед комуністами Франції.

Навіть тоді, коли хтось із французьких товаришів, перебуваючи в СРСР, не має змоги відвідати Торез, він не забуває передати його жителям привіт і якийсь подарунок. Так було, приміром, з делегацією ФКП

на XXIII з'їзді КПРС, яку очолював т. Вальдек Роше. Члени її розшукали на з'їзді делегата від Торезької парторганізації В. Г. Стеблянка і вручили йому для передачі місту фотопортрет Моріса Тореза з автографами всіх членів делегації.

За п'ять років чимало й торезців побувало у Франції. Так, у квітні 1966 року туди виїхали голова міськради П. Г. Влащенко, бригадир шахти, депутат Верховної Ради СРСР В. Г. Стеблянка і вчителька Є. К. Зінковська. Їх тепло привітали керівники ФКП, трудящі Іври й Нуайель-Годо, де народився й виріс Торез і зробив перші кроки професіонального революціонера. Саме тоді, коли ця група подорожувала по Франції, виборці м. Тореза вдруге висунули В. Г. Стеблянка своїм кандидатом у депутати Верховної Ради СРСР, про що телеграфували йому в Париж. Текст цієї телеграми з портретом В. Стеблянка — шахтарського кандидата в депутати радянського парламенту — було вміщено в газеті «Юманіте».

Восени 1968 року на адресу міської організації товариства «СРСР — Франція» надійшло кілька пакунків. Торезці були приємно здивовані, побачивши 80 чудово виконаних копій картин славетних художників Поля Сезанна, Ван-Гога, Поля Гогена, Огюста Ренуара, Франсуа Буше та інших. То був дар французької художниці Наді Леже. Ця виставка творів французького живопису, розміщена в Палаці культури шахти «Донецька», дуже популярна серед населення Тореза.

...Ростуть у родині торезько-

го шахтаря Олексія Левена син Моріс і дочка Тореза, незабаром вони, одягнувши шкільні ранці, підуть до першого класу. З кожним роком все вище й вище підіймаються деревця, посаджені французькими товаришами на Алеї дружби в таборі торезької піонерії. Росте й міцніє щира дружба між трудящими шахтарського міста Тореза на Україні і французькими робітниками.

Василь СТРЕПЕТ

м. Торез

У КІЛЬКА РЯДКІВ

Польська газета «Глос Ольштинські» розповідає про популярність на Україні творів польського письменника Ришарда Лісковацького. Газета повідомляє про те, що у видавництві ЦК ЛКСМУ «Молодь» вийшли друком дві повісті письменника — «Спілка справедливих» та «Пригоди восьми справедливих». Переклав їх на українську мову Ю. Попсуєнко. У видавництві «Дніпро» надруковано твори Р. Лісковацького «Повернення на той берег» і «День сьомий і знову перший» у перекладі К. Гловацької.

Ім'я Тараса Григоровича Шевченка добре відоме в далекій Японії. Тільки за останні роки тут видано вісім творів великого Кобзаря. Це поеми «Сон», «Єретик», «Наймичка» та інші. В цьому величезна заслуга професора російської філології Інституту іноземних мов у великому портовому місті Кобе Сьоске Комацу — учня професора Йокемури, Голови Товариства сприяння перекладом і виданню радянської літератури в Японії.

Ще в тридцятих роках професор Йокемура, після поїздки по Радянському Союзу, привіз у Токіо «Щоденник» Тараса Шевченка. Пізніше він написав книжку «Шевченко і світова література». Переклад «Кобзаря» він доручив своєму учневі, тоді студенту Інституту іноземних мов Сьоске Комацу. Юнан захопився творами Шевченка і вже багато років перекладає їх.

Нині професор Сьоске Комацу розповідає: — Перекладати твори Шевченка на японську мову — дуже нелегка справа. Українців в Японії немає. Українських письменників перекладають здебільшого з російських видань. Я ж вважаю, що перекладач мусить знати мову оригіналу, і тому вирішив тлумачити Шевченкові твори з української мови, водночас вивчаючи цю мову, яка мені дуже подобається. Нещодавно я написав статтю про українську літературу.

Делегація французьких комуністів у Торезькому Палаці піонерів.

ДВА ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ „ОДІССЕЇ“

Гомер. «Одіссея». Переклав із старогрецької і склав примітки Борис Тен. Держ. видавництво худ. літератури, К., 1963.

Гомер. «Одіссея». Переклав із старогрецької і склав примітки та словник Борис Тен. Вид-во «Дніпро», К., 1968.

Сім довгих років працював Борис Тен, щоб дати українському читачеві свій переклад Гомерової «Одіссеї». В цій багаторічній, напруженій і копіткій праці поета-перекладача були й творчі злети, були, звичайно, й «муки слова», але увінчалась вона блискучими наслідками. Коли його переклад Гомерової поеми «про бувалого мужа, що довго світом блукав, священну столицю троян зруйнувавши», вийшов друком, він був одностайно високо оцінений літературною громадськістю. «Це справжня подія української — і не тільки української — літератури», — писав про Тенів переклад «Одіссеї» К. І. Чуковський. «Значним здобутком нашої літератури й культури» назвав його О. Є. Корнійчук у своєму виступі на XXIII з'їзді комуністів України. Переклад скоро став відомий не тільки за межами нашої республіки, але й за рубежами Радянського Союзу.

Відомо, що до Бориса Тена славетну поему Гомера перекладали на українську мову, повністю чи частково, декілька разів. Повністю — О. Навроцький (переклад не опублікований) та П. Байда (П. Ніщинський); частково О. Потебня (частину третьої, сьому та восьму пісні); Л. Українка (трего та початок четвертої пісні); А. Білецький (див. перше видання хрестоматії «Антична література»). Та відомо також, що майже

до самого кінця XIX ст. в українській перекладацькій практиці був дуже поширений метод, який, говорячи словами Гете, вимагав, щоб «іноземний автор був перенесений до нас так, щоб ми могли дивитись на нього, як на свого». У нас це означало тоді «онароднення», «українізацію» твору іноземного автора, пристосування його до «простонародного» читача, до способу його мислення та до рівня його естетичної культури.

Цим принципом керувалась і більшість дожовтневих перекладачів Гомера. Так, С. Руданський в своїй «Ільйонянці» гомерівський гекзаметр замінив своєрідним чотиристопним амфібрахієм, переклав міфологічні імена, «українізував» усі гомерівські реалії,

всю побутову обстановку, зображену в цій поемі. Таким же, в основному, принципом керувався й О. Навроцький, перекладаючи «Іліаду» та «Одіссею». Він також відмовився від гекзаметра, замінивши його шестистопним хореем, що мав наблизити переклад до народнописанного розміру. Щоправда, він уже не випускав складних гомерівських епітетів і не перекладав міфологічних імен, як робив то автор «Ільйонянки». Серед дожовтневих українських перекладів Гомера видатнішими слід вважати переклади П. Байди (П. Ніщинського). Всю «Одіссею» та 12 пісень «Іліади» він переклав уже гекзаметром, але повністю звільнитись від «українізаторських» засад попередників йому не вдалося. І він вніс у свої переклади Гомерових поем багато характерних рис старого українського побуту.

Борис Тен дуже уважно вивчив праці своїх попередників і не знехтував усім тим, що заслуговувало на увагу сучасного перекладача. Але він не прийняв їх творчого методу. Творчий метод Тена — перекладача «Одіссеї», якщо визначати його словами вже цитованого Гете, «пропонує нам рушити до іноземця й освітись з його життям, способом висловлювання й особливостями». Інакше кажучи, перекладач «Одіссеї» в своїй творчій праці керувався основоположними принципами су-

часного радянського перекладацького мистецтва.

Рушивши до «іноземця»-Гомера, Борис Тен перш за все вивчив характер епохи, характер суспільно-політичних умов, у яких складався старогрецький епос. В цьому йому допомогла марксистська історична наука. Надзвичайно важливими для перекладача були її висновки, що гомерівська епоха не належить повністю до рабовласницької формації, що вона — межа між двома античними формаціями: общинно-родовою і рабовласницькою.

У зв'язку з цим перед перекладачем «Одісеї» постала необхідність переосмислити ряд понять, що стосуються характеристики соціально-політичних умов гомерівської епохи, бо без такого переосмислення вони були б передані у спотвореному вигляді, сприймалися б читачем в їх пізнішому значенні. Це в першу чергу стосується таких слів, як «цар» і «раб», якими, до речі, рясніють багато які переклади «Одісеї», особливо ж зроблений В. Жуковським. Вживання їх у перекладі старогрецького епосу неминуче призвело до певної його модернізації, оскільки гомерівська епоха ще, власне, не знала ні царів, ні рабів у пізнішому значенні цих слів. Озброєний здобутками сучасної історичної науки про античність, Борис Тен щасливо уник такої модернізації.

В його перекладі традиційні «царі» замінені, в залежності від контексту, «владарями», «володарями», «господарями», «вождями», «вожачими», «державцями», «керівниками», «начальниками», «порадниками», «старійшинами». Що ж до ряду різних за своїми відтінками грецьких слів, які часто передавалися лише одним словом «раб», то він також порушив традицію, замінивши їх, знову ж таки в залежності від контексту, дуже адекватними українськими словами «невільник», «слуга», «візниця» тощо. Перекладач дослідив, що в Гомера лише зрідка зустрічається слово «dulē», яке можна перекласти як «рабіня», і зовсім немає його в чоловічому роді.

Таким чином, сучасне наукове розуміння соціально-політичного

устрою гомерівської епохи дозволило Борису Тену намалювати в «Одісеї» картину патріархального старогрецького суспільства саме на межі общинно-родової і рабовласницької формації. Це, безумовно, надзвичайно важливе досягнення перекладача.

Але, певна річ, зовсім недосить самого тільки наукового осмислення епохи, в яку склалися старогрецькі поеми, щоб переклад їх став високоякісним. Адже високоякісний, справді художній переклад «мусить дати нам правильне уявлення і про зміст, і про форму оригіналу (...), якоюсь мірою повинен бути рівноцінним оригіналу» (А. Білецький).

Отже, природно, що перед Борисом Теном, метою якого був такий переклад «Одісеї», який найповніше відповідав би вимогам сучасного радянського перекладацького мистецтва, виникло і друге надзвичайно складне завдання — дати читачеві правильне уявлення й про її поетичну форму, найсуттєвішим компонентом якої є гекзаметр. Але чи можливий український гекзаметр? Відомо-бо, що між системами віршування в грецькій і українській мові існує глибока, принципіальна невідповідність. В нашій мові немає довгих і коротких голосних, на певному чергуванні яких ґрунтувалась антична система віршування. Саме на цій підставі дехто навіть у наш час висловлював думку, що український гекзаметр неможливий. Борис Тен блискуче довів, що він можливий, якщо, звичайно, домагатися не «зліпка», не формальної адекватності, що буде тільки мертвою копією гекзаметра античного первотвору, а — аналогії, яка б відтворювала ритмічну різноманітність оригіналу. Для перекладача «Одісеї» були однаково неприйнятні ні рабське копіювання ритмічної структури кожного рядка оригіналу поза залежністю від смислового й емоційного її змісту, ані безперебійна плавність дактилічних гекзаметрів, з їх закономірною одноманітністю.

Довелось шукати середню рівнодіючу в ритмі перекладу «Одісеї». Це були й темпо-ритмічні уповільнення в прямому зв'язку із змістом та емоційним змістом тексту, і ритмічні паузи переважно

на цезурах та на закінченнях речень і періодів, а також закінчення фраз на різних стопах рядка тощо. Все це дозволило Борису Тену створити такі українські гекзаметри, які справді відповідають величній піднесеності гомерівського стилю й водночас легко читаються і не втомлюють читача одноманітною плавністю. Він дав нам відчуття всю своєрідність гомерівського епічного вірша, його музичність, гнучкість і різноманітність.

Український гекзаметр був, проте, далеко не єдиною проблемою, яку перекладач мав розв'язати, щоб дати читачеві правильне уявлення про форму античного первотвору. Відомо, що властива поезії Гомера музичність ґрунтується на так званих епічних та різного роду звукових повторах. З дивовижною майстерністю перекладає Борис Тен характерні для Гомера як прикрашувальні, постійні епітети, так і цілі речення, що звучать при повторюванні як свого роду рефрени, і значно більші епізоди, що відтворюють у різних місцях поеми аналогічні картини.

Те саме необхідно сказати й про гру слів, яка нерідко зустрічається в Гомера, зокрема й в «Одісеї». Ось як, наприклад, відтворено в його перекладі гру на звуковому зближенні грецьких слів «кераессі» (роги) і «крайнонсі» (виконують, досягають), «ефеланти» (слонові) і «ефелайронтай» (обманують):

Дві неоднакові брами для снів
у нас є безтілесних:
Зроблена з рогу одна з них,
а друга з **слонової** кості.
Сни, що скрізь браму проходять,
різьблену з **слонової** кості,
Правду лише заслоняють,
в облуду й оману заводять.
Сни ж, що до нас переходять
крізь браму з **точеного рогу**,
Правди дотримують строго
й на ділі здійснюються завжди.
(XIX, 562—567)

Разючого естетичного ефекту перекладач «Одісеї» досяг не тільки тим, що створив найдосконаліший український гекзаметр і з тонким поетичним чуттям та віртуозною майстерністю відтворив характерні для старогрецької поезії художні засоби епічної оповіді, всю її мовно-стильову стихію, але

й дивовижним багатством перекладацького словника. І в цьому відношенні «Одісея» — далеко не пересічне явище в нашому перекладацькому набутку. Її мовне багатство зацікавить, безумовно, факхівців і стане об'єктом спеціального вивчення. Тут лише хочемо відзначити, що Борис Тен, перекладаючи старогрецьку поему на українську мову, ніколи не втрачає художньої міри й чуття історизму. З великим мистецьким тактом вживає він архаїзми та діалектизми, всіляко уникаючи мовних раритетів, які б змушували читача постійно вдаватися до словника. Читачи Тенів переклад Гомерової поеми, не можна не милуватись розкішним багатством, широтою, розмаїтістю та барвистістю його мови.

Коли тираж опублікованого в 1963 році перекладу «Одісеї» дуже швидко розійшовся, лише частково задовольнивши читацький попит на нього, стала очевидною потреба його перевидання. У 1968 році воно, нарешті, було здійснене.

Друге видання не слід вважати стереотипним. Готуючи його, Борис Тен вніс у текст свого перекладу поеми чимало різних змін та виправлень. Так, зокрема, домагаючись ще більшої точності й виразності перекладу, ще більш невимушеного звучання гекзаметра, він заново переклав багато рядків поеми. При цьому він дбав також про спрощення синтаксичних інверсій та даліше урізноманітнення ритму. У другому виданні Борис Тен трохи архаїзує лексику, надає перевагу повноголосій формі давального відмінку тощо. Зрозуміло, що всі ці зміни й виправлення роблять український переклад «Одісеї» більш художньо довершеним. Словник міфологічних імен та географічних назв поповнений у перевиданні цілим рядом найменувань та тлумачень, яких не було в першому виданні.

Були також внесені зміни та зроблені виправлення і в художньому оформленні другого видан-

ня «Одісеї» (художник Л. Склотівський). Воно оформлене художньо багатше, ніж перше. Тут вміщені численні репродукції малюнків з старогрецьких ваз, амфор, фотографії античних статуй та статуєток. Вони допомагають читачеві краще освоїтись з матеріальною та духовно-мистецькою культурою античності.

І перше, і друге видання «Одісеї» має передмову. До першого її написав Олександр Дейч, до другого — кандидат філологічних наук К. С. Забарилло. Обидві передмови мають певні достоїнства, і вони ніби доповнюють одна одну.

О. Дейч акцентує увагу на так званому гомерівському питанні, на змісті та поетиці поеми й лише побіжно говорить про її місце в світовій літературі. К. С. Забарилло, навпаки, у своїй передмові багато уваги приділяє саме впливу Гомерової поеми на світову літературу.

Різні вони і за своїм стилем. Передмова до першого видання написана досвідченим літературознавцем, прекрасним стилістом, але подекуди виклад у ній ведеться надто вже популярно. О. Дейч ніби адресує її читачеві, який ще нічого не чув про Гомера. Що ж, є й такий читач, і передмова ця буде йому вельми корисна. Стаття ж К. С. Забарилло місцями занадто вже перевантажена зайвими подробностями, які, щоправда, свідчать про велику ерудицію автора, але в передмові, безперечно, не потрібні.

А втім, у цих досить різних за своїм змістом і стилем статтях є дещо й суттєво спільне. Ніби змовившись, обидва автори майже нічого не говорять про той переклад «Одісеї», до видання якого вони писали свої передмови. О. Дейч висловив своє ставлення до перекладу і свою оцінку його однією лише фразою. Ось вона: «Безперечно заслуга цієї великої літературної й науково-дослідної роботи Бориса Тена полягає в тому, що в його інтерпретації «Одісея» значною мірою зберігає вірність оригіналові і разом з тим читається легко й невимушено». Ще скрутіше

оцінює Тенів переклад «Одісеї» К. С. Забарилло. Він, власне, обмежився тим, що процитував частину фрази з рецензії Й. У. Кобова на перше видання «Одісеї», в якій дається оцінка роботи перекладача, та ще в самому кінці передмови зауважив, що переклад «відповідає високим вимогам сучасної перекладацької майстерності».

Повернімося, однак, до українського перекладу «Одісеї». Зачинатель естонської національної літератури Ф.-Р. Крейцвальд писав, що «гарний переклад повинен якомога повніше відбивати дух і зміст оригіналу, але при цьому читатися так само вільно, як поетичний твір, написаний автором своєю рідною мовою». Ми глибоко переконані, що український переклад «Одісеї», здійснений Борисом Теном, цілком відповідає такому критерію гарного перекладу — і саме тому, що його виконав досвідчений і талановитий майстер, виконав у дусі тих творчих принципів, які утвердилися в школі сучасного радянського перекладацького мистецтва.

Загальний тираж двох видань української «Одісеї» досяг майже 30 тисяч примірників. Такого тиражу антична класика на Україні ще не мала. Та коли зважити на те, що «Одісея» вивчається на гуманітарних факультетах педагогічних інститутів та університетів, що вона повинна бути в шкільних та державних бібліотеках, тираж цей не такий вже й великий.

Пам'ятаючи, що Гомер кожному може дати, як казали в античні часи, стільки, скільки кожен візьме у нього, ми вважаємо, що нашим видавцям слід би вже подумати й про третє видання. На полицях книжкових крамниць воно не залежить.

Тимофій ДУХОВНИЙ

м. Донецьк

АРТ БУХВАЛЬД

ПЕДАГОГ

На подвір'ї Нортемнестського університету я ненароком зустрів професора. З носа йому юшила кров.

— Що сталося, професоре? — запитав я.

— Розгнівані студенти вдерлися до мого кабінету й викинули мене геть.

— Який жах!

— З моєї точки зору це справді жах. Але я вважаю, що на цю справу треба дивитися з їхнього погляду. Через що вони викинули мене з кабінету? В чому ми, я маю на увазі факультет, не виправдали їхніх сподівань?

— Професоре! — вигукнув я. — Чи, може, це мені здається?! Ні! Горить філософський корпус! Що це діється?

— Я гадаю, не варто відразу робити висновків, поки глибоко не вивчиш факту. Звісно, на перший погляд, підпал філософського корпусу можна трактувати як акт сваволі. Та, з другого боку, відомі випадки, коли позірна сваволя приносила благословенні реформи. Отож давайте обміркуємо це питання з точки зору студентів. Зрештою, їхня участь в університетському житті, мабуть, незрівнянно більша, ніж чиясь інша...

Отак ми дискутували, коли раптом на подвір'я вибігла група студентів і оточила професора.

— Давай віршовку! — вигукнув один із них, певне, їхній ватажок.

— Не бійтеся, професоре, — намагався я заспокоїти старого. — Зараз викличемо поліцію.

— Благаю вас, не робіть цього, — сказав він, ідучи до імпровізованої шибениці. — Коли ми не дозволимо молоді випробувати нові форми активності, вона ніколи не зробить правильних висновків, — які з цих форм бажані, а які гідні жалю.

НЕСПРАВЖНИЙ АМЕРИКАНЕЦЬ

Мушу признатися: я не вмію водити автомобіль.

Американці — народ терплячий. Вони можуть змиритися з тим, що ви алкоголік чи наркоман, або б'єте свою дружину, і навіть ладні стерпіти вас, довідавшись, що ви журналіст.

Та коли ви не вмієте водити авто, до вас ставитимуться з недовірою.

Кілька днів тому я зайшов до крамниці купити собі друкарську машинку. Вибравши ту, що мені сподобалась, питаю продавця, чи може він виписати чек.

— Авжеж, — чемно відповів той, — але ви маєте показати якийсь документ.

— Прошу, — і я показав перепустку до Білого Дому.

Продавець довго розглядав її, потім запитав:

— Де ваші права автомобіліста?

— Я не маю прав.

— Ви їх загубили?

— Ні, не загубив. Я просто не воджу автомобіль.

Він натиснув під прилавком кнопку, і ту ж мить з'явився управитель. Тепер тон продавця не був уже такий солоденький.

— Цей тип вимагає виписати чек, але в нього немає прав. Викликати детектива?

— Зачекайте, — сказав управитель. — Я сам з ним поговорю. Скажіть, — звернувся він до мене, — у вас відібрали права за те, що ви порушили правила руху?

— Ні, я ніколи не водив авто. Просто не люблю...

Управитель окинув мене пильним, підозрілим поглядом:

— Як же ви сюди дісталися, коли не водите авто?

— На таксі.

Довкола нас тим часом зібралася велика юрба людей. Було чути роздратовані вигукки: «Що сталося?!», «Цей тип не має прав!», «Не вміє водити авто!», «Це щось нове в Америці!», «Ви розумієте, що це означає?»...

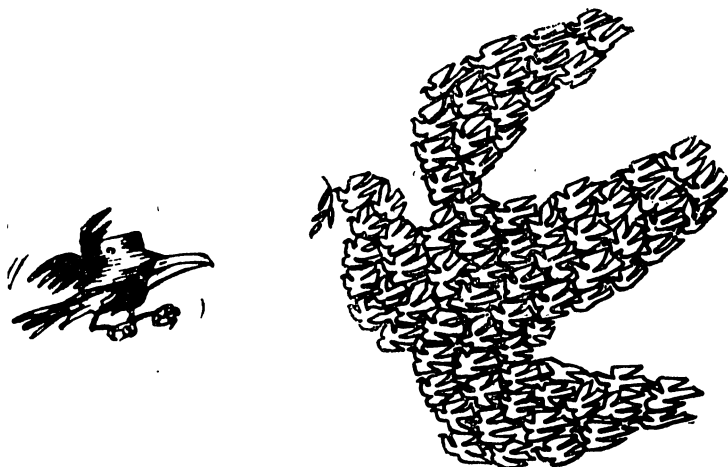
На місце події прибув генеральний директор крамниці. На щастя, він виявився моїм знайомим, отож дав дозвіл виписати чек. Почуваючись ніяково за ті неприємності, яких завдали мені його люди, директор сказав:

— Зайдіть до мене, вип'ємо чого-небудь.

— Мені дуже жаль, — відповів я, — але я також не п'ю.

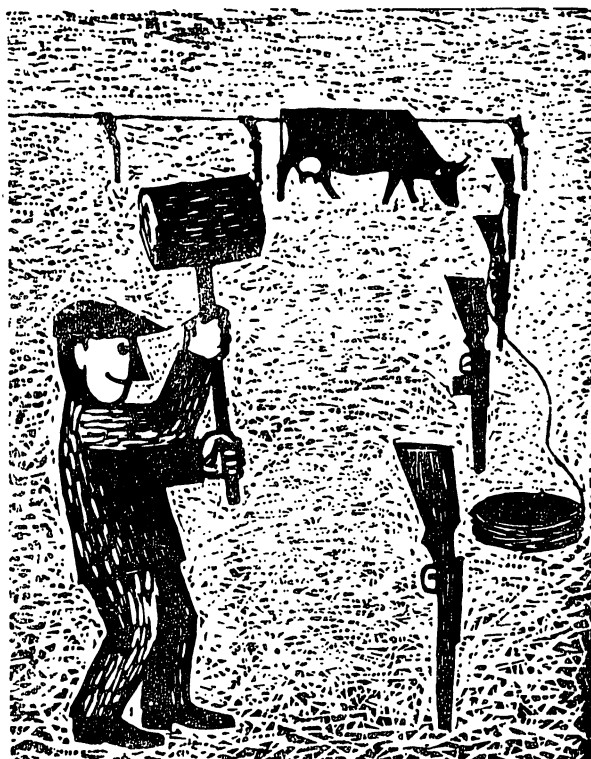
Переклад з англійської

3 альбомів карикатуристів

Станіслав Зяриковський (Польща). Наша сила — в єдності.

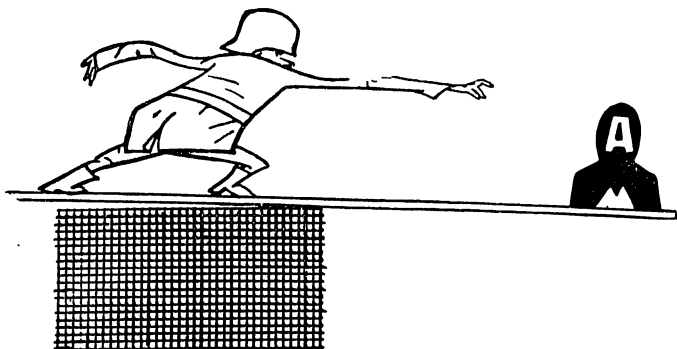
Александр Волос. (Польща). «Мрія».

Ярослав Поп (Чехословаччина). Африка прокинулася.

Альфред Байер-Ред (НДР). «Глобальна стратегія».

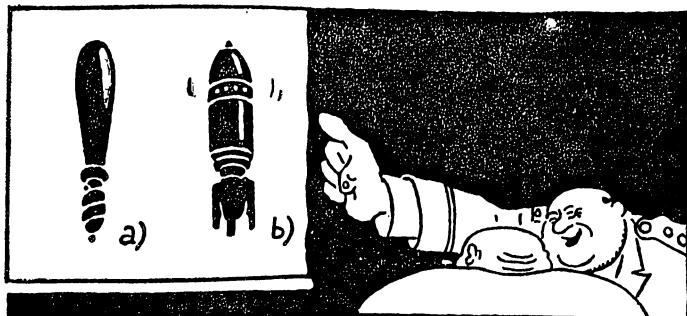

Їржі Жентал (Чехословаччина). Двоє на гойдалці.

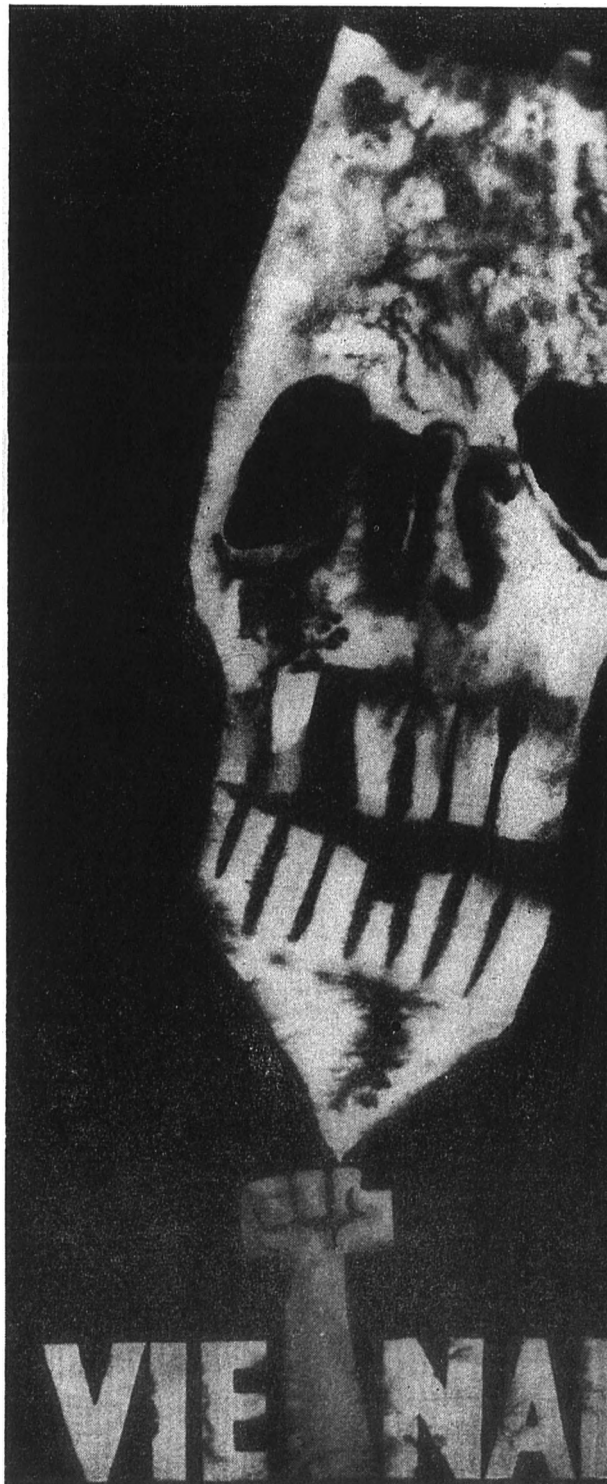

Юліан Озимовський (Польща). Традиційна аудиторія.

Гейнц Гетуель (НДР). «Ви ж бачите, що внутрішня і зовнішня політика США здійснюється різними засобами!»

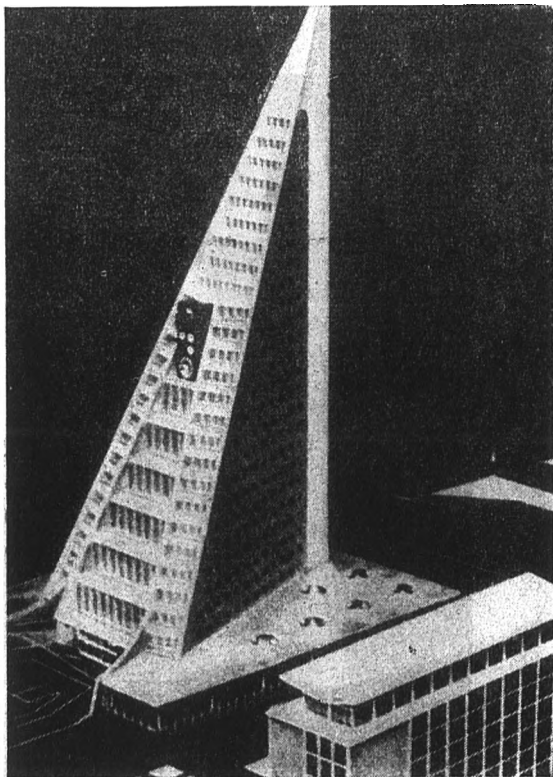

3 альбомів карикатуристів

В'єтнам.
Александр Ріхтер (Чехословаччина).

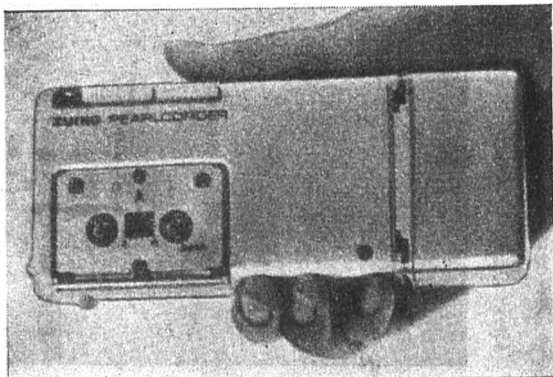
«ТРИГРАННА ПІРАМІДА»

Так назвали споруду, що зводиться в Ростову. Головний порт Німецької Демократичної Республіки матиме тепер свій символ — будинок науки, освіти й культури, висота якого становитиме 110 метрів. Він буде також правити за потужний маяк для суден, котрі прибувають в Ростокський порт.

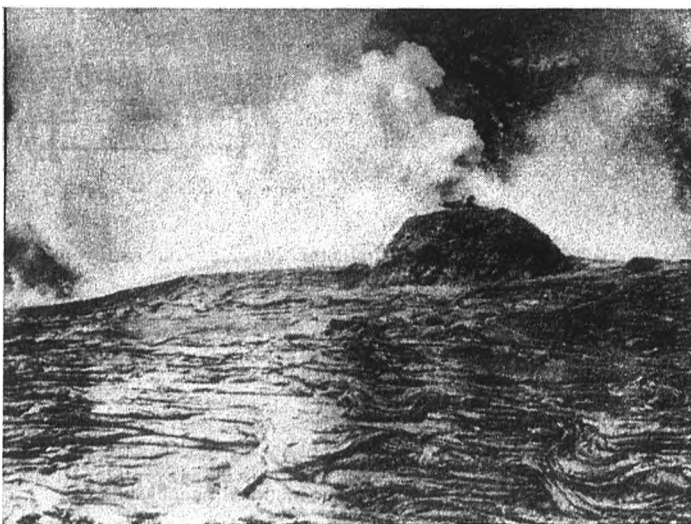
МІНІАТЮРНІ МАГНІТОФОНИ

Японська промисловість, особливо радіоелектронна, має значний досвід у галузі мініатюризації різних приладів. Виміри нового магнітофону фірми «Цуїко» становлять $14,3 \times 5,8 \times 2,2$ см. Звук записують на вузькій дворядній плівці, тривалість запису — 70 хвилин.

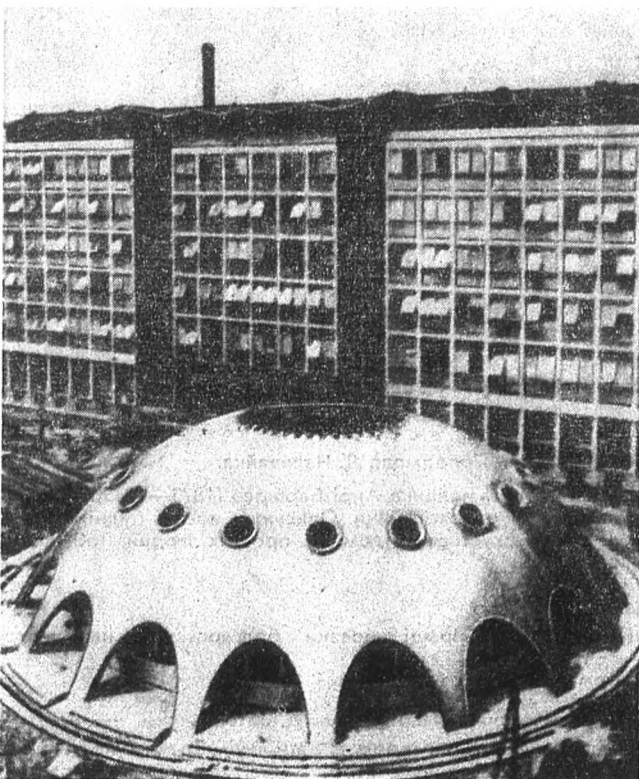
«ДИТЯЧИЙ ТРАМВАЙ»

Функціонує він у місті Ерфурті (НДР) і запроваджений на клопотання працюючих матерів на різних маршрутах. Вагони рухаються за точним графіком, і батьки мають змогу вчасно відвезти малюків до шкіл або дитячих садків чи ясел. Дорослі можуть користуватися цим тремваєм, лише коли з ними є маленькі діти. У вагонах є також місця для дитячих колясок.

ТЕКСТИЛЬ З ЕТНИ

Такий вигляд має тепер вулкан Етна на острові Сіцилія. Місцевість навколо вулкана вкрита застиглою лавою, яка збиралася тут тисячоліттями. І от італійські текстильники навчилися тепер виробляти з неї волокно. Лаву розбивають на маленькі шматки й нагрівають. При температурі 900 градусів вона плавиться, і тоді на центрифугах її розтягують в тонкі нитки. Тканина з лави надзвичайно еластична і м'яка. Її використовують як чудовий ізолятор в електричній промисловості. Вона майже не пропускає звуку й тепла, отже, з неї можна виготовляти звукоізоляційні плити для квартир і суден. Тепер ведуться дослідження з метою виготовлення з лави тканин різного призначення.

УНІВЕРСИТЕТСЬКИЙ РЕАКТОР

Будапештський університет вже має свій дослідницький атомний реактор. Для нього споруджено цікаву в архітектурному відношенні будівлю, облицьовану алюмінієм.

ПЛАСТМАСОВА КОВЗАНКА

В одному з берлінських парків збудовано ковзанку з пластмаси, яка стала одним з найпопулярніших атракціонів.

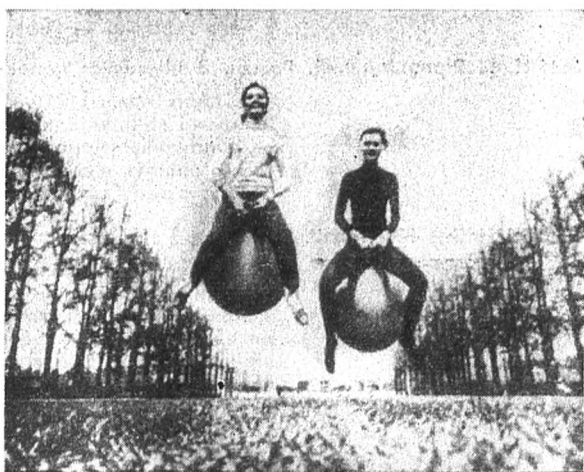
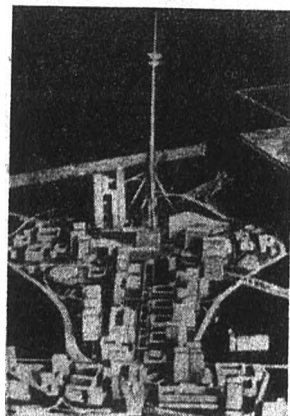
КОНКУРЕНТКА ЕЙФЕЛЬОВОЇ ВЕЖІ

У Парижі зводиться нова телевізійна вежа заввишки 725 метрів. Парижани запитують тепер: «А що буде з нашою улюбленою Ейфельовою вежею, вона ж удвічі нижча?»

ХТО ЩЕ НЕ БАЧИВ ЖУКА!

Японські педагоги виявили, що переважна більшість дітей у Токіо ніколи не бачили живого жука, метелика, чи комаху. Тільки бджоли іноді наважуються залітати в закурене місто. Тому тут вирішили організувати для дітей невеликий парк, де можна не тільки побачити, а й взяти в руки живих комах, нагодувати їх медом чи сиropом.

КЕНГУРУ-БОЛ

Нову гру вигадав директор однієї фабрики іграшок і спортивних товарів у Англії Брайан Нікольс. На цій же фабриці почали випускати й прилади для нової гри — великий надувний гумовий м'яч діаметром у півтора метра. Спортсмен сідає на м'яч і, тримаючись за дві рукоятки, відштовхується ногами від землі. М'яч підскакує вгору й одночасно — вперед.

Нещодавно у видавництві «Дніпро» вийшли друком:

Анрі БАРБЮС. Вогонь. Роман. Оповідання. Переклад з французької. Передмова Д. Наливайка.

«Вогонь» — шедевр французького письменника Анрі Барбюса (1873—1935). У творі викрито облудність і жорстокість першої світової війни. Описуючи воєнні будні одного взводу, письменник показує, як пробуджується свідомість простих людей, обманом втягнутих у братовбивчу різанину.

БОЛГАРСЬКІ СМІШИНКИ. Збірник. З болгарської переклала Л. Горячко.

Тут зібрано найдотепніші анекдоти, найкращі зразки болгарського народного гумору.

Видання сувенірне, малоформатне.

ЗЕГЕРС А. Сьомий хрест. Роман. З німецької переклав П. Факторович. Передмова Д. Затонського.

Роман «Сьомий хрест» — один з найкращих творів видатної німецької письменниці Анни Зегерс. Написаний у вигнанні роман показує героїзм тих, хто не скорився гітлерівському режимові. В центрі напруженої драматичної оповіді — втеча в'язнів з концентраційного табору Вестгофен.

КЛАУДІС Е. Про тих, хто з нами. Роман. З німецької переклав П. Юречко. Післямова Н. Матузової.

Берлін. Демократичний сектор. Велике народне підприємство. В колективі самовідданих будівників живе, бореться герой роману Ганс Ере. Серед його оточення — щирі друзі й хитрі, замасковані вороги. Твір відзначається гострим сюжетом, в НДР йому присуджено Національну премію.

МОРУА А. Прометей, або Життя Бальзака. З французької переклали П. Воробйов, Л. Воробйова та В. Міцкевич.

У романі «Прометей, або Життя Бальзака» відомий французький письменник Андре Моруа показує Бальзака-письменника, Бальзака-людину. Читач знову зустрінеться з його героями — Горіо, Гранде, Растіньяком, Гобсеком.

МАНН. Г. Вірнопідданий. Роман. З німецької переклав М. Зісман. Передмова К. Шахової.

Генріх Манн (1871—1950) — видатний німецький письменник-реаліст, антифашист. У романі «Вірнопідданий», першій книзі трилогії «Імперія», показано Дідеріха Геслінга — політика, вірнопідданого буржуазії. Хоч роман створено ще перед першою світовою війною, а виданий він був 1918 року, в ньому пророко вгадано зародження фашизму, а тип Геслінга став ніби прообразом нацистів-гітлерівців.

СЛОВАЦЬКИЙ Ю. Поезії. Переклад з польської.

Юліуш Словацький увійшов в історію польської і світової літератури передусім як великий драматург і автор поеми «Беньовський», однак і так звані «малі поетичні жанри» з його геніальної спадщини стоять в ряду найбільших досягнень світової лірики. Вірші його — це схвилюваний поетичний коментар доби. До книжки ввійшли ліричні вірші, а також поеми «В Швейцарії», «Батько зачумлених» та уривки з поеми «Беньовський».

«Весь мир»

Литературно-художественный и общественно-политический журнал
(на украинском языке)

Адреса редакції: Київ, вул. Орджонікідзе, 2. Телефони: секретаріат 93-44-85, відділи: 93-20-82.

Видавництво «Радянський письменник».

Рукописи обсягом до друкованого аркуша не повертаються.

БФ 05554. Здано до набору 12. II. 1970 р. Підписано до друку 18. III 1970. Умовних друк. арк. 20. Обл.-вид. арк. 20,3. Тираж 50 050. Ціна 60 коп. Зам. 0395.

Комбінат друку видавництва «Радянська Україна», Київ, Брест-Литовський проспект, 94.

ВРЕГВІТ

ІНДЕКС 74088.

1970

Ціна 60 коп.